DEN EUROPÆISKE UNIONS
DOMSTOL

2017
ÅRSRAPPORTEN

ARBEJDET VED DEN EUROPÆISKE UNIONS DOMSTOL

DEN EUROPÆISKE UNIONS DOMSTOL

ÅRSRAPPORTEN 2017

JUDICIELLE VIRKSOMHED

Oversigt over arbejdet ved Den Europæiske Unions Domstol og Den Europæiske Unions Ret

Luxembourg, 2018

curia.europa.eu

DEN EUROPÆISKE UNIONS DOMSTOL

DOMSTOLEN
L-2925 LUXEMBOURG
LUXEMBOURG
TLF. +352 4303-1

RETTEN
L-2925 LUXEMBOURG
LUXEMBOURG
TLF. +352 4303-1

Domstolen på internettet: curia.europa.eu

Printed by Court of Justice of the European Union in Luxembourg

Redaktionen afsluttet i februar 2018

Hverken Institutionen eller enhver anden person, som handler på dens vegne, er ansvarlig for den brug, der kan gøres af ovennævnte oplysninger.

Luxembourg: Den Europæiske Unions Domstol / Direktoratet for Kommunikation –
Kontoret for Publikationer og Elektroniske Medier
Den Europæiske Unions Publikationskontor

© Den Europæiske Union, 2018

Foto © Georges Fessy
Foto © Gediminas Karbauskis

Gengivelse tilladt med kildeangivelse.

Enhver brug af fotografier eller andre dokumenter, som Domstolen ikke er rettighedsindehaver til, er forbudt uden tilladelse fra rettighedsindehaverne.

Print	ISBN 978-92-829-2788-5	ISSN 2467-0804	doi: 10.2862/925868	QD-AP-18-001-DA-C
PDF	ISBN 978-92-829-2815-8	ISSN 2467-1037	doi: 10.2862/93482	QD-AP-18-001-DA-N
EPUB	ISBN 978-92-829-2774-8	ISSN 2467-1037	doi: 10.2862/236971	QD-AP-18-001-DA-E

Trykt på økologisk papir

INDHOLD

Forord af Koen Lenaerts, præsident for Den Europæiske Unions Domstol 8

KAPITEL I / DOMSTOLEN

A/ UDVIKLINGEN OG ARBEJDET VED DOMSTOLEN I 2017 12

B/ DOMSTOLENS RETSPRAKSIS 2017 14

I. Grundlæggende rettigheder 14

II. Unionsborgerskab 19

III. Institutionelle bestemmelser 22

1. EU-institutionernes kompetencer 22

2. Unionens retsakter 23

2.1. Retsaktens juridiske form 23

2.2. Procedurer for vedtagelse af retsakter 24

3. Aktindsigt 25

4. Unionens ansvar uden for kontraktforhold 29

IV. EU-retten og national ret 30

V. Den Europæiske Unions tvister 33

VI. Landbrug 34

VII. Fri bevægelighed 35

1. Arbejdstagernes frie bevægelighed 35

2. Etableringsfrihed 36

3. Fri udveksling af tjenesteydelser 38

VIII. Grænsekontrol, asyl og indvandring 39

1. Asylpolitik 39

1.1. Flygtninges retsstilling 40

1.2. Behandling af ansøgninger om international beskyttelse 41

1.3. International beskyttelse i tilfælde af migrationskrise 45

2. Indvandringspolitik 49

IX. Retligt samarbejde i civile sager 50
1. Forordning nr. 44/2001 og nr. 1215/2012 om retternes kompetence og om anerkendelse og fuldbyrdelse af retsafgørelser på det civil- og handelsretlige område 50
2. Forordning nr. 1259/2010 om lovvalg i forbindelse med skilsmisse 52
3. Forordning nr. 650/2012 om arv 53

X. Retligt samarbejde i straffesager 54

XI. Konkurrence 56
1. Artikel 101 TEUF 56
1.1. Moderselskabets ansvar 56
1.2. Vertikale aftaler 57
2. Artikel 102 TEUF 58
3. Fusioner 60
4. Procedure for anvendelse af konkurrencereglerne 61
5. Statsstøtte 63

XII. Fiskale bestemmelser 66

XIII. Tilnærmelse af lovgivningerne 70
1. Intellektuel og industriel ejendomsret 70
2. Beskyttelse af personoplysninger 72
3. Telekommunikation 75
4. Elektronisk handel 76
5. Virksomhedsoverdragelse 77
6. Fødevarer 77

XIV. Økonomisk og monetær politik 78

XV. Socialpolitik 80

XVI. Forbrugerbeskyttelse 81

XVII. Miljø 83
1. Miljøansvarlighed 83
2. Udveksling af kvoter 84
3. Beskyttede lokaliteter 85
4. Århuskonventionen 86

XVIII. Fælles handelspolitik 87

XIX. Internationale aftaler 90

XX. Fælles udenrigs- og sikkerhedspolitik 93

C/ ARBEJDET VED DOMSTOLENS JUSTITSKONTOR I 2017 98

D/ STATISTIK OVER RETSSAGERNE VED DOMSTOLEN 102

E/ DOMSTOLENS MEDLEMMER 130

1. Ændringer i Domstolens sammensætning i 2017 131

2. Sammensætning efter rangfølge 132

3. Tidligere medlemmer af Domstolen 134

KAPITEL II / RETTEN

A/ ARBEJDET VED RETTEN I 2017 140

B/ RETTENS PRAKSIS I 2017 142

Tendenser i Rettens praksis i 2017 142

I. Proceduren for Retten 144

1. Unionens retsinstansers kompetence 144

2. Begrebet retsakt, der kan gøres til genstand for søgsmål 145

3. Bistand fra en advokat, der ikke er tredjemand 146

II. Regler for institutionerne 147

III. Konkurrenceregler for virksomheder 150

1. Nye afgørelser på artikel 101 og 102 TEUF's område 150

2. Afgørelser på fusionsområdet 153

IV. Statsstøtte 156

1. Antagelighed 156

2. Administrativ procedure 157

3. Tjenester af generel økonomisk interesse 158

V. Intellektuelle ejendomsrettigheder 159

1. Appelkamrenes sammensætning efter hjemvisning 159

2. EU-varemærker 160
a. Omfanget og arten af den kontrol, der udøves af appelkamrene 160
b. Ansvar uden for kontraktforhold 162
c. Absolutte registreringshindringer 162
d. Relative registreringshindringer 164
3. Design 166
4. Sortsbeskyttelse 167

VI. Fælles udenrigs- og sikkerhedspolitik – Restriktive foranstaltninger 168
1. Ukraine 168
2. Den Tunesiske Republik 171

VII. Økonomisk, social og territorial samhørighed 173

VIII. Sundhedsbeskyttelse 174

IX. Toldunionen 175

X. Dumping 177

XI. Tilsyn med den finansielle sektor 179

XII. EU-institutionernes offentlige udbud 181

XIII. Voldgiftsbestemmelse 182

XIV. Aktindsigt i institutionernes dokumenter 183
1. Dokumenter, der indgår i den administrative sag i en procedure vedrørende misbrug af dominerende stilling 183
2. Dokumenter udarbejdet af en medlemsstat i forbindelse med en traktatbrudssag 184
3. Dokumenter, som ECHA er i besiddelse af i forbindelse med en procedure vedrørende en ansøgning om tilladelse til at bruge et kemisk stof 185
4. Dokumenter vedrørende tilbudsindkaldelser vedrørende alle delene af en udbudsprocedure 186

XV. Offentlig administration 188

XVI. Erstatningssøgsmål 193

XVII. Appeller 197

XVIII. Begæringer om foreløbige forholdsregler 198

C/ ARBEJDET VED RETTENS JUSTITSKONTOR I 2017 202

I. Organisatoriske følger af to nye dommeres tiltrædelse i embedet 203

II. Bistand til retsplejen 203

III. Bistand til administrationen 207

D/ STATISTIK OVER RETSSAGERNE VED RETTEN 210

E/ RETTENS SAMMENSÆTNING 236

1. Ændringer i Rettens sammensætning 2017 237

2. Sammensætning efter rangfølge 238

3. Tidligere medlemmer af Retten 241

Koen LENAERTS
Præsident for Den Europæiske Unions Domstol

Gennemsigtighed og samarbejde er nøgleordene i 2017.

I april dette år stod Domstolen fadder til »Den Europæiske Unions Retslige Netværk« (EURN) i forlængelse af Dommerforummet, som i anledningen af 60-årsdagen for Romtraktaten havde samlet Institutionens medlemmer og præsidenterne for medlemsstaternes forfatningsdomstole og øverste domstole omkring temaet »Netværket af domstole i EU: garant for en domstolsprøvelse af høj kvalitet«. Dette netværk, som har været operationelt siden den 3. januar 2018, skal styrke samarbejdet mellem Domstolen og de nationale retsinstanser via en flersproget platform, som vil gøre det muligt at dele en mængde oplysninger og dokumenter i et fuldstændig sikkert miljø for at fremme det gensidige kendskab til Unionens og medlemsstaternes retspraksis, og uddybe den præjudicielle dialog mellem Domstolen og de nationale retsinstanser.

Jeg vil her rette en særlig tak til tjenestegrenene for informationsteknologi, forskning og dokumentation, kommunikation og oversættelse, hvis engagement og effektivitet har bidraget væsentligt til den interesse og entusiasme, som dette initiativ har afstedkommet hos de 67 deltagende forfatningsdomstole og øverste domstole.

På det institutionelle plan er de to første af i alt tre faser i reformen af Unionens retsinstansers struktur, der blev vedtaget af de lovgivende EU-organer i december 2015, næsten afsluttet. Selv om den sidste udnævnelse stadig lader vente på sig for at afslutte den første fase i fordoblingen af antallet af dommere ved Retten inden 2019, er anden fase af denne reform derimod afsluttet ved tiltrædelsen af yderligere to dommere henholdsvis i juni og i oktober 2017.

Parallelt hermed, og mens den mærkbare nedsættelse af sagsbehandlingstiden ved Retten er den første konkrete frugt af denne vigtige reform, har Domstolen den 14. december 2017 som svar på EU-lovgivers opfordring tilstillet Europa-Parlamentet, Rådet og Kommissionen en rapport, som konkluderer, at det på nuværende tidspunkt ikke er nødvendigt at overføre en del af den præjudicielle kompetence til Retten, men som bebuder en bredere refleksion over kompetencefordelingen mellem Domstolen og Retten, bl.a. på området for direkte søgsmål, og over Domstolens behandling af appelsager.

Internt blev 2017 tillige mærket af en omstrukturering af Institutionens tjenestegrene, som har til formål at skabe væsentlige synergier og at knytte tjenestegrenene tættere til den judicielle virksomheds behov i en tid med snævre budgetmæssige rammer og i et miljø, som er kendetegnet ved en konstant stigende arbejdsmængde og

en hurtig udvikling af teknologier. Formålet med denne omstrukturering, som trådte i kraft den 1. januar 2018, skal tillige gøre det muligt for Institutionen at åbne sig og at indgå i et styrket samarbejde med sine forskellige partnere, herunder nationale.

Konkret er Institutionens administrative struktur blevet samlet i tre generaldirektorater – i stedet for fire hidtil – nemlig et generaldirektorat for administration, et generaldirektorat for flersprogethed og et generaldirektorat for information, hvorimod Direktoratet for Forskning og Dokumentation og Kontoret for Projekter og Terminologi er blevet knyttet direkte til Domstolens justitssekretær.

Hvad angår statistikken er rytmen i det forgangne år forblevet meget høj. Det samlede antal sager, som er blevet indbragt for Institutionens retsinstanser (1 656), er steget i forhold til 2016 (1 604). Denne stigning gælder især for Domstolen, som har set et rekordstort antal indbragte sager i det forgangne år (739). Antallet af afsluttede sager i 2017 er forblevet på et meget betydeligt niveau (1 594 mod 1 628 i 2016).

Denne årsrapport giver læseren en fuldstændig præsentation af udviklingen og arbejdet ved Institutionen i 2017. Som i tidligere år er en væsentlig del helliget korte, men udtømmende sammenfatninger af Domstolens og Rettens egentlige judicielle virksomhed. Statistiske oplysninger for hver enkelt retsinstans – ledsaget af en kort indledning – supplerer og illustrerer analysen.

Jeg vil benytte lejligheden til at takke mine kolleger og hele personalet varmt for deres hengivenhed og bemærkelsesværdige indsats i Institutionens tjeneste og derigennem det europæiske projekts tjeneste. Fonden Prinsesse af Asturien tildelte i oktober 2017 »Concorde«-prisen til Den Europæiske Union for dens »enestående overnationale integrationsmodel«, som har ført til »den længste periode med fred i det moderne Europa« og udbredelsen af universelle »værdier såsom frihed, menneskerettigheder og solidaritet«, hvilket bør minde os om, at det i en kontekst mærket af terrorisme, migrationskrise og identitetsmæssig retræte, er nødvendigt utrætteligt at bekræfte vigtigheden af disse grundlæggende værdier og at engagere sig for dem uden forbehold.

KAPITEL I
DOMSTOLEN

A/ UDVIKLINGEN OG ARBEJDET VED DOMSTOLEN I 2017

Ved Domstolens præsident Koen LENAERTS

Dette første kapitel indeholder en sammenfattende gennemgang af Domstolens virke i 2017. I første del (A) gives en oversigt over Domstolens udvikling i det forgangne år og dens retslige virksomhed. Anden del (B) indeholder som i de tidligere år en fremstilling af de væsentligste bidrag fra retspraksis præsenteret efter område, mens tredje og fjerde del indeholder en redegørelse for arbejdet ved Domstolens Justitskontor i 2017 (C) og de statistiske oplysninger vedrørende retsåret 2017 (D). Femte del indeholder en oversigt over Domstolens sammensætning i 2017 (E).

1.1. Domstolens sammensætning var fuldstændig stabil i 2017, både hvad angår Domstolens dommere og dens generaladvokater, idet der hverken var fratrædelser eller nye tiltrædelser i løbet af dette år.

1.2. Hvad angår Domstolens funktionsmåde fortsatte gennemførelsen af reformen af Unionens retsinstansers struktur, som følger af Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EU, Euratom) 2015/2422 af 16. december 2015 om ændring af protokol nr. 3 vedrørende statutten for Den Europæiske Unions Domstol (EUT 2015, L 341, s. 14), som skal føre til en fordobling af antallet af dommere ved Retten indtil 2019, i det forgangne år. Selv om der stadig mangler én udnævnelse for at afslutte første fase af denne reform, er anden fase blevet afsluttet ved tiltrædelsen af yderligere to dommere ved de højtidelige retsmøder, som fandt sted den 8. juni og den 4. oktober 2017.

2. Med hensyn til de statistiske oplysninger henvises læseren til de kommentarer, der fremgår af indledningen til del C i dette kapitel af årsrapporten vedrørende det forgangne år, der kun kort skal berøres her i form af en skitsering af de væsentligste tendenser, der kan udledes af disse statistiske oplysninger.

Den første markante oplysning vedrører antallet af indbragte sager for Domstolen i 2017. Der er således blevet registreret 739 sager ved Domstolen i løbet af året, hvilket udgør en ny rekord i Institutionens historie, som dermed sletter rekorden fra 2015 (713). Rekordantallet skyldes især stigningen i antallet af anmodninger om præjudiciel afgørelse (533 eller + 13% i forhold til den tidligere rekord fra 2016), hvilket i vidt omfang kan forklares med indbringelsen af en række ens sager (43) vedrørende fortolkningen af forordning (EF) nr. 261/2004 [1] om kompensation til luftfartspassagerer. Samtidig er den stigende tendens i antallet af traktatbrudssøgsmål blevet bekræftet (41 i 2017 mod 31 i 2016). Antallet af appelsager, som er blevet indbragt for Domstolen i 2017 (141) er derimod faldet i forhold til de to foregående år (206 i 2015 og 168 i 2016).

En anden markant oplysning fra det forgangne år vedrører det samlede antal sager, der blev afsluttet af Domstolen: Med 699 afsluttede sager har Domstolen i 2017 haft en tilsvarende produktivitet som i det foregående år (704). Tages der hensyn til foreningen af ovennævnte »luftfartssager«, er statussen for 2017 således i balance (697 indbragte sager og 699 afsluttede sager).

1/ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EF) nr. 261/2004 af 11.2.2004 om fælles bestemmelser om kompensation og bistand til luftfartspassagerer ved boardingafvisning og ved aflysning eller lange forsinkelser og om ophævelse af forordning (EØF) nr. 295/91 (EUT 2004, L 46, s. 1).

Hvad angår den gennemsnitlige sagsbehandlingstid ved Domstolen, er sagsbehandlingstiden for præjudicielle søgsmål steget let i forhold til 2016 (15 måneder, hvilket var historisk lavt), men forbliver under 16 måneder (15,7), hvilket er nævneværdigt i betragtning af de komplekse regler, som for første gang er blevet forelagt Domstolen til fortolkning. Stigningen er mere markant for behandlingen af appelsager (17,1 måneder mod 12,9 måneder i 2016), hvilket hovedsageligt skyldes afslutningen af en række komplekse konkurrencesager i det forgangne år, herunder 14 appelsager i en omfangsrig sag om et kartel af producenter af badeværelsesudstyr og -inventar.

B/ DOMSTOLENS RETSPRAKSIS 2017

I. GRUNDLÆGGENDE RETTIGHEDER

I 2017 udtalte Domstolen sig flere gange om de grundlæggende rettigheder i Unionens retsorden. Visse af de relevante afgørelser er omhandlet i denne rapport [1]. Udtalelse 1/15 og dommene ***G4S Secure Solutions*** (C-157/15), ***Bougnaoui og ADDH*** (C-188/15), ***Florescu*** (C-258/14) og ***Jyske Finans*** (C-668/15) skal især fremhæves i dette afsnit.

I udtalelse 1/15 (EU:C:2017:592) af 26. juli 2017 udtalte Domstolen (Store Afdeling) sig *om, hvorvidt en international aftale mellem Canada og Den Europæiske Union om overførsel og behandling af passagerlisteoplysninger, underskrevet i 2014, er forenelig med traktaternes bestemmelser og, for første gang, Den Europæiske Unions charter om grundlæggende rettigheder.* Den påtænkte aftale tillader systematisk og fortsat overførsel af passagerlisteoplysninger (PNR-oplysninger) vedrørende alle flypassagerer, der rejser mellem Canada og Den Europæiske Union, til den kompetente canadiske myndighed med henblik på brug og opbevaring af disse oplysninger samt eventuel efterfølgende overførsel til andre myndigheder og tredjelande med det formål at bekæmpe terrorisme og grove former for grænseoverskridende kriminalitet.

Under hensyn til de forskellige former for behandling, som PNR-oplysningerne kan gøres til genstand for i henhold til den påtænkte aftale, fastslog Domstolen, at disse berører den grundlæggende rettighed vedrørende retten til respekt for privatlivet som sikret ved chartrets artikel 7, og at de ligeledes henhører under det nævnte charters artikel 8, idet de udgør persondatabehandling som omhandlet i denne artikel. Hvad angår en eventuel begrundelse for disse indgreb bemærkede Domstolen, at formålet med den planlagte aftale, som er at beskytte den offentlige sikkerhed gennem overførsel af PNR-oplysninger til Canada og brugen af disse i forbindelse med bekæmpelsen af terrorhandlinger og grov, grænseoverskridende kriminalitet, udgør et formål af generel interesse for Unionen, som kan begrunde indgreb, endog alvorlige, i de grundlæggende rettigheder, der er fastsat i chartrets artikel 7 og 8, forudsat at disse indgreb holdes inden for det strengt nødvendige.

For så vidt angår muligheden for overførsel til Canada af følsomme oplysninger såsom passagerens racemæssige eller etniske oprindelse, politiske, religiøse eller filosofiske overbevisning, fagforeningsmæssige tilhørsforhold, helbredsforhold eller seksualliv bemærkede Domstolen under hensyn til risikoen for en behandling i strid med forbuddet mod forskelsbehandling i chartrets artikel 21, at overførsel af disse oplysninger kræver en præcis og særligt solid begrundelse, der er udledt af andre hensyn end beskyttelsen af den offentlige sikkerhed mod

1/ De omhandlede domme er følgende: Dom af 13.6.2017, ***Florescu m.fl.*** (C-258/14, EU:C:2017:448), omtalt i afsnit I »Grundlæggende rettigheder«; dom af 10.5.2017, ***Chavez-Vilchez m.fl.*** (C-133/15, EU:C:2017:354), omtalt i afsnit II »Unionsborgerskab«; dom af 16.2.2017, ***C.K. m.fl.*** (C-578/16 PPU, EU:C:2017:127), af 7.3.2017, ***X og X*** (C-638/16 PPU, EU:C:2017:173), af 15.3.2017, ***Al Chodor m.fl.*** (C-528/15, EU:C:2017:213), af 25.10.2017, ***Shiri*** (C-201/16, EU:C:2017:805), af 26.7.2017, ***Jafari*** (C-646/16, EU:C:2017:586), og af 6.9.2017, ***Slovakiet og Ungarn mod Rådet*** (C-643/15 og C-647/15, EU:C:2017:631), omtalt i afsnit VIII.1 »Asylpolitik«; dom af 7.3.2017, ***RPO*** (C-390/15, EU:C:2017:174), og af 16.5.2017, ***Berlioz Investment Fund*** (C-682/15, EU:C:2017:373), omtalt i afsnit XII »Fiskale bestemmelser«; dom af 29.11.2017, ***King*** (C-214/16, EU:C:2017:914), omtalt i afsnit XV »Socialpolitik«; dom af 20.12.2017, ***Protect Natur-, Arten- und Landschaftsschutz Umweltorganisation*** (C-664/15, EU:C:2017:987), omtalt i afsnit XVII.4 »Århuskonventionen«, og dom af 28.3.2017, ***Rosneft*** (C-72/15, EU:C:2017:236), omtalt i afsnit XX »Fælles udenrigs- og sikkerhedspolitik«.

terrorisme og grov, grænseoverskridende kriminalitet. Domstolen fastslog, at en sådan begrundelse manglede i det foreliggende tilfælde. Den konkluderede, at aftalebestemmelserne om overførsel af disse oplysninger samt behandlingen og opbevaringen af disse var uforenelige med de grundlæggende rettigheder.

For så vidt angår andre oplysninger end følsomme oplysninger fandt Domstolen derimod, at bestemmelserne i den påtænkte aftale ikke overskrider grænserne for det strengt nødvendige, når de tillader overførsel af PNR-oplysninger om samtlige flypassagerer til Canada. Den automatiserede behandling af PNR-oplysninger har til formål at identificere den risiko for den offentlige sikkerhed, som eventuelt frembydes af personer, der på dette tidspunkt ikke er kendt af de kompetente myndigheder, og som ved grænsen kan underkastes en mere dybdegående undersøgelse som følge af denne risiko. Denne behandling af oplysningerne letter og fremmer den sikkerhedskontrol, som alle flypassagerer, der ønsker at indrejse i eller udrejse fra Canada, skal underkastes i overensstemmelse med artikel 13 i Chicagokonventionen [2], idet disse skal overholde indrejse- og udrejsebetingelserne, som er fastsat i gældende canadisk ret. Af samme grund foreligger den nødvendige proportionalitet mellem disse oplysninger og det med aftalen forfulgte formål, så længe passagererne befinder sig i Canada eller ved udrejsen fra dette tredjeland, idet grænserne for det strengt nødvendige ikke overskrides alene af den grund, at aftalen tillader systematisk opbevaring og brug af passagerernes PNR-oplysninger.

Hvad imidlertid angår brugen af PNR-oplysninger under flypassagerernes ophold i Canada bemærkede Domstolen, at for så vidt som flypassagererne har fået tilladelse til indrejse i dette tredjelands område efter en kontrol af deres PNR-oplysninger, skal brugen af disse oplysninger under deres ophold i Canada være baseret på nye omstændigheder, der begrunder denne brug. Der skal således foreligge regler, der fastsætter de materielle og processuelle betingelser for en sådan brug, bl.a. med henblik på at beskytte de pågældende oplysninger mod risiko for misbrug. Sådanne regler skal være baseret på objektive kriterier for at definere de omstændigheder og betingelser, hvorunder de canadiske myndigheder, der er omhandlet i den påtænkte aftale, har beføjelse til at bruge dem. Med henblik på i praksis at sikre fuld iagttagelse af disse betingelser skal brugen af de opbevarede PNR-oplysninger under flypassagerernes ophold i Canada i princippet, undtagen i behørigt begrundede hastende tilfælde, undergives en forudgående kontrol, der foretages af enten en domstol eller en uafhængig administrativ enhed, idet denne domstols eller denne enheds afgørelse træffes på grundlag af en begrundet anmodning fra de kompetente myndigheder, som navnlig fremsættes inden for rammerne af procedurer med henblik på forebyggelse, afsløring eller strafferetlig forfølgning.

Desuden udgør den fortsatte lagring af PNR-oplysningerne om samtlige flypassagerer efter disses udrejse fra Canada, som den påtænkte aftale muliggør, ikke et indgreb, der holdes inden for det strengt nødvendige. For så vidt angår flypassagerer, om hvem der ikke i forbindelse med ankomsten til Canada og indtil deres udrejse fra dette land er identificeret en risiko for terrorisme eller grov, grænseoverskridende kriminalitet, synes der nemlig ikke, når de er udrejst, at foreligge nogen forbindelse, omend indirekte, mellem deres PNR-oplysninger og det formål, der forfølges med den påtænkte aftale, som ville kunne begrunde opbevaringen af disse oplysninger. Derimod kan det accepteres, at der ud over opholdets varighed i Canada lagres PNR-oplysninger i op til fem år om flypassagerer, om hvem der er identificeret objektive oplysninger, der gør det muligt at antage, at de selv efter deres udrejse fra Canada kan udgøre en sådan risiko.

2/ Konventionen angående international civil luftfart, undertegnet i Chicago den 7.12.1944 (De Forenede Nationers traktatsamling, bind 15, nr. 102).

Henset til, at de i den påtænkte aftale anførte indgreb ikke er begrænset til det strengt nødvendige og derfor ikke er helt begrundede, fastslog Domstolen, at den påtænkte aftale ikke kan indgås i sin nuværende form.

I de sager, der gav anledning til domme ***G4S Secure Solutions*** (C-157/15, EU:C:2017:203) og ***Bougnaoui og ADDH*** (C-188/15, EU:C:2017:204), afsagt af Domstolen (Store Afdeling) den 14. marts 2017, udtalte Domstolen sig *om foreneligheden med direktiv 2000/78* [3] *af en arbejdsgivers forbud mod at bære synlige symboler af religiøs karakter på arbejdspladsen*. I disse domme blev det nævnte direktiv bl.a. fortolket i lyset af chartrets artikel 10, stk. 1, der fastsætter retten til at tænke frit og til samvittigheds- og religionsfrihed.

Den første sag vedrørte en arbejdstager, der var blevet afskediget, fordi hun til trods for en intern regel i virksomheden, som forbød personalet at bære synlige politiske, filosofiske eller religiøse symboler på arbejdspladsen, flere gange havde givet udtryk for at ville bære islamisk hovedtørklæde i arbejdstiden. I den anden sag var en arbejdstager blevet afskediget, efter at arbejdsgiveren som følge af en klage fra en kunde, som den pågældende arbejdstager skulle tilse, havde anmodet den pågældende arbejdstager om ikke længere at bære hovedtørklæde for at overholde princippet om nødvendig neutralitet over for kunderne.

Domstolen bemærkede, at retten til at tænke frit og til samvittigheds- og religionsfrihed, der er sikret ved chartrets artikel 10, stk. 1, svarer til den ret, der er sikret ved artikel 9 i den europæiske konvention til beskyttelse af menneskerettigheder og grundlæggende frihedsrettigheder (EMRK), og har i overensstemmelse med chartrets artikel 52, stk. 3, samme betydning og omfang som denne. For så vidt som EMRK og dermed chartret giver begrebet »religion« en bred betydning, idet disse lader begrebet omfatte frihed til at udøve sin religion, konkluderede Domstolen, at dette begreb som omhandlet i artikel 1 i direktiv 2000/78 skal fortolkes således, at det omfatter både forum internum, dvs. den omstændighed at have en tro, og forum externum, dvs. bekendelsen til den religiøse tro i det offentlige rum.

I den første sag fastslog Domstolen, at den omhandlede interne regel, idet den vedrørte synlige symboler på politiske, filosofiske eller religiøse overbevisninger og dermed uden forskel omfatter enhver manifestation af sådanne overbevisninger, følgelig skulle anses for at behandle alle de ansatte i virksomheden på samme måde, idet disse generelt og udifferentieret blev pålagt bl.a. at bære neutral beklædning i modsætning til sådanne symboler. Domstolen fastslog på denne baggrund for det første, at forbuddet mod at bære et islamisk hovedtørklæde som følge af en intern regel ikke udgør ulige behandling direkte på grundlag af religion eller tro som omhandlet i artikel 2, stk. 2, litra a), i direktiv 2000/78. Domstolen bemærkede, at en sådan intern regel derimod kan udgøre indirekte forskelsbehandling som omhandlet i artikel 2, stk. 2, litra b), i direktiv 2000/78, såfremt det fastslås, at den tilsyneladende neutrale forpligtelse, som fastsættes heri, reelt medfører, at personer med en bestemt religion eller tro stilles særligt ufordelagtigt, medmindre den pågældende regel er objektivt begrundet i et legitimt mål, såsom den af arbejdsgiveren forfulgte politik i forholdet til kunderne om politisk, filosofisk og religiøs neutralitet, og midlerne til at opfylde dette mål er hensigtsmæssige og nødvendige, hvilket det tilkommer den forelæggende ret at efterprøve.

I den anden sag påpegede Domstolen desuden, at det kun er under meget begrænsede omstændigheder, at en egenskab, der vedrører bl.a. religion, kan udgøre et regulært og afgørende erhvervsmæssigt krav. Dette begreb henviser nemlig til et krav, der er en objektiv følge af arten af eller betingelserne for udøvelsen af en erhvervsmæssig beskæftigelse, og omfatter ikke subjektive hensyn såsom arbejdsgiverens vilje til at tage hensyn til en kundes

3/ Rådets direktiv 2000/78/EF af 27.11.2000 om generelle rammebestemmelser om ligebehandling med hensyn til beskæftigelse og erhverv (EFT 2000, L 303, s. 16).

særlige ønsker. Domstolen konkluderede derfor, at en arbejdsgivers vilje til at tage hensyn til en kundes ønsker om ikke længere at modtage tjenesteydelser fra en arbejdstager, der bærer islamisk hovedtørklæde, ikke kan anses for at udgøre et regulært og afgørende erhvervsmæssigt krav som omhandlet i direktivet.

I dom ***Jyske Finans*** (C-668/15, EU:C:2017:278), afsagt den 6. april 2017, udtalte Domstolen sig om *forbud mod enhver direkte eller indirekte forskelsbehandling på grund af etnisk oprindelse* fastsat i artikel 2, stk. 2, litra a) og b), i direktiv 2000/43 [4]. I den foreliggende sag havde den berørte person, der var født i Bosnien-Hercegovina, bopæl i Danmark, hvor han opnåede statsborgerskab i 2000. I forbindelse med erhvervelsen af en brugt bil sammen med sin danske samlever, via et lån, havde det danske kreditinstitut anmodet ham om, idet det af oplysningerne i hans kørekort fremgik, at han var født i et andet land end en EU-medlemsstat eller et land i Det Europæiske Frihandelsområde (EFTA), at fremlægge supplerende dokumentation for identitet i form af en kopi af pas eller opholdstilladelse. En sådan anmodning var ikke blevet rettet til samleveren, der var født i Danmark. Da den pågældende fandt, at denne praksis ved kreditinstituttet havde diskriminerende karakter, havde han indgivet en klage til det danske Ligebehandlingsnævn, der tildelte ham en godtgørelse på grund af indirekte forskelsbehandling. Da kreditinstituttet, sagsøger ved den forelæggende ret, var af den opfattelse, at det havde overholdt sine forpligtelser i henhold til lovgivningen om hvidvask af udbytte [5], anfægtede det betegnelsen af denne praksis som værende diskriminerende.

Hvad for det første angår spørgsmålet om, hvorvidt den omhandlede praksis indebar direkte forskelsbehandling på grund af etnisk oprindelse, undersøgte Domstolen, om fødelandet skulle anses for at være direkte eller uløseligt forbundet med en bestemt etnisk oprindelse. Domstolen bemærkede, at en etnisk oprindelse ikke kan afgøres alene på grundlag af ét kriterium, men derimod bør baseres på en vifte af elementer, hvoraf visse har objektiv karakter og andre subjektiv karakter såsom bl.a. samme nationalitet, religiøs overbevisning, sprog, kulturel baggrund, traditioner og levested. Følgelig fastslog Domstolen, at fødelandet ikke i sig selv kan danne grundlag for en generel formodning om et tilhørsforhold til en bestemt etnisk gruppe, således at det kan fastslås, at disse to begreber er direkte og uløseligt forbundet med hinanden. Det kunne derfor ikke antages, at det omhandlede krav om supplerende legitimation hvilede direkte på den etniske oprindelse og dermed, at denne praksis indebar direkte forskelsbehandling på grund af etnisk oprindelse.

Domstolen undersøgte for det andet, om den omhandlede praksis, selv om den var udformet neutralt, udgjorde indirekte forskelsbehandling på grund af etnisk oprindelse, som kunne stille personer af en bestemt race eller etnisk oprindelse særligt ufordelagtigt i forhold til andre personer. Domstolen påpegede i denne forbindelse, at vurderingen af, om der foreligger en ufordelagtig behandling, skal ske specifikt og konkret i lyset af den pågældende gunstige behandling og ikke generelt og abstrakt. Domstolen tiltrådte derfor ikke argumentet om, at anvendelsen af det i hovedsagen omhandlede neutrale kriterium fødeland med større sandsynlighed generelt ville berøre personer af »en bestemt etnisk oprindelse« i forhold til »andre personer«. Domstolen forkastede på samme måde argumentet om, at anvendelsen af dette kriterium ville stille personer med etnisk oprindelse i et »andet land« end i en EU-medlemsstat eller et EFTA-land ufordelagtigt.

4/ Rådets direktiv 2000/43/EF af 29.6.2000 om gennemførelse af princippet om ligebehandling af alle uanset race eller etnisk oprindelse (EFT 2000, L 180, s. 22).

5/ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2005/60/EF af 26.10.2005 om forebyggende foranstaltninger mod anvendelse af det finansielle system til hvidvaskning af penge og finansiering af terrorisme (EUT 2005, L 309, s. 15).

Henset til, at den i hovedsagen omhandlede praksis hverken direkte eller indirekte var forbundet med den berørte persons etniske oprindelse, konkluderede Domstolen, at artikel 2, stk. 2, litra a) og b), i direktiv 2000/43 ikke var til hinder for denne.

I dom af 13. juni 2017, ***Florescu m.fl.*** (C-258/14, EU:C:2017:448), udtalte Domstolen (Store Afdeling) sig om fortolkningen af et aftalememorandum indgået i 2009 *mellem Det Europæiske Fællesskab og Rumænien*, som i punkt 5 fastsætter, at udbetalingen af hver rate af den finansielle bistand, som Unionen yder Rumænien, er betinget af, at der gøres tilfredsstillende fremskridt med gennemførelsen af det økonomiske program, og om *flere bestemmelser i Unionens primære ret, herunder artikel 17 i chartret om grundlæggende rettigheder*. Hovedsagen vedrørte *en rumænsk lovgivning, der fastsatte et forbud mod kumulering af nettoalderspensionen i den offentlige sektor med indtægter fra beskæftigelse ved offentlige institutioner, når niveauet for den nævnte pension oversteg en vis tærskel*. Sagsøgerne i hovedsagen havde samtidig med hvervet som dommer undervist på universitetet. Ved pensionering som dommere havde de tidligere kunnet kumulere deres alderspension med indtægterne fra deres universitetsundervisning. Efter vedtagelsen af den omhandlede nationale lovgivning blev det forbudt med en sådan kumulering. Sagsøgerne i hovedsagen gjorde derfor for en national ret gældende, at denne lovgivning var i strid med EU-retten, herunder bestemmelser i traktaten om Den Europæiske Union (EU-traktaten) og chartret, til trods for den omstændighed, at denne lovgivning var blevet vedtaget for at opfylde det nævnte aftalememorandum.

Domstolen bemærkede, at retsgrundlaget for aftalememorandummet var artikel 143 TEUF, der tillægger Unionen kompetence til at yde gensidig bistand til en medlemsstat, der ikke har euroen som valuta, og som har vanskeligheder eller alvorligt trues af vanskeligheder med hensyn til sin betalingsbalance. Domstolen fastslog derfor, at aftalememorandummet, der udgør konkretiseringen af en aftale mellem Unionen og en medlemsstat om et økonomiske program, skulle anses for en retsakt udstedt af en af Unionens institutioner som omhandlet i artikel 267 TEUF, der kan fortolkes af Domstolen. Med hensyn hertil bemærkede Domstolen, at det nævnte aftalememorandum, som var bindende, ikke indeholdt nogen specifik bestemmelse med krav om vedtagelse af en lovgivning som den omhandlede. Det tilkom derfor de nationale myndigheder inden for grænserne af de kriterier, der fremgik af aftalememorandummet, at beslutte, hvilke foranstaltninger der bedst kunne sikre overholdelsen af de nævnte tilsagn.

Domstolen undersøgte dernæst foreneligheden af den omhandlede nationale lovgivning med artikel 6 TEU og chartrets artikel 17 vedrørende ejendomsretten. Med hensyn hertil fastslog Domstolen for det første, at denne lovgivning havde til formål at gennemføre Rumæniens forpligtelser efter aftalememorandummet, hvorfor chartret, navnlig dettes artikel 17, fandt anvendelse på tvisten i hovedsagen. Domstolen bemærkede imidlertid, at den nævnte lov havde ekstraordinær karakter og sigtede på at være en midlertidig foranstaltning. Desuden konstaterede Domstolen, at lovgivningen ikke rejste tvivl om selve princippet om retten til pension, men begrænsede anvendelsen heraf til visse klart definerede og afgrænsede tilfælde. Den nævnte lov respekterede således det væsentligste indhold af den ejendomsret, som sagsøgerne havde til deres pensioner. For det andet bemærkede Domstolen, at formålet med denne lovgivning om at nedbringe de offentlige lønudgifter i den offentlige sektor og målet om reform af pensionssystemet i en ekstraordinær situation med finansiel og økonomisk krise i Rumænien udgjorde mål af almen interesse. Hvad endelig angår egnetheden og nødvendigheden af den omhandlede lovgivning bemærkede Domstolen, at medlemsstaterne, henset til den konkrete økonomiske sammenhæng, råder over en vid skønsmargen, når de træffer afgørelser vedrørende økonomiske anliggender, og at de har de bedste forudsætninger for at fastsætte, hvilke foranstaltninger der kan opfylde det tilstræbte mål. Domstolen konkluderede derfor, at EU-retten ikke er til hinder for den omhandlede nationale lovgivning.

II. UNIONSBORGERSKAB

Hvad angår unionsborgerskabet skal tre domme fremhæves. Den første vedrører de betingelser, under hvilke en borger kan være genstand for en afgørelse om udsendelse af en anden medlemsstat end hjemstaten, mens den anden og den tredje omhandler den afledte opholdsret, der tilkommer en tredjelandsstatsborger, der er familiemedlem til en EU-borger.

I dom af 14. september 2017, ***Petrea*** (C-184/16, EU:C:2017:684), udtalte Domstolen sig om *anvendelsen af direktiv 2004/38* [6] *i et tilfælde, hvor en person, der er genstand for en afgørelse om indrejseforbud, vender tilbage til den pågældende medlemsstat i strid med denne afgørelse*. I det foreliggende tilfælde havde de græske myndigheder i 2011 truffet en afgørelse om udsendelse i tilknytning til et indrejseforbud vedrørende en rumænsk statsborger, henset til at denne udgjorde en alvorlig trussel for den offentlige orden og sikkerhed. I 2013 vendte den pågældende tilbage til Grækenland og indgav en ansøgning om bevis for registrering som unionsborger, som blev udstedt til ham. Efter at have opdaget, at han stadig var omfattet af et indrejseforbud, besluttede de græske myndigheder imidlertid at tilbagekalde dette bevis og at anordne hans tilbagesendelse til Rumænien på ny. Den berørte anfægtede denne afgørelse.

Domstolen bemærkede med hensyn hertil, at udstedelsen af en opholdstilladelse til en statsborger i en medlemsstat skal anses for en foranstaltning, som ikke skaber nogen ret, men hvorved medlemsstaten fastslår den individuelle stilling for en statsborger fra en anden medlemsstat i forhold til EU-rettens regler. Følgelig har et sådant bevis for registrering kun en konstaterende karakter, hvorfor udstedelsen heraf ikke i sig selv kan skabe en berettiget forventning hos den berørte om ret til ophold på den pågældende medlemsstats område. Desuden kan medlemsstaterne i henhold til artikel 27, stk. 1, i direktiv 2004/38 begrænse den frie bevægelighed og ophold for en unionsborger eller et familiemedlem uanset nationalitet af hensyn til den offentlige orden, sikkerhed eller sundhed. Ifølge Domstolen følger det af selve karakteren af en foranstaltning om indrejseforbud, at denne gælder, så længe indrejseforbuddet ikke er blevet ophævet. Derfor giver den blotte konstatering af dens overtrædelse de kompetente myndigheder mulighed for at træffe en ny afgørelse om udsendelse. Domstolen konkluderede således, at direktiv 2004/38 og princippet om beskyttelse af den berettigede forventning under omstændigheder som dem i hovedsagen ikke er til hinder for, at den berørtes bevis for registrering tilbagekaldes, eller at der træffes en ny afgørelse om den pågældendes udsendelse.

Endvidere udtalte Domstolen sig om, hvorvidt effektivitetsprincippet er til hinder for en retspraksis, hvorefter en unionsborger, hvorom der er truffet afgørelse om tilbagesendelse, til støtte for en sag anlagt til prøvelse af denne afgørelse ikke kan gøre gældende, at den tidligere trufne foranstaltning om indrejseforbud, som han er omfattet af, var ulovlig. Domstolen bemærkede i denne forbindelse, at det i mangel af EU-retlige bestemmelser tilkommer medlemsstaterne at fastlægge de proceduremæssige bestemmelser for domstolsprøvelse, uden at disse bestemmelser i praksis må gøre det uforholdsmæssigt vanskeligt at udøve disse rettigheder. EU-retten er i det foreliggende tilfælde på ingen måde til hinder for, at en national lov ikke – ved prøvelsen af en individuel retsakt, såsom en afgørelse om tilbagesendelse – giver mulighed for at påberåbe sig ulovligheden af en retskraftig

6/ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2004/38/EF af 29.4.2004 om unionsborgeres og deres familiemedlemmers ret til at færdes og opholde sig frit på medlemsstaternes område, om ændring af forordning (EØF) nr. 1612/68 og om ophævelse af direktiv 64/221/EØF, 68/360/EØF, 72/194/EØF, 73/148/EØF, 75/34/EØF, 75/35/EØF, 90/364/EØF, 90/365/EØF og 93/96/EØF (EUT 2004, L 158, s. 77).

afgørelse om indrejseforbud, enten fordi søgsmålsfristen er udløbet, eller fordi sagen til prøvelse af denne afgørelse er blevet afvist. Domstolen præciserede imidlertid, at den berørte skal have haft reel mulighed for rettidigt at anfægte den oprindelige afgørelse om indrejseforbud i henhold til bestemmelserne i direktiv 2004/38.

Hvad endelig angår spørgsmålet om, hvorvidt artikel 30 i direktiv 2004/38 kræver, at en afgørelse, der er vedtaget i henhold til dette direktivs artikel 27, stk. 1, meddeles den pågældende på et sprog, som denne forstår, selv om han ikke har indgivet anmodning herom, bemærkede Domstolen, at medlemsstaterne skal træffe de foranstaltninger, der er nødvendige, med henblik på, at den berørte forstår indholdet og virkningerne af en afgørelse, der begrænser dennes ret til indrejse eller ophold af hensyn til den offentlige orden, sikkerhed eller sundhed. Det kan imidlertid ikke kræves, at en sådan afgørelse meddeles ham på et sprog, som han forstår eller med rimelighed kan formodes at forstå, hvis han ikke har indgivet en anmodning herom.

Domstolen (Store Afdeling) præciserede i dom af 10. maj 2017, ***Chavez-Vilchez m.fl.*** (C-133/15, EU:C:2017:354), *den afledte ret til ophold, som en tredjelandsstatsborger kan gøre gældende på grundlag af artikel 20 TEUF som forælder til et mindreårigt barn, der er unionsborger.* Den præjudicielle forelæggelse vedrørte en situation med flere tredjelandsstatsborgere, der var mødre til et eller flere børn med nederlandsk statsborgerskab, og hvor faderen ligeledes havde nederlandsk statsborgerskab. Disse børn boede hovedsageligt i Nederlandene, udelukkende sammen med deres mor. De pågældende havde indgivet ansøgninger om social bistand og børneydelse, der var blevet afslået af de kompetente nederlandske myndigheder med den begrundelse, at de ikke havde ret til ophold i Nederlandene. Den nederlandske ret, hvor sagerne om afslagene på de nævnte ansøgninger var blevet anlagt, havde forelagt Domstolen spørgsmål om, hvorvidt sagsøgerne som mødre til børn, der var unionsborgere, kunne støtte en opholdsret på artikel 20 TEUF.

Domstolen henviste til sin praksis, hvorefter artikel 20 TEUF er til hinder for nationale foranstaltninger – herunder afgørelser om afslag på ophold til en unionsborgers familiemedlemmer, der er tredjelandsstatsborgere – som har den virkning, at unionsborgeren reelt fratages den effektive nydelse af kerneindholdet i de rettigheder, som denne status giver [7]. En eventuel forpligtelse for mødrene til at forlade Unionens område ville i det foreliggende tilfælde kunne fratage børnene den effektive nydelse af kerneindholdet i disse rettigheder, hvis disse børn selv blev forpligtet til at forlade Unionens område, hvilket det tilkommer den nationale ret at efterprøve. For at vurdere denne risiko skal det afgøres, hvilken af forældrene der har forældremyndigheden over barnet, og om der foreligger et reelt afhængighedsforhold mellem barnet og den forælder, der er tredjelandsstatsborger. Inden for rammerne af denne bedømmelse skal de nationale myndigheder ifølge Domstolen tage hensyn til retten til respekt for privatliv og familieliv, som er fastslået i chartrets artikel 7, og til barnets tarv, som anerkendes i nævnte charters artikel 24, stk. 2.

Domstolen præciserede endvidere, at den omstændighed, at den anden forælder, som er unionsborger, reelt er i stand til og ønsker at påtage sig det daglige og faktiske ansvar for barnet alene, udgør et relevant forhold, men det er ikke i sig selv tilstrækkeligt til at kunne konstatere, at der ikke består et afhængighedsforhold mellem den forælder, som er tredjelandsstatsborger, og barnet, hvorfor barnet vil være nødsaget til at forlade Unionens område, såfremt nævnte tredjelandsstatsborger nægtes ret til ophold. En sådan konstatering skal nemlig baseres på hensyntagen til det pågældende barns tarv, samtlige omstændigheder i sagen, herunder barnets alder, fysiske og følelsesmæssige udvikling, graden af den følelsesmæssige tilknytning til såvel den forælder, der er unionsborger, som den forælder, der er tredjelandsstatsborger, og den risiko, som adskillelsen fra sidstnævnte indebærer for barnets ligevægt. For så vidt angår bevisbyrden fastslog Domstolen, at det påhviler den forælder, der er tredjelandsstatsborger, at fremlægge oplysninger, der gør det muligt at vurdere, om en afgørelse om afslag på opholdsret vil fratage barnet, hvis det forpligtes til at forlade Unionens område, den effektive nydelse af

7/ Domstolens dom af 8.3.2011, ***Ruiz Zambrano*** (C-34/09, EU:C:2011:124), og af 6.12.2012, ***O. og S.*** (C-356/11 og C-357/11, EU:C:2012:776).

kerneindholdet af de rettigheder, der er forbundet med status som unionsborger. Domstolen påpegede imidlertid, at de nationale myndigheder skal sikre sig, at den nationale lovgivning vedrørende bevisbyrdespørgsmålet ikke er til hinder for den effektive virkning af artikel 20 TEUF.

I dom af 14. november 2017, ***Lounes*** (C-165/16, EU:C:2017:862), udtalte Domstolen (Store Afdeling) sig om *den afledte opholdsret, som en tredjelandsstatsborger kan gøre gældende på grundlag af artikel 21 TEUF i Unionen i sin egenskab af familiemedlem til en unionsborger, i den medlemsstat, hvor denne unionsborger har haft ophold, inden han fik statsborgerskab dér ud over sin oprindelige nationalitet*. I den foreliggende sag indrejste sagsøgeren, der var algerisk statsborger, i Det Forenede Kongerige på et besøgsvisum på seks måneder og forlængede derefter sit ophold ulovligt på det britiske område. Han havde mødt en spansk statsborger, der havde erhvervet britisk statsborgerskab og samtidig bevaret sit spanske statsborgerskab. Efter indgåelsen af ægteskab havde sagsøgeren ansøgt om udstedelse af et opholdskort i Det Forenede Kongerige i sin egenskab af familiemedlem til en EØS-statsborger. De britiske myndigheder havde afslået denne ansøgning på grundlag af den omstændighed, at dennes ægtefælle ifølge den britiske lov, der gennemførte direktiv 2004/38 [8], ikke længere blev anset for at være »EØS-statsborger«, efter at hun havde erhvervet britisk statsborgerskab, og at sagsøgeren derfor ikke kunne få et opholdskort som familiemedlem til en EØS-statsborger. Den britiske ret, der havde fået forelagt sagsøgerens sag til prøvelse af dette afslag, forelagde Domstolen et spørgsmål om foreneligheden af denne afgørelse og den britiske lovgivning med EU-retten.

For det første påpegede Domstolen med hensyn til direktiv 2004/38, at dette direktiv, der omfatter betingelserne for unionsborgeres udøvelse af deres ret til frit at færdes og tage ophold på medlemsstaternes område, ikke har til formål at regulere unionsborgeres ophold i den medlemsstat, hvor de har statsborgerskab, idet disse dér har en ubetinget opholdsret i henhold til et folkeretligt princip. Efter at sagsøgerens ægtefælle havde erhvervet britisk statsborgerskab, kunne direktiv 2004/38 således ikke længere regulere sagsøgerens ophold i Det Forenede Kongerige. Dermed kunne sagsøgeren ikke aflede en ret til ophold i Det Forenede Kongerige på grundlag af dette direktiv.

For det andet undersøgte Domstolen spørgsmålet, om sagsøgeren kunne tildeles en afledt opholdsret i denne medlemsstat på grundlag af artikel 21, stk. 1, TEUF, der fastsætter, at enhver unionsborger har ret til at færdes og opholde sig frit på medlemsstaternes område. Domstolen fastslog med hensyn hertil, at den effektive virkning af de rettigheder, som unionsborgere er tillagt i henhold til denne bestemmelse, navnlig den, som vedrører retten til et normalt familieliv i modtagemedlemsstaten derved, at familiemedlemmer kan forblive ved deres side, nødvendiggør, at en unionsborger i en situation som den, sagsøgerens ægtefælle befinder sig i, kan forsætte med at nyde denne ret i modtagemedlemsstaten efter at have erhvervet statsborgerskab i denne stat, samtidig med at denne beholder sit oprindelige statsborgerskab og kan udvikle et familieliv med ægtefællen, som er tredjelandsstatsborger. Domstolen fastslog således, at en tredjelandsstatsborger i en situation som sagsøgerens kan have en afledt opholdsret i modtagemedlemsstaten i henhold til artikel 21, stk. 1, TEUF på betingelser, som ikke må være strengere end de betingelser, der er fastsat i direktiv 2004/38 for at indrømme en sådan afledt opholdsret til en tredjelandsstatsborger, der er familiemedlem til en unionsborger, som har udøvet sin ret til fri bevægelighed ved at tage fast ophold i en anden medlemsstat end den, hvor den pågældende er statsborger.

8/ Nævnt *ovenfor* i fodnote 6.

III. INSTITUTIONELLE BESTEMMELSER

1. EU-INSTITUTIONERNES KOMPETENCER

Domstolen stadfæstede ved dom af 26. juli 2017, ***Den Tjekkiske Republik mod Kommissionen*** (C-696/15 P, EU:C:2017:595), den appellerede dom afsagt af Retten [9], hvorved Kommissionen blev frifundet i to annullationssøgsmål til prøvelse af delegeret forordning nr. 885/2013 [10] og nr. 886/2013 [11] om supplerende regler til direktiv 2010/40 [12], vedtaget inden for rammerne af transportpolitikken. Den Tjekkiske Republik havde i disse sager bl.a. gjort gældende, at *Kommissionen med vedtagelsen af de omtvistede forordninger havde overskredet sine delegerede kompetencer* ved at pålægge medlemsstaterne at oprette kontrolorganer, der skulle vurdere, om kravene i disse forordninger var opfyldt. Retten havde i den appellerede dom anført, at Kommissionen havde overholdt både grænserne for sin beføjelse som fastsat i artikel 290 TEUF og grænserne for den beføjelse, der var fastsat i direktiv 2010/40.

I denne forbindelse påpegede Domstolen, at en delegation af beføjelser i henhold til artikel 290 TEUF gør det muligt for Kommissionen at supplere og ændre ikke-væsentlige bestemmelser i en retsakt. Det i denne bestemmelse fastsatte krav tilsigter imidlertid, at den omhandlede retsakt udtrykkeligt afgrænser ikke alene formålene, men også indholdet, omfanget og varigheden af den delegerede beføjelse, uden at Unionens retsinstanser kan afhjælpe de manglende grænser, der kræves efter den nævnte bestemmelse. For så vidt angår bestemmelsen af, hvilke bestemmelser i retsakten der kan betegnes som »væsentlige«, bemærkede Domstolen, at dette ikke henhører under EU-lovgivers bedømmelse alene, men skal baseres på objektive forhold, som gør det muligt at foretage en domstolskontrol. En bestemmelse er således væsentlig, bl.a. hvis dens vedtagelse kræver et politisk valg, som hører under EU-lovgivers egen kompetence, eller hvis den gør det muligt at foretage indgreb i de berørte personers grundlæggende rettigheder i et sådant omfang, at EU-lovgivers medvirken er påkrævet.

Under anvendelse af disse principper fastslog Domstolen dernæst, at direktiv 2010/40 i det foreliggende tilfælde udgjorde et tilstrækkeligt retsgrundlag for, at Kommissionen kunne oprette de omtvistede nationale kontrolorganer, og at oprettelsen af disse heller ikke udgjorde en væsentlig bestemmelse på det pågældende område.

9/ Rettens dom af 8.10.2015, ***Den Tjekkiske Republik mod Kommissionen*** (T-659/13 og T-660/13, EU:T:2015:771).

10/ Kommissionens delegerede forordning (EU) nr. 885/2013 af 15.5.2013 om supplering af Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2010/40/EU (ITS-direktivet) hvad angår tilrådighedsstillelse af informationstjenester vedrørende sikrede parkeringspladser for lastbiler og erhvervskøretøjer (EUT 2013, L 247, s. 1).

11/ Kommissionens delegerede forordning (EU) nr. 886/2013 af 15.5.2013 om supplering af Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2010/40/EU hvad angår data og procedurer for tilrådighedsstillelse, om muligt, af et minimum af generel trafiksikkerhedsinformation vederlagsfrit for brugerne (EUT 2013, L 247, s. 6).

12/ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2010/40/EU af 7.7.2010 om rammerne for indførelse af intelligente transportsystemer på vejtransportområdet og for grænsefladerne til andre transportformer (EUT 2010, L 207, s. 1).

2. UNIONENS RETSAKTER

2.1. Retsaktens juridiske form

I dom af 25. oktober 2017, ***Kommissionen mod Rådet (CMR-15)*** (C-687/15, EU:C:2017:803), gav Domstolen (Store Afdeling) medhold i et annullationssøgsmål anlagt af Kommissionen til prøvelse af Rådets konklusioner, vedtaget den 26. oktober 2015, om Den Internationale Telekommunikationsunions (ITU's) verdensradiokonference 2015 (WRC-15), henset til at Rådet havde tilsidesat væsentlige formforskrifter i artikel 218, stk. 9, TEUF.

Hvad for det første angår den anfægtede retsakts form bemærkede Domstolen, at artikel 13, stk. 2, TEU fastsætter, at hver EU-institution handler inden for rammerne af de beføjelser, der er tildelt den ved traktaterne, og i overensstemmelse med de procedurer, betingelser og mål, som er fastsat i disse. Domstolen fastslog i denne forbindelse, at reglerne om, hvorledes Unionens institutioner træffer afgørelse, er fastsat i traktaterne, og at bestemmelserne hverken kan ændres af medlemsstaterne eller af institutionerne selv, idet det alene er traktaterne, der i særlige tilfælde kan bemyndige en institution til at ændre en beslutningsprocedure, som er fastsat ved traktaterne. For så vidt angår den retlige form af de retsakter, der skal vedtages i henhold til artikel 218, stk. 9, TEUF, bemærkede Domstolen, at den omstændighed, at en EU-institution afviger fra den retlige form, som traktaterne foreskriver (i det foreliggende tilfælde vedtagelse af en afgørelse), udgør en tilsidesættelse af væsentlige formforskrifter, der kan medføre annullation af den omhandlede retsakt, eftersom denne afvigelse i strid med de væsentlige formforskrifter i denne bestemmelse risikerer at skabe usikkerhed med hensyn til den nævnte retsakts karakter eller den procedure, der skal følges med henblik på dens vedtagelse, og dermed bringe retssikkerheden i fare.

Hvad for det andet angår den omstændighed, at den anfægtede retsakt ikke angiver nogen hjemmel, henviste Domstolen til sin praksis, hvorefter valget af rette hjemmel har forfatningsmæssig betydning, idet Unionen, der kun har tildelte kompetencer, skal kunne henføre de retsakter, som den vedtager, til de bestemmelser i traktaten om Den Europæiske Unions funktionsmåde (EUF-traktaten), som faktisk bemyndiger den hertil. Afvigelsen fra den i artikel 218, stk. 9, TEUF foreskrevne retlige form og undladelsen af at angive retsgrundlaget medførte uklarhed med hensyn til den anfægtede retsakts karakter og retlige rækkevidde og med hensyn til, hvilken procedure der skulle følges med henblik på dens vedtagelse, og var egnet til at svække Unionens forhandlingsposition på Den Internationale Telekommunikationsunions verdensradiokonference 2015.

2.2. Procedurer for vedtagelse af retsakter

Tre domme skal fremhæves i denne forbindelse. Den første vedrører forpligtelsen til at høre Europa-Parlamentet i forbindelse med Unionens lovgivningsprocedure. Den anden vedrører et forslag til et europæisk borgerinitiativ. Den tredje er dom ***Slovakiet og Ungarn mod Rådet*** (C-643/15 og C-647/15, EU:C:2017:631) vedrørende midlertidige foranstaltninger om obligatorisk flytning af asylansøgere [13].

I dom af 7. marts 2017, ***RPO*** (C-390/15, EU:C:2017:174), bekræftede Domstolen (Store Afdeling) *gyldigheden af bestemmelserne i direktiv 2006/112* [14], *hvorefter medlemsstaterne kunne sælge tryksager såsom bøger, aviser og tidsskrifter til en nedsat momssats, mens digitale publikationer var udelukket fra denne særlige ordning, bortset fra digitale bøger, der blev leveret på et fysisk medium*. Den polske forfatningsdomstol, der i hovedsagen skulle træffe afgørelse om en manglende forenelighed med den polske forfatning af nationale bestemmelser, der udelukkede muligheden for at anvende en nedsat momssats på digitale tryksager, ønskede oplyst, om de tilsvarende bestemmelser i direktiv 2006/112, som ændret ved direktiv 2009/47 [15], var gyldige. Den polske forfatningsdomstol anmodede Domstolen om en besvarelse af, dels om Parlamentet havde været tilstrækkeligt involveret i den lovgivningsprocedure, der førte til vedtagelse af direktiv 2009/47, der ændrede bestemmelserne i direktiv 2006/112, hvorefter der kunne anvendes en nedsat momssats på tryksager, dels om ligebehandlingsprincippet eventuelt var blevet tilsidesat af de pågældende bestemmelser i direktiv 2006/112 [16].

For så vidt angår den lovgivningsprocedure, der førte til vedtagelse af direktiv 2009/47, bemærkede Domstolen efter at have konstateret, at den endelige udgave af dette direktiv indeholdt ændringer i forhold til det forslag, på grundlag af hvilket Parlamentet var blevet hørt, at den almindelige høring af Parlamentet i de tilfælde, der er fastsat i traktaterne, udgør en væsentlig formforskrift, hvis manglende overholdelse medfører, at den pågældende retsakt er ugyldig. Denne forpligtelse til at høre Parlamentet indebærer, at dette skal høres på ny, hver gang den endeligt vedtagne tekst, betragtet som helhed, efter selve sit indhold afviger fra den, om hvilken Parlamentet allerede er blevet hørt, med undtagelse af tilfælde, hvor ændringerne i det væsentlige svarer til et ønske, som Parlamentet selv har givet udtryk for. I det omfang den endelige udgave af den omtvistede bestemmelse i direktiv 2009/47 imidlertid blot udgjorde en redaktionel forenkling af den tekst i forslaget til direktiv, hvorom Parlamentet var blevet hørt, og hvis indhold var opretholdt fuldt ud, konkluderede Domstolen, at Rådet ikke var forpligtet til at høre Parlamentet på ny inden vedtagelsen af dette direktiv.

I dom af 12. september 2017, ***Anagnostakis mod Kommissionen*** (C-589/15 P, EU:C:2017:663), udtalte Domstolen (Store Afdeling) sig i en appel, der var blevet iværksat til prøvelse af Rettens dom [17], hvorefter K*ommissionen var blevet frifundet i et annullationssøgsmål til prøvelse af Kommissionens afgørelse om afslag på registrering af et forslag til et europæisk borgerinitiativ*, der var blevet indgivet på grundlag af artikel 4, stk. 2, litra b), i forordning nr. 211/2011 [18].

13/ Denne dom er omtalt i afsnit VIII.1 »Asylpolitik«.

14/ Rådets direktiv 2006/112/EF af 28.11.2006 om det fælles merværdiafgiftssystem (EUT 2006, L 347, s. 1), som ændret ved Rådets direktiv 2009/47/EF af 5.5.2009 om ændring af direktiv 2006/112/EF hvad angår de nedsatte satser for merværdiafgiften (EUT 2009, L 116, s. 18).

15/ Rådets direktiv 2009/47/EF af 5.5.2009 om ændring af direktiv 2006/112/EF hvad angår de nedsatte satser for merværdiafgiften (EUT 2009, L 116, s. 18).

16/ Domstolens besvarelse af det andet spørgsmål er omtalt i afsnit XII »Fiskale bestemmelser«.

17/ Rettens dom af 30.9.2015, ***Anagnostakis mod Kommissionen*** (T-450/12, EU:T:2015:739).

18/ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EU) nr. 211/2011 af 16.2.2011 om borgerinitiativer (EUT 2011, L 65, s. 1, berigtiget i EUT 2012, L 94, s. 49).

Dette forslag havde nærmere bestemt til formål at knæsætte et nødretsprincip i EU-lovgivningen, i henhold til hvilket den offentlige gæld i medlemsstater, hvis finansielle og politiske eksistens trues som følge af selve gælden, ville kunne slettes.

For så vidt angår Kommissionens forpligtelse til at oplyse initiativtagerne til et borgerinitiativ om begrundelsen for afslaget på at registrere deres forslag, således som fastsat i artikel 4, stk. 3, i forordning nr. 211/2011, påpegede Domstolen indledningsvis, at Kommissionen under hensyn til betydningen af det europæiske borgerinitiativ som et middel til borgernes deltagelse i Unionens demokratiske liv skal begrunde et sådant afslag klart. Under hensyn til at det omhandlede forslag til borgerinitiativ imidlertid var meget kortfattet og manglede klarhed, stadfæstede Domstolen Rettens vurdering, hvorefter Kommissionens afgørelse om afslag i det foreliggende tilfælde var tilstrækkeligt begrundet.

Dernæst påpegede Domstolen, at en afgørelse vedrørende registrering af et forslag til europæisk borgerinitiativ skal træffes i overensstemmelse med princippet om god forvaltningsskik, i henhold til hvilket den kompetente institution omhyggeligt og upartisk skal undersøge alle relevante forhold i den enkelte sag. Betingelsen om registrering af europæiske borgerinitiativer som fastsat i artikel 4, stk. 2, litra b), i forordning nr. 211/2011, hvorefter forslaget ikke åbenbart må falde uden for Kommissionens beføjelse til at fremsætte et forslag til en retsakt, skal fortolkes og anvendes af Kommissionen på en måde, der sikrer nem adgang til dette instrument. Det er følgelig kun, såfremt et forslag til europæisk borgerinitiativ med hensyn til dets emne og formål falder åbenbart uden for Kommissionens beføjelse, at denne er kompetent til at afslå registreringen af forslaget. I denne henseende bekræftede Domstolen imidlertid, at de bestemmelser i EUF-traktaten, der i det foreliggende tilfælde blev påberåbt af initiativtageren til et borgerinitiativ til støtte for dennes annullationssøgsmål, dvs. artikel 122, stk. 1 og 2, TEUF, og artikel 136, stk. 1, TEUF, ikke kunne udgøre retsgrundlaget for vedtagelsen af et »nødretsprincip« som omhandlet i dette forslag.

3. AKTINDSIGT

I 2017 havde Domstolen lejlighed til at afsige flere væsentlige domme på området for aktindsigt. Disse domme gjorde det muligt for Domstolen bl.a. at foretage nye præciseringer af begrebet eksisterende dokument som omhandlet i forordning nr. 1049/2001 [19] i forbindelse med elektroniske databaser, anvendelsen af denne forordning på medlemsstaters indlæg i forbindelse med en retssag, anvendelsen af den almindelige formodning for fortrolighed i forhold til dokumenter i en EU-pilotprocedure og endelig begrebet undersøgelser. Domstolen udtalte sig endvidere om fortolkningen af forordning nr. 1049/2001 i forbindelse med anvendelsen af Århuskonventionen [20].

Domstolen udtalte sig i dom af 11. januar 2017, ***Typke mod Kommissionen*** (C-491/15 P, EU:C:2017:5), som stadfæster den appellerede dom fra Retten [21], om *begrebet eksisterende dokument i elektroniske databaser*. Sagsøgeren i sagen havde anmodet Det Europæiske Personaleudvælgelseskontor (EPSO) om aktindsigt i en »tabel«, der indeholdt en række oplysninger fra flere dokumenter, som EPSO var i besiddelse af i elektronisk form, og som ikke kunne udtrækkes af dennes database ved en normal søgning.

19/ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EF) nr. 1049/2001 af 30.5.2001 om aktindsigt i Europa-Parlamentets, Rådets og Kommissionens dokumenter (EFT 2001, L 145, s. 43).

20/ Se også afsnit XVII.4 »Århuskonventionen«.

21/ Rettens dom af 2.7.2015, ***Typke mod Kommissionen*** (T-214/13, EU:T:2015:448).

Domstolen fastslog, at en elektronisk database ganske vist kan gøre det muligt at udtrække enhver oplysning, som den indeholder, men at muligheden for, at et dokument kan oprettes ud fra en sådan database, ikke gør det muligt at konkludere, at dette dokument eksisterer i den forstand, hvori dette udtryk er anvendt i forordning nr. 1049/2001. Domstolen bemærkede, at retten til aktindsigt i institutionernes dokumenter nemlig kun vedrører eksisterende dokumenter, som den pågældende institution er i besiddelse af, og at forordning nr. 1049/2001 derfor ikke kan påberåbes med henblik på at pålægge en institution at oprette et dokument, som ikke eksisterer.

Med hensyn hertil fastslog Domstolen, at alle data, der ved hjælp af forprogrammerede søgeværktøjer kan udtrækkes af en elektronisk database i forbindelse med dennes normale brug, skal kvalificeres som eksisterende dokumenter, selv om disse data ikke før er blevet vist i denne form eller aldrig har været genstand for en søgning foretaget af de ansatte ved institutionerne. For at opfylde kravene i forordning nr. 1049/2001 kan institutionerne være nødt til at oprette et dokument ud fra data, der er indeholdt i en database, ved at anvende eksisterende søgeværktøjer. Derimod skal enhver oplysning, hvis udtrækning af en database nødvendiggør en væsentlig investering, anses for at være et nyt dokument. Heraf følger, at enhver oplysning, der kræver en ændring enten af en elektronisk databases opbygning eller af de søgeværktøjer, der på det pågældende tidspunkt står til rådighed for at udtrække data, skal kvalificeres som et nyt dokument.

I dom af 18. juli 2017, ***Kommissionen mod Breyer*** (C-213/15 P, EU:C:2017:563), der stadfæstede den appellerede dom fra Retten [22], udtalte Domstolen (Store Afdeling) sig om, hvorvidt en begæring rettet til en institution, der er part i en sag, om aktindsigt i indlæg afgivet af en medlemsstat i forbindelse med en retslig procedure henhører under anvendelsen af forordning nr. 1049/2001. I det foreliggende tilfælde havde indstævnte i appellen i marts 2011 anmodet Kommissionen om aktindsigt i de indlæg, som Republikken Østrig havde indgivet til Domstolen i forbindelse med et traktatbrudssøgsmål indledt mod Republikken Østrig på grund af manglende gennemførelse af et direktiv. Dette søgsmål var blevet afsluttet ved dom afsagt af Domstolen i 2010. Kommissionen gav afslag på aktindsigt i disse indlæg, som den havde en kopi af, med den begrundelse, at disse indlæg efter Kommissionens opfattelse ikke var omfattet af anvendelsesområdet for forordning nr. 1049/2001. Retten havde i det for den anlagte annullationssøgsmål annulleret Kommissionens afgørelse om afslag.

For det første bemærkede Domstolen vedrørende spørgsmålet om anvendelsesområdet for forordning nr. 1049/2001, at dette fastsættes på grundlag af de deri opregnede institutioner og ikke på grundlag af særlige dokumentkategorier, eller på grundlag af ophavsmanden til det dokument, som en af disse institutioner er i besiddelse af. Den omstændighed, at de dokumenter, som en af de institutioner, der er omfattet af forordning nr. 1049/2001, er i besiddelse af, er blevet udarbejdet af en medlemsstat og er forbundet med retslige procedurer, kan ikke undtage disse dokumenter fra forordningens anvendelsesområde. Desuden fastslog Domstolen, at den omstændighed, at hverken statutten for Den Europæiske Unions Domstol eller Unionens retsinstansers procesreglementer fastsætter ret til aktindsigt for tredjemand i indlæg, der er indgivet i forbindelse med retslige procedurer, ikke kan medføre, at den nævnte forordning ikke finder anvendelse på begæringer om aktindsigt i de indlæg, der er udarbejdet af en medlemsstat med henblik på en retslig procedure for Unionens retsinstanser, og som er i en institutions besiddelse. Domstolen fastslog dermed, at de omtvistede indlæg var omfattet af anvendelsesområdet for forordning nr. 1049/2001 som dokumenter, som en institution, der er omfattet af den nævnte forordning, var i besiddelse af.

For det andet konkluderede Domstolen, idet den undersøgte den generelle opbygning af og formålene med artikel 15, stk. 3, TEUF, at det forhold, at ordningen med aktindsigt i dokumenter ikke kan anvendes i forhold til Domstolen, når denne udøver sin judicielle virksomhed, således som fastsat i artikel 15, stk. 3, fjerde afsnit, TEUF, ikke er til hinder for, at ordningen finder anvendelse i forhold til dokumenter, der er indgivet til Domstolen i

22/ Rettens dom af 27.2.2015, ***Breyer mod Kommissionen*** (T-188/12, EU:T:2015:124).

forbindelse med en retslig procedure. Under hensyn til den omstændighed, at forordning nr. 1049/2001 gør det muligt i givet fald at afslå udlevering af dokumenter, der er forbundet med procedurerne for Unionens retsinstanser, og dermed sikre beskyttelsen af retslige procedurer, skal det lægges til grund, at artikel 15, stk. 3, fjerde afsnit, TEUF ikke kræver en fortolkning, hvorefter alle de omtvistede indlæg skal undtages fra anvendelsesområdet for forordning nr. 1049/2001. Domstolen konkluderede, at Retten derfor med rette havde fastslået, at de nævnte indlæg i lighed med dem, som Kommissionen selv havde udarbejdet, ikke var omfattet af den undtagelse fra retten til aktindsigt, der er omhandlet i artikel 15, stk. 3, fjerde afsnit, TEUF.

Desuden stadfæstede Domstolen ved dom af 11. maj 2017, ***Sverige mod Kommissionen*** (C-562/14 P, EU:C:2017:356), Rettens appellerede dom [23], hvorved Retten havde frifundet Kommissionen i et søgsmål anlagt af flere borgere om annullation *af en afgørelse truffet af Kommissionen vedrørende afslag på aktindsigt i henhold til forordning nr. 1049/2001 i to anmodninger om oplysninger, som denne institution havde sendt til Forbundsrepublikken Tyskland i forbindelse med en EU-pilotprojektprocedure med henblik på at forberede eller undgå en traktatbrudsprocedure mod en medlemsstat*.

Domstolen konstaterede, at så længe der under den administrative fase af en undersøgelse, der gennemføres inden for rammerne af en EU-pilotprojektprocedure, foreligger en risiko for at ændre traktatbrudsprocedurens karakter, for at ændre dens forløb og for at skade denne procedures formål, er anvendelsen af den almindelige formodning for fortrolighed på de dokumenter, som er udvekslet mellem Kommissionen og den berørte medlemsstat, begrundet. Domstolen præciserede endvidere, at denne risiko foreligger indtil det tidspunkt, hvor EU-pilotprojektproceduren er afsluttet, og det er blevet endeligt opgivet at indlede en formel traktatbrudsprocedure mod medlemsstaten. I denne periode kan Kommissionen støtte sig på en almindelig formodning for fortrolighed med henblik på at give afslag på aktindsigt uden at foretage en konkret og individuel undersøgelse af de ønskede dokumenter. Imidlertid udelukker denne almindelige formodning ikke muligheden for at godtgøre, at et givent dokument, der er begæret aktindsigt i, ikke er omfattet af den nævnte formodning, eller at der er en mere tungtvejende offentlig interesse i udbredelsen af dokumentet, jf. artikel 4, stk. 2, sidste sætningsled, i forordning nr. 1049/2001.

Domstolen udtalte sig i dom af 7. september 2017, ***Frankrig mod Schlyter*** (C-331/15 P, EU:C:2017:639), der stadfæster Rettens appellerede dom [24], vedrørende *spørgsmålet, om en udførlig udtalelse afgivet af Kommissionen i forbindelse med informationsproceduren vedrørende tekniske forskrifter, der er fastsat i direktiv 98/34* [25], *henhører under en undersøgelsesaktivitet som omhandlet i artikel 4, stk. 2, tredje led, i forordning nr. 1049/2001.*

Domstolen fastslog for det første, at Kommissionens strukturerede og formaliserede procedurer, hvis formål er indsamling og analyse af oplysninger med henblik på, at denne institution kan vedtage en holdning i forbindelse med udøvelsen af sine funktioner, der er fastsat i EU- og EUF-traktaten, udgør en undersøgelsesaktivitet. Domstolen præciserede i denne henseende, at denne procedure ikke nødvendigvis skal have til formål at opdage eller forfølge en tilsidesættelse eller en ulovlighed, men at begrebet »undersøgelse« ligeledes kan omfatte Kommissionens aktivitet med henblik på at fastlægge faktiske omstændigheder for at kunne vurdere en bestemt situation. Det

23/ Rettens dom af 25.9.2014, ***Spirlea mod Kommissionen*** (T-306/12, EU:T:2014:816).

24/ Rettens dom af 16.4.2015, ***Schlyter mod Kommissionen*** (T-402/12, EU:T:2015:209).

25/ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 98/34/EF af 22.6.1998 om en informationsprocedure med hensyn til tekniske standarder og forskrifter samt forskrifter for informationssamfundets tjenester (EFT 1998, L 204, s. 37), som ændret ved Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 98/48/EF af 20.7.1998 (EFT 1998, L 217, s. 18).

er heller ikke nødvendigt, at den holdning, som Kommissionen har vedtaget for at opfylde sine funktioner, tager form af en afgørelse som omhandlet i artikel 288, stk. 4, TEUF. En sådan holdning kan bl.a. tage form af en rapport eller en anbefaling.

Med hensyn hertil fastslog Domstolen, at Kommissionens udførlige udtalelse, for så vidt som den udgør en officiel foranstaltning, der præciserer denne institutions juridiske holdning angående foreneligheden af et udkast til teknisk forskrift meddelt af en medlemsstat med bl.a. den frie bevægelighed for varer og erhvervsdrivendes etableringsfrihed, henhører under en procedure med henblik på en »undersøgelse«.

For det andet fastslog Domstolen, at henset til, at der ikke er nogen bestemmelse i direktiv 98/34, der fastsætter, at udførlige udtalelser, der er afgivet i henhold til dette direktivs artikel 9, stk. 2, er fortrolige, må det antages, at kravet om gennemsigtighed, der ligger til grund for det nævnte direktiv, normalt finder anvendelse i forhold til disse udførlige udtalelser. Domstolen præciserede desuden, at dette krav om gennemsigtighed imidlertid ikke udelukker, at Kommissionen afhængigt af den foreliggende sags omstændigheder kan støtte sig på artikel 4, stk. 2, tredje led, i forordning nr. 1049/2001 med henblik på at afslå aktindsigt i en udførlig udtalelse, som er afgivet i henhold til dette direktivs artikel 9, stk. 2, når denne godtgør, at aktindsigt i den pågældende udførlige udtalelse konkret og faktisk vil være til skade for formålet om at forhindre vedtagelse af en teknisk forskrift, der er uforenelig med EU-retten.

Endelig gav Domstolen ved dom af 13. juli 2017, ***Saint-Gobain Glass Deutschland mod Kommissionen*** (C-60/15 P, EU:C:2017:540), medhold i den af Saint-Gobain Glass Deutschland iværksatte appel af Rettens dom [26], hvorved Kommissionen blev frifundet i søgsmålet om annullation af *Kommissionens afgørelse om afslag på at give fuld aktindsigt i et dokument, som denne havde modtaget fra Forbundsrepublikken Tyskland* i forbindelse med proceduren for tildeling af kvoter for drivhusgasemissioner som omhandlet i artikel 10a i direktiv 2003/87 [27]. Denne afgørelse om afslag var støttet på artikel 4, stk. 3, første afsnit, i forordning nr. 1049/2001 [28], i henhold til hvilken der gives afslag på aktindsigt i et dokument, såfremt dets udbredelse ville være til alvorlig skade for en igangværende beslutningsproces.

Domstolen ophævede ved sin dom den appellerede dom og fastslog, at Retten havde begået et retlig fejl i forbindelse med fortolkningen af artikel 4, stk. 3, første afsnit, i forordning nr. 1049/2001. Endvidere annullerede Domstolen Kommissionens afgørelse om afslag på aktindsigt i dokumenterne. Domstolen fastslog i denne henseende, at undtagelsen vedrørende »beslutningsprocessen«, der er omhandlet i denne bestemmelse, skal fortolkes restriktivt under hensyn til den offentlige interesse i, at de pågældende dokumenter offentliggøres, og under hensyn til den omstændighed, at de ønskede oplysninger vedrører emissioner til miljøet. Domstolen præciserede desuden, at denne undtagelse skal anses for at vedrøre selve beslutningsprocessen og ikke hele den administrative procedure, der fører til den pågældende afgørelse. For så vidt angår dokumenter, der er direkte forbundet med de spørgsmål, der behandles inden for rammerne af en administrativ procedure, er det derfor ikke tilstrækkeligt med en simpel henvisning til en risiko for negative indvirkninger i forbindelse med deres udbredelse og muligheden for, at interesser kan påvirke proceduren, til at godtgøre, at udbredelsen af interne dokumenter ville være til alvorlig skade for den igangværende beslutningsproces.

26/ Rettens dom af 11.12.2014, ***Saint-Gobain Glass Deutschland mod Kommissionen*** (T-476/12, EU:T:2014:1059).

27/ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2003/87/EF af 13.10.2003 om en ordning for handel med kvoter for drivhusgasemissioner i Fællesskabet og om ændring af Rådets direktiv 96/61/EF (EUT 2003, L 275, s. 32).

28/ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EF) nr. 1049/2001 af 30.5.2001 om aktindsigt i Europa-Parlamentets, Rådets og Kommissionens dokumenter (EFT 2001, L 145, s. 43).

Domstolen bemærkede endvidere, at kravet om, at artikel 4, stk. 3, første afsnit, i forordning nr. 1049/2001 skal fortolkes restriktivt, i endnu højere grad gælder, når de dokumenter, hvori der er begæret aktindsigt, indeholder miljøoplysninger. Imidlertid bestemmer Århuskonventionens artikel 4, stk. 4, litra a), at en begæring om adgang til miljøoplysninger kan afslås, hvis offentliggørelsen vil kunne have en ugunstig indvirkning på den fortrolige karakter af myndigheders forhandlinger, hvor en sådan fortrolighed har hjemmel i national ret, og ikke på hele den administrative procedure, i forbindelse med hvilken disse myndigheder træffer afgørelse. Den omstændighed, at den administrative procedure endnu ikke var afsluttet på tidspunktet for vedtagelsen af den omtvistede afgørelse, kan således ikke i sig selv godtgøre, at en udbredelse af de ønskede dokumenter ville have været til alvorlig skade for Kommissionens beslutningsproces.

4. UNIONENS ANSVAR UDEN FOR KONTRAKTFORHOLD

I dom af 4. april 2017, ***Ombudsmanden mod Staelen*** (C-337/15 P, EU:C:2017:256), tog Domstolen (Store Afdeling) i appel stilling til *Unionens ansvar uden for kontraktforhold på grund af Den Europæiske Ombudsmands tilsidesættelse af forpligtelsen til at udvise omhu i forbindelse med dennes behandling af en klage*. Retten havde med hensyn hertil fastslået i den appellerede dom [29], at visse af de tilsidesættelser af forpligtelsen til at udvise omhu, som Ombudsmanden havde begået i forbindelse med behandlingen af en klage vedrørende Europa-Parlamentets forvaltning af en liste over egnede ansøgere opstillet efter en almindelig udvælgelsesprøve, i sig selv udgjorde tilstrækkeligt kvalificerede tilsidesættelser af EU-retten ifølge den retspraksis, hvorefter betingelserne for anvendelse af Unionens ansvar uden for kontraktforhold præciseres. Som følge af disse tilsidesættelser tildelte Retten sagsøgeren, der var opført på den pågældende liste som bestået ansøger, 7 000 EUR i erstatning for, at hun havde mistet tilliden til Ombudsmanden, og for hendes oplevelse af tids- og energispild.

Domstolen fastslog indledningsvis efter at have mindet om Ombudsmandens funktioner og forpligtelser, at Retten begik en retlig fejl ved at fastslå, at Ombudsmandens »blotte« tilsidesættelse af princippet om forpligtelsen til at udvise omhu udgjorde en tilstrækkeligt kvalificeret tilsidesættelse, der kunne medføre, at Unionen ifalder et ansvar uden for kontraktforhold. Det var Domstolens opfattelse, at det er nødvendigt for at kunne konkludere, at der foreligger en sådan tilsidesættelse, at det godtgøres, at Ombudsmanden ved ikke at udvise den fornødne omhyggelighed og omtanke åbenbart og groft har overskredet grænserne for sin skønsbeføjelse i forbindelse med udøvelsen af sine undersøgelsesbeføjelser. For så vidt angår den skade, som Retten havde anerkendt, fastslog Domstolen endvidere, at Retten begik en retlig fejl, idet den kvalificerede det af sagsøgeren hævdede tab af tillid til ombudsmandsinstitutionen som en ikke-økonomisk skade, der kunne erstattes. Da Rettens afgørelse om at pålægge Ombudsmanden at betale erstatning således ikke havde noget retligt grundlag, blev den ophævet af Domstolen.

Da tvisten imidlertid var moden til påkendelse, konstaterede Domstolen dernæst, at det af sagens omstændigheder fremgik, at Ombudsmanden havde begået flere tilstrækkeligt kvalificerede tilsidesættelser af dennes forpligtelse til at udvise omhu i forbindelse med udførelsen af sine undersøgelser, der påførte sagsøgeren en faktisk og reel ikke-økonomisk skade. Domstolen pålagde således på ny Ombudsmanden at betale et beløb på 7 000 EUR som erstatning for den nævnte ikke-økonomiske skade i det væsentlige beroende på en »psykisk krænkelse«, som sagsøgeren havde oplevet på grund af den måde, hvorpå hendes klage var blevet behandlet.

29/ Rettens dom af 29.4.2015, ***Staelen mod Ombudsmanden*** (T-217/11, EU:T:2015:238).

I dom af 30. maj 2017, ***Safa Nicu Sepahan mod Rådet*** (C-45/15 P, EU:C:2017:402), tog Domstolen (Store Afdeling) stilling til spørgsmålet om *retten til erstatning for skader som følge af en afgørelse om indefrysning af midler vedtaget i henhold til den fælles udenrigs- og sikkerhedspolitik*. Med denne dom forkastede Domstolen de appeller, der var blevet iværksat af det iranske selskab Safa Nicu Sepahan og Rådet med henblik på prøvelse af dom af 25. november 2014 afsagt af Retten [30], som efter at have annulleret de restriktive foranstaltninger om indefrysning af midler over for sagsøgeren [31] havde tildelt dette selskab en erstatning på 50 000 EUR som følge af den ikke-økonomiske skade, som dette havde lidt på grund af de annullerede foranstaltninger, mens den frifandt Rådet fra påstandene om erstatning for det økonomiske tab, der angiveligt var lidt. Safa Nicu Sepahan anfægtede ved sin appel både det forhold, at dette ikke havde fået medhold i påstandene om erstatning for den økonomiske skade, og det erstatningsbeløb, som dette var blevet tilkendt som følge af den ikke-økonomiske skade.

For så vidt angår den erstatning, der var blevet tildelt som følge af den ikke-økonomiske skade, konkluderede Domstolen, at Retten med rette havde fastslået, at Rådets tilsidesættelse gennem næsten tre år af dets forpligtelse til at give Safa Nicu Sepahan de oplysninger og beviser, der understøttede begrundelsen for vedtagelsen af de omhandlede restriktive foranstaltninger over for dette, udgjorde en tilstrækkeligt kvalificeret tilsidesættelse, der kunne medføre, at Unionen ifaldt et ansvar uden for kontraktforhold i henhold til artikel 340, stk. 2, TEUF. Selv om annullationen af de ulovlige restriktive foranstaltninger var af en sådan art, at den kunne udgøre en form for genoprettelse af den ikke-økonomiske skade, følger det imidlertid ikke heraf, at denne form for genoprettelse nødvendigvis i alle tilfælde er tilstrækkelig til at sikre fuld erstatning for denne ikke-økonomiske skade. Domstolen konkluderede derfor, at Retten med rette efter ret og billighed havde fastsat det beløb, som Safa Nicu Sepahan kunne tilkendes som erstatning for den ikke-økonomiske skade.

Hvad for det andet angår Rettens manglende anerkendelse af, at Unionen ifaldt et ansvar for det økonomiske tab, der angiveligt var lidt, påpegede Domstolen, at ethvert tab, der kræves erstattet i henhold til artikel 340, stk. 2, TEUF, skal være faktisk og reelt, og det skal være en tilstrækkeligt direkte følge af institutionernes ulovlige adfærd. Da den part, der rejser tvivl om Unionens ansvar, endvidere er forpligtet til at fremlægge afgørende beviser både for, at det påberåbte tab foreligger, dets omfang, og årsagsforbindelsen mellem tabet og de vedtagne restriktive foranstaltninger, fastslog Domstolen, at Retten med rette havde konkluderet, at Safa Nicu Sepahans påstande ikke var tilstrækkeligt understøttede.

IV. EU-RETTEN OG NATIONAL RET

Den 10. oktober 2017 præciserede Domstolen (Store Afdeling) i dommen ***Farrell*** (C-413/15, EU:C:2017:745) betingelserne for, hvornår der kan støttes ret på bestemmelserne i tredje direktiv 90/232 [32], som kan have direkte virkning, over for et privatretligt organ, hvortil en medlemsstat har overdraget opgaven i artikel 1, stk. 4, i andet

30/ Rettens dom af 25.11.2014, ***Safa Nicu Sepahan mod Rådet*** (T-384/11, EU:T:2014:986).

31/ Rådet havde vedtaget disse foranstaltninger over for Iran for at hindre nukleare spredningsaktiviteter i henhold til Rådets gennemførelsesforordning (EU) nr. 503/2011 af 23.5.2011 om gennemførelse af forordning (EU) nr. 961/2010 om restriktive foranstaltninger over for Iran (EUT 2011, L 136, s. 26) og Rådets forordning (EU) nr. 267/2012 af 23.3.2012 om restriktive foranstaltninger over for Iran og om ophævelse af forordning (EU) nr. 961/2010 (EUT 2012, L 88, s. 1).

32/ Rådets andet direktiv 84/5/EØF af 30.12.1983 om indbyrdes tilnærmelse af medlemsstaternes lovgivning om ansvarsforsikring for motorkøretøjer (EFT 1984, L 8, s. 17), som ændret ved Rådets tredje direktiv 90/232/EØF af 14.5.1990 (EFT 1990, L 129, s. 33).

direktiv 84/5 [33], som består i at erstatte tings- og personskade forvoldt af et ikke-identificeret eller ikke-forsikret køretøj, for hvilket den lovpligtige forsikring ikke er tegnet. Tvisten i hovedsagen vedrørte *erstatning for den personskade, som sagsøgeren har lidt i forbindelse med et færdselsuheld, fra det kompetente nationale organ (»Motor Insurers Bureau of Ireland«)*.

Denne dom følger i forlængelse af den første *Farell*-dom af 19. april 2017 [34], som udspringer af den samme tvist i hovedsagen, hvori Domstolen fastslog, dels at artikel 1 i tredje direktiv 90/232 var til hinder for en national lovgivning, hvorefter den lovpligtige ansvarsforsikring for motorkøretøjer ikke dækker ansvar for personskade forvoldt på personer, der befinder sig i en del af et motorkøretøj, som ikke er bygget til og udstyret med sæder til passagerer, dels at artiklen opfyldte alle de nødvendige betingelser for at have direkte virkning og derfor tillægger borgerne rettighederne, som de kan påberåbe sig direkte ved de nationale domstole. Domstolen fastslog imidlertid i denne dom, at det tilkom den nationale ret at efterprøve, om denne bestemmelse kunne påberåbes i forhold til et organ som det i hovedsagen omhandlede.

På baggrund af denne dom fastslog den første forelæggende ret, at det kompetente nationale organ var et statsligt organ, og derfor havde sagsøgeren i hovedsagen krav på erstatning fra dette. Dette organ iværksatte herefter appel til prøvelse af denne dom til den forelæggende ret i denne sag, idet det gjorde gældende, at det ikke var et statsligt organ, og følgelig kan der ikke over for dette støttes ret på bestemmelser – selv med direkte virkning – i et direktiv, som ikke var blevet gennemført i national ret. På denne baggrund blev Domstolen igen forelagt spørgsmål til præjudiciel afgørelse med henblik på at præcisere kriterierne i dommen i sagen *Foster m.fl.* [35] for at fastlægge de typer af organer, der kan anses for at være et statsligt organ.

I denne henseende har Domstolen præciseret, at de nævnte kriterier, hvorefter borgerne kunne støtte ret på ubetingede og tilstrækkelig præcise direktivbestemmelser over for organer eller enheder, som var undergivet statslig myndighed eller kontrol, eller som havde særlige beføjelser ud over dem, der følger af de regler, der finder anvendelse i forholdet mellem borgerne, ikke kunne være kumulative. Artikel 288 TEUF om EU-retsakter skal fortolkes således, at den ikke er til hinder for, at der over for en enhed, som ikke opfylder alle de i dommen i sagen ***Foster m.fl.*** nævnte karakteristika, kan støttes ret på de bestemmelser i et direktiv, der kan have direkte virkning.

Ved undersøgelsen af, hvorvidt dette var tilfældet for det i hovedsagen omhandlede organ, fastslog Domstolen, at der kan støttes ret på bestemmelser i et direktiv, der kan have direkte virkning, over for et privatretligt organ, som af en medlemsstat er blevet tildelt en opgave af almen interesse såsom at erstatte tings- og personskade forvoldt af et ikke-identificeret eller ikke-forsikret køretøj, og som til udførelsen heraf har særlige beføjelser i henhold til loven, såsom beføjelsen til at pålægge assurandører, der udbyder køretøjsforsikringer på den pågældende medlemsstats område, at blive medlem af organet og at finansiere det.

33/ Rådets tredje direktiv 90/232/EØF af 14.5.1990 om indbyrdes tilnærmelse af medlemsstaternes lovgivning om ansvarsforsikring for motorkøretøjer (EFT 1990, L 129, s. 33).

34/ Domstolens dom af 19.4.2007, ***Farrell*** (C-356/05, EU:C:2007:229).

35/ Domstolens dom af 12.7.1990, ***Foster m.fl.*** (C-188/89, EU:C:1990:313).

Den 5. december 2017 tog Domstolen (Store Afdeling) i dom ***M.A.S. og M.B.*** (C-42/17, EU:C:2017:936) stilling til en anmodning om præjudiciel afgørelse fra den italienske forfatningsdomstol vedrørende *en præcisering af omfanget af den forpligtelse, der er fastsat af Domstolen i dom Taricco m.fl. (C-105/14*, EU:C:2015:555*)* [36], *hvorefter det påhviler de nationale domstole, hvis der konstateres en tilsidesættelse af artikel 235 TEUF, at undlade at anvende nationale bestemmelser om forældelse*.

I dommen i sagen ***Taricco m.fl.*** konstaterede Domstolen, at de gældende italienske forældelsesregler på området for strafferetlig forfølgning, som fastsætter, at forældelsesfristen for afgiftsmæssige overtrædelser på momsområdet ikke kan forlænges i tilfælde af afbrydelse med mere end en fjerdedel af den oprindelige varighed heraf, kan udgøre en tilsidesættelse af de forpligtelser, som påhviler medlemsstaterne i medfør af artikel 325, stk. 1 og 2, TEUF, for det tilfælde, at denne nationale lovgivning forhindrer, at der i et betragteligt antal tilfælde af grov svig, der skader Unionens finansielle interesser, pålægges effektive og afskrækkende sanktioner, eller fastsætter længere forældelsesfrister for de tilfælde af svig, der skader den pågældende medlemsstats finansielle interesser, end for de tilfælde, der skader Unionens finansielle interesser. Domstolen fastslog således, at det påhviler den nationale ret i et sådant tilfælde at sikre den fulde virkning af artikel 325, stk. 1 og 2, TEUF, idet den om fornødent skal undlade at anvende bestemmelserne i national ret.

Med sin henvisning fremhævede forfatningsdomstolen spørgsmålet om en mulig tilsidesættelse af princippet om, at strafbare forhold og straffe skal have lovhjemmel, som kunne udledes af de nationale domstoles opfyldelse af denne forpligtelse. I denne henseende henviste den for det første til de i den italienske retsorden fastsatte forældelsesreglers materielle karakter, som indebærer, at disse regler med rimelighed skulle kunne forudsiges for borgerne på det tidspunkt, hvor lovovertrædelsen blev begået, uden at kunne ændres *in pejus* med tilbagevirkende kraft, og for det andet til kravet om, at hele det nationale regelsæt om strafbarhed skal være baseret på et juridisk grundlag, der er tilstrækkeligt præcist med henblik på at danne rammen om og tjene som rettesnor for den nationale rets vurdering.

I denne henseende fastslog Domstolen ved henvisning til præmis 53 i dommen i sagen ***Taricco m.fl.***, at når de kompetente nationale retter beslutter at undlade at anvende de omhandlede nationale bestemmelser, skal de ligeledes sikre sig, at de grundlæggende rettigheder for personer, der er anklaget for at have begået en strafbar handling, overholdes, herunder, hvad angår pålæggelse af strafbare sanktioner, de anklagedes rettigheder, som følger af princippet om, at strafbare forhold og straffe skal have lovhjemmel.

Domstolen bekræftede for det første, at overholdelsen af princippet om, at strafbare forhold og straffe skal have lovhjemmel, som er fastsat i chartrets artikel 49, er bindende for medlemsstaterne, når de gennemfører EU-retten, hvilket er tilfældet, hvis de i forbindelse med de forpligtelser, der er pålagt dem ved artikel 325 TEUF, fastsætter pålæggelse af strafferetlige sanktioner for lovovertrædelser på momsområdet. For det andet bemærker Domstolen, at den ret, der er sikret ved chartrets artikel 49, har samme betydning og omfang som den ret, der er sikret ved EMRK, som fortolket af Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol, der har fastslået, at med hensyn til de krav, der følger af princippet om, at strafbare forhold og straffe skal have lovhjemmel, skal strafferetlige bestemmelser opfylde visse krav om tilgængelighed og forudsigelighed for så vidt angår både fastlæggelsen af den strafbare handling og fastsættelsen af straffen. Endvidere har Domstolen fastslået, at kravet om strafferettens klarhed, som er uløseligt forbundet med det nævnte princip, indebærer, at loven klart skal definere de strafbare forhold og den straf, de medfører, og at princippet om forbud mod strafferetlige bestemmelsers tilbagevirkende

36/ Domstolens dom af 8.9.2015, ***Taricco m.fl.*** (C-105/14, EU:C:2015:555).

kraft bl.a. er til hinder for, at en retsinstans i forbindelse med en straffesag kan iværksætte strafferetlige sanktioner for en adfærd, der ikke er forbudt i henhold til en national lov, der er vedtaget, før den pågældende overtrædelse blev begået, eller skærpe et strafferetligt ansvar for personer, der er genstand for en sådan sag.

Domstolen præciserede dernæst, at hvis den nationale ret skulle være af den opfattelse, at forpligtelsen til at undlade at anvende de omhandlede bestemmelser i straffeloven er i strid med princippet om, at strafbare forhold og straffe skal have lovhjemmel, ville den ikke være forpligtet til at opfylde denne forpligtelse, og dette gælder også, selv om opfyldelsen af forpligtelsen ville gøre det muligt at afhjælpe en national situation, der er i strid med EU-retten. Det tilkommer således den nationale lovgiver i en sådan situation at træffe de nødvendige foranstaltninger med henblik på at fastsætte regler om forældelsesfrister, som gør det muligt at overholde de forpligtelser, der følger af artikel 325 TEUF.

V. DEN EUROPÆISKE UNIONS TVISTER

For så vidt angår Den Europæiske Unions tvister skal der gøres opmærksom på en dom om forbud for Unionens retsinstanser mod at træffe afgørelse ***ultra petita***. Endvidere fortjener dommene i sagerne ***A m.fl.*** (C-158/14) og ***Rosneft*** (C-72/15), der bl.a. omhandler, hvorvidt en anmodning om præjudiciel afgørelse om gyldigheden af foranstaltninger, vedtaget som led i den fælles udenrigs- og sikkerhedspolitik, kunne antages til realitetsbehandling, at blive nævnt [37].

I dom ***British Airways mod Kommissionen*** (C-122/16 P, EU:C:2017:861), der blev afsagt den 14. november 2017, blev Domstolen (Store Afdeling) bedt om at præcisere omfanget af *forbuddet for Unionens retsinstanser mod at træffe afgørelse ultra petita*. I den appellerede dom [38], som blev indgivet under en sag mellem flyselskabet British Airways og Kommissionen, efterprøvede Retten ex officio et anbringende om en ufravigelig procesforudsætning vedrørende en begrundelsesmangel, som den omtvistede afgørelse var behæftet med [39]. Ifølge Retten havde Kommissionen i begrundelsen for den omtvistede afgørelse nemlig kun henvist til én samlet og vedvarende overtrædelse af artikel 101 TEUF, EØS-aftalens artikel 53 og EF-Schweiz-aftalens artikel 8. Derimod blev det i denne afgørelses konklusion fastslået, at der forelå en særskilt samlet og vedvarende overtrædelse for hver af disse artikler. Retten fastslog imidlertid, at denne konklusion i den foreliggende sag ikke kunne føre til en fuldstændig annullation af den omtvistede afgørelse, idet annullationen af denne afgørelse ikke kunne gå videre end de påstande, der fremgår af stævningen i første instans, der alene indeholdt en påstand om en delvis annullation.

Domstolen stadfæstede Rettens dom. Domstolen bemærkede, at en annullation ikke kan gå ud over sagsøgerens påstande, da Unionens retsinstanser ikke kan træffe afgørelse ultra petita. Domstolen fastslog, at selv om den absolutte retskraft, som en dom om annullation fra en af Unionens retsinstanser har, ganske vist knytter sig til såvel dommens konklusion som de præmisser, der udgør det nødvendige grundlag herfor, kan den ikke medføre en annullation af en retsakt, der er behæftet med samme ulovlighed, men ikke er indbragt for Unionens retsinstanser til prøvelse. Endvidere indebærer beføjelsen for den ret, der påkender lovligheden, til ex officio at efterprøve et anbringende vedrørende en ufravigelig procesforudsætning imidlertid på ingen måde en beføjelse til ex officio

37/ Disse to domme omtales i afsnit XX »Fælles udenrigs- og sikkerhedspolitik«.

38/ Rettens dom af 16.12.2015, ***British Airways mod Kommissionen*** (T-48/11, EU:T:2015:988).

39/ Kommissionens afgørelse K(2010) 7694 endelig af 9.11.2010 vedrørende en procedure i henhold til artikel 101 TEUF, artikel 53 i EØS-aftalen og artikel 8 i aftalen mellem Det Europæiske Fællesskab og Det Schweiziske Forbund om luftfart (sag COMP/39258 – Luftfragt).

at ændre de påstande, som en sagsøger nedlægger. Selv om anbringenderne udgør en tilstrækkelig støtte for de påstande, der er nedlagt i en stævning, er de nemlig ikke desto mindre nødvendigvis forskellige fra disse påstande, som definerer grænserne for den tvist, der er indbragt for Unionens retsinstanser.

Det følger heraf, at Unionens retsinstanser ved ex officio at efterprøve et anbringende vedrørende en ufravigelig procesforudsætning – der i øvrigt i princippet ikke er gjort gældende af parterne – ikke går ud over rammerne for den sag, som er indbragt for dem, og på ingen måde tilsidesætter procedureregler vedrørende sagens genstand og anbringenderne i stævningen. Det ville forholde sig anderledes, hvis disse instanser efter en materiel undersøgelse af den retsakt, som de er forelagt, på grundlag af et anbringende, som de ex officio har efterprøvet, traf bestemmelse om en annullation, der går ud over det, der fremgår af de påstande, som er nedlagt for dem, med den begrundelse, at en sådan annullation er nødvendig for at afhjælpe den ulovlighed, som blev fastslået ex officio i forbindelse med nævnte analyse.

Idet Domstolen bemærkede, at det i forbindelse med denne appelsag ikke er blevet bestridt, at den begrundelsesmangel, som Retten fastslog i denne dom, skadede British Airways' ret til forsvar, fastslog den, at en manglende prøvelse ex officio af hele den anfægtede afgørelse ikke er i strid med princippet om effektiv domstolsbeskyttelse som fastsat i chartrets artikel 47. Hvis legalitetskontrollen i henhold til artikel 263 TEUF, suppleret med den fulde prøvelsesret i forhold til bødens størrelse i artikel 31 i forordning (EF) nr. 1/2003 [40], indebærer, at Unionens retsinstanser udøver en såvel retlig som faktisk kontrol, og at de har beføjelse til at bedømme beviser, annullere den anfægtede afgørelse og ændre bødens størrelse, er det ikke i strid med princippet om effektiv domstolsbeskyttelse, at den legalitetskontrol, der udøves af Unionens retsinstanser, begrænses af parternes krav, således som de er formuleret i påstandene i deres skriftlige indlæg, idet dette princip i øvrigt ikke kræver, at disse retsinstanser skal udstrække deres prøvelse til elementer af en afgørelse, der ikke henhører under den tvist, som de er forelagt.

VI. LANDBRUG

Dom ***APVE m.fl.*** (C-671/15, EU:C:2017:860), der blev afsagt den 14. november 2017, gav Domstolen (Store Afdeling) lejlighed til at udtale sig om *opdelingen mellem den fælles landbrugspolitik og EU-konkurrenceretten*. Hovedsagen vedrørte en afgørelse truffet af den franske konkurrencemyndighed, som fandt og pålagde sanktioner for visse former for praksis, der bl.a. blev gennemført af producentorganisationer og sammenslutninger af producentorganisationer i sektoren for produktion af og handel med julesalat. Cour de cassation, for hvilken der var indgivet appel, forelagde Domstolen spørgsmålet om, hvorvidt artikel 101 TEUF, sammenholdt med visse konkrete bestemmelser i den afledte ret vedrørende den fælles markedsordning [41], skulle fortolkes således, at de former for praksis, hvorved producentorganisationer, sammenslutninger af producentorganisationer og de

40/ Rådets forordning (EF) nr. 1/2003 af 16.12.2002 om gennemførelse af konkurrencereglerne i artikel [101 TEUF] og [102 TEUF] (EFT 2003, L 1, s. 1).

41/ Jf. artikel 2 i Rådets forordning nr. 26 af 4.4.1962 om anvendelse af visse konkurrenceregler inden for produktion og handel med landbrugsvarer (EFT 1962, 30, s. 993), artikel 11, stk. 1, i Rådets forordning (EF) nr. 2200/96 af 28.10.1996 om den fælles markedsordning for frugter og grøntsager (EFT 1996, L 297, s. 1), artikel 2 i Rådets forordning (EF) nr. 1184/2006 af 24.7.2006 om anvendelse af visse konkurrenceregler inden for produktion og handel med landbrugsvarer (EUT 2006, L 214, s. 7), artikel 3, stk. 1, i Rådets forordning (EF) nr. 1182/2007 af 26.9.2007 om særlige regler for frugt og grøntsager (EUT 2007, L 273, s. 1) samt artikel 122, stk. 1, artikel 175 og 176 i Rådets forordning (EF) nr. 1234/2007 af 22.10.2007 om en fælles markedsordning for landbrugsprodukter og om særlige bestemmelser for visse landbrugsprodukter (»fusionsmarkedsordningen«) (EUT 2007, L 299, s. 1).

øvrige i hovedsagen omhandlede organisationer foretager en kollektiv fastsættelse af minimumssalgspriser, deltager i en samordning af de mængder, der bringes i omsætning på markedet, og udveksler strategiske oplysninger, er udelukket fra anvendelsesområdet for det i denne artikel fastsatte forbud.

Domstolen bemærkede for det første, at med henblik på at virkeliggøre målene om indførelse af en fælles landbrugspolitik og oprettelsen af en ordning, der sikrer, at konkurrencen ikke fordrejes, anerkender artikel 42 TEUF den fælles landbrugspolitiks forrang i forhold til traktatens formål på konkurrenceområdet og EU-lovgivers kompetence til at udelukke visse former for praksis, som bortset fra den fælles landbrugspolitik skal kvalificeres som konkurrencebegrænsende, fra konkurrencerettens anvendelsesområde. I lyset af de EU-retlige bestemmelser vedrørende frugt- og grøntsagssektoren er navnlig de former for praksis, der for producentorganisationer og sammenslutninger af producentorganisationer er nødvendige for at varetage de opgaver, som de er overdraget inden for rammerne af den fælles landbrugspolitik (dvs. at sikre, at produktionen planlægges og tilpasses til efterspørgslen, at koncentrere udbuddet og afsætningen af produktionen, at optimere produktionsomkostningerne og stabilisere producentpriserne), ikke omfattet af forbuddet mod konkurrencebegrænsende aftaler i artikel 101, stk. 1, TEUF. Rækkevidden af disse udelukkelser skal dog fortolkes strengt, og de fælles markedsordninger for landbrugsprodukter udgør ikke et område uden konkurrence. Desuden er de former for praksis, som forfølger den fælles landbrugspolitiks mål, undergivet proportionalitetsprincippet.

Hvad angår de former for praksis, som var aftalt mellem producenter, der var medlemmer af den samme producentorganisation eller den samme sammenslutning af producentorganisationer, som var anerkendt af en medlemsstat inden for rammerne af gennemførelsen af den fælles landbrugspolitik, har Domstolen præciseret, at kun de former for koordinering eller samordning mellem medlemmer af den samme producentorganisation eller den samme sammenslutning af producentorganisationer, som reelt og udelukkende er forbundet med virkeliggørelsen af de mål, som den pågældende producentorganisation eller sammenslutning af producentorganisationer har fået til opgave at varetage, kan undtages fra forbuddet mod konkurrencebegrænsende aftaler. Dette er navnlig tilfældet ved udveksling af strategiske oplysninger, koordinering af de mængder af landbrugsprodukter, der bringes i omsætning på markedet, samt koordinering af prispolitikken for individuelle landbrugsproducenter, når denne praksis reelt tilsigter at virkeliggøre disse mål og fuldstændigt står i et rimeligt forhold til disse mål. Derimod kan en kollektiv fastsættelse af minimumssalgspriser inden for en producentorganisation eller en sammenslutning af producentorganisationer ikke anses for at være nødvendig for, at den pågældende fælles markedsordning fungerer tilfredsstillende, eller anses for at stå i et rimeligt forhold til målene om stabilisering af priserne eller om koncentration af udbuddet, når den ikke gør det muligt for producenter, som selv afsætter deres egen produktion, at anvende en pris, som er lavere end disse minimumspriser, og den bevirker, at det allerede nedsatte konkurrenceniveau, som findes på markederne for landbrugsprodukter, svækkes.

VII. FRI BEVÆGELIGHED

1. ARBEJDSTAGERNES FRIE BEVÆGELIGHED

I dommen ***Erzberger*** (C-566/15, EU:C:2017:562), afsagt den 18. juli 2017, udtalte Domstolen (Store Afdeling) sig om, *hvorvidt visse restriktioner ved deltagelse i valg af medarbejderrepræsentanter til bestyrelsen for et selskab fastsat i tysk lov om arbejdstagernes medbestemmelse var forenelig med arbejdskraftens frie bevægelighed sikret ved artikel 45 TEUF*. Ved navnlig at begrænse stemmeretten og valgbarheden ved valg af medarbejderrepræsentanter til bestyrelsen til de arbejdstagere, der er beskæftiget ved en koncerns driftssteder beliggende på det nationale

område, fratager denne lov de nævnte rettigheder hos bl.a. de arbejdstagere, der forlader deres stilling ved et sådant driftssted i Tyskland for at få beskæftigelse i et af koncernens datterselskaber, der er etableret i en anden medlemsstat, dvs. de arbejdstagere, som udøver deres ret sikret ved artikel 45 TEUF.

Domstolen fastslog, at en fortabelse af de nævnte rettigheder, som rammer de arbejdstagere, ikke kan anses for at udgøre en hindring for arbejdskraftens frie bevægelighed. Den primære EU-ret kan ikke garantere en arbejdstager, at en flytning fra dennes oprindelsesmedlemsstat til en anden medlemsstat har neutrale virkninger for den sociale sikring, idet en sådan flytning, henset til de forskelle, der er mellem medlemsstaternes ordninger og lovgivninger, i det konkrete tilfælde nemlig kan være mere eller mindre fordelagtig eller bebyrdende for den pågældende person på dette område. Arbejdskraftens frie bevægelighed giver således ikke denne arbejdstager ret til at påberåbe sig de arbejdsvilkår i værtsmedlemsstaten, som vedkommende var berettiget til i sin oprindelsesmedlemsstat i overensstemmelse med den nationale lovgivning i sidstnævnte medlemsstat. Følgelig er EU-retten ikke til hinder for, at en medlemsstat, for så vidt angår repræsentation og kollektivt forsvar af arbejdstagernes interesser i et indenlandsk selskabs ledelses- og bestyrelsesorganer – et område, der på nuværende tidspunkt ikke er blevet harmoniseret endsige koordineret på EU-plan – fastsætter, at de af medlemsstaten vedtagne regler kun finder anvendelse på arbejdstagere, der er beskæftiget ved driftssteder beliggende på det nationale område.

2. ETABLERINGSFRIHED

Domstolen afsagde den 14. september 2017 dom i sagen ***Trustees of the P Panayi Accumulation & Maintenance Settlements*** (C-646/15, EU:C:2017:682), hvori den fastslog, at *EUF-traktatens bestemmelser om etableringsfriheden er til hinder for en bestemmelse, såsom den, der er fastsat i Det Forenede Kongeriges ret som omhandlet i hovedsagen, om urealiserede kapitalgevinster af trusters aktiver i anledning af, at flertallet af trustees flytter deres bopæl til en anden medlemsstat*.

I nærværende sag blev truster i henhold til Det Forenede Kongeriges ret oprettet i 1992 af en cypriotisk statsborger til fordel for vedkommendes børn og andre familiemedlemmer. På tidspunktet for trusternes oprettelse havde den cypriotiske statsborger bopæl i Det Forenede Kongerige med sin familie, hvilket også var tilfældet for de oprindelige trustees. I 2004 trådte den cypriotiske statsborger og dennes ægtefælle tilbage som trustees og udpegede tre nye trustees, der havde bopæl på Cypern. Da flertallet af trustees ophørte med at have bopæl i Det Forenede Kongerige, var den britiske skattemyndighed således af den opfattelse, at trusternes administration var flyttet til Cypern. Ifølge myndigheden svarede en sådan flytning til en umiddelbar afhændelse forud for tidspunktet for flytningen af aktiverne i trusten og for en umiddelbar generhvervelse af dem til markedsværdien, hvilket kunne give anledning til beskatning af urealiserede kapitalgevinster.

Hvad angår en sådan bestemmelses overensstemmelse med EU-retten bekræftede Domstolen først og fremmest, at de omhandlede truster kan påberåbe sig etableringsfriheden, for så vidt som de er omfattet af begrebet »andre juridiske personer« som omhandlet i artikel 54, stk. 2, TEUF. Efter at have bekræftet, at etableringsfriheden finder anvendelse i det tilfælde, hvor en medlemsstat beskatter kapitalgevinster af aktiverne i en trust som følge af, at trustens hovedsæde flyttes til en anden medlemsstat, undersøgte Domstolen, hvorvidt den omtvistede beskatning var forenelig med denne frihed. I denne henseende fastslog Domstolen for det første, at der forelå en hindring for etableringsfriheden i det omfang, hvor den forskellige beskatning af en trust, der bevarer sit hovedsæde i Det Forenede Kongerige, i forhold til en trust, hvis hovedsæde flyttes til en anden medlemsstat, kan afholde trusten fra at flytte hovedsædet. Hvad angår hindringens eventuelle begrundelse i almene hensyn fastslog Domstolen dernæst, at den omhandlede lovgivning, skønt den er egnet til at sikre opretholdelsen af fordelingen af beskatningskompetencen mellem medlemsstaterne, ikke desto mindre går ud over, hvad der er nødvendigt for

at nå dette formål om at opretholde fordelingen af de nationale beskatningskompetencer, for så vidt som den kun foreskriver en øjeblikkelig opkrævning af den pågældende skat. Således blev den nævnte lovgivning anset for at udgøre en ubegrundet hindring af etableringsfriheden.

I dom ***Polbud-Wykonawstwo*** (C-106/16, EU:C:2017:804), afsagt den 25. oktober 2017, fastslog Domstolen (Store Afdeling), at *artikel 49 TEUF og 54 TEUF skal fortolkes således, at etableringsfriheden finder anvendelse på flytningen af det vedtægtsmæssige hjemsted for et selskab, der er stiftet i henhold til retten i en medlemsstat, til en anden medlemsstats område, selv om den overvejende del af eller hele dette selskabs virksomhed skal udøves i den første medlemsstat*. Hovedsagen omhandlede en afgørelse om afslag på begæringen om sletning fra det polske selskabsregister, som Polbud-Wykonawstwo (herefter »Polbud«), et polsk selskab med begrænset ansvar, havde fremsat efter flytningen af selskabets hjemsted til Luxembourg. Den polske lovgivning fastsatte nemlig en pligt til likvidation af det nationale selskab ved en overførsel af dets vedtægtsmæssige hjemsted til udlandet. Der blev således givet afslag på sletningen af Polbud fra det polske selskabsregister med henvisning til, at dokumenterne vedrørende likvidationen ikke var blevet indgivet. Polbud anfægtede denne afgørelse om afslag og gjorde gældende, at det ikke havde fortabt dets juridiske personlighed, og at det blev videreført som et selskab i henhold til luxembourgsk ret. Sąd Najwyższy (øverste domstol, Polen) forelagde derfor Domstolen præjudicielle spørgsmål om, dels hvorvidt etableringsfriheden finder anvendelse på det foreliggende tilfælde, dels hvorvidt den polske lovgivning er forenelig med EU-retten.

Indledningsvis bemærkede Domstolen, at artikel 49 TEUF og 54 TEUF lader etableringsfriheden omfatte selskaber, som er oprettet i overensstemmelse med en medlemsstats lovgivning, og hvis vedtægtsmæssige hjemsted, hovedkontor eller hovedvirksomhed er beliggende inden for EU. Domstolen præciserede, at denne grundlæggende frihed omfatter retten for et selskab som Polbud, der er stiftet i overensstemmelse med en medlemsstats lovgivning, til at omdanne sig til et selskab, der henhører under en anden medlemsstats ret, for så vidt som de betingelser, der er fastsat i denne anden medlemsstats lovgivning, og navnlig det kriterium, som sidstnævnte har fastsat med henblik på et selskabs tilknytning til dets nationale retsorden, overholdes.

Dernæst fastslog Domstolen, at artikel 49 TEUF og 54 TEUF er til hinder for en national lovgivning som den i hovedsagen omhandlede, der betinger flytningen af et selskabs vedtægtsmæssige hjemsted af en pligt til likvidation af selskabet. Ifølge Domstolen kan en sådan lovgivning besværliggøre, endog forhindre, en grænseoverskridende flytning af et selskab og udgør derfor en begrænsning af etableringsfriheden. Domstolen har dog bemærket, at en sådan restriktion i princippet kan begrundes i tvingende almene hensyn. Den fandt dog, at den polske lovgivning går ud over, hvad der er nødvendigt for at nå formålet om beskyttelse af kreditorernes, minoritetsselskabsdeltagernes og lønmodtagernes interesser. Domstolen fremhævede navnlig, at denne lovgivning generelt fastsætter en pligt til likvidation uden hensyntagen til den reelle risiko for kreditorernes, minoritetsselskabsdeltagernes og lønmodtagernes interesser og uden mulighed for at vælge mindre restriktive foranstaltninger, der kan beskytte disse interesser.

Endelig afviste Domstolen begrundelsen vedrørende målet om bekæmpelse af misbrug. Domstolen fastslog nemlig, at den omstændighed, at et selskabs vedtægtsmæssige eller faktiske hjemsted stiftes i overensstemmelse med en medlemsstats lovgivning med det formål at benytte en mere fordelagtig lovgivning, ikke i sig selv udgør misbrug. Desuden kan den blotte omstændighed, at et selskab flytter sit hjemsted til en anden medlemsstat, ikke danne grundlag for en generel formodning for, at der er tale om svig, og tjene som en begrundelse for en foranstaltning, som krænker en grundlæggende frihed, som er sikret ved traktaten. I nærværende sag fandt Domstolen, at den generelle forpligtelse til at iværksætte en likvidationsbehandling betyder, at der opstilles en sådan formodning, og følgelig er den nationale lovgivning uforholdsmæssig, henset til dette formål.

3. FRI UDVEKSLING AF TJENESTEYDELSER

Den 13. juni 2017 udtalte Domstolen (Store Afdeling) sig i dommen ***The Gibraltar Betting and Gaming Association*** (C-591/15, EU:C:2017:449) om fortolkningen af artikel 56 TEUF og 355, stk. 3, TEUF. Denne dom blev afsagt i forbindelse med en sag, hvori en brancheorganisation for spiludbydere med hjemsted i Gibraltar havde anfægtet, at en ny afgiftsordning vedtaget af Det Forenede Kongerige om bl.a. fjernspilletjenester var i overensstemmelse med EU-retten, navnlig med bestemmelserne vedrørende den frie udveksling af tjenesteydelser. Med henblik på at vide, hvorvidt artikel 56 TEUF kunne påberåbes i denne sag, blev Domstolen anmodet om at fastlægge, *hvorvidt levering af tjenesteydelser fra erhvervsdrivende, etableret i Gibraltar, til personer, etableret i Det Forenede Kongerige, i EU-retlig henseende udgør en »rent intern situation«*.

Domstolen bemærkede først, at Gibraltar er et europæisk område, hvis udenrigsanliggender varetages af en medlemsstat, nemlig Det Forenede Kongerige. EU-retten finder anvendelse på dette område i medfør af artikel 355, stk. 3, TEUF, med forbehold af de undtagelser, der udtrykkeligt er fastsat i tiltrædelsesakten af 1972, hvilke dog ikke vedrører den frie udveksling af tjenesteydelser.

Dernæst undersøgte Domstolen spørgsmålet om, hvorvidt den omhandlede tjenesteydelser udgør en »rent intern situation«, dvs. en situation, hvor samtlige elementer er begrænset til en enkelt medlemsstat. Domstolen præciserede i denne henseende, at selv om det er korrekt, at Gibraltar ikke er en del af Det Forenede Kongerige, kan den omstændighed ikke være afgørende ved vurderingen af, om to områder skal betragtes som én medlemsstat med henblik på anvendelsesområdet for bestemmelser om den grundlæggende frie bevægelighed. Hvis samhandelen mellem Gibraltar og Det Forenede Kongerige sidestilles med samhandelen mellem to medlemsstater, vil dette endvidere svare til at fornægte den forbindelse mellem dette område og denne medlemsstat, som er anerkendt i artikel 355, stk. 3, TEUF. Det følger heraf, at levering af tjenesteydelser fra erhvervsdrivende, etableret i Gibraltar, til personer, etableret i Det Forenede Kongerige, ifølge Domstolen i EU-retlig henseende udgør en rent intern situation, som bestemmelserne i EUF-traktaten vedrørende den frie udveksling af tjenesteydelser ikke finder anvendelse på.

Endelig fremhævede Domstolen, at denne fortolkning af artikel 355, stk. 3, TEUF, sammenholdt med artikel 56 TEUF, har ingen betydning for Gibraltars status i henhold til folkeretten og kan derfor ikke forstås således, at den vil kunne gøre indgreb i Gibraltars separate og særskilte status.

I dommen ***Asociación Profesional Elite Taxi*** (C-434/15, EU:C:2017:981), afsagt den 20. december 2017, udtalte Domstolen (Store Afdeling) sig om, hvorvidt *en formidlingstjeneste, der har til formål – ved hjælp af en applikation til en smartphone – mod vederlag at sætte ikke-erhvervsdrivende chauffører, som anvender egne køretøjer, i forbindelse med personer, som ønsker at foretage en køretur i byområder, er omfattet af artikel 56 TEUF, der vedrører den frie udveksling af tjenesteydelser, og direktiv 2006/123* [42] *og 2000/31* [43]. I denne sag havde en erhvervssammenslutning af taxichauffører anlagt sag ved en spansk ret med påstand om, at det fastslås, at de aktiviteter, som Uber Systems Spain SL udøver, tilsidesatte den nationale lovgivning om illoyal konkurrence. Idet denne ret fandt, at Ubers

42/ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2006/123/EF af 12.12.2006 om tjenesteydelser i det indre marked (EUT 2006, L 376, s. 36).

43/ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2000/31/EF af 8.6.2000 om visse retlige aspekter af informationssamfundstjenester, navnlig elektronisk handel, i det indre marked (EFT 2000, L 178, s. 1).

praksis ikke vil kunne anses for at være illoyal, såfremt den omhandlede tjenesteydelse er omfattet af direktiv 2006/123 eller 98/34 [44], besluttede denne ret at forelægge Domstolen spørgsmålet om kvalificeringen af Ubers aktiviteter som omhandlet i hovedsagen, henset til de nævnte direktiver og artikel 56 TEUF.

Indledningsvis bemærkede Domstolen, at denne aktivitet ikke blot er en formidlingstjeneste, som består i, at en ikke-erhvervsdrivende chauffør, som anvender eget køretøj – ved hjælp af en applikation til en smartphone – sættes i forbindelse med en person, som ønsker at foretage en køretur i et byområde. Leverandøren af formidlingstjenesten tilbyder nemlig samtidig en bytransporttjeneste, som denne bl.a. gør tilgængelig ved it-værktøjer, og hvis generelle funktionsmåde leverandøren tilrettelægger til fordel for personer, som ønsker at gøre brug af dette tilbud. Den nævnte formidlingstjeneste omfatter en udvælgelse af ikke-erhvervsdrivende chauffører, og over for hvilke Uber stiller en applikation til rådighed, uden hvilken disse chauffører ikke vil levere transportydelser, og uden hvilken de personer, som ønsker at foretage en køretur i et byområde, ikke vil benytte sig af disse chaufførers tjenesteydelser. Endvidere udøver Uber en afgørende indflydelse på leveringen af de nævnte tjenesteydelser, bl.a. på turens maksimalpris og kvaliteten af køretøjerne og af deres chauffører.

Den i hovedsagen omhandlede formidlingstjeneste skal derfor anses for at udgøre en integrerende del af en samlet tjeneste, hvor hovedelementet er en transportydelse. Heraf følger, at denne tjeneste ifølge Domstolen ikke udgør en »informationssamfundstjeneste« som omhandlet i direktiv 98/34, som direktiv 2000/31 henviser til, men en »tjenesteydelse på transportområdet« som omhandlet i artikel 58, stk. 1, TEUF, i henhold til hvilken den frie udveksling af tjenesteydelser omfattes af bestemmelserne i afsnittet vedrørende transport og af artikel 2, stk. 2, litra d), i direktiv 2006/123, som fastsætter, at dette ikke finder anvendelse på tjenesteydelser på transportområdet. Domstolen fastslog således, at en sådan formidlingstjeneste skal udelukkes fra anvendelsesområdet for artikel 56 TEUF, direktiv 2006/123 og direktiv 2000/31.

Heraf følger endvidere, at for så vidt som EU-lovgiver – på grundlag af afsnittet om transport – ikke har vedtaget fælles regler for bytransporttjenester, som ikke omfatter offentlig transport, og tjenesteydelser, der er uløseligt forbundne med disse, såsom den i hovedsagen omhandlede formidlingstjeneste, tilkommer det på EU-rettens nuværende udviklingstrin medlemsstaterne at fastsætte betingelserne for levering af sådanne formidlingstjenester under overholdelse af de generelle regler, der er fastsat i EUF-traktaten.

VIII. GRÆNSEKONTROL, ASYL OG INDVANDRING

1. ASYLPOLITIK

Omfanget af den migrationskrise, som verden i nogle år har været ramt af, og det deraf følgende exceptionelt store antal ansøgere om international beskyttelse i EU har givet Domstolen lejlighed til at påkende adskillige sager vedrørende EU's asylpolitik. Der skal gøres opmærksom på ni af disse domme, én vedrørende direktiv

44/ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 98/34/EF af 22.6.1998 om en informationsprocedure med hensyn til tekniske standarder og forskrifter samt forskrifter for informationssamfundets tjenester (EFT 1998, L 204, s. 37), som ændret ved Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 98/48/EF af 20.7.1998 (EFT 1998, L 217, s. 18).

2004/83 [45] og otte vedrørende forordning nr. 604/2013 [46] (herefter »Dublin III-forordningen«). Dommen, der fortolker direktiv 2004/83, vedrører i det væsentlige spørgsmålet om, hvorvidt man kan blive udelukket fra at blive anerkendt som flygtning på grund af handlinger, der er i strid med De Forenede Nationers mål og grundsætninger. Hvad angår dommene, der fortolker Dublin III-forordningen, vedrører den første dom spørgsmålet om, hvorvidt en medlemsstat har pligt til at udstede et visum af humanitære grunde med henblik på en senere indgivelse af en ansøgning om international beskyttelse på medlemsstatens område. I seks andre sager forsøgte ansøgere om international beskyttelse af forskellige grunde at bestride de kompetente myndigheder i en medlemsstats afgørelse om at overføre dem til en anden medlemsstat med henblik på, at sidstnævnte skulle behandle deres ansøgning om international beskyttelse. Den sidste sag vedrører lovligheden af foreløbige foranstaltninger vedtaget af Rådet med henblik på at flytte asylansøgere i en situation uden fortilfælde.

1.1. Flygtninges retsstilling

I dommen ***Lounani*** (C-573/14, EU:C:2017:71) af 31. januar 2017 behandlede Domstolen (Store Afdeling) i henhold til artikel 12, stk. 2, litra c), og stk. 3, i direktiv 2004/83 *betingelserne for, at en ansøger kan udelukkes fra at blive anerkendt som flygtning på grund af handlinger, der er i strid med De Forenede Nationers formål og principper*. I hovedsagen var en marokkansk statsborger i Belgien blevet dømt for sin deltagelse i handlinger som et ledende medlem af en terroristgruppe. Denne straffedom var bl.a. baseret på den omstændighed, at selv om den pågældende ganske vist ikke selv havde forsøgt eller truet med at begå en terrorhandling, havde han ikke desto mindre ydet denne gruppe logistisk støtte og deltaget aktivt i organiseringen af en gruppe med henblik på udsendelse af frivillige til Irak. Efter denne straffedom havde den pågældende indgivet en asylansøgning, idet han anførte, at han frygtede at blive udsat for forfølgelse i tilfælde af tilbagevenden til sit oprindelsesland på grund af risikoen for, at de marokkanske myndigheder ville betragte ham som radikal islamist og jihadist. Den forelæggende ret ønskede i denne forbindelse oplyst, om den bestemmelse om udelukkelse fra at blive anerkendt som flygtning, som er fastsat i artikel 12 i direktiv 2004/83, kunne finde anvendelse på en sådan asylansøger.

I sin dom fastslog Domstolen først, at begrebet »handlinger, der er i strid med De Forenede Nationers formål og principper« ikke er begrænset til begåelse af terrorhandlinger. Dette begreb konkretiseres således bl.a. i De Forenede Nationers resolutioner om foranstaltninger til bekæmpelse af terrorisme, og i medfør heraf kan anvendelsen af den grund til udelukkelse fra at blive anerkendt som flygtning også udstrækkes til at omfatte personer, der giver sig af med rekruttering, organisering og transport af samt tilvejebringelse af udstyr til personer, der tager til en anden stat end den stat, hvor de har bopæl eller er statsborgere, i den hensigt at begå, organisere eller forberede terrorhandlinger. Det er desuden ikke nødvendigt, at ansøgeren om international beskyttelse er blevet dømt for en af de terrorhandlinger, der er nævnt i artikel 1 i rammeafgørelse 2002/475 [47], som tager sigte på en tilnærmelse i alle medlemsstaterne af definitionerne af terrorhandlinger.

45/ Rådets direktiv 2004/83/EF af 29.4.2004 om fastsættelse af minimumsstandarder for anerkendelse af tredjelandsstatsborgere eller statsløse som flygtninge eller som personer, der af anden grund behøver international beskyttelse, og indholdet af en sådan beskyttelse (EUT 2004, L 304, s. 12, berigtiget i EUT 2005, L 204, s. 24, og EUT 2011, L 278, s. 13).

46/ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EU) nr. 604/2013 af 26.6.2013 om fastsættelse af kriterier og procedurer til afgørelse af, hvilken medlemsstat der er ansvarlig for behandlingen af en ansøgning om international beskyttelse, der er indgivet af en tredjelandsstatsborger eller en statsløs i en af medlemsstaterne (EUT 2013, L 180, s. 31).

47/ Rådets rammeafgørelse 2002/475/RIA af 13.6.2002 om bekæmpelse af terrorisme (EFT 2002, L 164, s. 3).

Domstolen mindede derefter om, at den endelige vurdering af anmodningen om international beskyttelse tilkommer de kompetente nationale myndigheder under de nationale retters kontrol, og at disse myndigheder i hvert enkelt tilfælde skal have foretaget en vurdering af de nøjagtige faktiske omstændigheder, som den har kendskab til, med henblik på afgørelsen af, om der er tungtvejende grunde til at antage, at de handlinger, ansøgeren om international beskyttelse har foretaget, er omfattet af dette udelukkelsestilfælde. Blandt de faktorer, der skulle tages i betragtning i den foreliggende sag, henledte Domstolen for det første opmærksomheden på den omstændighed, at den pågældende var et ledende medlem af en terroristgruppe af international dimension. Den omstændighed, at denne gruppe ikke havde begået nogen terrorhandling, var uden betydning i denne henseende. Domstolen fremhævede for det andet, at det forhold, at en person er blevet endelig dømt ved retterne i en medlemsstat for deltagelse i en terroristgruppes aktiviteter, har en særlig betydning.

Endelig fastslog Domstolen, at sådanne handlinger, som den pågældende er blevet dømt for, kan begrunde udelukkelse fra at blive anerkendt som flygtning, selv om det ikke er godtgjort, at han selv har begået, forsøgt at begå eller truet med at begå en terrorhandling.

1.2. Behandling af ansøgninger om international beskyttelse

I dom ***C. K. m.fl.*** (C-578/16 PPU, EU:C:2017:127), der blev afsagt den 16. februar 2017, gav Domstolen visse præciseringer *vedrørende skønsklausulen i Dublin III-forordningens artikel 17, der som en undtagelse tillader en medlemsstat at behandle en ansøgning om international beskyttelse, der er indgivet til den, selv om behandlingen af ansøgningen ikke påhviler den efter kriterierne i nævnte forordning*. I den foreliggende sag var en syrisk og en egyptisk statsborger indrejst på Den Europæiske Unions område på et visum, der var gyldigt udstedt af Republikken Kroatien, før de indgav en asylansøgning i Slovenien. De slovenske myndigheder havde derfor sendt en forespørgsel til de kroatiske myndigheder med henblik på overtagelse af disse personer, eftersom Kroatien i henhold til Dublin III-forordningens artikel 12, stk. 2, var den medlemsstat, som var ansvarlig for behandlingen af deres asylansøgninger. Kroatien accepterede denne forespørgsel. Da den syriske statsborger imidlertid var gravid, blev overførslen af den pågældende udsat, indtil barnet var født. De pågældende modsatte sig derefter overførslen af dem til Kroatien, idet de gjorde gældende, at overførslen ville have negative følger for den syriske statsborgers sundhedstilstand (da hun havde haft en risikofyldt graviditet og siden fødslen havde haft psykiske problemer), hvilket kunne påvirke hendes nyfødte barns velvære, samt den omstændighed, at de havde været ofre for udtalelser og vold af racistisk karakter i Kroatien. Under hensyntagen til den syriske statsborgers sundhedstilstand traf Domstolen afgørelse inden for rammerne af den præjudicielle hasteprocedure.

Først bekræftede Domstolen, at spørgsmålet om en medlemsstats anvendelse af den diskretionære klausul ikke kun henhører under national ret og kun beror på den fortolkning heraf, som denne medlemsstats forfatningsdomstol anlægger, men udgør et spørgsmål om fortolkning af EU-retten som omhandlet i artikel 267 TEUF.

Domstolen fastslog i forlængelse af retspraksis i ***N.S. m.fl***. [48], at selv når der ikke foreligger væsentlige grunde til at tro, at der er systemfejl i den medlemsstat, der er ansvarlig for behandlingen af en asylansøgning, kan overførslen af en asylansøger kun foretages under omstændigheder, der udelukker, at overførslen indebærer en reel og påvist risiko for, at den pågældende bliver udsat for umenneskelig eller nedværdigende behandling, da en sådan behandling er i strid med artikel 4 i chartret om grundlæggende rettigheder. Domstolen tilføjede, at overførslen af en asylansøger, der har en særligt alvorlig psykisk eller fysisk lidelse, udgør en sådan behandling, hvis overførslen indebærer en reel og påvist risiko for en betydelig og uoprettelig forværring af den pågældendes sundhedstilstand.

48/ Domstolens dom af 21.12.2011, ***N.S. m.fl.*** (C-411/10 og C-493/10, EU:C:2011:865).

Ifølge Domstolen påhviler det således den overførende medlemsstats myndigheder og i givet fald dens domstole at fjerne enhver alvorlig tvivl vedrørende overførslens indvirkning på den pågældendes sundhedstilstand ved at træffe de forholdsregler, der er nødvendige, for at overførslen af den pågældende sker under forhold, som gør det muligt på egnet og tilstrækkelig vis at beskytte dennes sundhedstilstand. For det tilfælde, at de således iværksatte forholdsregler, henset til den særlige alvor af den pågældende asylansøgers lidelse, ikke er tilstrækkelige til at sikre, at overførslen af denne ikke vil indebære nogen reel risiko for en betydelig og uoprettelig forværring af dennes sundhedstilstand, påhviler det den pågældende medlemsstats myndigheder at udsætte gennemførelsen af overførslen af denne person, og denne udsættelse skal vare, så længe personens tilstand ikke gør det muligt at blive overført. Den anmodende medlemsstat kan desuden, såfremt den opdager, at den pågældende asylansøgers sundhedstilstand ikke vil forbedre sig på kort sigt, eller at en langvarig udsættelse af proceduren risikerer at forværre den pågældendes tilstand, vælge selv at behandle dennes ansøgning ved at anvende den »diskretionære klausul«. I denne forbindelse konkluderede Domstolen imidlertid, at Dublin III-forordningens artikel 17, stk. 1, sammenholdt med chartrets artikel 4, i en situation som den i hovedsagen omhandlede ikke fortolkes således, at den indebærer en forpligtelse for denne medlemsstat til at anvende den således. For det tilfælde, at den pågældende asylansøgers sundhedstilstand ikke gør det muligt for den anmodende medlemsstat at foretage overførslen af den pågældende inden udløbet af den frist på seks måneder, der er fastsat i Dublin III-forordningens artikel 29, stk. 1, er den ansvarlige medlemsstat imidlertid fritaget for sin forpligtelse til at overtage asylansøgeren, og ansvaret bliver herefter overført til den førstnævnte medlemsstat.

I dommen ***X og X*** (C-638/16 PPU, EU:C:2017:173), der blev afsagt den 7. marts 2017 i henhold til den præjudicielle hasteprocedure, behandlede Domstolen (Store Afdeling) *forpligtelserne for en medlemsstat, til hvilken der på grundlag af visumkodeksens artikel 25, stk. 1* [49], *er indgivet en visumansøgning ved en diplomatisk repræsentation, der er beliggende i et tredjeland, med den hensigt ved ankomsten til denne medlemsstat at indgive en ansøgning om international beskyttelse*. I den foreliggende sag havde et par, der var syriske statsborgere, og deres tre mindreårige børn, der boede i Syrien, indgivet ansøgninger om visa af humanitære hensyn ved Belgiens ambassade i Libanon, inden de rejste tilbage til Syrien. Formålet med ansøgningerne var at opnå visa med begrænset territorial gyldighed med henblik på at gøre det muligt for familien at forlade Syrien og efterfølgende indgive en asylansøgning i Belgien. Sagsøgerne fremhævede bl.a. den forværrede sikkerhedsmæssige situation i Syrien og den omstændighed, at de som ortodokse kristne risikerede at blive forfulgt på grund af deres tro. De fik afslag på deres ansøgninger, og den forelæggende ret, der behandlede klagen over dette afslag, var i tvivl om omfanget af den skønsmargen, som i en sådan sammenhæng er overladt medlemsstaterne, bl.a. under hensyntagen til de forpligtelser, der følger af chartret, herunder navnlig artikel 4 og 18.

Domstolen mindede først om, at visumkodeksen blev udarbejdet med henblik på udstedelse af visum til ophold på medlemsstaternes område i højst 90 dage inden for en periode på 180 dage. Det var imidlertid klart, at den syriske families visumansøgninger havde et andet formål end formålet med et visum til kortvarigt ophold, eftersom familien havde til hensigt at søge asyl i Belgien ved ankomsten til denne medlemsstat og få udstedt en opholdstilladelse, hvis gyldighed ikke var begrænset til 90 dage. Domstolen fastslog derfor, at sådanne ansøgninger, selv om de formelt indgives på grundlag af visumkodeksen, ikke er omfattet af anvendelsesområdet herfor. Eftersom EU-lovgiver ikke på nuværende tidspunkt har vedtaget nogen retsakter vedrørende betingelser for medlemsstaternes udstedelse af langtidsvisa og opholdstilladelser til tredjelandsstatsborgere af humanitære hensyn, henhører sådanne ansøgninger alene under national ret. Da denne situation således ikke er reguleret af EU-retten, finder chartrets bestemmelser ikke anvendelse herpå.

49/ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EF) nr. 810/2009 af 13.7.2009 om en fællesskabskodeks for visa (visumkodeks) (EUT 2009, L 243, s. 1), som ændret ved Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EU) nr. 610/2013 af 26. juni 2013 (EUT 2013, L 182, s. 1).

Domstolen tilføjede, at den modsatte konklusion ville gøre det muligt for tredjelandsstatsborgere at indgive visumansøgninger med det formål at opnå international beskyttelse i en medlemsstat efter eget valg, hvilket ville være til skade for den generelle opbygning af den ordning, der er indført ved Dublin III-forordningen. Den modsatte konklusion ville desuden indebære, at medlemsstaterne ville være forpligtede til på grundlag af visumkodeksen at lade tredjelandsstatsborgere indgive ansøgninger om international beskyttelse ved en medlemsstats ambassade i et tredjeland. De EU-retsakter, som regulerer de procedurer, der finder anvendelse på ansøgninger om international beskyttelse, fastsætter imidlertid ikke en sådan forpligtelse, men udelukker derimod anmodninger indgivet til medlemsstaternes repræsentationer fra deres anvendelsesområde.

Dommen ***Al Chodor m.fl.*** (C-528/15, EU:C:2017:213), der blev afsagt den 15. marts 2017, vedrører *begrebet objektive kriterier, som grundene til at tro, at en ansøger om international beskyttelse, der er genstand for en tilbagesendelsesprocedure, vil forsvinde, er baseret på*. Dette begreb nævnes i Dublin III-forordningens artikel 2, litra n), som giver definitionen af »væsentlig risiko for, at den pågældende forsvinder«. Er der væsentlig risiko for, at en person forsvinder, kan medlemsstaterne i medfør af nævnte forordnings artikel 28, stk. 2, frihedsberøve en ansøger om international beskyttelse, men på grundlag af en individuel vurdering af hver sag, og kun hvis frihedsberøvelsen er en forholdsmæssig foranstaltning, og andre mindre indgribende foranstaltninger ikke kan anvendes effektivt.

I den foreliggende sag havde to irakiske statsborgere været genstand for en politikontrol i Den Tjekkiske Republik, som efter en søgning i Eurodac-databasen viste, at de havde ansøgt om asyl i Ungarn. De pågældende blev frihedsberøvet på grund af risiko for, at de pågældende ville forsvinde, mens de ventede på at blive overført til denne medlemsstat. Denne frihedsberøvelse blev imidlertid kendt ulovlig, fordi tjekkisk lovgivning ikke fastsatte objektive kriterier for vurderingen af risikoen for, at den pågældende vil forsvinde.

Domstolen mindede om, at, selv om forordninger i almindelighed har umiddelbar virkning i de nationale retsordener, kan visse af deres bestemmelser ikke desto mindre for at kunne blive gennemført kræve vedtagelse af nationale gennemførelsesforanstaltninger i medlemsstaterne. Dette er tilfældet med Dublin III-forordningens artikel 2, litra n), som udtrykkeligt kræver, at de omhandlede objektive kriterier er »lovfæstede«. Domstolen fastslog dermed, at formuleringen af disse kriterier er omfattet af national ret, idet de nævnte kriterier skal fastsættes i en bindende almengyldig bestemmelse, og at manglen på en sådan bestemmelse medfører, at denne forordnings artikel 28, stk. 2, ikke finder anvendelse. Domstolen fremhævede i denne forbindelse, at tilstedeværelsen af en fast retspraksis, der bekræfter en fast administrativ praksis, ikke er tilstrækkelig.

For at nå frem til denne konklusion fremhævede Domstolen bl.a., at frihedsberøvelse af ansøgere om international beskyttelse udgør et alvorligt indgreb i deres grundlæggende ret til frihed, der er garanteret ved chartrets artikel 6. Denne frihedsberøvelse skal derfor være underlagt iagttagelsen af strenge garantier, nemlig at der foreligger et retsgrundlag, klarhed, forudsigelighed, tilgængelighed og beskyttelse mod vilkårlighed. Det er dog kun en almengyldig bestemmelse, der kan opfylde disse krav. En sådan bestemmelse opstiller på en bindende og på forhånd kendt måde en ramme for de nationale myndigheders råderum i vurderingen af de konkrete omstændigheder i den enkelte sag. Desuden er kriterier fastsat i en bindende bestemmelse bedre egnet til ekstern kontrol af nævnte myndigheders skønsbeføjelse for at beskytte ansøgerne mod vilkårlig frihedsberøvelse.

I dommene ***Mengesteab*** (C-670/16, EU:C:2017:587) og ***Shiri*** (C-201/16, EU:C:2017:805) fastslog Domstolen (Store Afdeling) for det første, at procedurerne til modtagelse og tilbagetagelse af ansøgere om international beskyttelse følges under overholdelse af en række bindende frister, og for det andet, at disse frister tilsigter at regulere disse procedurer, men ligeledes bidrager til afgørelsen af, hvilken medlemsstat der er ansvarlig for behandlingen af deres ansøgning, således at overholdelsen heraf skal kunne underkastes domstolsprøvelse.

I den første sag, der var undergivet hasteproceduren, og som gav anledning til dommen Mengesteab, der blev afsagt den 26. juli 2017, gav Domstolen visse præciseringer *vedrørende fristerne i Dublin III-forordningens artikel 21, stk. 1, som angår indgivelse af en anmodning om overtagelse*. Denne artikel fastsætter, at hvis en sådan anmodning

ikke fremsættes inden for fristen på tre måneder, efter at ansøgningen om international beskyttelse er indgivet, eller i tilfælde af et hit med data registreret i Eurodac inden for en frist på to måneder efter modtagelsen af dette positive resultat, påhviler ansvaret for behandlingen af ansøgningen om international beskyttelse den medlemsstat, som ansøgningen er indgivet til. I den foreliggende sag havde en eritreisk statsborger søgt asyl hos de tyske myndigheder, som havde udstedt et bevis for registrering som asylsøgende til ham, idet det bemærkedes, at der i denne henseende i tysk ret sondres mellem det skridt, som består i at anmode om asyl, som giver anledning til udstedelsen af et sådant bevis, og indgivelsen af en formel asylansøgning. Senest i januar 2016 havde de kompetente tyske myndigheder modtaget sagsøgerens original af beviset, en kopi af dette eller de væsentligste oplysninger herpå, og i juli 2016 kunne den pågældende endelig indgive en formel asylansøgning. Da det imidlertid fremgik af en søgning i Eurodac-systemet, at den pågældende havde fået taget fingeraftryk i Italien, anmodede de tyske myndigheder i august 2016 de italienske myndigheder om at overtage ham. Selv om sagsøgerens bevis var indgået til den kompetente myndighed mere end tre måneder før fremsættelsen af en anmodning om overtagelse, blev hans formelle asylansøgning til gengæld indgivet mindre end tre måneder før. I november 2016 blev der endelig truffet bestemmelse om, at sagsøgeren skulle overføres til Italien.

Hvad for det første angår konsekvenserne af den manglende overholdelse af fristerne i Dublin III-forordningens artikel 21, stk. 1, anførte Domstolen, at en afgørelse om overførsel til en anden medlemsstat end den, hvortil ansøgningen om international beskyttelse er indgivet, kan således ikke gyldigt vedtages efter udløbet af disse frister. Domstolen fastslog dernæst, at en ansøger om international beskyttelse – inden for rammerne af prøvelsen af en afgørelse om overførelse af den pågældende – kan påberåbe sig, at fristen i denne artikel er udløbet, og dette uanset om den anmodede medlemsstat er rede til at overtage den pågældende. Den ret, der behandler klagen, skal således sikre sig, at afgørelsen om overførsel er blevet truffet efter en korrekt anvendelse af proceduren for overtagelse.

Hvad for det andet angår kombinationen af de to frister, der er fastsat i Dublin III-forordningens artikel 21, stk. 1, første og andet afsnit, fastslog Domstolen, at en anmodning om overtagelse ikke gyldigt kan fremsættes mere end tre måneder efter, at ansøgningen om international beskyttelse er indgivet, selv hvis denne anmodning fremsættes mindre end to måneder efter modtagelsen af et hit i Eurodac. Modtagelsen af sidstnævnte hit gør det ikke muligt at overskride fristen på tre måneder for fremsættelsen af en anmodning om overtagelse efter indgivelsen af en ansøgning om international beskyttelse.

Hvad for det tredje angår spørgsmålet om, hvornår fristen på tre måneder begynder at løbe, dvs. datoen for indgivelsen af ansøgningen om international beskyttelse som omhandlet i Dublin III-forordningens artikel 20, stk. 2, fastslog Domstolen, at en sådan ansøgning skal betragtes som indgivet på det tidspunkt, hvor et skriftligt dokument udstedt af en offentlig myndighed, som beviser, at en tredjelandsstatsborger har anmodet om international beskyttelse, er indgået til den myndighed, der er pålagt at gennemføre de forpligtelser, der følger af denne forordning, og i givet fald når det alene er de væsentligste oplysninger på et sådant dokument, der er indgået til denne myndighed. For effektivt at kunne indlede proceduren til afgørelse af, hvilken medlemsstat der er ansvarlig, har den kompetente myndighed således behov for at blive informeret på en pålidelig måde om den omstændighed, at en tredjelandsstatsborger har ansøgt om international beskyttelse, uden at det er nødvendigt, at det skriftlige dokument, som er udarbejdet med henblik herpå, har en præcist defineret form, eller at det indeholder relevante supplerende oplysninger til anvendelse af de kriterier, der er fastsat i denne forordning eller ***a fortiori*** til undersøgelsen af grundlaget for ansøgningen om international beskyttelse. Det er heller ikke nødvendigt på dette stadie i proceduren, at der allerede er afholdt en personlig samtale.

I den anden sag, der gav anledning til dommen ***Shiri*** af 25. oktober 2017, gav Domstolen visse præciseringer til fristerne i Dublin III-forordningens artikel 29, stk. 1 og 2, som angår afgørelsen om overførsel af en ansøger om international beskyttelse. Denne artikel fastsætter bl.a., at hvis en sådan overførsel ikke finder sted inden for en frist på seks måneder, efter at anmodningen om overtagelse eller tilbagetagelse af den pågældende er accepteret,

eller efter at der er truffet endelig afgørelse om en eventuel klage eller indbringelse, hvor dette tillægges opsættende virkning, overføres ansvaret til den anmodende medlemsstat. I forbindelse med tvisten i hovedsagen påklagede en iransk statsborger, at han havde fået afslag på sin ansøgning om international beskyttelse i Østrig, og at han kunne overføres til Bulgarien, hvor han tidligere havde indgået en sådan ansøgning. I marts 2015 havde de østrigske myndigheder anmodet de bulgarske myndigheder om hans tilbagetagelse, og disse havde imødekommet deres anmodning. I juli 2015 blev der truffet bestemmelse om overførslen til Bulgarien. Da denne overførsel imidlertid ikke havde fundet sted inden for fristen på seks måneder, var den pågældende af den opfattelse, at Republikken Østrig var blevet den ansvarlige medlemsstat.

Den forelæggende ret havde ønsket svar på spørgsmålet om, hvorvidt udløbet af fristen på seks måneder i sig selv er tilstrækkelig til at medføre, at ansvaret således overgår mellem medlemsstaterne, og Domstolen fastslog for det første, at hvis overførslen af ansøgeren ikke har fundet sted inden for denne frist, overgår det fulde ansvar til den anmodende medlemsstat, uden at det er nødvendigt, at den ansvarlige medlemsstat afviser at overtage eller tilbagetage den pågældende person.

Domstolen fastslog for det andet, at en ansøger om international beskyttelse skal have adgang til effektive og hurtige retsmidler, som gør det muligt for ham at påberåbe sig den omstændighed, at denne frist på seks måneder er udløbet, uanset om denne frist er udløbet før eller efter vedtagelsen af afgørelsen om overførsel. Til forskel fra de frister, som angår fremsættelsen af en anmodning om overtagelse (der var genstand for sagen ***Mengesteab***), har de frister, der er fastsat i Dublin III-forordningens artikel 29, ikke alene til formål at omfatte vedtagelsen, men ligeledes gennemførelsen af afgørelsen om overførsel. De kan således udløbe efter vedtagelsen af denne afgørelse. I den foreliggende sag opfylder den ret, som i østrigsk lovgivning indrømmes til at påberåbe sig omstændigheder, der er indtrådt efter vedtagelsen af afgørelsen om overførsel i forbindelse med en sag anlagt til prøvelse heraf, dette krav om at sikre effektive og hurtige retsmidler, som bl.a. er fastsat i chartrets artikel 47.

1.3. International beskyttelse i tilfælde af migrationskrise

I dommene ***Jafari*** (C-646/16, EU:C:2017:586) og ***A.S.*** (C-490/16, EU:C:2017:585) der blev afsagt den 26. juli 2017, den første i henhold til hasteproceduren og den anden forud for andre sager, skulle Domstolen (Store Afdeling) vurdere *om tilstrømningen af et exceptionelt stort antal tredjelandsstatsborgere, som ønskede at indgive en ansøgning om international beskyttelse, havde betydning for reglerne om udstedelse af visum og for afgørelsen af, hvilken medlemsstat der er ansvarlig for behandlingen af en ansøgning om international beskyttelse*. I forbindelse med tvisterne i hovedsagen havde en afghansk familie og en syrisk statsborger passeret grænsen mellem Serbien og Kroatien. På de kroatiske myndigheders foranledning blev de efterfølgende transporteret til den slovenske grænse med det formål at hjælpe dem med at rejse til andre medlemsstater for dér at indgive en ansøgning om international beskyttelse. Den afghanske familie havde derfor indgivet en ansøgning i Østrig, mens den syriske statsborger havde gjort det samme i Slovenien. De slovenske myndigheder havde imidlertid anmodet de kroatiske myndigheder om at overtage den syriske statsborger, for så vidt som ansvaret i henhold til Dublin III-forordningens artikel 13, stk. 1, påhviler den medlemsstat, hvis ydre grænse ulovligt er blevet passeret. De østrigske myndigheder havde for deres del fremsendt en anmodning om overtagelse af den afghanske familie til de kroatiske myndigheder på grundlag af samme forordnings artikel 21. Da den afghanske familie og den syriske statsborger havde påklaget afslaget på deres ansøgninger om international beskyttelse og afgørelsen om at overføre dem til Kroatien, havde de omhandlede forelæggende retter forelagt Domstolen spørgsmålet om den interne kombination af de relevante bestemmelser i Dublin III-forordningen.

I dommen ***Jafari*** besvarede Domstolen først spørgsmålet om, hvorvidt den omstændighed, at de kroatiske myndigheder havde accepteret, at personer, som ønskede at rejse gennem denne medlemsstat for at indgive en ansøgning om international beskyttelse i en anden medlemsstat, svarede til udstedelsen af et visum som omhandlet i Dublin III-forordningens artikel 12. Domstolen fastslog i denne forbindelse, at et »visum« pr. definition er »en tilladelse, der er udstedt af en medlemsstat, eller en afgørelse, der er truffet af en medlemsstat«, som »kræves i forbindelse med transit eller indrejse« på denne medlemsstats område eller på flere medlemsstaters område. Begrebet visum henviser således dels til en retsakt, som er formelt vedtaget af en national myndighed, og ikke blot til en accept, dels, skal dette visum ikke forveksles med indrejsetilladelse til en medlemsstats område, eftersom det netop kræves med henblik på at tillade denne indrejse. En tilladelse til indrejse på en medlemsstats område, som i givet fald blot accepteres af myndighederne i den pågældende medlemsstat, udgør derfor ikke et »visum«. Domstolen tilføjede, at den omstændighed, at denne tilladelse til at indrejse sker i en situation, som er karakteriseret ved tilstrømning af et exceptionelt stort antal tredjelandsstatsborgere, som ønsker at opnå international beskyttelse, kan ikke rejse tvivl om denne konklusion.

Derefter udtalte Domstolen sig såvel i dommen ***Jafari*** som i dommen ***A.S.*** om begrebet »ulovligt [at have] passeret«, der anvendes i Dublin III-forordningens artikel 13, stk. 1, (uden at blive defineret deri). Domstolen fastslog, at denne bestemmelse skal fortolkes således, at en tredjelandsstatsborger, som har fået tilladelse til at indrejse på den første medlemsstats område uden at opfylde de indrejsebetingelser, som i princippet kræves i denne medlemsstat, med henblik på at rejse videre til en anden medlemsstat for dér at indgive en ansøgning om international beskyttelse, skal anses for »ulovligt [at have] passeret« denne første medlemsstats grænse. Ifølge Domstolen kan den omstændighed, at denne passage var blevet accepteret eller tilladt under påberåbelse af humanitære grunde og under fravigelse af de indrejsebetingelser, som tredjelandsstatsborgere i princippet pålægges, ikke føre til, at nævnte passage bliver lovlig. Den medlemsstat, som har besluttet af humanitære grunde at acceptere en tredjelandsstatsborgers indrejse på sit område uden visum og uden at være fritaget visumpligten, kan ikke fritages for ansvar over for denne person, uden at forordningens opbygning bringes i fare. Som anført ovenfor har den omstændighed, at grænsepassagen sker i en situation, som er karakteriseret ved tilstrømning af et exceptionelt stort antal tredjelandsstatsborgere, som ønsker at opnå international beskyttelse, desuden ikke betydning. Vedrørende dette sidste punkt fremhævede Domstolen bl.a., at EU-lovgiver har taget hensyn til risikoen for, at en sådan situation kunne opstå, og følgelig har stillet instrumenter til rådighed for medlemsstaterne med henblik på at klare denne situation på en passende måde uden dog at fastsætte anvendelsen i et sådant tilfælde af en særlig ordning til afgørelse af, hvilken medlemsstat der er ansvarlig. Dette skyldes bl.a. muligheden i denne forordnings artikel 17, stk. 1, for en medlemsstat til at beslutte at behandle ansøgninger om international beskyttelse, selv om denne behandling ikke var pålagt dem i henhold til de kriterier, der er fastsat i forordningen (diskretionær klausul). Ligesom i dommen ***C. K. m.fl.*** (C-578/16 PPU) [50] mindede Domstolen imidlertid også om, at overførslen af en ansøger om international beskyttelse ikke kan finde sted, hvis denne overførsel indebærer en reel risiko for, at den pågældende bliver udsat for umenneskelig eller nedværdigende behandling i strid med chartrets artikel 4. I denne forbindelse anerkendte Domstolen muligheden for, at en sådan risiko foreligger i den ansvarlige medlemsstat efter tilstrømningen af et exceptionelt stort antal tredjelandsstatsborgere, som ønsker at opnå international beskyttelse, således at en overførsel ikke kan foretages til denne medlemsstat.

I dom ***A.S.*** anvendte Domstolen de principper, der blev fastslået i ***Jafari***-dommen. Domstolen fastslog således, at en ansøger om international beskyttelse for at anfægte en afgørelse om overførsel, inden for rammerne af de retsmidler, der er fastsat i Dublin III-forordningens artikel 27, stk. 1, kan påberåbe sig en fejlagtig anvendelse af det kriterium om ansvar for behandlingen af ansøgningen i tilfælde af ulovlig passage af en medlemsstats grænse,

50/ Denne dom er omtalt i denne rapport i afsnit VIII.1.2 »Behandling af ansøgninger om international beskyttelse«.

der er fastsat i nævnte forordnings artikel 13, stk. 1. Under henvisning til ***Ghezelbash*** [51]-dommen, i hvilken Domstolen fastslog, at en sådan ansøger i medfør af sin adgang til effektive retsmidler kan anfægte en fejlagtig anvendelse af kriteriet om udstedelse af et visum, bemærkede Domstolen, at de begrundelser, som den havde anført i denne dom, også gælder for kriteriet i Dublin III-forordningens artikel 13, stk. 1.

Endelig behandlede Domstolen i ***A.S.***-dommen spørgsmålet om konsekvenserne af indgivelsen af en klage over en afgørelse om overførsel for beregningen af de frister, der er fastsat dels i Dublin III-forordningens artikel 13, stk. 1, dels i samme forordnings artikel 29, stk. 2. Domstolen mindede om, at disse bestemmelser begge har til formål at tidsbegrænse en medlemsstats ansvar i henhold til Dublin III-forordningen. I henhold til nævnte artikel 13, stk. 1, ophører en medlemsstats ansvar, der er baseret på kriteriet om ulovlig grænsepassage, 12 måneder efter datoen for denne ulovlige passage, og i henhold til nævnte artikel 29 skal overførslen af en ansøger om international beskyttelse finde sted senest seks måneder, efter at den ansvarlige medlemsstat har accepteret, eller der er truffet endelig afgørelse om en klage eller indbringelse, hvor dette tillægges opsættende virkning i overensstemmelse med Dublin III-forordningens artikel 27, stk. 3.

Domstolen fastslog for det første, at indgivelsen af en klage over afgørelsen om overførsel ikke har nogen indvirkning på beregningen af den i nævnte artikel 13, stk. 1, fastsatte frist, der således udgør en betingelse for anvendelsen af kriteriet i bestemmelsen. Domstolen fastslog for det andet, at fristen i artikel 29, stk. 1 og 2, først begynder at løbe efter vedtagelsen af den endelige afgørelse om denne klage, herunder når den nationale ret har besluttet at forelægge Domstolen en anmodning om præjudiciel afgørelse, forudsat at den nævnte klage blev tillagt opsættende virkning. Denne anden frist vedrører således gennemførelse af afgørelsen om overførsel og kan kun anvendes, når princippet om overførsel er anerkendt, dvs. ikke før den anmodede medlemsstat har accepteret anmodningen om at overtage eller tilbagetage.

I forbindelse med migrationskrisen afsagde Domstolen (Store Afdeling) den 6. september 2017 dom i sagen ***Slovakiet og Ungarn mod Rådet*** (C-643/15 og C-647/15, EU:C:2017:631), hvori den *i det hele forkastede søgsmålene med påstand om annullation af Rådets afgørelse 2015/1601 om midlertidige foranstaltninger om en obligatorisk flytningekvote for asylansøgere* [52]. Med henblik på at hjælpe Italien og Grækenland med at håndtere den massive tilstrømning af migranter i sommeren 2015 havde Rådet for Den Europæiske Union på grundlag af artikel 78, stk. 3, TEUF vedtaget den anfægtede afgørelse, som fastsatte, at der over en periode på to år skulle ske flytning fra disse to medlemsstater til andre medlemsstater af 120 000 personer, der havde et klart behov for international beskyttelse. Slovakiet og Ungarn, der havde stemt imod vedtagelsen af denne afgørelse i Rådet, nedlagde påstand om, at Domstolen annullerede nævnte afgørelse, idet de gjorde gældende, dels begrundelser, der søgte at vise, at vedtagelsen af afgørelsen var behæftet med proceduremæssige fejl eller ikke var baseret på et passende retsgrundlag, dels at den hverken tilsigtede at løse migrationskrisen eller var nødvendig herfor.

Domstolen fastslog først, at selv om artikel 78, stk. 3, TEUF fastsætter, at Rådet vedtager de heri omhandlede midlertidige foranstaltninger på forslag af Kommissionen og efter høring af Parlamentet, indeholder bestemmelsen ingen udtrykkelig henvisning til lovgivningsproceduren. Afgørelse 2015/1601 kunne derfor gyldigt vedtages inden for rammerne af en ikke-lovgivningsmæssig procedure, og den udgør således en ikke-lovgivningsmæssig retsakt. I modsætning til det, som de sagsøgende medlemsstater hævdede, følger det heraf, at vedtagelsen af den anfægtede afgørelse ikke var underlagt kravene til de nationale parlamenters deltagelse og til offentlige forhandlinger og afstemninger i Rådet, da disse krav kun gælder for lovgivningsmæssige retsakter. Domstolen fastslog desuden, at Rådet ikke havde pligt til at vedtage den anfægtede afgørelse med enstemmighed, selv om den med henblik

51/ Domstolens dom af 7.6.2016, ***Ghezelbash*** (C-63/15, EU:C:2016:409).

52/ Rådets afgørelse (EU) 2015/1601 af 22.9.2015 om midlertidige foranstaltninger til fordel for Italien og Grækenland på området international beskyttelse (EUT 2015, L 248, s. 80).

på vedtagelsen af visse ændringer måtte fravige Kommissionens oprindelige forslag. Det ændrede forslag blev således godkendt af Kommissionen gennem to af sine medlemmer, der var blevet bemyndiget hertil af kommissærkollegiet, hvilket opfyldte formålet i artikel 293, stk. 2, TEUF, der består i at beskytte Kommissionens initiativret.

Domstolen fastslog dernæst, at selv om det er korrekt, at midlertidige foranstaltninger vedtaget på grundlag af artikel 78, stk. 3, TEUF i princippet kan indeholde undtagelser til bestemmelser i lovgivningsmæssige retsakter, skal sådanne undtagelser imidlertid være indskrænket med hensyn til såvel deres materielle som tidsmæssige anvendelsesområde, således at de er begrænset til gennem en midlertidig ordning hurtigt og effektivt at imødegå en konkret krisesituation, hvilket udelukker, at disse foranstaltninger kan have til genstand eller formål at erstatte eller på permanent og generel vis ændre disse lovgivningsmæssige retsakter og herved omgå den almindelige lovgivningsprocedure, der er fastsat i artikel 78, stk. 2, TEUF. Domstolen bemærkede imidlertid, at de i den anfægtede afgørelse fastsatte undtagelser opfylder dette krav, eftersom de for det første kun finder anvendelse i en periode på to år (med mulighed for forlængelse) og for det andet vedrører et begrænset antal ansøgere om international beskyttelse i Grækenland eller Italien, der tilhører en af de i denne afgørelse omhandlede nationaliteter og er indrejst eller indrejser i de nævnte medlemsstater i en vis periode.

Hvad angår overholdelsen af proportionalitetsprincippet mindede Domstolen om, at EU-institutionerne skal indrømmes et vidt skøn, når de vedtager foranstaltninger inden for områder, der for dem involverer valg af bl.a. politisk karakter og komplekse vurderinger. En foranstaltning på dette område vil derfor kun kunne kendes ulovlig, såfremt en sådan foranstaltning er åbenbart uhensigtsmæssig i forhold til det mål, som vedkommende institutioner forfølger. I den foreliggende sag fastslog Domstolen, at den i den anfægtede afgørelse fastsatte flytningsordning ikke udgør en foranstaltning, som åbenbart er uegnet til at bidrage til at opfylde sit formål, nemlig at lette det italienske og det græske asylsystem, som er blevet ramt voldsomt af de store successive tilstrømninger i 2015. Rådet kunne således inden for rammerne af det vide skøn, som det skal indrømmes i denne henseende, med rette lægge til grund, at den bindende karakter af fordelingen af flyttede personer var påkrævet i lyset af den særlige nødsituation, som den anfægtede afgørelse skulle vedtages i. Under alle omstændigheder kan gyldigheden af afgørelsen ikke drages i tvivl på grundlag af retrospektive vurderinger af dens grad af effektivitet, såsom det lave antal flytninger, der har fundet sted i henhold til afgørelsen, eftersom dette kan forklares gennem en række forhold, som Rådet ikke kunne forudse på tidspunktet for vedtagelsen af afgørelsen, herunder bl.a. visse medlemsstaters manglende samarbejdsvilje.

Domstolen bemærkede desuden, at Rådet desuden i forbindelse med vedtagelsen af afgørelsen var forpligtet til at gennemføre princippet om solidaritet og rimelig ansvarsfordeling mellem medlemsstaterne, herunder på det økonomiske plan, der i medfør af artikel 80 TEUF skal finde anvendelse i forbindelse med gennemførelsen af Unionens fælles asylpolitik. Rådet anlagde dermed ikke et åbenbart urigtigt skøn, da det, henset til situationens hastende karakter, så sig nødsaget til på grundlag af artikel 78, stk. 3, TEUF, sammenholdt med artikel 80 TEUF, at vedtage midlertidige foranstaltninger i form af en bindende flytningsordning.

Endelig præciserede Domstolen, at såfremt flytningen i det foreliggende tilfælde, ifølge en af de intervenerende medlemsstaters argumentation, skulle gøres strengt betinget af, at der forelå kulturelle eller sproglige forbindelser mellem hver ansøger om international beskyttelse og tilflytningsmedlemsstaten, ville det nemlig heraf følge, at det ville være umuligt at foretage en fordeling af disse ansøgere blandt samtlige medlemsstater under iagttagelse af det i artikel 80 TEUF fastsatte solidaritetsprincip og følgelig at vedtage en bindende flytningsordning. Der kan under alle omstændigheder ikke tages hensyn til betragtninger, som er knyttet til etniciteten af ansøgerne om international beskyttelse, idet de naturligvis er i strid med EU-retten, og navnlig med chartrets artikel 21. Den ved Dublin III-forordningen indførte ordning er således støttet på objektive kriterier, og ikke på en præference, som ansøgeren om international beskyttelse har givet udtryk for.

2. INDVANDRINGSPOLITIK

I dommen ***Fahimian*** (C-544/15, EU:C:2017:255), der blev afsagt den 4. april 2017, skulle Domstolen (Store Afdeling) fortolke *begrebet »trussel mod den offentlige sikkerhed« som omhandlet i artikel 6, stk. 1, litra d), i direktiv 2004/114 om betingelserne for tredjelandsstatsborgeres indrejse og ophold med henblik på studier* [53] og præcisere rækkevidden af den skønsmargin, som medlemsstaterne tildeles med henblik herpå. Ifølge denne bestemmelse skal medlemsstaterne undersøge, om der foreligger hensyn, der vedrører en trussel mod den offentlige orden, sikkerhed eller sundhed, og som kan begrunde et afslag på indrejse til en sådan statsborger. Sagsøgeren i hovedsagen var en iransk statsborger, som havde en Master of Science-grad i informationsteknologi fra et universitet, der var genstand for restriktive foranstaltninger fra EU's side på grund af den støtte, som det giver til Irans regering, bl.a. på det militære område. Den pågældende var blevet tildelt et stipendium til et tysk universitet med henblik på dér at blive optaget på et ph.d.-studium inden for området for sikkerheden i mobile systemer, men hun havde fået afslag på visum til disse studier. Hun havde derfor indbragt dette afslag for den forelæggende tyske ret. De tyske myndigheder begrundede dette afslag med frygten for, at de kompetencer, som den pågældende ville kunne tilegne sig i forbindelse med sin forskning, efterfølgende kunne misbruges i Iran, f.eks. til fremskaffelse af fortrolige informationer i vestlige lande med henblik på intern undertrykkelse eller generelt i forbindelse med krænkelse af menneskerettigheder.

Efter at være blevet anmodet om at fortolke direktiv 2004/114 fastslog Domstolen, at de kompetente nationale myndigheder, når en tredjelandsstatsborger indgiver en ansøgning om visum med henblik på studier, råder over en vid skønsmargin ved efterprøvelsen af, om denne statsborger i lyset af samtlige de relevante forhold, der kendetegner den pågældendes situation, udgør en trussel, selv potentiel, mod den offentlige sikkerhed. Der kan således ved denne vurdering ikke alene tages hensyn til ansøgerens personlige adfærd, men ligeledes til andre forhold, som bl.a. vedrører dennes karriereforløb.

Domstolen fastslog desuden, at artikel 6, stk. 1, litra d), i direktiv 2004/114 ikke er til hinder for, at de kompetente nationale myndigheder giver afslag på indrejse på den pågældende medlemsstats område til en tredjelandsstatsborger, der er uddannet fra et universitet, som er omfattet af Unionens restriktive foranstaltninger på grund af sit betydelige engagement med Irans regering på det militære område eller på hertil knyttede områder, og som påtænker i denne medlemsstat at udføre forskning på et for den offentlige sikkerhed følsomt område, såfremt de oplysninger, som disse myndigheder råder over, giver anledning til at frygte, at de kompetencer, som den pågældende vil opnå i forbindelse med sin forskning, efterfølgende kan anvendes til formål, der er i strid med den offentlige sikkerhed. Hvad angår den retslige prøvelse af den skønsmargin, som de kompetente nationale myndigheder råder over i denne henseende, fastslog Domstolen, at selv om denne prøvelse er begrænset til, om der foreligger åbenbare fejl, skal den bl.a. vedrøre overholdelsen af de proceduremæssige garantier. Det tilkommer således den nationale ret at efterprøve, om afgørelsen om afslag på indrejse er tilstrækkeligt begrundet og baseret på et tilstrækkeligt solidt faktuelt grundlag.

53/ Rådets direktiv 2004/114/EF af 13.12.2004 om betingelserne for tredjelandsstatsborgeres indrejse og ophold med henblik på studier, elevudveksling, ulønnet erhvervsuddannelse eller volontørtjeneste (EUT 2004, L 375, s. 12).

IX. RETLIGT SAMARBEJDE I CIVILE SAGER

1. FORORDNING NR. 44/2001 OG NR. 1215/2012 OM RETTERNES KOMPETENCE OG OM ANERKENDELSE OG FULDBYRDELSE AF RETSAFGØRELSER PÅ DET CIVIL- OG HANDELSRETLIGE OMRÅDE

I dommen ***Nogueira m.fl.*** (C-168/16 og C-169/16, EU:C:2017:688), der blev afsagt den 14. september 2017, skulle Domstolen fortolke *begrebet »det sted, hvor arbejdstageren sædvanligvis udfører sit arbejde« som omhandlet i artikel 19, nr. 2), litra a), i forordning nr. 44/2001* [54] *for at fastlægge, ved hvilke retter luftfartsselskabers kabinepersonale kan anlægge sag*. De seks sagsøgere i hovedsagen var medlemmer af kabinepersonalet hos eller stillet til rådighed for det irske luftfartsselskab Ryanair. Alle deres arbejdsaftaler var udfærdiget på engelsk, var reguleret af irsk ret og indeholdt en værnetingsaftale til fordel for de irske retter. I disse aftaler anførtes det, at arbejdstagernes arbejde blev betragtet som udført i Irland, eftersom deres opgaver blev udført om bord på fly, som var indregistreret i denne medlemsstat. De samme aftaler udpegede imidlertid Charleroi lufthavn (Belgien) som arbejdstagernes »hjemmebase«. Sidstnævnte påbegyndte og afsluttede deres arbejdsdag i denne lufthavn, og de var kontraktmæssigt forpligtet til at bo mindre en time fra deres »hjemmebase«. Med henblik på at efterprøve sin kompetence til at påkende hovedsagerne anmodede den belgiske ret, som sagsøgerne har anlagt sag ved, Domstolen om sådanne omstændigheder at fortolke begrebet »det sted, hvor arbejdstageren sædvanligvis udfører sit arbejde« som omhandlet i forordning nr. 44/2001. Den ønskede nærmere bestemt oplyst, om dette begreb kunne sidestilles med begrebet »hjemmebase« som omhandlet i forordning nr. 3922/91 [55] inden for civil luftfart. Dette sidstnævnte begreb er deri defineret som det sted, hvorfra besætningsmedlemmet normalt påbegynder sin arbejdsdag og afslutter den på dette sted, idet vedkommende her planlægger sit daglige arbejde, og nær det sted, hvor de ansatte under perioden for udførelse af deres arbejdsaftale bor og er til rådighed for luftfartsselskabet.

Domstolen mindede først om, at for tvister vedrørende arbejdsaftaler tilsigter EU-reglerne vedrørende retternes kompetence at beskytte den svage part ved at gøre det muligt for arbejdstageren at sagsøge sin arbejdsgiver for den ret, som arbejdstageren anser for at være nærmest sine interesser. Domstolen bemærkede dernæst, at den nationale ret, når den ikke utvetydigt kan fastslå »det sted, hvor arbejdstageren sædvanligvis udfører sit arbejde«, med henblik på at undersøge sin egen kompetence skal identificere det sted, »hvorfra« denne arbejdstager hovedsageligt opfyldte sine forpligtelser i forhold til sin arbejdsgiver. Med henblik på at fastlægge dette sted tilkommer det den nationale ret at henholde sig til en række indicier (metode med indicier), herunder det sted, hvor de fly, om bord på hvilke appellanternes arbejde sædvanligvis udføres, har standplads. Begrebet »det sted, hvor arbejdstageren sædvanligvis udfører sit arbejde« kan derfor ikke sidestilles med noget begreb, der fremgår af andre EU-retsakter end forordning nr. 44/2001, og særligt hvad angår kabinepersonale, der er ansat hos eller stillet til rådighed for et luftfartsselskab, med begrebet »hjemmebase« som omhandlet i forordning nr. 3922/91. Forordning nr. 44/2001 henviser nemlig ikke til forordning nr. 3922/91 og forfølger heller ikke de samme formål, idet sidstnævnte forordning tilsigter harmonisering af tekniske krav og administrative procedurer for sikkerhed inden for civil luftfart.

54/ Rådets forordning (EF) nr. 44/2001 af 22.12.2000 om retternes kompetence og om anerkendelse og fuldbyrdelse af retsafgørelser på det civil- og handelsretlige område (EFT 2001, L 12, s. 1).

55/ Rådets forordning (EØF) nr. 3922/91 af 16.12.1991 om harmonisering af tekniske krav og administrative procedurer inden for civil luftfart (EFT 1991, L 373, s. 4), som ændret ved Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EF) nr. 1899/2006 af 12.12.2006 (EUT 2006, L 377, s. 1).

Domstolen fremhævede, at begrebet »hjemmebase« ikke desto mindre udgør en væsentlig indikation med henblik på at fastlægge »det sted, hvor arbejdstageren sædvanligvis udfører sit arbejde«. Ifølge Domstolen er det kun i tilfælde, hvor søgsmålene under hensyn til de faktiske omstændigheder i det konkrete tilfælde har tilknytning til et andet arbejdssted end »hjemmebasen«, at sidstnævnte har betydning med henblik på at identificere »det sted, hvorfra arbejdstagerne sædvanligvis udfører deres arbejde«.

I forbindelse med en anden sag vedrørende fastlæggelsen af den kompetente ret udtalte Domstolen (Store Afdeling) sig i dom af 17. oktober 2017, ***Bolagsupplysningen og Ilsjan*** (C-194/16, EU:C:2017:766), om anvendelsen af artikel 7, nr. 2), i forordning nr. 1215/2012 [56]. Denne forordning fastsætter en speciel kompetenceregel i sager om erstatning uden for kontrakt, i henhold til hvilken sagsøgte kan sagsøges ved retten i den medlemsstat, hvor skadetilføjelsen er foregået eller vil kunne foregå. I denne sag gav Domstolen visse præciseringer til *fastlæggelsen af stedet for skadens indtræden vedrørende en påstået krænkelse af en juridisk persons personlige rettigheder, der er begået på internettet*. I den foreliggende sag havde sagsøgeren, et estisk selskab, anlagt sag ved de estiske retter mod et svensk selskab. Dette søgsmål havde til formål at berigtige påståede urigtige oplysninger offentliggjort på den sidstnævntes websted, fjernelse af kommentarer vedrørende sagsøgeren i et diskussionsforum på dette websted og erstatning for det påståede lidte tab. Dette rejste således spørgsmålet om, hvorvidt de estiske retter var kompetente i henhold til stedet for den påståede skades indtræden i Estland, selv om de omtvistede oplysninger og kommentarer var blevet offentliggjort på svensk uden oversættelse på et svensk websted.

Forelagt et præjudicielt spørgsmål i denne henseende mindede Domstolen om det princip, der blev fastslået i dom ***eDate Advertising m.fl.*** [57], om en fysisk person, hvorefter den person, der i tilfælde af påståede krænkelser af personlige rettigheder gennem indholdet af et internetsted føler sig krænket, har mulighed for at anlægge sag ved retterne i den medlemsstat, hvor centrum for dennes interesser befinder sig. I forlængelse af denne dom fastslog Domstolen, at den omstændighed, at denne person er en fysisk eller en juridisk person, er ikke afgørende. Hvad angår en juridisk person som i hovedsagen, skal det omhandlede centrum for interesser forstås som det sted, hvor virksomhedens kommercielle omdømme er bedst fastslået, og skal derfor være baseret på det sted, hvor den juridiske person udøver dennes væsentligste aktivitet. Domstolen tilføjede, at når en juridisk person udøver størstedelen af sine aktiviteter i en anden medlemsstat end den, hvori denne har sit vedtægtsmæssige hjemsted, kan denne person sagsøge den formodede gerningsmand til krænkelsen i den anden medlemsstat i henhold til stedet for skadens indtræden.

Endelig mindede Domstolen på grundlag af dommen ***eDate Advertising m.fl.*** om, at en person, der føler sig krænket, i stedet for en erstatningssag vedrørende den fuldstændige skade ligeledes kan anlægge sag ved retterne i hver medlemsstat, på hvis område et offentliggjort indhold er tilgængeligt eller har været tilgængeligt. Disse retter har imidlertid alene kompetence i relation til den skade, der er forårsaget på den medlemsstats område, hvor den ret, som sagen er anlagt for, er beliggende. Dette princip finder imidlertid ikke anvendelse hvad angår et søgsmål med påstand om berigtigelse af oplysninger og sletning af indholdet på et websted. Henset til den allestedsnærværende karakter af et sådant indhold og sådanne oplysninger og den omstændighed, at rækkevidden af deres spredning i princippet er universel, kan et sådant søgsmål kun anlægges ved en ret, der har kompetence til at træffe afgørelse om helheden af påstanden om erstatning.

56/ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EU) nr. 1215/2012 af 12.12.2012 om retternes kompetence og om anerkendelse og fuldbyrdelse af retsafgørelser på det civil- og handelsretlige område (EUT 2012, L 351, s. 1).

57/ Domstolens dom af 25.10.2011, ***eDate Advertising m.fl.*** (C-509/09, EU:C:2011:685).

2. FORORDNING NR. 1259/2010 OM LOVVALG I FORBINDELSE MED SKILSMISSE

I dommen ***Sahyouni*** (C-372/16, EU:C:2017:988) af 20. december 2017 udtalte Domstolen sig om det materielle anvendelsesområde for forordning nr. 1259/2010 (Rom III-forordningen) [58] om indførelse af et forstærket samarbejde om lovvalgsreglerne i forbindelse med skilsmisse og separation. Hovedsagen vedrørte en gejstlig domstol i Syriens opløsning af et ægteskab, der var indgået i Syrien mellem to personer, der både havde syrisk og tysk statsborgerskab, og som på daværende tidspunkt boede i Tyskland. Anerkendelsen af denne »private« skilsmisse, som var blevet fastslået ved ægtefælles ensidige erklæring, blev efterfølgende indrømmet i Tyskland under henvisning til, at denne skilsmisse i henhold til Rom III-forordningen var reguleret af syrisk ret. Da ægtefællen anfægtede denne afgørelse for den forelæggende ret, forelagde denne Domstolen forskellige præjudicielle spørgsmål vedrørende fortolkningen af nævnte forordning.

Ved kendelse af 12. maj 2016 [59] fastslog Domstolen imidlertid, at det var åbenbart, at den ikke havde kompetence til at besvare nævnte spørgsmål, navnlig fordi Rom III-forordningen ikke finder anvendelse på anerkendelse af en afgørelse om skilsmisse, der er blevet truffet i et tredjeland, og da den forelæggende ret ikke havde fremlagt nogen form for oplysninger, på grundlag af hvilke det kunne fastslås, at bestemmelserne i den pågældende forordning i henhold til national ret er umiddelbart og ubetinget anvendelige på hovedsagen. På denne baggrund forelagde den forelæggende ret Domstolen endnu et præjudicielt spørgsmål vedrørende fortolkningen af Rom III-forordningen, idet den anførte, at denne forordning i henhold til tysk ret finder anvendelse på anerkendelse i Tyskland af private skilsmisser, der er bevilget i et tredjeland, såsom skilsmissen i hovedsagen.

I lyset af disse præciseringer fastslog Domstolen først, at denne anden præjudicielle forelæggelse kunne antages til realitetsbehandling. Domstolen behandlede dernæst spørgsmålet om, hvorvidt en »privat« skilsmisse som den i hovedsagen omhandlede er omfattet af Rom III-forordningens materielle anvendelsesområde. I denne henseende fastslog den, at selv om det er korrekt, at denne forordning ikke definerer begrebet »skilsmisse«, og at private skilsmisser ikke udtrykkeligt er udelukket fra dens anvendelsesområde, tyder flere elementer ifølge Domstolen ikke desto mindre på, at nævnte forordning udelukkende omfatter skilsmisser, der er bevilget enten af en statslig retsinstans eller af en offentlig myndighed eller under dennes kontrol. Ifølge Domstolen havde EU-lovgiver ikke til hensigt, at forordningen skulle finde anvendelse på andre former for skilsmisse, såsom den i hovedsagen omhandlede, der hviler på »en ensidig viljeerklæring«, og som er bevilget af en gejstlig domstol. For Domstolen sikrer en sådan fortolkning desuden en overensstemmelse med anvendelsesområdet for forordning nr. 2201/2003 [60], der også blev vedtaget inden for rammerne af politikken for retligt samarbejde på det civilretlige område, og som i henhold til artikel 1, stk. 1, og stk. 2, nr. 4), udelukkende omfatter skilsmisser, der er bevilget af en retsinstans. Under hensyn til Rom III-forordningens ordlyd, men også til den sammenhæng, hvori den indgår, og de mål, der forfølges med den, fastslog Domstolen, at en skilsmisse, der følger af en ensidig erklæring fra en ægtefælle for en gejstlig domstol, ikke er omfattet af denne forordnings anvendelsesområde.

58/ Rådets forordning (EU) nr. 1259/2010 af 20.12.2010 om indførelse af et forstærket samarbejde om lovvalgsreglerne i forbindelse med skilsmisse og separation (EUT 2010, L 343, s. 10). Denne forordning har erstattet forordning nr. 44/2001.

59/ Domstolens kendelse af 12.5.2016, ***Sahyouni*** (C-281/15, EU:C:2016:343).

60/ Rådets forordning (EF) nr. 2201/2003 af 27.11.2003 om kompetence og om anerkendelse og fuldbyrdelse af retsafgørelser i ægteskabssager og i sager vedrørende forældreansvar og om ophævelse af forordning (EF) nr. 1347/2000 (EUT 2003, L 338, s. 1).

3. FORORDNING NR. 650/2012 OM ARV

I dommen ***Kubicka*** (C-218/16, EU:C:2017:755), der blev afsagt den 12. oktober 2017, fik Domstolen lejlighed til at udtale sig om *lovligheden af et afslag på at oprette et testamente ifølge loven i den medlemsstat, hvor testator er statsborger – og efter dennes valg – på grund af deri indeholdt legat, som vedrørte en ejendom, der var beliggende i en anden medlemsstat, som ikke anerkender dette legat*. Domstolen fortolkede således for det første forordning nr. 650/2012 [61] om kompetence, lovvalg, anerkendelse og fuldbyrdelse af retsafgørelser vedrørende arv og om accept og fuldbyrdelse af officielt bekræftede dokumenter vedrørende arv og præciserede forordningens anvendelsesområde. I hovedsagen ønskede en polsk testator med bopæl i Tyskland, der i medfør af artikel 22, stk. 1, i forordning nr. 650/2012 havde valgt polsk arvelovgivning, i sit testamente at oprette et »vindikationslegat«, som skabte direkte tinglige rettigheder på tidspunktet for arvefaldet, over en fast ejendom beliggende i Tyskland, som er en medlemsstat, hvori de tinglige virkninger af denne form for legat ikke er anerkendt. Da de udenlandske »vindikationslegater« i Tyskland er genstand for en tilpasning til »damnationslegater«, afslog notarens repræsentant at oprette et testamente for sagsøgeren i strid med den tyske lovgivning og retspraksis vedrørende tinglige rettigheder og ejendomsregistret, der efter notarens mening skulle tages hensyn til i henhold til artikel 1, stk. 2, litra k) og l), og artikel 31 i forordning nr. 650/2012. Da den pågældende havde ønsket at udelukke anvendelsen af et »damnationslegat«, som ville medføre vanskeligheder forbundet med repræsentationen af hendes mindreårige børn, havde hun indgivet en klage over afgørelsen om afslag på oprettelse af et testamente indeholdende et »vindikationslegat«.

Domstolen mindede først om, at forordning nr. 650/2012 finder anvendelse på arv ved dødsfald, hvilket omfatter enhver form for overgang af goder, rettigheder og forpligtelser ved dødsfald, hvad enten det drejer sig om en viljesbestemt overførsel ved dødsdisposition eller om overgang ved arv efter loven. Domstolen bemærkede dernæst, at artikel 1, stk. 2, i forordning nr. 650/2012 opregner forskellige områder, der er udelukket fra forordningens anvendelsesområde, herunder i litra k), »arten af tinglige rettigheder« og i litra l), »enhver registrering i et register af rettigheder i fast ejendom eller løsøre, herunder de lovmæssige krav til en sådan registrering, samt virkningerne af registrering eller manglende registrering af sådanne rettigheder i et register«. I den foreliggende sag konkluderede Domstolen, at den direkte overdragelse af en ejendomsret ved et »vindikationslegat« alene vedrører måden for overdragelse af ejendomsretten til et gode i forbindelse med testators død, hvilket forordning nr. 650/2012 netop tilsigter at muliggøre. Det følger heraf, at sådanne måder for overdragelse ikke er omfattet af artikel 1, stk. 2, litra k), i forordning nr. 650/2012. Ifølge Domstolen begrunder disse udelukkelser ikke, at en myndighed i en medlemsstat afslår at anerkende de tinglige virkninger af et »vindikationslegat«, som er kendt af den lovgivning, der skal anvendes på arvesagen, fordi dette legat vedrører ejendomsretten til en fast ejendom, som er beliggende i denne medlemsstat, hvis lovgivning ikke kender begrebet legat med direkte tinglige virkninger på tidspunktet for arvefaldet.

På grundlag af princippet om, at kun én lov finder anvendelse på arven, fastslog Domstolen, at når artikel 1, stk. 2, litra l), i forordning nr. 650/2012 kun omfatter registrering i et register af rettigheder i fast ejendom eller løsøre, herunder de lovmæssige krav til en sådan registrering, samt virkningerne af registrering eller manglende registrering af sådanne rettigheder i et register, fremgår de betingelser, hvorunder sådanne rettigheder erhverves, ikke blandt de områder, der er udelukket fra denne forordnings anvendelsesområde i medfør af denne bestemmelse.

61/ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EU) nr. 650/2012 af 4.7.2012 om kompetence, lovvalg, anerkendelse og fuldbyrdelse af retsafgørelser vedrørende arv, og om accept og fuldbyrdelse af officielt bekræftede dokumenter vedrørende arv og om indførelse af et europæisk arvebevis (EUT 2012, L 201, s. 107).

Domstolen fremhævede i denne henseende det formål, som forfølges ved forordning nr. 650/2012, som er at fjerne hindringerne for den frie bevægelighed for personer, der vil gøre deres rettigheder gældende i arvesager med grænseoverskridende virkninger.

Domstolen fastslog desuden, at artikel 31 i forordning nr. 650/2012, som fastsætter tilpasning af tinglige rettigheder, ikke fandt anvendelse i den foreliggende sag. Denne bestemmelse vedrører således ikke måderne for overdragelse af tinglige rettigheder, hvilke måder bl.a. »vindikationslegater« eller »damnationslegater« henhører under, men alene overholdelsen af tinglige rettigheders indhold, der er fastlagt ved den lov, der finder anvendelse på arven, og deres modtagelse i retsordenen i den medlemsstat, hvori de gøres gældende. For så vidt som den tinglige ret, der er overført ved »vindikationslegatet«, var den ejendomsret, der er anerkendt i tysk ret, var der derfor ikke anledning til at foretage den tilpasning, der er fastsat i nævnte artikel 31.

X. RETLIGT SAMARBEJDE I STRAFFESAGER

På dette område skal der nævnes to domme, der fortolker bestemmelserne i rammeafgørelse 2002/584 om den europæiske arrestordre og om procedurerne for overgivelse mellem medlemsstaterne [62].

I dommen ***Popławski*** (C-579/15, EU:C:2017:503), der blev afsagt den 29. juni 2017, udtalte Domstolen sig om, hvorvidt en national lovgivning om gennemførelse af artikel 4, nr. 6), i rammeafgørelse 2002/584, der som en fakultativ grund til at afslå fuldbyrdelse af en europæisk arrestordre fastsætter, at den eftersøgte person er bosat i den fuldbyrdende medlemsstat, er forenelig med rammeafgørelsen. Tvisten i hovedsagen vedrørte en procedure til fuldbyrdelse i Nederlandene af en europæisk arrestordre udstedt af en polsk retsinstans mod en polsk statsborger med bopæl i Nederlandene med henblik på fuldbyrdelsen i Polen af en frihedsstraf.

Domstolen fastslog, at artikel 4, nr. 6), i rammeafgørelse 2002/584 er til hinder for en national lovgivning om gennemførelse af denne bestemmelse, der fastsætter, at dens judicielle myndigheder under alle omstændigheder er forpligtede til at give afslag på fuldbyrdelsen af en europæisk arrestordre, hvis den eftersøgte er bosat i denne medlemsstat, uden at disse myndigheder råder over nogen skønsbeføjelser, og uden at denne medlemsstat forpligter sig til faktisk at fuldbyrde den frihedsstraf, som den eftersøgte person er idømt som omhandlet i nævnte bestemmelse i rammeafgørelsen. Ifølge Domstolen opstår der ved en sådan situation en risiko for, at denne person ikke straffes.

I denne henseende mindede Domstolen først om, at rammeafgørelse 2002/584 fastslår princippet om, at medlemsstaterne fuldbyrder enhver europæisk arrestordre på grundlag af princippet om gensidig anerkendelse, og at afslaget på fuldbyrdelse er udformet som en undtagelse, der skal undergives en streng fortolkning. Domstolen bemærkede dernæst, at det følger af artikel 4, nr. 6), i rammeafgørelse 2002/584, at ethvert afslag på at fuldbyrde en europæisk arrestordre forudsætter en reel forpligtelse fra den fuldbyrdende medlemsstats side til at fuldbyrde den frihedsstraf, som den eftersøgte er idømt, således at det forhold, at denne medlemsstat erklærer sig »rede« til at fuldbyrde denne straf, ikke i sig selv kan anses for at kunne begrunde et sådant afslag.

Domstolen mindede desuden om, at bestemmelserne i rammeafgørelse 2002/584 ikke har direkte virkning. Den kompetente nationale domstol skal imidlertid – idet den tager national ret i dens helhed i betragtning og anvender de fortolkningsmetoder, der er anerkendt i denne ret – i videst muligt omfang fortolke de nationale bestemmelser

62/ Rådets rammeafgørelse 2002/584/EØF af 13.6.2002 om den europæiske arrestordre og om procedurerne for overgivelse mellem medlemsstaterne (EFT 2002, L 190, s. 1).

i lyset af denne rammeafgørelses ordlyd og formål. Såfremt der gives afslag på at fuldbyrde en europæisk arrestordre, som er udstedt med henblik på overgivelse af en person, der i den udstedende medlemsstat har været genstand for en endelig dom, hvorved han er pålagt en frihedsstraf, er den fuldbyrdende medlemsstats judicielle myndigheder forpligtede til selv at sikre, at den straf, som denne person er idømt, faktisk fuldbyrdes, og ikke blot at meddele den udstedende medlemsstats myndigheder, at de står til rådighed med henblik på fuldbyrdelsen af denne straf. Artikel 4, nr. 6), i rammeafgørelse 2002/584 tillader heller ikke den fuldbyrdende medlemsstats myndigheder at afslå overgivelse til fuldbyrdelse, alene fordi denne medlemsstat påtænker at indlede strafforfølgelse af denne person vedrørende de samme forhold.

I dommen ***Tupikas*** (C-270/17 PPU, EU:C:2017:628), der blev afsagt den 10. august 2017 i henhold til den præjudicielle hasteprocedure, udtalte Domstolen sig om *fortolkningen af artikel 4a, stk. 1, i rammeafgørelse 2002/584, som ændret ved rammeafgørelse 2009/299* [63], *der fastsætter fakultative grunde til at afslå fuldbyrdelse af en europæisk arrestordre, når den berørte ikke selv var til stede under den retssag, der førte til dennes domfældelse*. Tvisten i hovedsagen vedrørte en procedure til fuldbyrdelse i Nederlandene af en europæisk arrestordre udstedt af en litauisk retsinstans mod en litauisk statsborger med henblik på fuldbyrdelsen i Litauen af en frihedsstraf. Selv om det var ubestridt, at den pågældende var til stede i første instans, indeholdt den europæiske arrestordre ingen oplysninger vedrørende dennes tilstedeværelse under appelsagen. Den nederlandske ret ønskede i denne forbindelse oplyst, om den fakultative grund til at afslå fuldbyrdelse af en europæisk arrestordre vedrører den pågældendes manglende personlige tilstedeværelse i første instans eller under appelsagen.

Domstolen bemærkede først, at begrebet »retssag, der førte til afgørelsen«, skal anses for et selvstændigt EU-retligt begreb og fortolkes ensartet i hele Unionen, uanset hvordan det bliver kvalificeret i medlemsstaterne. Domstolen fastslog, at begrebet skal forstås således, at det betegner den procedure, der har ført til den retsafgørelse, hvorved den person, som ønskes overgivet i forbindelse med fuldbyrdelsen af en europæisk arrestordre, er blevet endeligt dømt. I den situation, hvor proceduren har omfattet flere instanser, hvilket har givet anledning til successive retsafgørelser, hvoraf mindst én er blevet truffet ***in absentia***, skal »retssag, der førte til afgørelsen«, som omhandlet i artikel 4a, stk. 1, i rammeafgørelse 2002/584 forstås som det trin, der har ført til den sidste af disse retsafgørelser, forudsat at den pågældende ret har truffet endelig afgørelse om den berørtes skyld og har idømt vedkommende en straf, såsom en frihedsberøvende foranstaltning, efter at have foretaget såvel en fornyet faktisk som en retlig prøvelse af sagens realitet. En appelsag er derfor som udgangspunkt omfattet af rammeafgørelse 2009/299/RIA. Endelig bekræftede Domstolen, at denne fortolkning var i fuld overensstemmelse med de krav om iagttagelse af retten til forsvar, som det netop tilstræbes at sikre med artikel 4a i rammeafgørelse 2002/584.

63/ Rådets rammeafgørelse 2009/299/RIA af 26.2.2009 om ændring af rammeafgørelse 2002/584/RIA, rammeafgørelse 2005/214/RIA, rammeafgørelse 2006/783/RIA, rammeafgørelse 2008/909/RIA og rammeafgørelse 2008/947/RIA samt styrkelse af personers proceduremæssige rettigheder og fremme af anvendelsen af princippet om gensidig anerkendelse i forbindelse med afgørelser afsagt, uden at den pågældende selv var til stede under retssagen (EUT 2009, L 81, s. 24).

XI. KONKURRENCE

1. ARTIKEL 101 TEUF

To domme vedrørende kartelsager om moderselskabets ansvar og et selektivt distributionssystem skal fremhæves. Desuden skal der henvises til dom ***APVE m.fl.*** (C-671/15) vedrørende betingelserne for at anvende konkurrencereglerne på området for den fælles landbrugspolitik [64].

1.1. Moderselskabets ansvar

I dom af 27. april 2017 i sagen ***Akzo Nobel m.fl. mod Kommissionen*** (C-516/15 P, EU:C:2017:314) stadfæstede Domstolen den appellerede dom [65], da den fastslog, at *indtrædelsen af forældelse af Kommissionens beføjelse til at pålægge to datterselskaber sanktioner, ikke er til hinder for, at deres moderselskab, med hensyn til hvilket der ikke er indtrådt forældelse, anses for ansvarligt*.

Domstolen bemærkede for det første, at ophavsmændene til traktaterne valgte at anvende begrebet virksomhed til at udpege ophavsmanden til en overtrædelse af konkurrenceretten, der kan undergives en sanktion i henhold til artikel 101 TEUF eller 102 TEUF, og at dette begreb ifølge retspraksis skal forstås som en økonomisk enhed, også når denne økonomiske enhed juridisk set udgøres af flere fysiske eller juridiske personer. Domstolen bemærkede desuden, at hverken artikel 23, stk. 2, litra a), i forordning nr. 1/2003 eller retspraksis fastsætter, hvilken juridisk eller fysisk person Kommissionen skal holde ansvarlig for overtrædelsen og sanktionere ved pålæggelse af en bøde. Da et datterselskabs ulovlige adfærd ifølge en afkræftelig formodning kan tilregnes moderselskabet, bl.a. når datterselskabet, selv om det er en selvstændig juridisk person, ikke frit bestemmer sin adfærd på markedet, er moderselskabet og datterselskabet i en sådan situation en del af samme økonomiske enhed, og de udgør derfor én virksomhed i EU-konkurrencerettens forstand.

Domstolen henviste ligeledes til, at et moderselskab, der tilregnes sit datterselskabs ulovlige adfærd, ifølge fast retspraksis individuelt pålægges en sanktion for overtrædelse af EU-konkurrencereglerne, som det selv anses for at have begået på grund af den afgørende indflydelse, som det udøvede på datterselskabet. Dermed kan det solidaritetsforhold, der består mellem to selskaber, som udgør en økonomisk enhed, i henseende til betalingen af en bøde efter Domstolens opfattelse ikke reduceres til en form for kaution, der stilles af moderselskabet til sikring af betalingen af den bøde, som datterselskabet er pålagt. Da moderselskabets ansvar endelig er et fuldt ud afledt ansvar, er det nødvendigvis betinget af de faktiske omstændigheder, som udgør overtrædelsen begået af dets datterselskab, med hvilke dets ansvar er uløseligt forbundet.

Ifølge Domstolen indebærer den omstændighed, at der kan indtræde forældelse for så vidt angår udøvelse af Kommissionens beføjelse med hensyn til pålæggelse af bøder hvad angår datterselskabet, dog ikke nødvendigvis indtrædelse af forældelse med hensyn til moderselskabet, selv om dettes ansvar fuldt ud er baseret på datterselskabets ulovlige adfærd. Domstolen fastslog derfor, at den omstændighed, at visse datterselskaber ikke længere kan pålægges sanktioner på grund af forældelse i medfør af artikel 25, stk. 1, litra b), i forordning

64/ Denne dom er omtalt i afsnit VI »Landbrug«.

65/ Rettens dom af 15.7.2015, ***Akzo Nobel m.fl. mod Kommissionen*** (T-47/10, EU:T:2015:506).

nr. 1/2003 [66], ikke er til hinder for, at moderselskabet, der anses for individuelt ansvarligt og solidarisk ansvarligt for den samme konkurrencebegrænsende adfærd efter denne periode, og med hensyn til hvilken der ikke er indtrådt forældelse, retsforfølges. Da Akzo Nobels to datterselskabers deltagelse i de pågældende karteller i den foreliggende sag ophørte i 1993, mens Akzo Nobel havde været involveret i disse overtrædelser indtil 2000, fastslog Domstolen, at Retten med føje havde fastslået, at begrænsningen af beføjelsen til at pålægge de to datterselskaber sanktioner ikke var til hinder for en konstatering af moderselskabets ansvar.

1.2. Vertikale aftaler

Med hensyn til begrænsninger indeholdt i vertikale aftaler gav dommen ***Coty Germany*** (C-230/16, EU:C:2017:941), der blev afsagt den 6. december 2017, Domstolen lejlighed til at foretage vigtige præciseringer af *selektive distributionssystemer for luksusvarers forenelighed med artikel 101 TEUF*. Tvisten vedrørte en begrænsning i en selektiv distributionsaftale indgået mellem Coty Germany, en leverandør af luksuskosmetikprodukter, og en autoriseret forhandler af disse produkter, der forbød nævnte forhandlere at benytte tredjepartsvirksomheder i forbindelse med internetsalg af disse produkter på en måde, som er synlig udefra.

Den forelæggende ret ønskede indledningsvis oplyst, om den omtvistede begrænsning, der hovedsageligt havde til formål at bevare disse varers image af luksus, kunne være forenelig med artikel 101, stk. 1, i TEUF.

I denne forbindelse henviste Domstolen først til sin praksis i dommen ***Copad*** [67], hvorefter luksusvarer, henset til deres egenskaber og deres art, dels kan kræve, at der oprettes et selektivt distributionssystem med henblik på at bevare kvaliteten og sikre den rette brug, dels er en sådan ordning forenelig med artikel 101, stk. 1, TEUF, hvis udvælgelsen af videreforhandlere sker på grundlag af objektive kvalitative kriterier, der er fastsat ens for alle potentielle videreforhandlere og anvendes uden forskelsbehandling, og hvis de fastsatte kriterier ikke går videre end, hvad der er nødvendigt.

Det andet spørgsmål drejede sig om, hvorvidt artikel 101, stk. 1, TEUF skulle fortolkes således, at den er til hinder for en kontraktbestemmelse som den i hovedsagen omhandlede, hvorefter de autoriserede forhandlere forbydes at benytte tredjepartsplatforme i forbindelse med salg af luksusvarer på en måde, som er synlig udefra. Domstolen fastslog herom, at en sådan aftalebestemmelse kunne være forenelig med artikel 101, stk. 1, TEUF, navnlig når denne aftalebestemmelse har til formål at bevare de nævnte varers image af luksus, når den er fastsat ens for alle og anvendes uden forskelsbehandling, og, endelig, når den er forholdsmæssig i forhold til det forfulgte formål, hvilket det tilkommer den forelæggende ret at efterprøve. Domstolen tog herefter stilling til den omtvistede begrænsning i forhold til det forfulgte formål, idet den krævede, at de omhandlede varer udelukkende var knyttet til de autoriserede forhandlere, hvilket gjorde det muligt for Coty at kontrollere disse varers salgsomgivelser og dermed bevare disse varers image af luksus for forbrugerne. Hvad angår denne begrænsnings forholdsmæssighed understregede Domstolen, at det ikke drejede sig om en absolut begrænsning som den i sagen ***Pierre Fabre Dermo-Cosmétique*** [68] omhandlede, idet de autoriserede forhandlere i det foreliggende tilfælde

66/ Rådets forordning (EF) nr. 1/2003 af 16.12.2002 om gennemførelse af konkurrencereglerne i artikel [101 TEUF] og [102 TEUF] (EFT 2003, L 1, s. 1).

67/ Domstolens dom af 23.4.2009, ***Copad*** (C-59/08, EU:C:2009:260).

68/ Domstolens dom af 13.10.2011, ***Pierre Fabre Dermo-Cosmétique*** (C-439/09, EU:C:2011:649).

kunne foretage internetsalg af aftalevarerne via såvel deres egne internetsider som via uautoriserede tredjepartsplatforme, når involveringen af disse ikke var synlig for forbrugeren. Derfor fastslog Domstolen, at forbuddet var lovligt i henhold til artikel 101, stk. 1, TEUF.

I forbindelse med sine besvarelser af den forelæggende rets tredje og fjerde spørgsmål skulle Domstolen endelig vurdere, om det ovennævnte forbud udgjorde en begrænsning af kundegruppen som omhandlet i artikel 4, litra b), i forordning nr. 330/2010 [69] eller en begrænsning af passivt salg til slutbrugere som omhandlet i samme forordnings artikel 4, litra c). Domstolen besvarede dette benægtende. I overensstemmelse med artikel 101, stk. 3, TEUF indfører forordning nr. 330/2010 nemlig fritagelser for visse former for konkurrencebegrænsninger med forbehold af, at leverandørens og køberens markedsandel ikke overstiger 30% af det relevante marked. Artikel 4 i forordning nr. 330/2010 fastsætter ligeledes alvorlige konkurrencebegrænsninger, som ikke kan drage fordel af disse fritagelser. På dette punkt konkluderede Domstolen, at da den omtvistede bestemmelse ikke fuldstændigt udelukkede Cotys forhandleres anvendelse af internettet som handelsmetode for varerne, men en særlig form for salg på internettet, nemlig at benytte tredjepartsvirksomheder på en måde, som er synlig udefra, kunne klausulen ikke kvalificeres som en begrænsning af kundegruppen eller som en begrænsning af passivt salg til slutbrugere som omhandlet i artikel 4 i forordning nr. 330/2010.

2. ARTIKEL 102 TEUF

Den 6. september 2017 gav dommen ***Intel mod Kommissionen*** (C-413/14 P, EU:C:2017:632) Domstolen (Store Afdeling) lejlighed til at fastsætte *Kommissionens territoriale kompetence til at pålægge en sanktion for misbrug af dominerende stilling*. Den omhandlede tvist var afledt af Kommissionens beslutning om at pålægge Intel, en amerikansk producent af mikroprocessorer (herefter »cpu'er«), en bøde på 1,06 mia. EUR for at have misbrugt sin dominerende stilling på verdensmarkedet for x86-cpu'er, navnlig ved at yde loyalitetsrabatter til producenter af originalt udstyr til gengæld for eksklusive indkøb hos Intel [70]. Domstolen *ophævede Rettens dom, hvorved Kommissionen var blevet frifundet for det annullationssøgsmål, som Intel havde anlagt til prøvelse af denne beslutning* [71]. Domstolen fastslog, at Retten i den appellerede dom havde undladt at undersøge alle de af Intel fremførte argumenter med hensyn til de pågældende rabatters egnethed, således som de blev anvendt af dette selskab over for nogle af dets kunder, til at begrænse konkurrencen.

Hvad for det første angår det af Intel rejste spørgsmål om Kommissionens kompetence til at fastslå og pålægge en sanktion for adfærd udvist uden for EU, påpegede Domstolen med hensyn til anvendelsen af artikel 101 TEUF, at det forhold, at en af de kontraherende virksomheder har hjemsted i et tredjeland, ikke udgør en hindring for anvendelsen af denne bestemmelse, når aftalen udfolder sine virkninger på det indre markeds område. I den foreliggende sag støttede Kommissionen i den omtvistede beslutning sin kompetence til at anvende artikel 102 TEUF i forhold til de aftaler, som blev indgået af Intel med en stor kinesisk fabrikant af originalt udstyr (herefter »OEM«), ved at basere sig på de »kvalificerede virkninger« af den pågældende praksis inden for Det Europæiske Økonomiske Samarbejdsområde. Domstolen bekræftede, at dette kriterium kan danne grundlag for Kommissionens kompetence til at anvende EU's konkurrenceret, henset til folkeretten, såfremt det kan forudses, at den pågældende

69/ Kommissionens forordning (EU) nr. 330/2010 af 20.4.2010 om anvendelse af artikel 101, stk. 3, i traktaten om Den Europæiske Unions funktionsmåde på kategorier af vertikale aftaler og samordnet praksis (EUT 2010, L 102, s. 1).

70/ Kommissionens beslutning K(2009) 3726 endelig af 13.5.2009 om en procedure i henhold til artikel [102 TEUF] og EØS-aftalens artikel 54 (sag COMP/C-3/37 990 – Intel).

71/ Rettens dom af 12.12.2014, ***Intel mod Kommissionen*** (T-286/09, EU:T:2014:547).

adfærd vil have en umiddelbar og væsentlig virkning inden for EU. Domstolen fastslog i denne forbindelse, at det er tilstrækkeligt at tage en adfærds sandsynlige virkninger på konkurrencen i betragtning for at opfylde kravet om forudsigelighed, hvilket var tilfældet i den foreliggende sag. Desuagtet, at komponenterne skulle leveres i Kina, fastslog Domstolen, at Intels adfærd var en del af en samlet konkurrencebegrænsende strategi, der havde til formål at spærre sin eneste konkurrent adgangen til de vigtigste salgskanaler, og fremhævede, at der navnlig var planlagt salg af computerne med disse cpu'er i Det Europæiske Økonomiske Samarbejdsområde.

Hvad for det andet angår anbringendet om en væsentlig proceduremangel, der påvirkede Intels ret til forsvar, kritiserede selskabet i det væsentlige Rettens behandling af det anbringende, hvormed selskabet i første instans havde klaget over den manglende registrering af et interview med en leder hos en af Intels største kunder under den administrative procedure. Domstolen fastslog vedrørende dette punkt, at Retten havde begået en retlig fejl ved at sondre mellem formelle interviews, der bl.a. er omfattet af artikel 19, stk. 1, i forordning nr. 1/2003, og uformelle interviews, der ikke er omfattet af denne bestemmelse. Der påhviler nemlig Kommissionen en forpligtelse til i den form, som den selv måtte vælge, at registrere ethvert interview, der gennemføres af den i henhold til denne bestemmelse med henblik på at indsamle oplysninger vedrørende genstanden for en undersøgelse, som den foretager. Domstolen bemærkede imidlertid, at for så vidt som Kommissionen ikke i den omtvistede beslutning havde støttet sig på oplysninger, der blev indhentet under det pågældende interview, påhvilede det Intel at godtgøre, at selskabet, såfremt det havde været i stand til at påberåbe sig et fyldestgørende referat af det nævnte interview, kunne have påvirket vurderingerne vedrørende selskabet i denne beslutning. Domstolen fastslog imidlertid, at dette ikke var godtgjort i det foreliggende tilfælde.

Hvad endelig for det tredje angår vurderingen af misbruget bemærkede Domstolen, at Intels omtvistede adfærd over for sine handelspartnere, der havde til formål at udelukke selskabets eneste alvorlige konkurrent fra markedet, bestod dels i at yde fire store OEM'er rabatter på den betingelse, at de købte alle eller næsten alle deres x86-cpu'er af Intel, og dels i at OEM blev ydet betalinger med henblik på, at de udsatte, afstod fra eller på anden måde begrænsede markedsføringen af bestemte produkter med cpu'er fra denne konkurrent til Intel. I den appellerede dom havde Retten fastslået, at kvalificeringen af en eksklusivitetsrabat, der ydes af en virksomhed med en dominerende stilling, som »misbrug« ikke afhang af, at der foretages en undersøgelse af omstændighederne i det konkrete tilfælde med henblik på at påvise, at rabatten kan begrænse konkurrencen, idet denne rabat efter sin art har denne kapacitet. Domstolen fastslog imidlertid, at Kommissionen i den omtvistede beslutning havde foretaget en tilbundsgående undersøgelse af omstændighederne i nærværende sag, og at den på denne baggrund havde konkluderet, at en lige så effektiv konkurrent havde måttet anvende priser, der ikke var bæredygtige. Domstolen fastslog således, at AEC-testen (på engelsk kendt under den såkaldte »as efficient competitor test«) havde haft en reel betydning for Kommissionens vurdering af den pågældende praksis' evne til at have en udelukkelsesvirkning for konkurrenterne. Under disse omstændigheder konkluderede Domstolen, at Retten var forpligtet til at undersøge alle Intels argumenter vedrørende anvendelse af AEC-testen, som havde til formål at påvise de fejl, som Kommissionen angiveligt havde begået inden for rammerne af denne test. Domstolen ophævede således den appellerede dom og hjemviste sagen til Retten, for at denne kunne undersøge de omtvistede rabatters egnethed til at begrænse konkurrencen i lyset af de af Intel fremførte argumenter.

3. FUSIONER

I dommen ***Austria Asphalt*** (C-248/16, EU:C:2017:643), der blev afsagt den 7. september 2017, fastslog Domstolen, at artikel 3 i forordning nr. 139/2004 [72] skal fortolkes således, *at der efter en ændring i karakteren af den kontrol, der er blevet udøvet over en eksisterende virksomhed, fra enekontrol til fælles kontrol kun er tale om en fusion, såfremt det joint venture-selskab, der opstår efter en sådan transaktion, på et varigt grundlag varetager en selvstændig erhvervsvirksomheds samtlige funktioner.*

Hovedsagen vedrørte et asfaltblandeanlæg, som var 100% ejet af en byggekoncern, og hvis aktivitet var begrænset til at levere til dets moderselskab. Det spillede derfor ikke nogen væsentlig rolle på markedet. Det projekt, der lå til grund for tvisten, omfattede en fusion mellem to byggevirksomheder, hvoraf den ene er ejer af den pågældende asfaltblandingsfabrik. Ifølge projektet skulle kontrollen over denne deles mellem de to virksomheder, der er omfattet af fusionen, og dens produktion skulle hovedsageligt leveres til disse to virksomheder.

Adspurgt om de betingelser, hvorunder der anses at foreligge en fusion i tilfælde af en ændring i karakteren af den kontrol, der er blevet udøvet over en eksisterende virksomhed, som omhandlet i artikel 3, stk. 1, litra b), og stk. 4, i forordning nr. 139/2004, bemærkede Domstolen for det første, at den pågældende forordning har til formål at sikre, at reorganiseringer i erhvervslivet ikke på længere sigt skader konkurrencen. Begrebet »fusion« skal derfor defineres således, at det omfatter transaktioner, der medfører en varig ændring i de deltagende virksomheders kontrolforhold og dermed i det pågældende markeds strukturer. Navnlig bestemmer forordningens artikel 3, stk. 1, litra b), at det grundlæggende element i begrebet fusion ikke er, at der oprettes en virksomhed, men at der sker en ændring i en virksomheds kontrolforhold. Domstolen præciserede således, at forordningens artikel 3, stk. 4, kun omfatter joint venture-selskaber, for så vidt som oprettelsen af disse har en varig indvirkning på markedets struktur, uden at det er af betydning, om denne virksomhed, der nu er genstand for fælles kontrol, eksisterede inden den omhandlede transaktion.

Domstolen bemærkede i denne forbindelse, at ifølge artikel 21, stk. 1, i forordning nr. 139/2004, er denne forordning den eneste, der finder anvendelse på fusioner som defineret i forordningens artikel 3, og på hvilke forordning nr. 1/2003 [73] principielt ikke finder anvendelse. Derimod finder forordning nr. 1/2003 ifølge Domstolen anvendelse på den adfærd hos virksomheder, som, uden at den udgør en fusion som omhandlet i forordning nr. 139/2004, ikke desto mindre kan føre til en koordinering mellem dem, der er i strid med artikel 101 TEUF, og som af denne grund er undergivet Kommissionens eller de nationale konkurrencemyndigheders kontrol. Domstolen fastslog således, at Kommissionens fortolkning af artikel 3 i forordning nr. 139/2004, hvorefter en ændring af et selskabs kontrolforhold fra enekontrol til fælles kontrol er omfattet af fusionsbegrebet, selv om dette joint venture-selskab ikke på et varigt grundlag varetager en selvstændig erhvervsvirksomheds samtlige funktioner, ikke er i overensstemmelse med samme forordnings artikel 21, stk. 1.

72/ Rådets forordning (EF) nr. 139/2004 af 20.1.2004 om kontrol med fusioner og virksomhedsovertagelser (»EF-fusionsforordningen«) (EUT 2004, L 24, s. 1).

73/ Rådets forordning (EF) nr. 1/2003 af 16.12.2002 om gennemførelse af konkurrencereglerne i artikel [101 TEUF] og [102 TEUF] (EFT 2003, L 1, s. 1).

4. PROCEDURE FOR ANVENDELSE AF KONKURRENCEREGLERNE

Den 14. marts 2017 udtalte Domstolen (Store Afdeling) sig i dommen ***Evonik Degussa mod Kommissionen*** (C-162/15 P, EU:C:2017:205) om omfanget af den beskyttelse, der skal indrømmes med hensyn til oplysninger afgivet i en redegørelse med henblik på at opnå bødefritagelse eller bødenedsættelse i forbindelse med offentliggørelsen af Kommissionens afgørelser i henhold til artikel 101 TEUF. Sagen drejede sig om en beslutning fra Kommissionen [74], hvorved høringskonsulenten for konkurrencesager havde givet afslag på en begæring om fortrolig behandling af de oplysninger, som var blevet fremlagt af sagsøgeren i forbindelse med sit samarbejde i henhold til samarbejdsmeddelelsen af 2002 [75]. Disse oplysninger fremgik af en udvidet udgave af den beslutning, hvorved der blev fastslået en overtrædelse af konkurrencereglerne, der skulle offentliggøres på Generaldirektoratet for Konkurrences websted [76]. I den anfægtede beslutning havde høringskonsulenten navnlig konkluderet, at han ikke havde beføjelser til at tage stilling til appellantens argument om, at offentliggørelsen af de nævnte oplysninger ville medføre en uberettiget forskelsbehandling af appellanten i forhold til de andre deltagere i overtrædelsen, hvorved princippet om beskyttelse af den berettigede forventning og ligebehandlingsprincippet blev tilsidesat. Domstolen ophævede ved den appellerede dom Rettens dom – der tidligere havde frifundet Kommissionen [77] – med den begrundelse, at Retten havde begået en retlig fejl ved at fastslå, at høringskonsulenten med føje havde afvist at have kompetence.

Domstolen bemærkede, at artikel 8 i afgørelse 2011/695 [78] tilsigter i processuel henseende at gennemføre en beskyttelse, som er fastsat i EU-retten, af oplysninger, som Kommissionen har fået kendskab til i forbindelse med procedurer for anvendelse af konkurrencereglerne. Selv om det fremgår af artikel 8, stk. 2, i afgørelse 2011/695, at høringskonsulenten kan vurdere, at oplysningerne kan videregives, fordi de ikke udgør forretningshemmeligheder eller andre fortrolige oplysninger, eller fordi der er en tungtvejende interesse i meddelelsen heraf, er den pågældende derimod ikke begrænset af de grunde, der vedrører EU-retlige bestemmelser og principper, som den pågældende kan påberåbe sig med henblik på at modsætte sig den påtænkte offentliggørelse. Den i artikel 8 fastsatte beskyttelse skal dermed forstås således, at den vedrører enhver grund, som kan begrunde en beskyttelse af fortroligheden af de pågældende oplysninger. Domstolen bemærkede, at rækkevidden af artikel 8, stk. 2, i afgørelse 2011/695 ville blive indskrænket betydeligt, hvis denne bestemmelse skulle fortolkes således, at det kun er muligt for høringskonsulenten at tage hensyn til de regler, der specifikt tilsigter at beskytte mod en

74/ Kommissionens afgørelse C(2012) 3534 final af 24.5.2012 om afslag på Evonik Degussas begæring om fortrolig behandling (sag COMP/F/38 620 – Brintoverilte og perborat) (EUT 2015, C 198, s. 24).

75/ Kommissionens meddelelse om bødefritagelse eller bødenedsættelse i kartelsager (EFT 2002, C 45, s. 3), som var gældende på tidspunktet for de faktiske omstændigheder.

76/ Beslutning K(2006) 1766 endelig vedrørende en procedure i henhold til artikel 81 [EF] og EØS-aftalens artikel 53 (sag COMP/F/38 620 – Brintoverilte og perborat) (EUT 2006, L 353, s. 54).

77/ Rettens dom af 28.1.2015, ***Evonik Degussa mod Kommissionen*** (T-341/12, EU:T:2015:51).

78/ Formanden for Europa-Kommissionens afgørelse 2011/695/EU af 13.10.2011 om høringskonsulentens funktion og kompetenceområde under behandlingen af visse konkurrencesager (EUT 2011, L 275, s. 29).

videregivelse til offentligheden, såsom bestemmelserne i forordning nr. 45/2001 om beskyttelse af fysiske personer i forbindelse med behandling af personoplysninger i fællesskabsinstitutionerne og -organerne [79] eller i forordning nr. 1049/2001 om aktindsigt i Europa-Parlamentets, Rådets og Kommissionens dokumenter [80].

Hvad dernæst angår realiteten forkastede Domstolen de argumenter, der blev fremført til støtte for appellen. Domstolen bemærkede indledningsvis, at oplysninger, som har været hemmelige eller fortrolige, men som er mindst fem år gamle, med tiden principielt kan opfattes som historiske og derfor skal anses for at have mistet deres hemmelige eller fortrolige karakter. Domstolen præciserede således, at disse betragtninger, der fører til en afkræftelig formodning, gælder såvel inden for rammerne af begæringer om fortrolig behandling i forhold til intervenienter i sager ved Unionens retsinstanser som inden for rammerne af anmodninger om fortrolighed som her med henblik på Kommissionens offentliggørelse af en afgørelse, hvorved der fastslås en overtrædelse af konkurrenceretten.

Hvad angår det af sagsøgeren rejste spørgsmål om, hvorvidt den retspraksis, der er udviklet i henhold til forordning nr. 1049/2001, ved hvilken Domstolen har anerkendt, at der findes en generel formodning, som kan begrunde en afvisning af videregivelse af dokumenter i sagsakterne vedrørende en procedure i henhold til artikel 101 TEUF, kan overføres til offentliggørelse af afgørelser om overtrædelser af artikel 101 TEUF og 102 TEUF, selv om denne forordning ikke finder anvendelse i nærværende sag, besvarede Domstolen dette benægtende. Til støtte herfor henviste Domstolen til de væsentlige forskelle mellem ordningen for tredjeparters aktindsigt i Kommissionens sagsakter (der indgår i forordning nr. 1049/2001) og ordningen for offentliggørelse af afgørelser om overtrædelser under overholdelse af forretningshemmeligheder (fastsat i artikel 30 i forordning nr. 1/2003). Offentliggørelse af en ikke-fortrolig udgave af en afgørelse, hvorved der fastslås en overtrædelse af artikel 101 TEUF, bør bl.a. yde skadelidte som følge af overtrædelser støtte i deres erstatningssøgsmål. Disse pågældende interesser skal dog afvejes mod de rettigheder, som er beskyttede i henhold til EU-retten, bl.a. med hensyn til de berørte virksomheder, såsom retten til beskyttelse af tavshedspligten eller fortrolig behandling af forretningsoplysninger.

Domstolen fandt herudover, at en sådan offentliggørelse ikke er til skade for den beskyttelse, som appellanten kan påberåbe sig under 2002-samarbejdsmeddelelsen, eftersom denne beskyttelse kun kan angå bødens fastsættelse og behandlingen af de i denne meddelelse specifikt omhandlede dokumenter og erklæringer. Den eneste beskyttelse, som en virksomhed, der har samarbejdet med Kommissionen på grundlag af samarbejdsmeddelelsen inden for rammerne af en procedure i henhold til artikel 101 TEUF, kan påberåbe sig, er således en beskyttelse vedrørende for det første en bødefritagelse eller bødenedsættelse til gengæld for at forsyne Kommissionen med bevismateriale vedrørende den formodede overtrædelse, som repræsenterer en betydelig merværdi i forhold til det bevismateriale, Kommissionen allerede er i besiddelse af, og for det andet Kommissionens tilbageholdelse af de dokumenter og skriftlige erklæringer, som den har modtaget i overensstemmelse med samarbejdsmeddelelsen.

79/ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EF) nr. 45/2001 af 18.12.2000 om beskyttelse af fysiske personer i forbindelse med behandling af personoplysninger i fællesskabsinstitutionerne og -organerne og om fri udveksling af sådanne oplysninger (EFT 2001, L 8, s. 1).

80/ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EF) nr. 1049/2001 af 30.5.2001 om aktindsigt i Europa-Parlamentets, Rådets og Kommissionens dokumenter (EFT 2001, L 145, s. 43).

5. STATSSTØTTE

På statsstøtteområdet skal tre domme fremhæves. Den første vedrører den kontrol, der af Kommissionen udøves af eksisterende statsstøtte, som efterfølgende kan kvalificeres som ulovlig. Den anden vedrører spørgsmålet om, hvorvidt skattefritagelser, der af en medlemsstat indrømmes et religiøst samfund, kan anses for statsstøtte, som ikke er tilladt i henhold til artikel 107, stk. 1, TEUF. Den sidste vedrører spørgsmålet om, hvorvidt statsstøtte ydet til en virksomhed, som frivilligt omfattes af en national insolvensprocedure, kan trækkes tilbage.

I dommen ***Kommissionen mod Italien*** (C-467/15 P, EU:C:2017:799), der blev afsagt den 25. oktober 2017, ophævede Domstolen Rettens dom [81] om Kommissionens mulighed for at kvalificere ikke alene ændringen af den eksisterende støtte, men ligeledes hele den eksisterende støtte, som denne ændring vedrører, som ny og i givet fald ulovlig. Denne sag udsprang af Rådets afgørelse 2003/530 [82], som dels gav Italien tilladelse til at træde ind i mælkeproducenternes sted med henblik på betaling af en afgift til Den Europæiske Union som følge af overskridelsen af den nationale mælkekvote i årene 1995 og 2001, og dels gav de berørte producenter mulighed for at tilbagebetale deres gæld ved hjælp af betalingshenstand uden renter. Tildelingen af denne støtte (herefter »den eksisterende støtte«) var bl.a. betinget af en tidsmæssig begrænsning for rateordningen, som var fastsat til 14 år. Da Italien havde givet tilladelse til henstand med betalingen af den samme støtte i 2010 og 2011 efter flere andre ændringer, bevirkede dette en overskridelse af fristen på 14 år. Herefter vedtog Kommissionen den omtvistede afgørelse, hvori den fandt, at Italien successivt havde ændret den eksisterende støtteordning og samtidigt tilsidesat en af de betingelser, som godkendelsen af denne støtte havde været underlagt, og kvalificerede ikke alene betalingshenstanden isoleret set, men ligeledes hele den allerede eksisterende rateordning som ny og dermed ulovlig støtte (da den ikke var blevet anmeldt til Kommissionen) [83]. Kommissionen pålagde derfor en omgående tilbagesøgning af de beløb, som var tildelt de mælkeproducenter, der havde været begunstiget af betalingshenstanden, med tillæg af renter. Italien anfægtede denne afgørelse ved Retten, som delvist annullerede den omtvistede afgørelse. Derefter iværksatte Kommissionen appel, idet den anfægtede Rettens fortolkning af begrebet »ny støtte« i artikel 1, litra c), i forordning nr. 659/1999 [84].

På denne baggrund fastslog Domstolen, at i modsætning til, hvad Retten havde udtalt, kunne dette begreb »ny støtte« både omfatte ændringen af den eksisterende støtte, men også den af denne ændring omfattede støtte. Domstolen fastslog således, at en eksisterende støtte, der er ændret i strid med de betingelser for forenelighed, som er blevet opstillet herom, ikke længere kan anses for at være godkendt og er derfor (i sin helhed) ikke længere en eksisterende støtte. Kommissionen er derfor ikke forpligtet til at godtgøre, at ændringen påvirker selve indholdet af den allerede eksisterende støtte. Ifølge Domstolen sikrer en sådan fortolkning den effektive virkning af ordningen for kontrol af statsstøtte i Unionen ved at fremme den pågældende medlemsstats overholdelse af godkendelsesvilkårene for støtteordningen. I tilfælde af, at en medlemsstat ændrer en eksisterende støtteordning

81/ Rettens dom af 24.6.2015, ***Italien mod Kommissionen*** (T-527/13, EU:T:2015:429).

82/ Rådets beslutning 2003/530/EF af 16.7.2003 om foreneligheden mellem en støtte, som Den Italienske Republik agter at yde sine mælkeproducenter, og fællesmarkedet (EUT 2003, L 184, s. 15).

83/ Kommissionens afgørelse 2013/665/EU af 17.7.2013 om statsstøtte SA.33726 (11/C) (ex SA.33726 (11/NN)) – ydet af Italien (henstand med betalingen af mælkeafgifter) [meddelt under nummer C(2013) 4046] (EUT 2013, L 309, s. 40).

84/ Rådets forordning (EF) nr. 659/1999 af 22.3.1999 om fastlæggelse af regler for anvendelsen af [artikel 108 TEUF] (EFT 1999, L 83, s. 1).

i strid med et af ordningens godkendelsesvilkår, har denne medlemsstat således ikke nogen garanti for, at den godkendte støtteordning ikke påvirkes af denne ændring, og at de fordele, som indrømmes på grundlag heraf, derfor forbliver erhvervet.

Domstolen fastslog således, at lovændringen, som gennemførte betalingshenstanden, ikke i den foreliggende sag udgjorde en rent formel eller administrativ ændring eller en stigning i det oprindelige budget for en støtteordning som omhandlet i artikel 4, stk. 1, i forordning nr. 794/2004 [85].

I den sag, der gav anledning til dommen ***Congregación Escuelas oficiales*** *Pías Provincia de Betania* (C-74/16, EU:C:2017:496), der blev afsagt den 27. juni 2017, skulle Domstolen (Store Afdeling) udtale sig om spørgsmålet om, hvorvidt *de skattefritagelser, som en medlemsstat havde indrømmet et religiøst samfund, kan anses for statsstøtte, som ikke er tilladt i henhold til artikel 107, stk. 1, TEUF.* Dette spørgsmål opstod på baggrund af forskellige skattefritagelser, der blev indrømmet den spanske katolske kirke i henhold til en aftale fra 1979, der blev indgået mellem Den Hellige Stol og Spanien inden sidstnævntes tiltrædelse af Unionen. I hovedsagen havde en religiøs kongregation påberåbt sig denne aftale med henblik på tilbagebetaling af en kommunal skat, der blev betalt for arbejder udført i en kirkelig skole i nærheden af Madrid. De pågældende lokaler benyttes ikke blot til undervisningsvirksomhed for den statsregulerede grundskole og gymnasium, der kan sidestilles med den obligatoriske undervisning på offentlige skoler og finansieres fuldt ud af det offentlige budget, men også andre skoleaktiviteter, for hvilke der kræves indskrivningsgebyr. Ansøgningen om tilbagebetaling var blevet afslået af skatteforvaltningen med den begrundelse, at skattefritagelsen i henhold til den nationale lovgivning for bygge- og anlægsarbejder ikke fandt anvendelse på en aktivitet uden religiøst formål.

I et søgsmål anlagt af den pågældende religiøse kongregation ønskede den forelæggende ret oplyst, om en sådan skattefritagelse skulle betragtes som statsstøtte, der er forbudt i henhold til EU-retten. Domstolen svarede ved at fastslå, at en foranstaltning af denne art kunne falde ind under forbuddet i artikel 107, stk. 1, TEUF, såfremt og for så vidt som disse aktiviteter er økonomiske, hvilket det påhviler den forelæggende ret at efterprøve.

Domstolen fastslog for det første, at den undervisningsvirksomhed fra kongregationen, der ikke støttes af den spanske stat, syntes at være af økonomisk karakter og kunne derfor falde ind under forbuddet i artikel 107, stk. 1, TEUF, idet den i det væsentlige finansieres af private bidrag. Domstolen fremhævede desuden, at den omtvistede fritagelse syntes at opfylde to af de fire nødvendige betingelser for at kunne kvalificeres som ulovlig statsstøtte, for så vidt som den giver den kongregation, som skolen henhører under, en *selektiv økonomisk fordel* og indebærer en mindskning af kommunens indtægter og dermed *forpligtelsen af statsmidler.* Hvad angår de to øvrige betingelser fastslog Domstolen, at den omtvistede fritagelse kunne gøre leveringen af den religiøse kongregations undervisningsydelser mere attraktiv i forhold til ydelserne fra andre institutioner, som også er aktive på det samme marked, og at denne fritagelse derfor kan true med at fordreje konkurrencevilkårene. Domstolen fremhævede derimod, at i henhold til artikel 2 i forordning nr. 1998/2006 [86] anses støtte, der ikke overstiger 200 000 EUR over en treårig periode, for ikke at påvirke samhandelen mellem medlemsstaterne og ikke at fordreje eller true med at fordreje konkurrencen og er derfor udelukket fra begrebet »statsstøtte«. Domstolen fastslog, at det imidlertid tilkommer den nationale ret at efterprøve, om denne tærskel i det foreliggende tilfælde var nået.

85/ Kommissionens forordning (EF) nr. 794/2004 af 21.4.2004 om gennemførelse af forordning (EF) nr. 659/1999 (EUT 2004, L 140, s. 1, berigtiget i EUT 2004, L 286, s. 3).

86/ Kommissionens forordning (EF) nr. 1998/2006 af 15.12.2006 om anvendelse af artikel [107 TEUF og 108 TEUF] på *de minimis-støtte* (EUT 2006, L 379, s. 5).

Hvad endelig angår aftalen mellem Spanien og Den Hellige Stol anførte Domstolen, at selv om denne aftale er fra tiden forud for denne medlemsstats tiltrædelse af Unionen, skulle den omtvistede skattefritagelse, der var blevet indført i den nationale retsorden ved en bekendtgørelse fra 2001, i givet fald ikke betragtes som eksisterende støtte, men en ny støtte.

I dom **Nerea** (C-245/16, EU:C:2017:521) der blev afsagt den 6. juli 2017, udtalte Domstolen sig om rækkevidden af begrebet »kollektiv insolvensbehandling« som omhandlet i artikel 1, stk. 7, litra c), i forordning nr. 800/2008 (generel gruppefritagelsesforordning) [87] og om spørgsmålet om, hvorvidt en virksomhed, som frivilligt omfattes af en national insolvensprocedure, er afskåret fra at være berettiget til en tidligere støtte ydet i henhold til den samme bestemmelse. Nerea, sagsøgeren i hovedsagen, modtog statsstøtte inden for rammerne af et regionalt operationelt program i Marche (Italien). Efter anmodning fra Nerea om en going concern-akkord tilbagekaldte regionen Marche den omtvistede støtte med den begrundelse, at i henhold til artikel 1, stk. 7, i forordning nr. 800/2008 udgjorde en virksomhed undergivet en sådan procedure en kriseramt virksomhed, som ikke burde modtage støtte. Efter Nereas sagsanlæg til prøvelse af denne afgørelse forelagde den forelæggende ret Domstolen to spørgsmål til præjudiciel afgørelse.

Med det første spørgsmål skulle Domstolen udtale sig om rækkevidden af begrebet »betingelserne for« »kollektiv insolvensbehandling«. Den fastslog, at hverken artikel 1, stk. 7, i forordning nr. 800/2008 eller nogen anden bestemmelse i denne forordning indfører en sondring mellem de forskellige former for insolvensbehandling, der findes i de forskellige nationale retsordener, alt efter om disse sidstnævnte indledes af medlemsstaternes administrative myndigheder og domstole, eller om de indledes på den berørte virksomheds initiativ, således som det er tilfældet her. Dette begreb omfatter derfor efter Domstolens opfattelse ikke blot procedurer, der indledes ex officio af de nationale administrative myndigheder eller domstole, men ligeledes dem, der indledes på den berørte virksomheds initiativ.

For så vidt angår det andet spørgsmål vedrørende konsekvenserne af, at Nerea blev undergivet insolvensbehandlingen efter det tidspunkt, hvor den omtvistede støtte blev tildelt, bemærkede Domstolen, at støtten bør anses for ydet på det tidspunkt, hvor retten til at modtage støtten opstår til fordel for støttemodtageren, og at det er på selv samme tidspunkt, at det skal vurderes, om virksomheden er berettiget til at modtage støtte. Derudover pålægger artikel 1, stk. 7, litra c), i forordning nr. 800/2008 ikke medlemsstaternes kompetente myndigheder en pligt til at foretage en selvstændig undersøgelse af virksomhedens konkrete situation for at fastslå, at den er kriseramt. Den omstændighed, at en virksomhed opfylder betingelserne for kollektiv insolvensbehandling mv. efter nationale regler, udgør således i sig selv en hindring for, at der tildeles virksomheden en statsstøtte i henhold til forordning nr. 800/2008, eller, såfremt en sådan støtte allerede er blevet tildelt virksomheden, at den kunne tildeles i henhold til den nævnte forordning, såfremt disse betingelser var opfyldt på det tidspunkt, hvor den pågældende støtte

87/ Kommissionens forordning (EF) nr. 800/2008 af 6.8.2008 om visse former for støttes forenelighed med fællesmarkedet i henhold til [artikel 107 TEUF og 108 TEUF] (Generel gruppefritagelsesforordning) (EUT 2008, L 214, s. 3).

blev tildelt. En støtte, der tildeles en virksomhed under overholdelse af forordning nr. 800/2008 og navnlig af dennes artikel 1, stk. 6, kan derimod ikke tilbagekaldes alene af den grund, at denne virksomhed har været underlagt kollektiv insolvensbehandling mv. efter det tidspunkt, hvor støtten blev tildelt virksomheden.

XII. FISKALE BESTEMMELSER

På skatteområdet skal fem domme fremhæves. Den første vedrører gyldigheden af visse bestemmelser i direktiv 2006/112 [88]. Den anden drejer sig om spørgsmålet om, hvorvidt de nationale retter kan efterprøve lovligheden af en anmodning om skatteoplysninger indgivet af en anden medlemsstat på grundlag af direktiv 2011/16 [89]. Den tredje vedrører betingelserne for punktafgifternes forfald som omhandlet i artikel 9 i direktiv 2008/118 [90]. Den fjerde vedrører rækkevidden af princippet om overholdelse af retten til forsvar i forbindelse med nationale administrative procedurer til kontrol og fastsættelse af momsgrundlaget. Endelig vedrører den sidste princippet om forbud mod misbrug på afgiftsområdet.

I dommen ***RPO*** (C-390/15, EU:C:2017:174), der allerede er nævnt ovenfor [91], bekræftede Domstolen (Store Afdeling) gyldigheden af bestemmelserne i direktiv 2006/112 ved at udelukke elektronisk levering af digitale bøger fra den nedsatte momssats, mens medlemsstaterne kan anvende en sådan nedsat sats på levering af digitale bøger på fysiske medier. I denne henseende gav den præjudicielle forelæggelse bl.a. anledning til spørgsmålet om, hvorvidt denne udelukkelse tilsidesatte ligebehandlingsprincippet, som fastsat i chartrets artikel 20.

Efter at have bekræftet, at de nævnte bestemmelser i direktiv 2006/112 indfører en forskellig behandling af to situationer, som imidlertid er sammenlignelige i forhold til det tilstræbte formål, nemlig i det foreliggende tilfælde at fremme læsning, undersøgte Domstolen, om denne forskellige behandling kunne være begrundet. Da en sådan begrundelse er mulig, når den forskellige behandling beror på et lovligt formål, og når forskellen står i rimeligt forhold til dette formål, bemærkede Domstolen først, at udelukkelsen af elektronisk overførte publikationer fra den nedsatte momssats udgjorde en del af en særlig momsordning for elektronisk handel, som sigter mod at underlægge disse tjenesteydelser klare, enkle og ens regler med henblik på at lette administrationen af denne afgift for de afgiftspligtige personer og de nationale afgiftsmyndigheder. Idet den fremhævede EU-lovgivers vide skønsmæssige beføjelse, når denne vedtager skattemæssige foranstaltninger, bekræftede Domstolen dernæst både dette formåls karakter af et lovligt tilstræbt formål og den omtvistede foranstaltnings egnethed til at nå dette mål. Da de andre til forholdsmæssighedsbetingelsen knyttede krav ligeledes var opfyldt, bekræftede Domstolen dermed, at de omhandlede bestemmelser i direktiv 2006/112 var forenelige med ligebehandlingsprincippet, som fastsat i chartrets artikel 20.

I dommen ***Berlioz Investment Fund*** (C-682/15, EU:C:2017:373), der blev afsagt af Domstolen (Store Afdeling) den 16. maj 2017, tog Domstolen stilling til spørgsmålet om, *hvorvidt de nationale retter kan efterprøve lovligheden af en anmodning om skatteoplysninger indgivet af en anden medlemsstat på grundlag af direktiv 2011/16*. Dette spørgsmål

88/ Rådets direktiv 2006/112/EF af 28.11.2006 om det fælles merværdiafgiftssystem (EUT 2006, L 347, s. 1), som ændret ved Rådets direktiv 2009/47/EU af 5.5.2009 om ændring af direktiv 2006/112/EF hvad angår de nedsatte satser for merværdiafgiften (EUT 2009, L 116, s. 18).

89/ Rådets direktiv 2011/16/EU af 15.2.2011 om administrativt samarbejde på beskatningsområdet og om ophævelse af direktiv 77/799/EØF (EFT 2011, L 64, s. 1).

90/ Rådets direktiv 2008/118/EF af 16.12.2008 om den generelle ordning for punktafgifter og om ophævelse af direktiv 92/12/EØF (EUT 2009, L 9, s. 12).

91/ Denne dom er også omtalt i afsnit III »Institutionelle bestemmelser«.

blev rejst i forbindelse med en tvist, der udsprang af et luxembourgsk selskabs nægtelse af fuldt ud at efterkomme en afgørelse fra de luxembourgske myndigheder, hvorved selskabet blev pålagt at afgive visse oplysninger, som den franske forvaltning havde anmodet om i henhold til det nævnte direktiv. Denne anmodning om oplysninger vedrørte nærmere bestemt udbytte udbetalt af et fransk datterselskab og havde til formål at afklare, om betingelserne i fransk ret for at fritage dette udbytte fra kildeskat var opfyldt. Da det luxembourgske selskab imidlertid havde nægtet at afgive visse af de ønskede oplysninger med den begrundelse, at disse oplysninger ikke kunne forudses at være relevante, blev selskabet pålagt en bøde. I forbindelse med sagsanlægget til prøvelse af denne sanktion anmodede den forelæggende ret bl.a. Domstolen om at foretage en prøvelse af, om de luxembourgske myndigheders påbud og derfor den anmodning om oplysninger, som lå til grund for dette påbud, var velbegrundet.

Domstolen fastslog for det første, at for så vidt som den omstændighed, at det luxembourgske selskab blev pålagt en bøde, henhører under gennemførelsen af direktiv 2011/16, finder chartret anvendelse i det foreliggende tilfælde. Efter endvidere at have bekræftet, at det luxembourgske selskab skal have adgang til effektive retsmidler som omhandlet i chartrets artikel 47 til prøvelse af den administrative bøde, som selskabet var blevet pålagt, præciserede Domstolen, at denne bestemmelse kræver, at den nationale ret, for hvilken et sådant søgsmål til prøvelse af en bøde, som er blevet pålagt på grund af manglende efterkommelse af et påbud om at afgive oplysninger i forbindelse med en udveksling af oplysninger mellem nationale skattemyndigheder i henhold til direktiv 2011/16, er indbragt, skal have mulighed for at undersøge, om dette påbud er lovligt. Eftersom det kun er de oplysninger, som kan forudses at være relevante i forhold til skattelovgivningen i den bistandssøgende medlemsstat, der kan gøres til genstand for en anmodning om oplysninger i henhold til direktivet, udgør dette krav om relevans ifølge Domstolen en betingelse for, at det påbud, som rettes til en retsundergiven med henblik på at indhente de ønskede oplysninger, og den sanktion, som pålægges denne på grund af manglende efterkommelse af dette påbud, er lovlige. Domstolen præciserede imidlertid i denne henseende, at domstolsprøvelsen af lovligheden af påbuddet er begrænset til en kontrol af, at dette påbud er baseret på en tilstrækkeligt begrundet anmodning fra den bistandssøgende myndighed vedrørende oplysninger, som ikke forekommer åbenlyst blottet for enhver forventet relevans. Denne kontrol indebærer, at retten skal have adgang til anmodningen om oplysninger og om nødvendigt alle andre oplysninger fremsendt af den bistandssøgende myndighed. Da det kan gøres gældende over for en retsundergiven, at anmodningen om oplysninger er hemmelig, har sidstnævnte derimod kun ret til at få adgang til de væsentlige oplysninger i anmodningen om oplysninger for at have adgang til en retfærdig rettergang.

Den 29. juni 2017 afsagde Domstolen dom i sagen ***Kommissionen mod Portugal*** (C-126/15, EU:C:2017:504), hvori den udtalte sig om betingelserne for punktafgifternes forfald som omhandlet i artikel 9 i direktiv 2008/118 om den generelle ordning for punktafgifter, fortolket i lyset af proportionalitetsprincippet. I denne sag skulle Domstolen træffe afgørelse i et traktatbrudssøgsmål med påstand om, at det blev fastslået, at idet den havde undergivet tobaksvarer et forbud mod markedsføring og salg efter udgangen af den tredje måned i det år, der følger efter det år, som det påførte afgiftsmærke svarer til, havde Den Portugisiske Republik tilsidesat sine forpligtelser i henhold til direktivet og proportionalitetsprincippet.

Efter først at have bemærket, at bekæmpelsen af skattesvig, skatteunddragelse og eventuelt misbrug er et mål, der forfølges med direktiv 2008/118, konstaterede Domstolen, at overgang til forbrug af uforholdsmæssige mængder cigaretpakninger i forventning om en fremtidig forhøjelse af afgiftssatsen udgør en form for misbrug, som medlemsstaterne har ret til at forhindre med passende foranstaltninger. Domstolen tilføjede, at eftersom

direktivets artikel 9, stk. 1, henviser til den nationale lovgivning for at fastlægge betingelserne for punkafgiftens forfald og punkafgiftssatsen, indebærer en sådan ret, som medlemsstaterne er indrømmet, nødvendigvis, at de har mulighed for at træffe foranstaltninger som dem, der er omhandlet i denne sag.

Domstolen udtalte dog ligeledes for det andet, at medlemsstaterne ved udøvelsen af de beføjelser, de er tillagt i henhold til EU-retten, skal overholde proportionalitetsprincippet. Herefter skal medlemsstaterne anvende midler, som, idet de gør det muligt effektivt at nå det mål, der forfølges med national ret, ikke må gå ud over, hvad der er nødvendigt, og som gør det mindste indgreb i de af den pågældende EU-lovgivning opstillede formål og principper. I denne henseende fastslog Domstolen, at det pågældende forbud mod markedsføring og salg af cigaretter var passende til at nå de legitime mål, som er bekæmpelse af skattesvig og skatteunddragelse samt beskyttelse af den offentlige sundhed. Da dette forbud fandt anvendelse i alle tilfælde, herunder i tilfælde af, at afgiftssatsen nedsættes eller forbliver uændret, fastslog Domstolen ikke desto mindre, at forbuddet ikke lod til at være nødvendigt for at nå disse formål, idet disse kunne nås på en mindre indgribende og stadig passende måde, hvis denne foranstaltning kun fandt anvendelse i tilfælde af punktafgiftsforhøjelse på cigaretter. Følgelig fastslog Domstolen, at Den Portugisiske Republik ved de pågældende foranstaltninger havde tilsidesat sine forpligtelser i henhold til artikel 9, stk. 1, i direktiv 2008/118 og proportionalitetsprincippet.

I dommen ***Ispas*** (C-298/16, EU:C:2017:843), der blev afsagt den 9. november 2017, præciserede Domstolen rækkevidden af det generelle EU-retlige princip om retten til forsvar inden for rammerne af nationale administrative procedurer til kontrol og fastsættelse af momsgrundlaget. I denne sag havde sagsøgerne været genstand for en skatte- og afgiftskontrol, på baggrund af hvilken de fik tilsendt afgiftsansættelser, hvori de blev pålagt et yderligere momsbeløb. Sagsøgerne havde påberåbt sig ugyldigheden af disse afgiftsansættelser ved den forelæggende ret med den begrundelse, at deres ret til forsvar var blevet tilsidesat. Sagsøgerne mente navnlig, at skatteforvaltningen af egen drift burde have givet dem adgang til alle relevante oplysninger, som lå til grund for denne forvaltnings vedtagelse af rapporten om skatte- og afgiftskontrol og udstedelsen af de to ansættelser, således at de senere ville kunne anfægte dem.

Domstolen henviste i denne forbindelse indledningsvis til, at retten til forsvar udgør et generelt EU-retligt princip om, at adressater for afgørelser, som i væsentlig grad påvirker deres interesser, skal have mulighed for at gøre deres synspunkter gældende med hensyn til de forhold, myndighederne påtænker at lægge til grund for deres afgørelse. Denne pligt påhviler de nationale forvaltninger, når de træffer afgørelser, der er omfattet af EU-rettens anvendelsesområde. Ifølge Domstolen er dette navnlig tilfældet, når en medlemsstat underkaster skatte- og afgiftspligtige personer en kontrolprocedure for at overholde den forpligtelse, som følger af anvendelsen af EU-retten, til at vedtage alle de love og administrative foranstaltninger, som er egnede til at sikre, at den moms, som skyldes på dens område, opkræves i sin helhed, samt til at bekæmpe svig.

Domstolen fastslog således, at det generelle EU-retlige princip om retten til forsvar skal fortolkes således, at en person i nationale administrative procedurer til kontrol og fastsættelse af momsgrundlaget skal have mulighed for på begæring og ikke af egen drift at få meddelt de oplysninger og dokumenter, der er indeholdt i de administrative sagsakter, og som den offentlige myndighed tog i betragtning, da den traf sin afgørelse, medmindre almene hensyn begrunder en begrænsning af adgangen til disse oplysninger og disse dokumenter. Dette generelle princip udgør således ikke en absolut rettighed, men kan underlægges begrænsninger, forudsat at disse faktisk er nødvendige for at tilgodese de almene hensyn, som den omhandlede foranstaltning forfølger, og forudsat at begrænsningerne ikke, når henses til deres formål, indebærer et uforholdsmæssigt og uantageligt indgreb over for det centrale indhold af de beskyttede rettigheder. Domstolen præciserede på dette punkt, at i en procedure til kontrol og fastsættelse af momsgrundlaget kan sådanne begrænsninger have til formål at beskytte kravene om fortrolighed og tavshedspligt, som adgangen til visse oplysninger og visse dokumenter vil kunne tilsidesætte.

I dommen ***Cussens m.fl.*** (C-251/16, EU:C:2017:881), der blev afsagt den 22. november 2017, udtalte Domstolen sig om rækkevidden af princippet om forbud mod misbrug på afgiftsområdet, navnlig inden for momsområdet. I tvisten i hovedsagen havde sagsøgerne opført en række ferieboliger med henblik på salg, og som de havde udlejet for en periode på mere end tyve år til et forbundet selskab. De havde samtidig hermed indgået en kontrakt med samme selskab, hvorefter de nævnte boliger blev udlejet til sagsøgerne i to år. Eftersom disse to lejeaftaler blev opsagt en måned senere efter gensidigt afkald, solgte sagsøgerne boligerne til tredjemænd. I henhold til den nationale lovgivning skulle der ikke betales moms af disse salg, eftersom kun langtidslejeaftalen var momspligtig. Skatte- og afgiftsmyndigheden kvalificerede imidlertid lejeaftalen som en kunstig konstruktion og pålagde betaling af yderligere moms af salgene. Ved behandlingen af denne sag fastslog den forelæggende ret, at der ikke findes bestemmelser i national ret, som pålægger skatte- og afgiftsmyndigheden at se bort fra transaktioner, der udgjorde misbrug. Den forelæggende ret besluttede derfor at forelægge Domstolen flere præjudicielle spørgsmål, bl.a. med henblik på at afgøre, om princippet om forbud mod misbrug i henhold til EU-retten, som dette er fastlagt i dommen ***Halifax m.fl.*** [92], krævede den løsning, som skatte- og afgiftsmyndigheden i det foreliggende tilfælde henholdte sig til.

I denne forbindelse konstaterede Domstolen først, at princippet om forbud mod misbrug, som er anvendt på momsområdet i den retspraksis, der følger af dom ***Halifax m.fl.***, ikke udgør en regel, som er fastsat ved et direktiv, men er baseret på retspraksis. Dette princip, som ifølge Domstolen har den almene rækkevidde, som i sagens natur er kendetegnende for de generelle EU-retlige principper, kan gøres gældende over for en afgiftspligtig person for at nægte vedkommende retten til momsfritagelse, også selv om der ikke findes bestemmelser i national ret, som foreskriver en sådan nægtelse. Selv om de omhandlede transaktioner blev gennemført, inden dom ***Halifax m.fl.*** blev afsagt, bekræftede Domstolen dernæst, at retssikkerhedsprincippet og princippet om beskyttelse af den berettigede forventning ikke var til hinder for anvendelsen i hovedsagen af princippet om forbud mod misbrug, der følger af denne dom. Den fortolkning, som Domstolen foretager af EU-retten, belyser og præciserer nemlig betydningen og rækkevidden af denne rettighed, således som den skal forstås og anvendes, henholdsvis burde have været forstået og anvendt fra sin ikrafttræden. Endelig fandt Domstolen, at i det tilfælde, hvor de omhandlede ejendomme ikke var taget i brug af deres ejer eller lejer før salget heraf til tredjemand, hvilket det tilkom den forelæggende ret at efterprøve i den foreliggende sag, kan levering af de nævnte ejendomme indebære opnåelsen af en afgiftsfordel i strid med formålet med direktiv 77/388 [93] og således falde ind under princippet om forbud mod misbrug.

92/ Domstolens dom af 21.2.2006, ***Halifax m.fl.*** (C-20/02, EU:C:2006:121).

93/ Rådets sjette direktiv 77/388/EØF af 17.5.1977 om harmonisering af medlemsstaternes lovgivning om omsætningsafgifter - Det fælles merværdiafgiftssystem: ensartet beregningsgrundlag (EFT 1977, L 145, s. 1).

XIII. TILNÆRMELSE AF LOVGIVNINGERNE

1. INTELLEKTUEL OG INDUSTRIEL EJENDOMSRET

På området for intellektuel og industriel ejendomsret henledes opmærksomheden på tre domme. De to første vedrører begrebet »overføring til almenheden« på ophavsretsområdet, og den tredje vedrører fortolkningen af den såkaldte »reparationsbestemmelse« på området for EF-design.

I de sager, der gav anledning til de to domme ***Stichting Brein*** (C-527/15, EU:C:2017:300 og C-610/15, EU:C:2017:456), der blev afsagt henholdsvis den 26. april og den 14. juni 2017, skulle Domstolen bl.a. undersøge *begrebet »overføring til almenheden« som omhandlet i artikel 3, stk. 1, i direktiv 2001/29* [94].

I begge sager var det en nederlandsk stiftelse, der sikrer beskyttelsen af indehavere af ophavsrettigheders interesser, som havde anlagt søgsmål ved de forelæggende retter. I den første sag vedrørte tvisten i hovedsagen denne stiftelse og en sælger af en medieafspiller, hvorpå der var præinstalleret add-ons, der er tilgængelige på internettet, og som indeholder hyperlinks til websteder, der er frit tilgængelige for offentligheden, og hvor værker, der er ophavsretligt beskyttede, blev stillet til rådighed for almenheden uden rettighedshavernes tilladelse. I den anden sag vedrørte tvisten nævnte stiftelses påstand om, at det pålægges udbydere af internetadgang at blokere domænenavnene og IP-adresserne for online delingsplatformen »The Pirate Bay«, som ved indeksering af meta-informationer vedrørende de beskyttede værker og ved at udbyde en søgemaskine gjorde det muligt for brugerne af denne platform at lokalisere disse værker og dele dem inden for rammerne af et peer-to-peer-netværk.

I de to domme henviste Domstolen først og fremmest til sin tidligere retspraksis [95], hvorefter det primære formål med direktiv 2001/29 er at indføre et højt beskyttelsesniveau for ophavsmænd, således at disse kan modtage et passende vederlag for anvendelsen af deres værker, bl.a. i tilfælde af en overføring til almenheden. Heraf følger, at begrebet »overføring til almenheden« skal forstås i bred forstand, og at det indebærer en individualiseret vurdering. Desuden fremgår det af artikel 3, stk. 1, i direktiv 2001/29, at begrebet »overføring til almenheden« omfatter to kumulative kriterier, nemlig en »overføring« af et værk og overførslen heraf til en »almenhed«.

Domstolen fastslog derfor, at med henblik på at vurdere, om en bruger har foretaget en »overføring til almenheden« som omhandlet i artikel 3, stk. 1, i direktiv 2001/29, skal der tages hensyn til flere supplerende kriterier, som ikke er selvstændige, men indbyrdes forbundne i forhold til hinanden. Blandt disse kriterier findes for det første brugerens afgørende rolle og det forhold, at dennes handling er bevidst. Denne bruger foretager nemlig en overføring, når han med fuldt kendskab til konsekvenserne af sine handlinger medvirker til at give sine kunder adgang til et beskyttet værk, og navnlig når den pågældendes kunder ikke ville kunne få adgang til værket eller ville have haft vanskeligt ved at få adgang til værket, hvis han ikke havde foretaget denne handling. Domstolen præciserede dernæst, at begrebet »almenheden« angiver et ubestemt antal potentielle modtagere og desuden indebærer et betydeligt antal personer. Domstolen har ligeledes bemærket, at for at kunne kvalificeres som »overføring til almenheden« skal et beskyttet værk overføres ved anvendelsen af en særlig teknisk fremgangsmåde, der adskiller sig fra den, der hidtil har været anvendt, eller være rettet mod et »nyt publikum«, dvs. mod et

94/ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2001/29/EF af 22.5.2001 om harmonisering af visse aspekter af ophavsret og beslægtede rettigheder i informationssamfundet (EFT 2001, L 167, s. 10).

95/ Jf. navnlig Domstolens dom af 31.5.2016, ***Reha Training*** (C-117/15, EU:C:2016:379), og af 8.9.2016, ***GS Media*** (C-160/15, EU:C:2016:644).

publikum, som indehaverne af ophavsrettigheden ikke havde taget i betragtning, da de tillod den første overføring til almenheden af deres værk. Endelig har Domstolen fremhævet, at det forhold, at en overføring som omhandlet i artikel 3, stk. 1, i direktiv 2001/29 sker med vinding for øje, ikke er uden relevans.

På baggrund af disse kriterier fandt Domstolen i disse to domme, at både salget af en medieafspiller, som den i hovedsagen omhandlede, og tilrådighedsstillelsen og forvaltningen af online delingsplatformen »The Pirate Bay« på internettet under omstændighederne i den foreliggende sag udgjorde en »overføring til almenheden« som omhandlet i artikel 3, stk. 1, i direktiv 2001/29.

Den 20. december 2017 i dom ***Acacia og D'Amato*** (C-397/16 og C-435/16, EU:C:2017:992) tog Domstolen stilling til fortolkningen af den såkaldte »reparationsbestemmelse« i artikel 110, stk. 1, i forordning nr. 6/2002 [96]. Denne bestemmelse fastsætter, at der ikke gives beskyttelse som EF-design til et design, som udgør en del af et sammensat produkt, der bruges med det formål at give mulighed for at reparere dette sammensatte produkt med henblik på at genskabe dets oprindelige udseende. Denne dom er en del af tvisterne vedrørende krænkelse af EF-design mellem to bilfabrikanter i Italien og Tyskland, som er indehavere af EF-design for alufælge til biler, og Acacia og dennes forretningsfører, der fremstiller kopifælge, som ofte er æstetisk eller funktionelt identiske med de fabriksmonterede originale fælge.

Domstolen blev for det første anmodet om at tage stilling til, hvorvidt artikel 110, stk. 1, i forordning nr. 6/2002 gør udelukkelsen af den i nævnte bestemmelse fastsatte beskyttelse betinget af, at udseendet af det sammensatte produkt, hvori den omhandlede del er indført, er afgørende for det beskyttede design af denne sidstnævnte. Bilfabrikanterne, der var parter i tvisterne i hovedsagen, anførte i denne sammenhæng i det væsentlige, at denne udelukkelse ikke var begrundet for så vidt angår bilfælge, hvis udformning ikke bestemmes af udseendet af det køretøj, som de er en del af. I denne henseende fremhævede Domstolen det formål, der forfølges med artikel 110, stk. 1, i forordning nr. 6/2002, som tilsigter at afværge skabelsen af konkurrenceneutraliserede markeder for visse reservedele og navnlig at forhindre, at en forbruger, der har købt et produkt med lang levetid, der kan være dyrt, med hensyn til køb af de ydre dele til stadighed er bundet til den producent, der fremstiller det sammensatte produkt. I dette perspektiv og på grundlag af en ordlyds- og formålsfortolkning fastslog Domstolen, at denne bestemmelses indhold ikke er begrænset til dele, der indgår i et sammensat produkt, »hvis udseende er afgørende for det beskyttede design«, idet den fremhævede, at denne fortolkning bidrog til formålet med »reparationsbestemmelsen« om at afværge skabelsen af konkurrenceneutraliserede markeder for visse reservedele.

Idet Domstolen i øvrigt blev anmodet om at tage stilling til de betingelser, der kræves for at den i »reparationsbestemmelsen« fastsatte undtagelse finder anvendelse, bemærkede den først og fremmest, at nævnte udelukkelse kun kan finde anvendelse på dele, der er beskyttet som EF-design, og som dermed opfylder de opstillede betingelser for beskyttelse, navnlig artikel 4, stk. 2, i forordning nr. 6/2002. Denne sidstnævnte bestemmelse sikrer beskyttelsen af et produkt, som udgør en komponent af et sammensat produkt, når komponenten – efter at være blevet inkorporeret i det sammensatte produkt – for det første fortsat er synlig under normal brug af dette produkt, og at de synlige elementer af komponenten for det andet i sig selv opfylder de krav om nyhed og individuel karakter, der er indeholdt i nævnte forordnings artikel 4, stk. 1. Dette er imidlertid tilfældet for så vidt angår de EF-design af bilfælge, som omhandlede fabrikanter er indehavere af. Dernæst fastslog Domstolen, at nævnte bilfælge skal kvalificeres som »dele af et sammensat produkt« som omhandlet i artikel 110, stk. 1, idet en sådan fælg er en bestanddel af det sammensatte produkt, som et motorkøretøj udgør, uden hvilken dette produkt ikke ville kunne bruges normalt. Hvad angår betingelsen om, at den omhandlede del skal »bruges med det formål at give mulighed for at reparere et sammensat produkt«, bemærkede Domstolen, at denne »reparationsbestemmelse« udelukker enhver brug af en del af grunde, der blot er udtryk for smag eller præferencer,

96/ Rådets forordning (EF) nr. 6/2002 af 12.12.2001 om EF-design (EFT 2002 L 3, s. 1).

såsom bl.a. erstatning af en del af æstetiske grunde eller med henblik på individualisering af det sammensatte produkt, men kræver derimod at brugen er nødvendig for at reparere det sammensatte produkt, der er ødelagt. Endelig fastslog Domstolen, at det kræves, at reparationen foretages med henblik på at genskabe det sammensatte produkts oprindelige udseende. I denne henseende fremhævede Domstolen den nødvendige synlighed af en del, der bidrager til reparationen af det sammensatte produkts udseende i denne bestemmelses forstand. På baggrund af disse betragtninger fastslog Domstolen, at artikel 110, stk. 1, i forordning nr. 6/2002 udelukkende finder anvendelse på dele af et sammensat produkt, der visuelt set er identiske med de originale dele, hvilket ikke er tilfældet for en reservedel, som med hensyn til sin farve eller dimensioner ikke svarer til den originale del, eller såfremt det sammensatte produkts udseende er blevet ændret, siden det blev bragt i omsætning.

Endelig blev Domstolen spurgt om, hvorvidt det for at være omfattet af den i artikel 110, stk. 1, i forordning nr. 6/2002 fastsatte udelukkelse kræves af producenten eller af sælgeren af en del af et sammensat produkt, at den pågældende sikrer, at hans produkt udelukkende kan erhverves til reparationsformål og i bekræftende fald på hvilken måde. I denne henseende fremhævede Domstolen, at en forpligtelse til at udvise omhu påhviler den producent eller den sælger af en del af et sammensat produkt, som ønsker at drage fordel af den undtagelse, der er fastsat i denne bestemmelse. Det påhviler i denne forbindelse navnlig producenten eller sælgeren, først og fremmest ved en klar og synlig angivelse på produktet, dets emballage, i katalogerne eller salgsdokumenterne, at informere den senere bruger dels om det forhold, at den pågældende del indgår i et design, som producenten eller sælgeren ikke er indehaver af, dels det forhold, at denne del udelukkende er beregnet til at blive brugt med det formål at give mulighed for at reparere det sammensatte produkt med henblik på at genskabe dets oprindelige udseende. Det påhviler dem ligeledes ved hjælp af passende – bl.a. kontraktmæssige – midler at sørge for, at de senere brugere ikke tilsigter en brug af de pågældende dele, der er uforenelig med de betingelser, der er fastsat i artikel 110, stk. 1, i forordning nr. 6/2002, og afstå fra et sælge en sådan del, når de ved eller med rimelighed må anses for at vide, at denne del ikke vil blive brugt under de betingelser, der er fastsat.

2. BESKYTTELSE AF PERSONOPLYSNINGER

På området for beskyttelse af personoplysninger skal tre domme fremhæves. Den første førte til, at Domstolen præciserede de oplysningsforpligtelser, der finder anvendelse i forbindelse med betalingstjenester i det indre marked. Den anden vedrørte problematikken angående sletning af personoplysninger i et selskabsregister. Endelig førte den tredje til, at Domstolen præciserede begrebet »personoplysninger« i forbindelse med en faglig prøve. Opmærksomheden henledes endvidere på udtalelse 1/15 (EU:C:2017:592), som vedrører traktaternes og chartres bestemmelsers forenelighed med aftalen mellem Canada og EU om luftfartsselskabers behandling og overførsel af passagerliste (PNR) [97].

Den 25. januar 2017 tog Domstolen i dommen ***BAWAG*** (C-375/15, EU:C:2017:38) dels stilling til begrebet »varigt medium« som omhandlet i direktiv 2007/64 [98] om betalingstjenester i det indre marked, dels til rækkevidden af pligten for udbyderen af betalingstjenesten til at give brugeren information.

97/ Denne udtalelse beskrives under afsnit I »Grundlæggende rettigheder«.

98/ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2007/64/EF af 13.11.2007 om betalingstjenester i det indre marked og om ændring af direktiv 97/7/EF, 2002/65/EF, 2005/60/EF og 2006/48/EF og om ophævelse af direktiv 97/5/EF (EUT 2007, L 319, s. 1).

Angående muligheden for, at en banks hjemmeside anses for at være et varigt medium, bemærkede Domstolen, at denne ***hjemmeside*** *skal gøre det muligt for brugeren af betalingstjenester at lagre information*, der er rettet personligt til den pågældende på en måde, der tillader fremtidig søgning i et tidsrum, der er afpasset efter informationsformålet, og som giver mulighed for uændret gengivelse af den lagrede information. Desuden skal enhver mulighed for ensidig ændring af dens indhold foretaget af udbyderen af betalingstjenester eller af en anden erhvervsdrivende, som er blevet betroet forvaltningen af denne side, være udelukket.

Hvad angår pligten for udbyderen af betalingstjenesterne til at give brugeren information, fastslog Domstolen, at når disse informationer er overført ved hjælp af en elektronisk postkasse, der er integreret i en e-banking-internetside, kan de kun anses for at være meddelt på et varigt medium, hvis to betingelser er opfyldt. For det første skal internetsiden gøre det muligt for den omhandlede bruger at lagre de oplysninger, der er blevet sendt til denne personligt på en sådan måde, at denne kan få adgang til dem og gengive dem uændret i et passende tidsrum, uden at en ensidig ændring af deres indhold foretaget af denne udbyder eller af en anden erhvervsdrivende er mulig. Hvis brugeren af betalingstjenester er forpligtet til at konsultere den nævnte internetside med henblik på at få kendskab til de nævnte oplysninger, skal overførslen af disse oplysninger for det andet være ledsaget af en aktiv adfærd fra udbyderen af betalingstjenesters side, der skal bringe eksistensen af og rådigheden over de nævnte oplysninger på den nævnte internetside til denne brugers kendskab.

I det tilfælde, hvor brugeren af betalingstjenester er forpligtet til at konsultere en sådan side for at få kendskab til de pågældende oplysninger, stilles disse blot til rådighed for denne bruger, når overførslen af disse oplysninger ikke er ledsaget af en sådan aktiv adfærd fra udbyderen af betalingstjenesters side.

I den sag, som gav anledning til dommen ***Manni*** (C-398/15, EU:C:2017:197), der blev afsagt den 9. marts 2017, tog Domstolen stilling til *en fysisk persons mulighed for at opnå sletning af sine personoplysninger, der er indført i et selskabsregister i forbindelse med et opløst selskab* med hensyn til artikel 6, stk. 1, litra e), artikel 12, litra b), og artikel 14, første afsnit, litra a), i direktiv 95/46 [99], sammenholdt med artikel 3 i det første direktiv 68/151 [100]. Tvisten i hovedsagen var mellem den eneste direktør for et selskab og et handelskammer angående dette sidstnævntes afslag på at slette visse personoplysninger fra selskabsregistret, som knyttede denne direktør til en konkurs i et andet selskab, der var blevet slettet fra selskabsregistret efter en likvidationsprocedure. Til støtte for sit søgsmål havde direktøren navnlig gjort gældende, at de omhandlede oplysninger var skadelige for dennes nuværende økonomiske aktivitet.

Hvad angår tredjemands adgang til personoplysninger, der er indeholdt i selskabsregistre, bemærkede Domstolen for det første, at offentliggørelsen af disse registre tilsigter at garantere retssikkerheden i forholdet mellem selskaberne og tredjemand og navnlig beskytte tredjemands interesser i forhold til aktieselskaber og selskaber med begrænset ansvar, eftersom disse kun giver tredjemand selskabsformuen at holde sig til som sikkerhed for fyldestgørelse. Der kan desuden opstå spørgsmål, der gør det nødvendigt at kunne råde over disse oplysninger selv mange år efter, at et selskab er ophørt med at eksistere. Under disse omstændigheder fastslog Domstolen,

99/ Europa-Parlamentet og Rådets direktiv 95/46/EF af 24.10.1995 om beskyttelse af fysiske personer i forbindelse med behandling af personoplysninger og om fri udveksling af sådanne oplysninger (EFT 1995, L 281, s. 31).

100/ Rådets første direktiv 68/151/EØF af 9.3.1968 om samordning af de garantier, som kræves i medlemsstaterne af de i traktatens artikel 58, stk. 2, nævnte selskaber til beskyttelse af såvel selskabsdeltagernes som tredjemands interesser, med det formål at gøre disse garantier lige byrdefulde (EFT 1968, L 65, s. 8), som ændret ved Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2003/58/EF af 15.7.2003 (EUT 2003, L 221, s. 13).

at medlemsstaterne ikke kan sikre de fysiske personer, hvis oplysninger er anført i selskabsregistret i forhold til det pågældende selskab, retten til efter et vist tidsrum fra dette selskabs opløsning at opnå sletning af personoplysninger om dem.

Da denne fortolkning af bestemmelserne i direktiv 95/46 vil kunne krænke de omhandlede personers ret til respekt for privatliv og deres ret til beskyttelse af personoplysninger, som sikret ved chartrets artikel 7 og 8, præciserede Domstolen ligeledes, at denne fortolkning ikke fører til et uforholdsmæssigt vidtgående indgreb i de nævnte grundlæggende rettigheder. Domstolen fremhævede i denne henseende, at alene et begrænset antal personoplysninger er indført i selskabsregistret, og at det desuden er berettiget, at fysiske personer, der vælger at deltage i samhandelen gennem et aktieselskab eller et selskab med begrænset ansvar, og som kun giver tredjemand selskabsformuen at holde sig til som sikkerhed for fyldestgørelse, er forpligtede til at gøre oplysninger om deres identitet og de opgaver, som de udfører inden for selskabet, offentligt tilgængelige. Hvorom alting er, kan det dog ifølge Domstolen ikke udelukkes, at der kan findes specifikke situationer, hvor vægtige legitime grunde, der vedrører den registreredes særlige situation, undtagelsesvis kan berettige, at aktindsigten i personoplysninger om vedkommende efter udløb af en tilstrækkelig lang tidsfrist efter det omhandlede selskabs opløsning kan begrænses til tredjemænd, som godtgør, at de har en specifik interesse i at foretage søgninger heri. Det tilkommer imidlertid hver medlemsstat at afgøre, hvorvidt det er hensigtsmæssigt at fastsætte en sådan begrænsning i adgangen i den nationale retsorden.

Med dommen ***Nowak*** (C-434/16, EU:C:2017:582), der blev afsagt den 20. december 2017, bekræftede Domstolen, at den skriftlige besvarelse, som en deltager har givet i forbindelse med en faglig prøve, og eksaminators eventuelle rettelser og kommentarer til denne besvarelse udgør personoplysninger som omhandlet i artikel 2, litra a), i direktiv 95/46. I hovedsagen havde sagsøgeren efter at have dumpet en prøve, der blev afholdt af en brancheorganisation for Irlands revisorer, indgivet en anmodning om indsigt i alle de personoplysninger om ham, som denne brancheorganisation var i besiddelse af. Brancheorganisationen udleverede adskillige dokumenter til prøvedeltageren, men afslog imidlertid at udlevere hans prøvebesvarelse med den begrundelse, at den ikke indeholdt personoplysninger om ham. Prøvedeltageren, der havde fået afslag, lagde sag an ved den forelæggende ret, som besluttede at indbringe spørgsmålet for Domstolen.

Efter at have bemærket, at artikel 2, litra a), i direktiv 95/46 definerer personoplysninger som »enhver form for information om en identificeret eller identificerbar fysisk person«, fastslog Domstolen for det første, at en deltager i en faglig prøve er en fysisk person, som kan identificeres enten direkte via den pågældendes navn eller indirekte via et identifikationsnummer, idet navnet eller nummeret anbringes på prøvebesvarelsen eller på dennes omslag. Ved at fremhæve EU-lovgivers formål med at tildele begrebet »personoplysninger« som omhandlet i direktiv 95/46 en bred betydning bemærkede Domstolen dernæst, at dette begreb ikke er begrænset til følsom eller privat information, men potentielt omfatter enhver form for information, både objektiv og subjektiv i form af meningstilkendegivelser eller bedømmelser, forudsat at informationen er »om« den pågældende person. Den skriftlige besvarelse, som en deltager har givet i forbindelse med en faglig prøve, udgør imidlertid en sådan information, der er knyttet til hans person, navnlig henset til den omstændighed, at indholdet afspejler deltagerens viden og kompetence inden for et givent område samt i givet fald hans tankegang, dømmekraft og kritiske sans. Endelig kan brugen af denne information, som bl.a. udmønter sig i, at deltageren består eller dumper til den pågældende prøve, have indvirkning på dennes rettigheder og interesser, idet denne brug f.eks. kan afgøre eller påvirke hans chancer for at få adgang til det erhverv eller den stilling, der ønskes opnået. Hvad angår eksaminators rettelser og kommentarer til deltagerens besvarelse bemærkede Domstolen, at disse ligeledes udgør information om denne deltager.

Endelig fremhævede Domstolen, at såfremt den skriftlige besvarelse og eksaminators rettelser, der er givet i forbindelse med en faglig prøve, nægtes kvalificeringen som »personoplysninger«, vil det således have til følge, at denne information fuldstændigt unddrages overholdelsen af principperne og garantierne inden for beskyttelse

af personoplysninger. Denne kvalificering kan heller ikke påvirkes af den omstændighed, at den i princippet giver prøvedeltageren ret til indsigt og berigtigelse i henhold til direktiv 95/46, eftersom disse rettigheder, som ikke omfatter eksamensspørgsmålene, og som ikke gør det muligt for prøvedeltagerne at berigtige forkerte besvarelser, bidrager til dette direktivs formål, som består i at sikre beskyttelsen af prøvedeltageres privatliv med hensyn til behandlingen af personoplysninger, der omhandler dem.

3. TELEKOMMUNIKATION

I sin dom ***Europa Way og Persidera*** (C-560/15, EU:C:2017:593), der blev afsagt den 26. juli 2017, blev Domstolen anmodet om at undersøge *en medlemsstats mulighed for henset til direktiv 2002/20* [101], *2002/21* [102] *og 2002/77* [103] *at erstatte en vederlagsfri udvælgelsesprocedure med henblik på tildeling af radiofrekvenser, der blev afholdt med henblik på at afhjælpe ulovlig udelukkelse af visse operatører på markedet, med en udvælgelsesprocedure mod vederlag, som bygger på en omarbejdet plan for tildeling af radiofrekvenser efter en reduktion af antallet heraf.*

Domstolen fastslog for det første, at artikel 3, stk. 3a, i direktiv 2002/21 skal fortolkes således, at den er til hinder for, at en national lovgiver annullerer en igangværende udvælgelsesprocedure for tildeling af digitale radiofrekvenser, som foranstaltes af den kompetente nationale tilsynsmyndighed, der er blevet suspenderet af et nationalt ministerium, når den nationale lovgiver og det omhandlede ministerium ikke handlede i egenskab af klageinstanser som omhandlet i rammedirektivets artikel 4 i direktiv 2002/21. I henhold til samme direktivs artikel 3, stk. 3a, har kun disse klageinstanser beføjelse til at suspendere eller omstøde afgørelser truffet af de nationale tilsynsmyndigheder. Eftersom den nationale lovgiver og det omhandlede ministerium i det foreliggende tilfælde ikke handlede som klageinstanser, er kravene om de nationale myndigheders uafhængighed til hinder for indgreb såsom de i hovedsagen omhandlede.

Dernæst fastslog Domstolen, at artikel 9 i direktiv 2002/21, artikel 3, 5 og 7 i direktiv 2002/20 samt artikel 2 og 4 i direktiv 2002/77 skal fortolkes således, at de ikke er til hinder for, at en vederlagsfri udvælgelsesprocedure for tildeling af radiofrekvenser, der blev afholdt med henblik på at afhjælpe ulovlig udelukkelse af visse operatører på markedet, erstattes med en udvælgelsesprocedure mod vederlag, som bygger på en omarbejdet plan for tildeling af radiofrekvenser efter en reduktion af antallet heraf, forudsat at den nye udvælgelsesprocedure bygger på objektive, transparente, ikke-diskriminerende og forholdsmæssige kriterier samt er i overensstemmelse med de mål, der er anført i artikel 8, stk. 2-4, i direktiv 2002/21. Det tilkommer den forelæggende ret med hensyn til samtlige relevante omstændigheder at efterprøve, om de betingelser, der er fastsat for udvælgelsesproceduren mod vederlag, er egnede til, at nye markedsaktører faktisk kan komme ind på markedet for digital-TV, uden at operatører, som i forvejen er veletablerede på markedet for analogt eller digitalt TV, uberettiget begunstiges.

101/ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2002/20/EF af 7.3.2002 om tilladelser til elektroniske kommunikationsnet og -tjenester (EFT 2002, L 108, s. 21).

102/ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2002/21/EF af 7.3.2002 om fælles rammebestemmelser for elektroniske kommunikationsnet og -tjenester (EFT 2002, L 108, s. 33).

103/ Kommissionens direktiv 2002/77/EF af 16.9.2002 om konkurrence på markederne for elektroniske kommunikationsnet og -tjenester (EFT 2002, L 249, s. 21).

Endelig bemærkede Domstolen, at princippet om berettiget forventning skal fortolkes således, at det ikke er til hinder for, at en udvælgelsesprocedure for tildeling af digitale radiofrekvenser annulleres, alene fordi operatører som sagsøgerne i hovedsagen, der tidligere havde fået adgang til at deltage i udvælgelsesproceduren, og som, idet de var de eneste tilbudsgivere, ville have fået tildelt brugsrettigheder til radiofrekvenser til digital jordbaseret radio- og TV-spredning, såfremt proceduren ikke var blevet annulleret.

4. ELEKTRONISK HANDEL

I dom af 4. maj 2017 ***Vanderborght*** (C-339/15, EU:C:2017:335) konkluderede Domstolen, at *artikel 56 TEUF og direktiv 2000/31* [104] *om visse retlige aspekter af informationssamfundstjenester, navnlig elektronisk handel, i det indre marked* er til hinder for en national lovgivning, som forbyder enhver form for kommerciel kommunikation ad elektronisk vej, der gør reklame for mund- og tandpleje, herunder gennem et websted oprettet af en tandlæge.

Domstolen fandt således, at selv om den kommercielle kommunikations indhold og form gyldigt kan indarbejdes i faglige regler, kan sådanne regler ikke medføre et generelt og absolut forbud mod enhver form for onlinereklame, der skal fremme virksomheden for en tandlæge.

Domstolen fastslog desuden, at et forbud mod reklame for en bestemt virksomhed kan begrænse muligheden for, at de personer, der udøver denne virksomhed kan gøre opmærksomme på sig selv hos deres potentielle kundekreds og fremme de tjenesteydelser, som de vil tilbyde kundekredsen. Et sådant forbud udgør derfor en restriktion for den frie udveksling af tjenesteydelser.

Imidlertid anerkendte Domstolen, at formålene med den omhandlede lovgivning, dvs. beskyttelsen af tandlægeerhvervets værdighed, udgør tvingende almene hensyn, der kan begrunde en restriktion af den frie udveksling af tjenesteydelser. Den intensive brug af reklame eller valget af aggressive reklamebeskeder, som eventuelt kan vildlede patienterne vedrørende den tilbudte pleje, kan nemlig skade sundhedsbeskyttelsen og skade tandlægeerhvervets værdighed ved at forvride tandlægeerhvervets omdømme, ved at fordreje forholdet mellem tandlæge og patient samt ved at begunstige gennemførelsen af upassende eller unødvendig pleje.

Når dette er sagt, fandt Domstolen, at et generelt og absolut forbud mod enhver form for reklame går ud over, hvad der er nødvendigt for at gennemføre de formål, der forfølges med denne lovgivning. Disse ville nemlig kunne nås med mindre restriktive foranstaltninger, der om nødvendigt snævert foreskriver de former og metoder, som de af tandlægerne anvendte kommunikationsmidler gyldigt kan antage.

104/ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2000/31/EF af 8.6.2000 om visse retlige aspekter af informationssamfundstjenester, navnlig elektronisk handel, i det indre marked (»direktivet om elektronisk handel«) (EFT 2000, L 178, s. 1).

5. VIRKSOMHEDSOVERDRAGELSE

I dom ***Federatie Nederlandse Vakvereniging m.fl.*** (C-126/16, EU:C:2017:489), der blev afsagt den 22. juni 2017, fik Domstolen lejlighed til for første gang at udtale sig om, hvorvidt *arbejdstagernes beskyttelsesordning, der er indført ved direktiv 2001/23* [105], *kan anvendes i tilfælde af virksomhedsoverdragelser i en »pre-pack«-situation*. Denne situation består af en overdragelse af aktiver, som – med hjælp fra den af en ret udpegede påtænkte kurator – er forberedt inden konkurserklæringen, og som gennemføres af denne kurator umiddelbart efter, at virksomheden er blevet erklæret konkurs. I det foreliggende tilfælde var en pre-pack blevet undertegnet af kuratoren og det nye selskab på dagen for et nederlandsk selskabs konkurserklæring, ifølge hvilken det nye selskab havde påtaget sig at tilbyde ansættelse for mere end 2 600 af selskabets ansatte. Mere end 1 000 af de ansatte blev imidlertid endeligt afskediget og fik ikke tilbudt nye ansættelseskontrakter.

Domstolen bemærkede for det første, at artikel 5, stk. 1, i direktiv 2001/23 fastsætter, at arbejdstagernes beskyttelsesordning, der er omhandlet i nævnte forordnings artikel 3 og 4, ikke gælder overførsler af virksomheder, når der mod overdrageren er indledt konkursbehandling. Idet *Pre-pack*-proceduren faktisk indebærer konkursen, vil den sandsynligvis henhøre under begrebet »konkursbehandling«. Artikel 5, stk. 1, kræver ydermere, at konkursbehandlingen tager sigte på realisering af overdragerens aktiver. Domstolen bemærkede, at en procedure, der tilsigter, at den berørte virksomheds aktivitet fortsættes, ikke opfylder denne betingelse. I denne forbindelse præciserede Domstolen, at en procedure tilsigter fortsættelsen af aktiviteten, når den tilsigter at bevare virksomhedens eller dens levedygtige enheders operationelle karakter. En *pre-pack*-procedure tilsigter imidlertid på detaljeret vis at forberede overdragelsen af virksomheden for at muliggøre en hurtig genstart af virksomhedens levedygtige enheder efter konkurserklæringen med henblik på således at undgå den afbrydelse, der følger af det voldsomme ophør af denne virksomheds aktiviteter på tidspunktet for konkurserklæringen, således at den nævnte virksomheds værdi og stillinger bevares. Da en sådan procedure under disse omstændigheder i sidste ende ikke tilsigter en realisering af virksomheden, kan det økonomiske og sociale formål med denne procedure hverken give en forklaring på eller en begrundelse for, at arbejdstagerne i virksomheden, når denne helt eller delvist overføres, skulle miste de rettigheder, som de har ifølge direktiv 2001/23. Domstolen konkluderede således, at en pre-pack-procedure ikke opfylder alle de betingelser, der er fastsat i artikel 5, stk. 1, i direktiv 2001/23, og at den beskyttelsesordning, der er fastsat i dette direktivs artikel 3 og 4, følgelig ikke kan fraviges.

6. FØDEVARER

I dom ***Fidenato m.fl.*** (C-111/16, EU:C:2017:676), der blev afsagt den 13. september 2017, tog Domstolen stilling til *medlemsstaternes mulighed for at vedtage beredskabsforanstaltninger for genetisk modificerede fødevarer og foder på grundlag af forsigtighedsprincippet*. I 1998 gav Kommissionen tilladelse til markedsføring af de genetisk modificerede majs MON 810 med henvisning til ekspertpanelets udtalelse, hvorefter der ikke var grund til at antage, at markedsføring af det pågældende produkt vil have negative følger for menneskers sundhed eller for miljøet. I 2013 anmodede den italienske regering Kommissionen om at iværksætte beredskabsforanstaltninger med henblik på at forbyde dyrkning af MON 810-majs, henset til en række nye videnskabelige undersøgelser foretaget af to italienske forskningsinstitutter. På grundlag af en udtalelse fra Den Europæiske Fødevaresikkerhedsautoritet (EFSA) havde Kommissionen konkluderet, at der ikke forelå nogen nye videnskabelige beviser, der kunne begrunde

105/ Rådets direktiv 2001/23/EF af 12.3.2001 om tilnærmelse af medlemsstaternes lovgivning om varetagelse af arbejdstagernes rettigheder i forbindelse med overførsel af virksomheder eller bedrifter eller af dele af virksomheder eller bedrifter (EFT 2001, L 82, s. 16).

de beredskabsforanstaltninger, der var anmodet om. På trods heraf havde den italienske regering i 2013 vedtaget et dekret om forbud mod dyrkning af MON 810 på det italienske territorium. Efterfølgende var sagsøgerne i hovedsagen blevet forfulgt strafferetligt for at have dyrket MON 810 i strid med nævnte dekret.

I denne henseende fastslog Domstolen, at midlertidige risikostyringsforanstaltninger, som kan vedtages på grundlag af forsigtighedsprincippet, og beredskabsforanstaltninger, der træffes i medfør af artikel 34 i forordning nr. 1829/2003 [106], ikke er omfattet af den samme ordning. Det fremgår af artikel 7 i forordning nr. 178/2002 [107], at vedtagelsen af disse midlertidige foranstaltninger således er betinget af, at det på baggrund af en vurdering af eksisterende oplysninger påvises, at der er mulighed for skadelige virkninger for sundheden, men at der stadig er videnskabelig usikkerhed. Til gengæld giver artikel 34 i forordning nr. 1829/2003 mulighed for at anvende beredskabsforanstaltninger, hvis det er åbenbart, at et produkt, som er tilladt ved sidstnævnte forordning, »må formodes« at udgøre en »alvorlig« risiko for menneskers eller dyrs sundhed eller for miljøet. Domstolen konkluderede derfor, at artikel 34 i forordning nr. 1829/2003, sammenholdt med forsigtighedsprincippet således som fastsat i artikel 7 i forordning nr. 178/2002, ikke giver medlemsstaterne mulighed for iværksættelse af midlertidige beredskabsforanstaltninger alene på grundlag af dette princip, uden at de i artikel 34 i forordning nr. 1829/2003 nævnte materielle betingelser er opfyldt.

XIV. ØKONOMISK OG MONETÆR POLITIK

Inden for den økonomiske og monetære politik skal to domme nævnes. Den første omhandler Rådets afgørelse om at pålægge en medlemsstat en bøde for manipulation af visse oplysninger vedrørende dens budget. Den anden, som blev afsagt i sagen ***Florescu m.fl.*** (C-258/14), omhandler et aftalememorandum med Rumænien om en finansiel støtte fra EU [108].

Den 20. december 2017 i den dom, der gav anledning til sagen ***Spanien mod Rådet*** (C-521/15, EU:C:2017:982), afviste Domstolen (Store Afdeling) *Kongeriget Spaniens annullationssøgsmål til prøvelse af Rådets gennemførelsesafgørelse 2015/1289 om en bod, der pålægges Spanien, for manipulation af underskudsdata i den selvstyrende region Valencia* [109]. Denne gennemførelsesafgørelse var blevet vedtaget på baggrund af artikel 8, stk. 1, i forordning nr. 1173/2011 [110], i medfør af hvilken Rådet efter henstilling fra Kommissionen kan vedtage at pålægge en medlemsstat en bod, hvis medlemsstaten forsætligt eller som følge af grov uagtsomhed giver en misvisende fremstilling af data vedrørende underskud og gæld. Afgørelsen indgår således som et led i Rådets økonomiske og budgetmæssige overvågning i euroområdet.

106/ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EF) nr. 1829/2003 af 22.9.2003 om genetisk modificerede fødevarer og foderstoffer (EUT 2003, L 268, s. 1).

107/ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EF) nr. 178/2002 af 28.1.2002 om generelle principper og krav i fødevarelovgivningen, om oprettelse af Den Europæiske Fødevaresikkerhedsautoritet og om procedurer vedrørende fødevaresikkerhed (EFT 2002, L 31, s. 1).

108/ Denne dom er omtalt i afsnit I »Grundlæggende rettigheder«.

109/ Rådets gennemførelsesafgørelse (EU) 2015/1289 af 13.7.2015 om en bod, der pålægges Spanien, for manipulation af underskudsdata i den selvstyrende region Valencia (EUT 2015, L 198, s. 19, berigtiget i EUT 2015, L 291, s. 10).

110/ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EU) nr. 1173/2011 af 16.11.2011 om en effektiv håndhævelse af budgetovervågningen i euroområdet (EUT 2011, L 306, s. 1, berigtiget i EUT 2014, L 325, s. 30).

Domstolen blev indledningsvis anmodet om at udtale sig om, hvorvidt den har kompetence til at træffe afgørelse i et sådant søgsmål, idet annullationssøgsmål anlagt af en medlemsstat og rettet mod Rådets gennemførelsesafgørelser i henhold til artikel 51 i statutten for Den Europæiske Unions Domstol henhører under Rettens kompetence, når disse afgørelser er vedtaget i medfør af artikel 291, stk. 2, TEUF. I denne henseende fastslog Domstolen, at selv om den anfægtede afgørelse skal anses for at være en retsakt, der er vedtaget i forbindelse med udøvelsen af en gennemførelsesbeføjelse, for så vidt som den er vedtaget ved anvendelse af beføjelser, der er tildelt Rådet i henhold til forordning nr. 1173/2011, udgør artikel 291, stk. 2, TEUF imidlertid ikke retsgrundlaget for udøvelsen af denne beføjelse. Domstolen præciserede, at artikel 291, stk. 2, TEUF alene omfatter de af Unionen juridisk bindende retsakter, der i princippet skal gennemføres af medlemsstaterne, hvilket åbenlyst ikke er tilfældet med forordning nr. 1173/2011, eftersom denne indfører en kompetence, der består i at pålægge en medlemsstat en bod. Domstolen stadfæstede derfor sin kompetence til at påkende annullationssøgsmålet anlagt af Kongeriget Spanien til prøvelse af den anfægtede afgørelse.

Hvad angår overholdelsen af Kongeriget Spaniens ret til forsvar i forbindelse med den sag, der førte til vedtagelsen af den anfægtede afgørelse, bemærkede Domstolen dernæst, at forordning nr. 1173/2011 giver Kommissionen beføjelse til at påbegynde en undersøgelse, når den finder, at der er alvorlige indikationer på, at der var tale om forhold, der kunne udgøre misvisende fremstillinger af data vedrørende en medlemsstats underskud og gæld, og samtidig pålægge denne institution, at den berørte medlemsstats ret til forsvar overholdes fuldt ud, inden Rådet forelægger et forslag om pålæggelse af en bod. I denne forbindelse præciserede Domstolen, at bestemmelserne i forordning (EU) nr. 1173/2011 ikke er til hinder for, at de oplysninger, som Rådets afgørelse om pålæggelse af en bod støtter sig på, er indhentet af Eurostat i forbindelsen med besøg i den berørte medlemsstat inden Kommissionens vedtagelse af afgørelsen om at indlede undersøgelsen. I medfør af de beføjelser, som Eurostat tillægges i forordning nr. 479/2009 [111], var Eurostat desuden berettiget til at organisere sådanne besøg i Spanien og ved denne lejlighed indhente indikationer på, at der foreligger en manipulation af økonomiske og budgetmæssige data. For så vidt som de betingelser, hvorunder disse oplysninger blev indhentet, overholdt kravene fastsat af EU-lovgiver, og hvor Kongeriget Spaniens ret til forsvar heller ikke blev undergravet ved Eurostats forskellige besøg, fastslog Domstolen, at Rådet i den foreliggende sag ikke havde tilsidesat Kongeriget Spaniens ret til forsvar.

Idet Kongeriget Spanien i stævningen også har påberåbt sig en tilsidesættelse af retten til god forvaltning udført af Kommissionen efter Eurostats nævnte besøg, bekræftede Domstolen dernæst, at denne ret fastsat i chartrets artikel 41, stk. 1, udgør et generelt EU-retligt princip, der kan påberåbes af medlemsstaterne. Det påhviler derfor Unionens institutioner at opfylde kravet om upartiskhed i forbindelse med de administrative procedurer, der indledes mod medlemsstaterne, og som kan føre til bebyrdende afgørelser for disse. Idet Kongeriget Spanien rejste tvivl om Kommissionens objektive upartiskhed i forbindelse med behandlingen af undersøgelsesproceduren, fastslog Domstolen dog, at det forhold, at denne undersøgelse var blevet betroet et hold, der i vidt omfang var sammensat af ansatte ved Eurostat, som havde deltaget i de tidligere besøg i Spanien, ikke gjorde det muligt at fastslå, at der forelå en tilsidesættelse af det krav om objektiv upartiskhed, der påhviler Kommissionen, bl.a. på grund af det forhold, at de nævnte besøg og den nævnte undersøgelsesprocedure henhørte under forskellige retlige rammer og havde forskellige formål.

Hvad angår de materielle betingelser, som skal være opfyldt, for at Rådet kan pålægge en medlemsstat en bod ved anvendelse af beføjelser, der er tildelt i henhold til artikel 8, stk. 1, i forordning nr. 1173/2011, bekræftede Domstolen i øvrigt nødvendigheden af en bred fortolkning af begrebet »misvisende fremstilling af data vedrørende underskud og gæld«. Henset til målet om afskrækkende virkning, som EU-lovgiver forfølger, omfatter dette begreb således alle misvisende fremstillinger, som medlemsstaterne har givet vedrørende data om deres underskud og

111/ Rådets forordning (EF) nr. 479/2009 af 25.5.2009 om gennemførelse af den protokol om proceduren i forbindelse med uforholdsmæssigt store underskud, der er knyttet som bilag til traktaten om oprettelse af Det Europæiske Fællesskab (EUT 2009, L 145, s. 1).

gæld, hvorom Eurostat skal underrettes i henhold til artikel 3 i forordning nr. 479/2009, uafhængigt af dels om de omhandlede oplysninger har en foreløbig eller endelig karakter, dels om den misvisende fremstilling, der er foretaget heraf, har haft den virkning at hindre samordningen og den økonomiske og budgetmæssige overvågning, som Rådet og Kommissionen skal udføre. Hvad angår kravet om, at den pågældende medlemsstat i det mindste har handlet groft uagtsomt, fastslog Domstolen i øvrigt, at vurderingen af kvalificeringen af overtrædelsen fra medlemsstatens side, afhænger af omfanget af denne medlemsstats tilsidesættelse af forpligtelsen til den rettidige omhu, som påhviler den i forbindelse med udarbejdelsen og efterprøvelsen af de data, som Eurostat skal underrettes om i henhold til artikel 3 i forordning nr. 479/2009.

Endelig fastslog Domstolen, idet den bekræftede, at princippet om, at straffebestemmelser ikke må have tilbagevirkende kraft, finder anvendelse på en administrativ sanktion såsom en bod, der er pålagt i henhold til artikel 8, stk. 1, i forordning nr. 1173/2011, at det nævnte princip ikke var blevet tilsidesat i nærværende tilfælde. Da Kongeriget Spaniens argument om en fejl ved beregningen af boden desuden blev forkastet, forkastede Domstolen annullationssøgsmålet i dets helhed.

XV. SOCIALPOLITIK

På det socialpolitiske område fortjener en dom at blive nævnt. Den vedrører arbejdstagernes ret til årlig betalt ferie. Der skal ligeledes henvises til følgende to domme ***G4S Secure Solutions*** (C-157/15) og ***Bougnaoui og ADDH*** (C-188/15) vedrørende foreneligheden med direktiv 2000/78 af en arbejdsgivers forbud mod at bære synlige symboler af religiøs karakter på arbejdspladsen [112].

I dommen ***King*** (C-214/16, EU:C:2017:914), der blev afsagt den 29. november 2017, udtalte Domstolen sig om arbejdstagernes ret til årlig betalt ferie, som er sikret i henhold til artikel 7 i direktiv 2003/88 [113], og nærmere bestemt om muligheden for at overføre og kumulere krav på årlig betalt ferie, der ikke er afholdt. I den foreliggende sag havde sagsøgeren arbejdet for et selskab på grundlag af »en kontrakt som provisionslønnet selvstændig«, hvorefter årlig ferie var uden løn. Ved ansættelsesforholdets ophør krævede sagsøgeren fra sin arbejdsgiver udbetaling af finansielle godtgørelser for sine årlige ferier, der var afholdt, men hvorunder der ikke var blevet betalt løn, og for den ferie, der ikke var blevet afholdt, svarende til hele den periode, hvori han havde arbejdet. Den forelæggende ret har på grundlag af en kassationsanke iværksat til prøvelse af sidstnævnte afgørelse fremsat flere spørgsmål vedrørende bl.a. foreneligheden med EU-retten af en national lovgivning, som forpligter arbejdstageren til at afholde ferie, inden han ved, om han har ret til betalt ferie, og som ikke gør det muligt at overføre årlig ferie ud over den referenceperiode, for hvilken denne ferie er tildelt.

I denne forbindelse fastslog Domstolen for det første, at artikel 7 i direktiv 2003/88 og chartrets artikel 47 er til hinder for, at arbejdstageren først skal afholde sin ferie, inden han ved, om han har ret til betaling for årlig betalt ferie. En arbejdstager, som konfronteres med omstændigheder, der kan give anledning til usikkerhed i den årlige ferieperiode for så vidt angår den løn, der skal betales ham, kan nemlig ikke være i stand til fuldt ud at nyde den nævnte ferie som en periode, hvorunder han kan slappe af og nyde sin frihed i overensstemmelse med selve formålet med retten til en årlig betalt ferie. Sådanne omstændigheder kan også afskrække arbejdstageren fra at afholde sin årlige ferie. For så vidt angår den domstolsprøvelse, som arbejdstageren skal have adgang til, fastslog

112/ Disse domme er omtalt i afsnit I »Grundlæggende rettigheder«.

113/ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2003/88/EF af 4.11.2003 om visse aspekter i forbindelse med tilrettelæggelse af arbejdstiden (EUT 2003, L 299, s. 9).

Domstolen, at medlemsstaterne skal sikre adgangen til effektive retsmidler og til en upartisk domstol, som er fastsat i chartrets artikel 47. Med hensyn hertil fastslog Domstolen, at en national lovgivning, der pålægger en arbejdstager først at tage ferie uden løn og derefter indgive en klage med henblik på at opnå betaling herfor i en situation, hvor arbejdsgiveren kun tildeler ham ferie uden løn, er i strid med artikel 7 i direktiv 2003/88.

Domstolen fastslog for det andet, at artikel 7 i direktiv 2003/88 er til hinder for nationale bestemmelser eller en national praksis, hvorefter en arbejdstager er forhindret i at overføre og i givet fald kumulere krav på årlig betalt ferie, der ikke er afholdt i flere på hinanden følgende referenceperioder på grund af arbejdsgiverens nægtelse af at betale disse ferier, indtil det tidspunkt, hvor hans ansættelsesforhold ophører. Hvis det under sådanne omstændigheder, hvor der ikke findes nogen national lovbestemmelse, der fastsætter en begrænsning for overførsel af ferie i overensstemmelse med kravene i EU-retten, blev tilladt, at retten til årlig betalt ferie, som arbejdstageren har optjent, bortfaldt, ville dette være ensbetydende med at godkende en adfærd, der fører til en ulovlig berigelse af arbejdsgiveren til skade for selve formålet med det nævnte direktiv, der tilsigter overholdelse af arbejdstagerens sundhed. Domstolen fremhævede endelig, at en arbejdsgiver, som ikke sætter en arbejdstager i stand til at udøve sin ret til årlig betalt ferie, i modsætning til den situation, hvor der er tale om kumulation af årlig betalt ferie for en arbejdstager, der har været forhindret i at afholde den nævnte ferie på grund af sygdom, skal bære konsekvenserne deraf.

XVI. FORBRUGERBESKYTTELSE

På området for forbrugerbeskyttelse fortjener tre domme særlig opmærksomhed. Den første vedrører vildledende og sammenlignende reklame, den anden flypassagerers rettigheder og den tredje ansvar for defekte produkter.

I den sag, der gav anledning til dommen ***Carrefour Hypermarchés*** (C-562/15, EU:C:2017:95), der blev afsagt den 8. februar 2017, gav Domstolen en række præciseringer *af de i artikel 4, litra a) og c), i direktiv 2006/114* [114] opregnede betingelser for, at en sammenlignende reklame er tilladt, og som kræver, at sammenlignende reklame ikke er vildledende, og at den på objektiv vis sammenligner en eller flere konkrete og relevante egenskaber, der kan dokumenteres, og som er repræsentative for de sammenlignede varer eller tjenesteydelser. Tvisten i hovedsagen var mellem to konkurrerende selskaber inden for detailhandlen, nemlig ITM, der er ansvarlig for markedsføringsstrategien og -politikken i butikkerne i Intermarché-kæden, og selskabet Carrefour vedrørende en af Carrefour lanceret reklamekampagne, der sammenlignede priserne på mærkevarer i butikkerne i Carrefour-kæden og i konkurrerende butikker, herunder Intermarché-kædens priser.

Domstolen bemærkede for det første, at i henhold til direktiv 2006/114 skal al sammenlignende reklame sammenligne priser på en objektiv måde og ikke være vildledende. Hvis annoncøren og konkurrenterne er en del af detailhandelskæder, der hver især råder over en vifte af butikker af forskellig størrelse og forskelligt format, og sammenligningen ikke vedrører samme størrelser eller formater, svækkes sammenligningens objektivitet, såfremt der ikke i reklamen henvises til denne forskel.

For det andet henviste Domstolen til, at en reklame, der udelader eller fortier væsentlige oplysninger, som gennemsnitsforbrugeren har behov for i den pågældende situation for at træffe en informeret transaktionsbeslutning, eller som formidler sådanne oplysninger eller præsenterer dem på en uklar, uforståelig, dobbelttydig eller uhensigtsmæssig måde, og som derved kan foranledige gennemsnitsforbrugeren til at træffe en transaktionsbeslutning,

114/ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2006/114/EF af 12.12.2006 om vildledende og sammenlignende reklame (EUT 2006, L 376, s. 21).

som han ellers ikke ville have truffet, er vildledende. Ifølge Domstolen er en reklame som den i hovedsagen omhandlede imidlertid kun vildledende, såfremt forbrugerne ikke informeres om, at sammenligningen er blevet foretaget mellem de priser, der anvendes i butikker af større størrelse eller format i annoncørens detailhandelskæde, og de priser, der angives i butikker af mindre størrelse eller format i de konkurrerende detailhandelskæder. Disse oplysninger skal dermed ikke alene præsenteres på en klar måde, men også være indeholdt i selve reklamebudskabet.

Dom ***Pešková og Peška*** (C-315/15, EU:C:2017:342), der blev afsagt den 4. maj 2017, gav Domstolen anledning til bl.a. at fortolke *begreberne »usædvanlige omstændigheder« og »forholdsregler, der med rimelighed kunne træffes« som omhandlet i artikel 5, stk. 3, i forordning nr. 261/2004* [115] i forbindelse med en tvist vedrørende et luftfartsselskabs afslag på at betale kompensation til passagerer, hvis flyvning var blevet mere end tre timer forsinket ved ankomsten som følge en kollision med en fugl.

Domstolen bemærkede, at i henhold til forordning nr. 261/2004 svarer usædvanlige omstændigheder til begivenheder, der på grund af deres karakter eller oprindelse ikke er et led i luftfartsselskabs sædvanlige aktivitetsudøvelse, og som ligger uden for luftfartsselskabets faktiske kontrol. På den anden side udgør et for tidligt funktionssvigt af visse af delene på et luftfartøj ikke en usædvanlig omstændighed, idet et sådant svigt er uløseligt forbundet med et fartøjs funktionsmåde. Ifølge Domstolen er en kollision mellem et fly og en fugl og den eventuelle skade, som kollisionen må afstedkomme, derimod ikke uløseligt forbundet med fartøjets funktionsmåde, da en sådan kollision hverken efter sin karakter eller oprindelse udgør et led i det pågældende luftfartsselskabs sædvanlige aktivitetsudøvelse og ligger uden for dets faktiske kontrol. Domstolen fastslog følgelig, at en kollision mellem et fly og en fugl er omfattet af begrebet usædvanlige omstændigheder som omhandlet i artikel 5, stk. 3, i forordning nr. 261/2004.

Hvad angår spørgsmålet om, hvorvidt luftfartsselskabet har truffet »alle de forholdsregler, der med rimelighed kunne træffes« med henblik på at forebygge den omhandlede kollision, anså Domstolen, at det pågældende luftfartsselskab ikke kunne forpligtes til at træffe foranstaltninger, der var urimeligt belastende for selskabet. Selv om et luftfartsselskab kan være forpligtet til at træffe visse forebyggende forholdsregler for at nedsætte eller forhindre kollisionsrisikoen med fugle, var dette luftfartsselskab ikke ansvarligt for andre enheders manglende overholdelse af deres forpligtelser til at træffede forbyggende forholdsregler, som de har ansvaret for at træffe.

I dom ***W m.fl.*** (C-621/15, EU:C:2017:484), der blev afsagt den 21. juni 2017, udtalte Domstolen sig *om foreneligheden med artikel 4 i direktiv 85/374* [116] *af en national bevisbyrderegel, som sætter en ret, for hvilken der er indbragt en sag med påstand om, at en producent af en vaccine, som hævdes at være defekt, pålægges ansvar, i stand til – selv i mangel af videnskabelig enighed på området – at konkludere, at der består en defekt ved vaccinen, og at der foreligger en årsagsforbindelse mellem denne defekt og en sygdoms indtræden, som anses godtgjort ved en række bestyrkede, præcise og samstemmende indikationer.*

Domstolen lagde til grund, at artikel 4 i direktiv 85/374 ikke er til hinder for en sådan bevisbyrderegel. En sådan bevisbyrderegel medfører nemlig ikke en omvending af den bevisbyrde, der påhviler den skadelidte i henhold til denne bestemmelse, idet ordningen overlader det til skadelidte at godtgøre de forskellige indikationer, hvis forening vil gøre det muligt for retten at forvisse sig om, at der består en defekt ved vaccinen og en årsagsforbindelse mellem denne defekt og den lidte skade. Ifølge Domstolen ville en udelukkelse af enhver anden form for bevis,

115/ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EF) nr. 261/2004 af 11.2.2004 om fælles bestemmelser om kompensation og bistand til luftfartspassagerer ved boardingafvisning og ved aflysning eller lange forsinkelser og om ophævelse af forordning (EØF) nr. 295/91 (EUT 2004, L 46, s. 1).

116/ Rådets direktiv 85/374/EØF af 25.7.1985 om tilnærmelse af medlemsstaternes administrativt eller ved lov fastsatte bestemmelser om produktansvar (EFT 1985, L 210, s. 29).

bortset fra et sikkert bevis hidrørende fra medicinsk forskning, desuden i en række vigtige situationer gøre det uforholdsmæssigt vanskeligt eller umuligt at gøre et ansvar gældende over for producenten, når den medicinske forskning hverken har be- eller afkræftet, at der foreligger en årsagsforbindelse, hvorved direktivet samt de mål, der forfølges hermed, berøves deres effektive virkning.

Domstolen præciserede dog samtidig, at de nationale retsinstanser skal sikre, at de fremlagte indikationer faktisk er tilstrækkeligt bestyrkede, præcise og samstemmende til at kunne fastslå, at en defekt ved produktet forekommer at være den mest sandsynlige forklaring på skadens indtræden henset ligeledes til de argumenter, som producenten har fremført til sit forsvar. Den nationale ret skal endvidere bevare sin frihed til at vurdere, om et sådant bevis faktisk er blevet ført, indtil den kan danne sin egen endelige overbevisning.

I denne forbindelse vil den nationale lovgivers eller i givet fald den øverste nationale retsinstans' anvendelse af en bevisordning, hvorefter det altid vil blive anset for fastslået, at der foreligger en årsagsforbindelse mellem defekten ved en vaccine og den skade, som skadelidte har lidt, når visse konkrete, forudbestemte indikationer på årsagsforbindelse er forenede, ifølge Domstolen have til følge, at bevisbyrdereglen i artikel 4 i direktiv 85/374 ville blive vendt og berører effektiviteten af den i dette direktiv fastlagte ansvarsordning.

XVII. MILJØ

1. MILJØANSVARLIGHED

I dom af 1. juni 2017, ***Folk*** (C-529/15, EU:C:2017:419), præciserede Domstolen *begrebet »miljøskade« som omhandlet i direktiv 2004/35* [117]*, som ændret ved direktiv 2009/31* [118]. Hovedsagen vedrørte et søgsmål anlagt af en indehaver af en tilladelse til at fiske i floden Mürz, som havde anmeldt betydelige miljøskader forvoldt af et vandkraftværk, hvilke skader havde forstyrret fiskenes naturlige reproduktion.

Ifølge retten i første instans kunne denne skade ikke kvalificeres som miljøskade som omhandlet i direktiv 2004/35, eftersom driften af vandkraftværket var godkendt i henhold til den nationale lovgivning. Domstolen fastslog for det første, at artikel 17 i dette direktiv skal fortolkes således, at direktivet finder anvendelse ***ratione temporis*** på miljøskader, der er opstået efter dets ikrafttræden, selv om de er forvoldt af driften af et anlæg, der er godkendt før denne dato. Domstolen fastslog dernæst, at direktiv 2004/35, og navnlig dets artikel 2, nr. 1), litra b), som definerer begrebet »miljøskade«, er til hinder for en bestemmelse i national lovgivning, der generelt og automatisk udelukker, at en skade, som medfører en betydelig negativ påvirkning af de pågældende vandressourcers

117/ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2004/35/EF af 21.4.2004 om miljøansvar for så vidt angår forebyggelse og afhjælpning af miljøskader (EUT 2004, L 143, s. 56).

118/ Europa-Parlamentets og Rådets Direktiv 2009/31/EF af 23.4.2009 om geologisk lagring af kuldioxid og om ændring af Rådets direktiv 85/337/EØF, Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2000/60/EF, 2001/80/EF, 2004/35/EF, 2006/12/EF, 2008/1/EF og forordning (EF) nr. 1013/2006 (EUT 2006, L 140, s. 114).

økologiske, kemiske eller kvantitative tilstand eller økologiske potentiale, kvalificeres som »miljøskade« alene på grund af den omstændighed, at skaden er opstået som følge af en aktivitet, der er godkendt i overensstemmelse den nationale lovgivning, og at skaden dermed er omfattet af en bevilling, der er givet i henhold til national ret.

Domstolen præciserede endvidere, at selv om den kompetente nationale myndighed har udstedt bevillingen uden at have undersøgt, om betingelserne i artikel 4, stk. 7, litra a)-d), i direktiv 2000/60 [119] er overholdt, forpligter EU-retten på ingen måde de nationale retter til at sætte sig i den kompetente myndigheds sted og selv efterprøve de nævnte betingelser.

Endelig kræver en fuldstændig og korrekt gennemførelse af artikel 12 og 13 i direktiv 2004/35, at de tre kategorier af personer, der er opført i dets artikel 12, stk. 1 – heriblandt dem, som berøres eller kan forventes at blive berørt af en miljøskade – kan fremsætte bemærkninger vedrørende miljøskader, at de har adgang til at anmode om, at den kompetente myndighed træffer foranstaltninger i medfør af nævnte direktiv, og således at de har adgang til prøvelse for en domstol eller et andet uafhængigt og upartisk offentligt organ, uden at medlemsstaterne har en skønsmargen i den henseende.

2. UDVEKSLING AF KVOTER

I dom af 26. juli 2017, ***ArcelorMittal Atlantique og Lorraine*** (C-80/16, EU:C:2017:588), udtalte Domstolen sig om gyldigheden af afgørelse 2011/278 [120] om en ordning for handel med kvoter for drivhusgasemissioner som omhandlet i direktiv 2003/87 [121]. I anledning heraf definerede Domstolen, hvilken metode det er hensigtsmæssigt for Kommissionen at anvende i forbindelse med fastsættelsen af benchmarks for gratistildeling af kvoter i stålsektoren i perioden 2013-2020. Den forelæggende ret havde i denne forbindelse rejst tvivl om gyldigheden af afgørelse 2011/278 med hensyn til spørgsmålet om, hvorvidt de omhandlede benchmarks var blevet fastsat i overensstemmelse med direktiv 2003/87. Den forelæggende ret havde bl.a. anmodet Domstolen om at afgøre, om Kommissionen i forbindelse med fastsættelsen af de omhandlede benchmarks kunne beslutte ikke at lade de samlede emissioner, der vedrører anvendelsen af genvundne affaldsgasser i elproduktionen, være omfattet i benchmarkværdien for varmt metal og lade en fabrik, der producerer både sintret malm og pellets, være omfattet som referenceanlæg ved fastlæggelsen af benchmarket for sintret malm.

Domstolen besvarede disse spørgsmål bekræftende og konkluderede, at gennemgangen intet havde frembragt, som kunne rejse tvivl om gyldigheden af afgørelse 2011/278. Hvad nærmere bestemt angår fastsættelsen af benchmarket for sintret malm fremhævede Domstolen indledningsvis, at Kommissionen råder over en vid skønsbeføjelse ved fastlæggelsen af benchmarks i de enkelte sektorer eller delsektorer i henhold til artikel 10a, stk. 2, i direktiv 2003/87. Således kan kun en åbenbart uegnet foranstaltning, vedtaget på dette område, berøre en sådan foranstaltnings lovlighed. Afgørelse 2011/278 er dermed ikke ugyldig som følge af, at Kommissionen i denne afgørelse medtog et værk, der både producerer sintret malm og pellets, blandt referenceanlæggene ved fastlæggelsen af benchmarket for sintret malm. Hvad angår et anlæg, som omfatter både en produktionsenhed for pellets og en produktionsenhed for sintret malm, skal produktionen af pellets nemlig betragtes som en af de

119/ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2000/60/EF af 23.10.2000 om fastlæggelse af en ramme for Fællesskabets vandpolitiske foranstaltninger (EFT 2000, L 327, s. 1).

120/ Kommissionens afgørelse 2011/278/EU af 27.4.2011 om fastlæggelse af midlertidige EU-regler for harmoniseret gratistildeling af emissionskvoter i henhold til artikel 10a i Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2003/87/EF (EUT 2011, L 130, s. 1).

121/ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2003/87/EF af 13.10.2003 om en ordning for handel med kvoter for drivhusgasemissioner i Fællesskabet og om ændring af Rådets direktiv 96/61/EF (EFT 2003, L 275, s. 32).

processer, der er direkte eller indirekte knyttet til procesanlæggene i overensstemmelse med definitionen af sintret malm i bilag I til afgørelse 2011/278, eftersom disse to produktionsanlæg sammen gør det muligt at fremstille et enkelt produkt.

3. BESKYTTEDE LOKALITETER

Med kendelse afsagt den 20. november 2017 i sagen ***Kommissionen mod Polen*** (C-441/17 R, EU:C:2017:877) i en sag om foreløbige forholdsregler pålagde Domstolen (Store Afdeling) *Republikken Polen øjeblikkeligt at indstille foranstaltningerne til aktiv skovforvaltning i Białowieża-skovområdet, der er en lokalitet af fællesskabsbetydning og et særligt beskyttet område for fugle, medmindre der er tale om et undtagelsestilfælde, og dette er strengt nødvendigt*. Anmodningen om foreløbige forholdsregler blev indgivet i forbindelse med et traktatbrudssøgsmål [122] anlagt af Europa-Kommissionen med påstand om, at Republikken Polen med foranstaltninger, som bl.a. bestod i fældning af træer og fjernelse af døde eller døende træer med henblik på at forhindre typografbillens udbredelse, havde tilsidesat sine forpligtelser i henhold til såvel direktiv 92/43 [123] om bevaring af naturtyper samt vilde dyr og planter som direktiv 2009/147 [124] om beskyttelse af vilde fugle.

Domstolen tog anmodningen om foreløbig forholdsregler til følge, idet den fastslog, at alle betingelserne for fastsættelsen heraf var opfyldt. Med hensyn til betingelsen om uopsættelighed fandt Domstolen, at de foranstaltninger til aktiv skovforvaltning, som var blevet truffet med hensyn til denne skov, ville kunne forårsage en alvorlig og uoprettelig skade på miljøet. Hvis den skade, der fulgte af fældningen og fjernelsen af træer, først er indtrådt, kunne den nemlig ikke udbedres senere i tilfælde af, at Kommissionen fik medhold i sine anbringender med hensyn til Republikken Polens tilsidesættelser. Domstolen bemærkede endvidere, at de interesser, som skulle afvejes i den foreliggende sag, på den ene side var beskyttelsen af levesteder og arter mod en eventuel trussel i form af de omhandlede foranstaltninger til aktiv skovforvaltning og på den anden side interessen i at forhindre en forringelse af skovområdets naturtyper som følge af typografbillens forekomst. Da der ikke forelå udførlige oplysninger om de gener, som typografbillen kunne forårsage på kort sigt, var det ifølge Domstolen derfor mere uopsætteligt at forhindre de skader, som en fortsættelse af de pågældende foranstaltninger ville kunne forårsage.

Domstolen undtog imidlertid de foranstaltningerne til aktiv skovforvaltning, der er strengt nødvendige med henblik på direkte og umiddelbart at sikre den offentlige sikkerhed for personer, fra disse således anordnede foreløbige forholdsregler. De pågældende foranstaltninger kan imidlertid kun fortsættes, for så vidt som de er det eneste middel til at opretholde den offentlige sikkerhed for personer i umiddelbar nærhed af færdselsveje eller anden vigtig infrastruktur, når det af objektive grunde ikke er muligt at opretholde denne sikkerhed ved vedtagelse af andre, mindre indgribende foranstaltninger, såsom f.eks. passende skiltning, der gør opmærksom på faren, eller midlertidige forbud mod offentlig adgang til disse umiddelbare omgivelser.

Endelig fastslog Domstolen, at artikel 279 TEUF giver Domstolen beføjelse til at pålægge en tvangsbøde, såfremt dens afgørelse ikke efterleves af den pågældende part. På grundlag heraf pålagde Domstolen Polen at underrette Kommissionen om alle de foranstaltninger, der var blevet truffet med henblik på den fulde overholdelse af denne

122/ Sag C-441/17, ***Kommissionen mod Polen***, verserende pr. den 31.12.2017.

123/ Rådets direktiv 92/43/EØF af 21.5.1992 om bevaring af naturtyper samt vilde dyr og planter (EFT 1992, L 206, s. 7), som ændret ved Rådets direktiv 2013/17/EU af 13.5.2013 (EUT 2013, L 158, s. 193).

124/ Europa Parlamentets og Rådets direktiv 2009/147/EF af 30.11.2009 om beskyttelse af vilde fugle (EUT 2010, L 20, s. 7), som ændret ved direktiv 2013/17/EU af 13.5.2013 (EUT 2013, L 158, s. 193).

afgørelse. Domstolen vil i givet fald ved en ny kendelse tage stilling til en eventuel tilsidesættelse af den nærværende kendelse, og såfremt det fastslås, at kendelsen er tilsidesat, pålægger Domstolen Polen at betale en tvangsbøde på mindst 100 000 EUR om dagen.

I dom ***Vereniging Hoekschewaards Landschap*** (C-281/16, EU:C:2017:774), der blev afsagt den 19. oktober 2017, tog Domstolen stilling til gyldigheden af gennemførelsesafgørelse 2015/72 [125] om vedtagelse af ottende ajourførte liste over lokaliteter af fællesskabsbetydning i det atlantiske biogeografiske område, der blev vedtaget på grundlag af direktiv 92/43 [126]. Med denne afgørelse havde Kommissionen på anmodning fra Kongeriget Nederlandene mindsket lokaliteten af fællesskabsbetydning Haringvliet, der er et særligt bevaringsområde i denne medlemsstat, ved ikke at lade Leenheerenpolder være omfattet, henset til at Leenheerenpolder i første omgang blev omfattet af den nævnte lokalitet på grund af en videnskabelig fejl. Domstolen fastslog, at selv om det er korrekt, at medlemsstaterne råder over et vist skøn, når de i henhold til artikel 4, stk. 1, i direktiv 92/43 skal foreslå en liste over lokaliteter, der kan udpeges som lokaliteter af fællesskabsbetydning, råder de derimod ikke over samme skøn i et tilfælde, hvor de foreslår Kommissionen at mindske arealet af en sådan lokalitet.

Henset til at optagelsen af en lokalitet på listen giver anledning til en formodning om, at hele den nævnte lokalitet har betydning for det formål om bevaring af naturtyper samt vilde dyr og planter, der fremgår af direktiv 92/43, vil en medlemsstats forslag om at mindske arealet af en lokalitet på listen kræve, at det godtgøres, at de pågældende områder på nationalt niveau ikke udgør nogen væsentlig interesse for gennemførelsen af dette formål. Kommissionen må dermed kun godkende eller gennemføre forslaget, såfremt den konkluderer, at disse områder heller ikke er nødvendige ud fra en helhedsbetragtning på EU-plan.

Eftersom der i den foreliggende sag ikke var fremlagt noget videnskabeligt bevis med henblik på at godtgøre, at det oprindelige forslag om at lade Leenheerenpolder være omfattet af Haringvlietlokaliteten var behæftet med en fejl, fastslog Domstolen, at gennemførelsesafgørelse 2015/72 var ugyldig.

4. ÅRHUSKONVENTIONEN

Hvad angår Århuskonventionen skal to domme fremhæves. Den første er dom ***Saint-Gobain Glass Deutschland*** (C-60/15 P) om aktindsigt i miljøoplysninger [127], og den anden vedrører adgang til klage og domstolsprøvelse på miljøområdet.

I dom ***Protect Natur-, Arten- und Landschaftsschutz Umweltorganisation*** (C-664/15, EU:C:2017:987), der blev afsagt den 20. december 2017, tog Domstolen stilling til, om en miljøbeskyttelsesorganisation, der ønsker adgang til klage og domstolsprøvelse i henhold til Århuskonventionen, har partsstatus [128].

125/ Kommissionens gennemførelsesafgørelse (EU) 2015/72 af 3.12.2014 om vedtagelse af ottende ajourførte liste over lokaliteter af fællesskabsbetydning i det atlantiske biogeografiske område (EUT 2015, L 18, s. 385).

126/ Rådets direktiv 92/43/EØF af 21.5.1992 om bevaring af naturtyper samt vilde dyr og planter (EFT 1992, L 206, s. 7), som ændret ved Rådets direktiv 2006/105/EF af 20.11.2006 (EUT 2006, L 363, s. 368).

127/ Denne dom er omtalt i afsnit IV »EU-retten og national ret«.

128/ Konventionen om adgang til oplysninger, offentlig deltagelse i beslutningsprocesser samt adgang til klage og domstolsprøvelse på miljøområdet, der blev undertegnet i Århus den 25.6.1998 og godkendt på Det Europæiske Fællesskabs vegne ved Rådets afgørelse 2005/370/EF af 17.2.2005 (EUT 2005, L 124, s. 1).

Domstolen fastslog for det første, at Århuskonventionens artikel 9, stk. 3, sammenholdt med chartrets artikel 47, bestemmer, at en miljøbeskyttelsesorganisation, der er behørigt stiftet, og som opererer i overensstemmelse med de krav, der er fastsat i national ret, skal kunne anfægte en afgørelse om godkendelse af et projekt, der kan være i strid med forpligtelsen til at forebygge forringelse af tilstanden for vandområder, som fastsat i artikel 4 i direktiv 2000/60 [129], for en domstol. Ifølge Domstolen forholder det sig således, at selv hvis Århuskonventionens artikel 9, stk. 3, indebærer, at de kontraherende medlemsstater bibeholder en skønsbeføjelse i forbindelse med gennemførelsen af denne bestemmelse, kan dette ikke medføre, at disse indfører kriterier, der er så strenge, at det rent faktisk bliver umuligt for miljøbeskyttelsesorganisationerne at anfægte de handlinger eller undladelser, der er nævnt i denne bestemmelse.

I den foreliggende sag kunne en miljøbeskyttelsesorganisation som Protect Natur-, Arten- und Landschaftsschutz Umweltorganisation – selv hvis den opfyldte kravene i Århuskonventionens artikel 2, stk. 5, for at være omfattet af udtrykket »den berørte offentlighed« – i princippet ikke opnå partsstatus i proceduren inden for rammerne af en administrativ procedure, der blev gennemført i henhold til vandlovgivningen. Artikel 9, stk. 3, i Århuskonventionen, sammenholdt med artikel 47 i chartret om grundlæggende rettigheder og artikel 14, stk. 1, i direktiv 2000/60, skal fortolkes således, at de er til hinder for en national procesret, der udelukker miljøbeskyttelsesorganisationer fra retten til deltagelse som part i proceduren i en godkendelsesprocedure, der har til formål at gennemføre direktiv 2000/60, og som begrænser retten til efterprøvelse med henblik på at anfægte afgørelser, der følger af en sådan procedure, alene til personer, der har partsstatus. Det tilkommer den nationale ret at fortolke national procesret i henhold til disse bestemmelser med henblik på sikre en sådan deltagelse.

I denne forbindelse og med forbehold af den forelæggende rets efterprøvelse af de relevante faktiske omstændigheder og nationale retsregler fastslog Domstolen ligeledes, at artikel 9, stk. 3 og 4, i den nævnte konvention, sammenholdt med artikel 47 i chartret om grundlæggende rettigheder, skal fortolkes således, at de er til hinder for, at der over for en miljøbeskyttelsesorganisation indføres en national processuel regel om præklusion, hvorefter en person har fortabt sin status som part i proceduren og derfor ikke kan anlægge sag til prøvelse af den afgørelse, der følger af denne procedure, hvis denne person har undladt at gøre sine indsigelser gældende rettidigt under den administrative procedure og senest i forbindelse med de mundtlige forhandlinger i denne procedure.

XVIII. FÆLLES HANDELSPOLITIK

I dens ***udtalelse 2/15*** (EU:C:2017:376), der blev afsagt i plenum den 16. maj 2017, skulle Domstolen i overensstemmelse med artikel 218, stk. 11, TEUF udtale sig om *Unionens kompetence til alene at indgå den frihandelsaftale, der var blevet forhandlet med Republikken Singapore*. Hvad angår en frihandelsaftale »af den nye generation« indeholder den foruden de traditionelle bestemmelser vedrørende nedsættelse af toldafgifter og ikke-toldmæssige hindringer, der berører handelen med varer og tjenesteydelser, bestemmelser på forskellige områder knyttet til handel. De forpligtelser, der er indeholdt i den påtænkte aftale, vedrører således markedsadgangen, beskyttelse af investeringer, beskyttelse af intellektuel ejendomsret, konkurrence og bæredygtig udvikling. Ved aftalen er der endvidere indført tvistbilæggelsesordninger og fastsat en specifik institutionel struktur, som bl.a. har til formål at gennemføre de forskellige forpligtelser og procedurer for udveksling af oplysninger, samarbejde og mægling, der er fastsat deri.

129/ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2000/60/EF af 23.10.2000 om fastlæggelse af en ramme for Fællesskabets vandpolitiske foranstaltninger (EFT 2000, L 327, s. 1).

Henset til genstanden og formålet med udkastet til frihandelsaftalen undersøgte Domstolen først, i hvilket omfang aftalens bestemmelser henhører under Unionens enekompetence inden for den fælles handelspolitik, som fastsat i artikel 3, stk. 1, litra e), TEUF. Da den fælles handelspolitik i henhold til artikel 207, stk. 1, i TEUF henhører under »Unionens optræden udadtil«, præciserede Domstolen i denne henseende, at kun de dele af aftalen, der specifikt vedrører samhandelen med et eller flere tredjelande, for så vidt som de hovedsageligt har til formål at fremme, lette eller regulere og har direkte og umiddelbare virkninger for denne, henhører under området for den fælles handelspolitik. I det omfang dette var tilfældet, både hvad angår forpligtelserne vedrørende samhandelen med varer i kapitel 2-6 og forpligtelserne vedrørende ikke-toldmæssige hindringer for handel og investeringer på området for produktion af vedvarende energi i kapitel 7, forpligtelserne vedrørende beskyttelse af intellektuel ejendomsret i kapitel 11, forpligtelserne på konkurrenceområdet i kapitel 12 og forpligtelserne på området for bæredygtig udvikling i kapitel 13, bekræftede Domstolen, at disse dele af den påtænkte frihandelsaftale henhører under Unionens enekompetence i henhold til artikel 3, stk. 1, litra e), TEUF.

For så vidt angår forpligtelserne vedrørende nedbringelsen af hindringerne for den grænseoverskridende levering af tjenesteydelser, for etableringen og for fysiske personers midlertidige tilstedeværelse, som fastsat i aftalens kapitel 8, konstaterede Domstolen, at det nævnte kapitel henhører under den fælles handelspolitik og følgelig under Unionens enekompetence i henhold til artikel 3, stk. 1, litra e), TEUF, bortset fra de deri fastsatte forpligtelser vedrørende levering af tjenesteydelser på transportområdet. Eftersom disse sidstnævnte forpligtelser er udelukket fra den fælles handelspolitik, jf. artikel 207, stk. 5, i TEUF, undersøgte Domstolen Unionens kompetence til at godkende dem i lyset af artikel 3, stk. 2, TEUF, der fastsætter Unionens enekompetence til at indgå internationale aftaler, når indgåelsen kan berøre fælles regler eller ændre deres rækkevidde. Ifølge Domstolen foreligger der en sådan risiko for påvirkning, når forpligtelserne i henhold til en aftale er omfattet af de fælles reglers anvendelsesområde, uden at det kræves, at det område, som de internationale forpligtelser omfatter, og det, som er omfattet af EU-lovgivningen, er fuldstændigt sammenfaldende. For så vidt som leveringen af de forskellige transporttjenester, der er fastlagt i aftalens kapitel 8, imidlertid rent faktisk kunne berøre eller ændre disse fælles EU-regler på området for sø-, jernbane- og vejtransport, konkluderede den, at Unionen havde enekompetence til at godkende disse forpligtelser i henhold til artikel 3, stk. 2, TEUF. Med hensyn til aftaleudkastets bestemmelser vedrørende transport ad indre vandveje bemærkede Domstolen, at disse bestemmelser kun fastsatte forpligtelser af en yderst begrænset rækkevidde, og som derfor ikke kunne have nogen indvirkning på arten af Unionens kompetence for så vidt angår de i kapitel 8 indeholdte forpligtelser. Henset til disse forskellige hensyn konkluderede Domstolen, at Unionen havde enekompetence for så vidt angår alle disse forpligtelser. Med henvisning til såvel artikel 3, stk. 1, litra e), TEUF, som for så vidt angår forpligtelserne vedrørende tjenesteydelser på transportområdet i artikel 3, stk. 2, TEUF, bekræftede Domstolen også Unionens enekompetence i forhold til bestemmelserne i aftalens kapitel 10, som indeholder forpligtelserne vedrørende offentlige indkøb.

Hvad angår beskyttelse af investeringer, der er fastsat i aftalens kapitel 9, afdeling A, sondrede Domstolen mellem direkte investeringer og andre investeringer. Med hensyn til den første type investeringer bemærkede den, at EU-retsakter på området for direkte udenlandske investeringer i henhold til ordlyden af artikel 207, stk. 1, TEUF henhører under den fælles handelspolitik, uden at der herved sondres mellem de retsakter, der tilsigter tiltrædelse af de nævnte investeringer, og de retsakter, som tilsigter beskyttelse af disse. Da de planlagte forpligtelser på området for direkte investeringer i øvrigt har til formål at fremme, lette og regulere samhandelen og kan have en direkte og umiddelbar virkning på denne samhandel, bekræftede Domstolen, at Unionen i henhold til artikel 3, stk. 1, litra e), TEUF har enekompetence til at godkende dem. Hvad angår de forpligtelser, der vedrører udenlandske investeringer, der ikke er direkte, såsom »porteføljeinvesteringer«, som foretages uden at ville opnå indflydelse på virksomhedens drift og kontrollen med den, der udgør kapitalbevægelser i den forstand, hvori udtrykket er anvendt i artikel 63 TEUF, fastslog den derimod, at disse hverken henhører under Unionens enekompetence i henhold til artikel 3, stk. 1, litra e), TEUF eller en enekompetence som omhandlet i artikel 3, stk. 2, TEUF. Hvad dette sidstnævnte aspekt angår forkastede Domstolen Kommissionens argument om, at kapitel 9, afdeling A, kunne berøre artikel 63 TEUF. De »fælles regler«, som artikel 3, stk. 2, TEUF henviser til, kan således ifølge Domstolen

ikke omfatte en bestemmelse i EUF-traktaten, navnlig fordi bestemmelserne i en af Unionen indgået international aftale ikke kan berøre regler i den primære EU-ret eller ændre disses rækkevidde. Godkendelsen af forpligtelser, der bidrager til indførelsen af den frie bevægelighed for kapital og betalinger på gensidig basis, kan således ifølge Domstolen anses for at være nødvendig for til fulde at gennemføre denne frie bevægelighed, hvilket er et af de mål, der er fastlagt i traktaterne som omhandlet i artikel 216, stk. 1, TEUF, og i denne forbindelse henhører under den delte kompetence mellem Unionen og medlemsstaterne i henhold til artikel 4, stk. 2, litra a), TEUF vedrørende det indre marked.

For så vidt angår den påtænkte aftales bestemmelser, som indeholder en række forpligtelser til og procedurer for udveksling af oplysninger, underretning, verifikation, samarbejde og mægling, og med henblik herpå fastsætter en specifik institutionel struktur, bemærkede Domstolen, at disse forpligtelser har til formål at sikre, at aftalens materielle bestemmelser er effektive ved i det væsentlige at indføre en organisk struktur, samarbejdsformer og bestemte beslutningsbeføjelser. Da disse bestemmelser har en accessorisk karakter, er de derfor omfattet af den samme kompetence, som de materielle bestemmelser, de ledsager, henhører under. Denne analyse blev også anvendt med hensyn til de forpligtelser, som er indeholdt i kapitel 14, der har overskriften »Gennemsigtighed«, og som også har en accessorisk karakter i forhold til de materielle bestemmelser, de ledsager.

Hvad endelig angår de bestemmelser i den påtænkte aftale, der vedrører tvistbilæggelse, sondrede Domstolen mellem den ordning, der finder anvendelse på tvister mellem investorer og stater, og den, der finder anvendelse på tvister mellem Unionen og Singapore. For så vidt angår den første ordning fastslog Domstolen, at den ikke var rent accessorisk i forhold til de materielle regler, for så vidt som den kan fjerne tvister fra den kompetence, som er tillagt medlemsstaternes domstole. Godkendelsen af en sådan ordning henhører således nødvendigvis under en delt kompetence mellem Unionen og medlemsstaterne. For så vidt angår tvistbilæggelsesordningen mellem Unionen og Singapore mindede Domstolen derimod om, at Unionens kompetence i internationale forhold og dens kompetence til at indgå internationale aftaler nødvendigvis omfatter en adgang til, at Unionen kan forpligte sig til at respektere afgørelser fra en retsinstans, der oprettes eller udpeges ved sådanne aftaler, for så vidt angår fortolkningen og anvendelsen af deres bestemmelser, eller fra et organ, der uden formelt at være en retsinstans i det væsentlige varetager retslige funktioner, såsom det tvistbilæggelsesorgan, som blev oprettet inden for rammerne af overenskomsten om oprettelse af Verdenshandelsorganisationen. Idet tvistbilæggelsesordningen mellem Unionen og Singapore endvidere udgør en del af de institutionelle rammer for den påtænkte aftales materielle bestemmelser og ikke kan fjerne tvister fra den kompetence, som er tillagt medlemsstaternes eller Unionens domstole, fandt Domstolen, at denne ordning henhører under den samme kompetence, som de materielle bestemmelser, de ledsager, henhører under.

Henset til alle disse betragtninger konkluderede Domstolen, at udkastet til frihandelsaftalen henhørte dels under Unionens enekompetence, dels under en delt kompetence mellem Unionen og medlemsstaterne.

Den 25. oktober 2017 gav Domstolen (Store Afdeling) i dommen ***Kommissionen mod Rådet*** (C-389/15, EU:C:2017:798) medhold i det annullationssøgsmål, som Kommissionen havde anlagt til prøvelse af *Rådets afgørelse 8512/15 af 7. maj 2015 om bemyndigelse til indledning af forhandlinger om en revideret Lissabonaftale* [130] *om oprindelsesbetegnelser og geografiske betegnelser.* Domstolen fandt, at forhandlingerne om det ændrede aftaleudkast henhører under den enekompetence, som artikel 3, stk. 1, TEUF tildeler Unionen på området for den fælles handelspolitik, der er omfattet af artikel 207, stk. 1, TEUF.

130/ Lissabonaftalen om beskyttelse af oprindelsesbetegnelser og deres nationale registrering, undertegnet den 31.10.1958, revideret i Stockholm den 14.7.1967 og ændret den 28.9.1979 (De Forenede Nationers traktatsamling, bind 828, nr. 13172, s. 205).

I denne forbindelse mindede Domstolen indledningsvis om sin faste praksis, hvorefter de internationale forpligtelser, som Unionen påtager sig på området for intellektuel ejendomsret, er omfattet af den fælles handelspolitik, når de dels har en særskilt tilknytning til den internationale samhandel, for så vidt som de hovedsageligt har til formål at fremme, lette eller regulere samhandelen, og dels har direkte og umiddelbare virkninger for denne. Domstolen fandt, at Internationale aftaler, der har til formål at sikre og organisere beskyttelsen af intellektuelle ejendomsrettigheder på parternes område, navnlig kan være omfattet af denne politik, for så vidt som de opfylder de to ovennævnte betingelser.

Hvad angår formålet med det nævnte udkast præciserede Domstolen, at i det omfang dette har som hovedformål at styrke det system, der er indført ved Lissabonaftalen, og – inden for den særlige union, der er skabt ved denne aftale – at udvide retten til den særskilte beskyttelse, den indfører for geografiske betegnelser, som supplement til den beskyttelse, som Pariserkonventionen [131] sikrer forskellige former for for industriel ejendomsret, må den anses for at udgøre et led i den kontekst af formål, der forfølges af den aftalesamling, den er en del af, og nærmere bestemt at have til formål fra Unionens synspunkt at lette og regulere samhandelen mellem denne og de tredjelande, der er parter i nævnte aftale.

Hvad angår virkningerne af det ændrede aftaleudkast fastslog Domstolen, at bestemmelserne i dette udkast har umiddelbar virkning på samhandelen mellem Unionen og de omhandlede tredjelande ved at give alle disse producenter – og enhver anden berørt fysisk eller juridisk person – de nødvendige midler til på ensartede materielle og processuelle betingelser at opnå en effektiv håndhævelse af den beskyttelse, som det ændrede aftaleudkast sikrer deres industrielle rettigheder, i tilfælde af skadelig eller illoyal anvendelse af oprindelsesbetegnelser eller geografiske betegnelser i udlandet.

Domstolen konkluderede derfor, at Rådet med urette havde vurderet, at den anfægtede afgørelse var omfattet af tilnærmelse af lovgivningerne på de områder, der vedrører det indre marked (artikel 114 TEUF), og dermed en delt kompetence mellem Unionen og dens medlemsstater, og annullerede følgelig denne afgørelse.

XIX. INTERNATIONALE AFTALER

Hvad angår internationale aftaler skal to udtalelser og en dom fremhæves. De to udtalelser vedrører henholdsvis Marrakeshtraktaten om fremme af adgang til offentliggjorte værker for personer, der er blinde eller synshæmmede eller på anden måde har et læsehandicap, og aftalen indgået mellem Canada og Den Europæiske Union om overførsel og behandling af passagerlisteoplysninger [132]. Dommen vedrører fortolkningen af en bestemmelse i en afgørelse fra Associeringsrådet EØF-Tyrkiet. Der skal ligeledes henvises til dom i sag C-687/15, ***Kommissionen mod Rådet*** (CMR-15), som vedrører den retlige form af de retsakter, der omhandlet i artikel 218, stk. 9, TEUF [133].

131/ Konventionen om beskyttelse af industriel ejendomsret, undertegnet i Paris den 20.3.1883 og senest revideret i Stockholm den 14.7.1967 samt ændret den 28.9.1979 (De Forenede Nationers traktatsamling, bind 828, nr. 11851, s. 305).

132/ Denne dom er omtalt i afsnit I »Grundlæggende rettigheder«.

133/ Denne dom er omtalt i afsnit III.2 »Unionens retsakter«.

Den 14. februar 2017 afgav Domstolen (Store Afdeling) udtalelse ***3/15*** (EU:C:2017:114) vedrørende Marrakeshtraktaten om fremme af adgang til offentliggjorte værker for personer, der er blinde, synshæmmede eller på anden måde læsehandicappede [134], der blev vedtaget i 2013 efter afslutningen af forhandlinger, der var blevet ført inden for rammerne af Verdensorganisationen for Intellektuel Ejendomsret. Traktaten pålægger bl.a. de kontraherende stater i deres nationale lovgivning at fastsætte, at visse enheder, dvs. offentlige institutioner og nonprofitorganisationer – som forestår uddannelse, undervisning af lærere, individuelt tilpasset læsning eller adgang til information – uden tilladelse fra rettighedshaveren kan sprede og gøre eksemplarer af offentliggjorte værker i tilgængeligt format tilgængelige for blinde, synshæmmede eller på anden måde læsehandicappede personer. Domstolen skulle tage stilling til, om Unionen havde kompetence til at indgå en sådan aftale.

Domstolen fastslog for det første, at indgåelsen af Marrakeshtraktaten ikke henhører under den fælles handelspolitik som defineret i artikel 207 TEUF. Formålet med traktaten er nemlig ikke at fremme, lette eller regulere den internationale samhandel af eksemplarer i tilgængeligt format, men at forbedre målgruppepersonernes vilkår ved på forskellig måde at lette disse personers adgang til offentliggjorte værker. De grænseoverskridende udvekslinger af eksemplarer i tilgængeligt format, der er tilsigtet med traktaten, kan desuden ikke sidestilles med international samhandel, der udføres med et kommercielt formål af almindelige erhvervsdrivende, eftersom udvekslingerne alene foretages mellem statslige institutioner eller nonprofitorganisationer på de i traktaten præciserede betingelser, og eksporten og importen er kun beregnet for målgruppepersonerne.

Domstolen fastslog for det andet, at samtlige de forpligtelser, der er fastsat i Marrakeshtraktaten, henhører under et område, der allerede i vidt omfang er omfattet af de fælles EU-regler, og at indgåelsen af denne traktat vil kunne berøre disse regler eller ændre deres rækkevidde som omhandlet i artikel 3, stk. 2, TEUF. Indgåelsen af Marrakeshtraktaten henhører derfor under Unionens enekompetence. Domstolen har nemlig fastslået, at direktiv 2001/29 [135] giver de medlemsstater, der ønsker det, mulighed for at indføre en undtagelse fra eller en indskrænkning i retten til reproduktion og retten til overføring til almenheden til gavn for handicappede. Det følger heraf, at den undtagelse eller indskrænkning, der fremgår af Marrakeshtraktaten, skal gennemføres inden for rammerne af det område, der er harmoniseret ved dette direktiv. Det samme gør sig gældende for de eksport- og importordninger, der er fastsat i denne traktat, for så vidt som de har et formål om at tillade overføring til almenheden eller spredning på en kontraherende stats område af eksemplarer i tilgængeligt format, der er offentliggjort i en anden kontraherende stat uden tilladelse fra rettighedshaverne. Domstolen fremhævede i denne forbindelse, at selv om medlemsstaterne i henhold til direktiv 2001/298 har mulighed for at indføre sådan en undtagelse eller indskrænkning, er der er tale om en mulighed, som EU-lovgiver har tildelt, og som er snævert afgrænset af kravene i EU-retten.

I ***udtalelse 1/15*** (EU:C:2017:592) [136] udtalte Domstolen (Store Afdeling) sig den 26. juli 2017 bl.a. om *det passende retsgrundlag for Rådets afgørelse om indgåelse af aftalen mellem Canada og Den Europæiske Union om overførsel og behandling af passagerlisteoplysninger*. Da valget af retsgrundlag for en EU-retsakt – herunder en retsakt, der vedtages med henblik på indgåelse af en international aftale – skal foretages på grundlag af objektive forhold, som kan være genstand for domstolsprøvelse, herunder bl.a. retsaktens formål og indhold, konstaterede Domstolen indledningsvis, at den påtænkte aftale bestod af to led, hvoraf det ene vedrører behovet for at beskytte den offentlige sikkerhed og det andet beskyttelse af passagerlisteoplysninger. Eftersom begge disse led skulle

134/ Rådet bemyndigede undertegnelsen på Unionens vegne af denne traktat ved Rådets afgørelse 2014/221/EU af 14.4.2014 (EUT 2014, L 115, s. 1).

135/ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2001/29/EF af 22.5.2001 om harmonisering af visse aspekter af ophavsret og beslægtede rettigheder i informationssamfundet (EFT 2001, L 167, s. 10).

136/ Denne udtalelse er ligeledes omtalt i afsnit I »Grundlæggende rettigheder«.

anses for at være væsentlige, konstaterede Domstolen efterfølgende, at de påtænkte foranstaltninger til beskyttelse af passagerers personoplysninger skulle henføres til artikel 16, stk. 2, TEUF, mens de foranstaltninger om overførsel af disse oplysninger til de kompetente strafferetlige myndigheder var omfattet af dem, der er støttet på artikel 87, stk. 2, litra a), TEUF. Efter bl.a. at have konstateret, at den omstændighed, at der henvises til to forskellige retsgrundlag, ikke indebærer forskellige vedtagelsesprocedurer, bekræftede Domstolen endelig Rådets afgørelse om, at indgåelse af den påtænkte aftale skulle støttes på såvel artikel 16, stk. 2, TEUF som artikel 87, stk. 2, litra a), TEUF.

Den 5. december 2017 frifandt Domstolen (Store Afdeling) i dommen ***Tyskland mod Rådet*** (C-600/14, EU:C:2017:935) Rådet for Den Europæiske Union for en påstand om delvis annullation af Rådets afgørelse 2014/699 [137] om fastsættelse af den holdning, der skal indtages på vegne af Den Europæiske Union for så vidt angår visse ændringer i konventionen om internationale jernbanebefordringer (COTIF). Til støtte for dette søgsmål havde Forbundsrepublikken Tyskland bl.a. gjort gældende, at visse af de punkter, med udgangspunkt i hvilke den anfægtede afgørelse fastlagde de holdninger, som skulle indtages på vegne af Unionen, ikke er omfattet af Unionens eksterne kompetence, eftersom Unionen ikke først havde vedtaget fælles regler, som kan berøres af disse ændringer.

I sin dom fastslog Domstolen indledningsvis, at Unionens kompetence til at indgå internationale aftaler ikke alene følger af en udtrykkelig hjemmel i traktaterne, men kan også implicit udledes af andre traktatbestemmelser og af retsakter, som i medfør af de nævnte bestemmelser er udstedt af Fællesskabets institutioner. Navnlig såfremt der med henblik på virkeliggørelsen af et bestemt mål ved EU-retten er tildelt disse institutioner kompetence internt, har Unionen kompetence til at påtage sig de nødvendige internationale forpligtelser til virkeliggørelse af dette mål, også selv om der ikke findes nogen udtrykkelig bestemmelse herom. Følgelig kan Unionen have en ekstern kompetence ud over de i artikel 3, stk. 2, TEUF nævnte tilfælde. Domstolen bemærkede i denne forbindelse, at COTIF's bestemmelser, som de omtvistede ændringer vedrører, har til formål at indføre harmoniserede standarder på internationalt niveau, herunder for international transport til eller fra en medlemsstats område eller gennem en eller flere medlemsstaters områder, for så vidt angår de dele af en strækning, som foretages uden for Unionens område, og i princippet ligeledes for så vidt angår de dele af en strækning, som foretages inden for Unionens område. Den omstændighed, at Unionens indtager en holdning til disse ændringer, bidrager dermed til en gennemførelse af målene med den fælles transportpolitik inden for rammerne af den kompetence, som Unionen er tildelt i henhold til artikel 91, stk. 1, TEUF, hvilken kompetence ligeledes har et eksternt element.

Domstolen anførte ligeledes, at Unionens eksterne kompetence, som er omhandlet i det i artikel 216, stk. 1, TEUF nævnte andet tilfælde, nemlig det tilfælde, hvor indgåelse af en aftale er »nødvendig for i forbindelse med Unionens politikker at nå et af de mål, der er fastlagt i traktaterne«, ikke forudsætter, at der tidligere er vedtaget EU-regler, som kan berøres af de omtvistede ændringer. Det kunne dermed ikke gøres gældende, at Unionen på transportområdet, som er omfattet af området med delt kompetence mellem Unionen og dens medlemsstater, ikke kan handle udadtil, før den har handlet indadtil gennem vedtagelse af fælles regler inden for de områder, hvorpå der er indgået internationale forpligtelser.

137/ Rådets afgørelse 2014/699/EU af 24.6.2014 om fastsættelse af den holdning, der skal indtages på vegne af Den Europæiske Union på det 25. møde i OTIF's Revisionsudvalg for så vidt angår visse ændringer i konventionen om internationale jernbanebefordringer (COTIF) og tillæggene dertil (EUT 2014, L 293, s. 26).

I dommen ***Tekdemir*** (C-652/15, EU:C:2017:239), der blev afsagt den 29. marts 2017, skulle Domstolen fortolke stand still-klausulen i artikel 13 i afgørelse nr. 1/80 vedtaget af associeringsrådet EØF-Tyrkiet [138], der forbyder medlemsstaterne og Tyrkiet at indføre nye begrænsninger for så vidt angår vilkårene for adgang til beskæftigelse for arbejdstagere og deres familiemedlemmer, der på nævnte landes områder har opnået opholds- og arbejdstilladelse i henhold til gældende lovgivning. I den foreliggende sag havde en tyrkisk statsborger, som var født i Tyskland i juni 2014, og som var retligt repræsenteret ved sine forældre, i juli samme år anmodet om opholdstilladelse i henhold til tysk ret. Barnets mor, som også er tyrkisk statsborger, havde efter indrejse til Tyskland med et Schengenvisum for turister i 2013 indgivet en ansøgning om asyl i Tyskland. Da barnet blev født, havde hun opholdsret i sin egenskab af asylansøger. Barnets far, der ligeledes er tyrkisk statsborger, var i besiddelse af opholdstilladelse, der var gyldig indtil oktober 2016.

De kompetente tyske myndigheder havde på grundlag af en national bestemmelse, som var indført efter ikrafttrædelsen af afgørelse nr. 1/80 i Tyskland, givet afslag på ansøgningen om udstedelse af en opholdstilladelse til barnet, idet myndigheden fandt, dels at det ikke var uacceptabelt at kræve, at barnet efterfølgende gennemførte en visumprocedure, også selv om dette uundgåeligt ville medføre, at barnet og dets mor i det mindste midlertidigt måtte adskilles fra faren, henholdsvis ægtemanden, dels at det heller ikke var urimeligt at henvise barnets far til at fortsætte det familiære og ægteskabelige samliv med sin søn og hustru i Tyrkiet.

Domstolen bemærkede med henvisning til fortolkningen i dommen ***Demir*** [139], at målet om en effektiv styring af migrationsstrømme kan udgøre et tvingende alment hensyn, kan begrunde en national foranstaltning, som er indført efter ikrafttrædelsen af afgørelse nr. 1/80 i den pågældende medlemsstat, og pålægge tredjelandsstatsborgere under 16 år en pligt til at have en opholdstilladelse for at indrejse og opholde sig i denne medlemsstat. En sådan foranstaltning er dog ikke forholdsmæssig i forhold til det tilstræbte mål, såfremt reglerne for dens gennemførelse over for børn, der er tredjelandsstatsborgere og født i den pågældende medlemsstat, og hvis ene forælder er en tyrkisk arbejdstager med lovligt ophold i denne medlemsstat, går ud over, hvad der er nødvendigt for at nå dette mål, navnlig når anvendelsen af en sådan foranstaltning har den konsekvens, at denne arbejdstager må vælge mellem at fortsætte sin lønnede beskæftigelse i den pågældende medlemsstat og få sit familieliv alvorligt forstyrret eller at give afkald på denne beskæftigelse uden nogen garanti for at kunne komme ind på arbejdsmarkedet igen ved hans eventuelle tilbagekomst fra Tyrkiet.

XX. FÆLLES UDENRIGS- OG SIKKERHEDSPOLITIK

På området for restriktive foranstaltninger inden for den fælles udenrigs- og sikkerhedspolitik (FUSP) skal fem domme nævnes. Tre domme omhandler indefrysning af midler over for grupper eller personer, der blev anset for at være forbundet med terrorhandlinger. Den fjerde dom omhandler Domstolens kompetence til at træffe afgørelse om gyldigheden af Rådets afgørelse om gennemførelse af restriktive foranstaltninger over for visse

138/ Associeringsrådets afgørelse nr. 1/80 af 19.9.1980 om udvikling af associeringen, der er knyttet til aftalen om oprettelse af en associering mellem Det Europæiske Økonomiske Fællesskab og Tyrkiet, som blev undertegnet den 12.9.1963 i Ankara dels af Republikken Tyrkiet, dels af EØF's medlemsstater og Fællesskabet, og som blev indgået, godkendt og bekræftet på Fællesskabets vegne ved Rådets afgørelse 64/732/EØF af 23.12.1963 (Samling af Aftaler indgået af De Europæiske Fællesskaber, bind 3, s. 541).

139/ Domstolens dom af 7.11.2013, ***Demir*** (C-225/12, EU:C:2013:725).

russiske virksomheder som følge af Den Russiske Føderations handlinger i Ukraine. Endelig skal der henvises til dommen i sagen ***Safa Nicu Sepahan mod Rådet*** (C-45/15 P), der omhandler erstatning for en skade, der følger af en afgørelse om indefrysning af midler [140].

I dommen ***A m.fl.*** (C-158/14, EU:C:2017:202), afsagt den 14. marts 2017, skulle Domstolen (Store Afdeling) udtale sig om *gyldigheden af Rådets gennemførelsesforordning (EU) nr. 610/2010* [141], *der opretholder enheden De Tamilske Tigre (LTTE) på listen over de grupper, der er involveret i terrorhandlinger og er genstand for restriktive foranstaltninger.* Tvisten i hovedsagen vedrørte nationale foranstaltninger om indefrysning af økonomiske ressourcer hos flere personer, der havde fremskaffet midler til LTTE. Eftersom disse nationale afgørelser tog hensyn til gennemførelsesforordning nr. 610/2010, havde sagsøgerne i hovedsagen rejst tvivl om gyldigheden af den nævnte gennemførelsesforordning med den begrundelse, at LTTE's handlinger ikke var terrorhandlinger, men mere aktiviteter, som væbnede styrker udfører, som defineret i humanitær folkeret, eftersom de er en del af en væbnet konflikt. Den forelæggende ret rejste således spørgsmål om, hvorvidt – i forbindelse med undersøgelsen af gyldigheden af gennemførelsesforordning nr. 610/2010 – aktiviteter, som væbnede styrker udfører under væbnede konflikter, som defineret i humanitær folkeret, udgør »terrorhandlinger« i henhold til EU-retten om bekæmpelse af terrorisme.

Indledningsvis bekræftede Domstolen, at selv om sagsøgerne i hovedsagen i forbindelse med et annullationssøgsmål ikke havde iværksat retlige skridt mod gennemførelsesforordning nr. 610/2010 og de retsakter, der blev vedtaget forud for denne, havde sagsøgerne imidlertid ret til at bestride gyldigheden af de nævnte retsakter for den forelæggende ret. I denne henseende bemærkede Domstolen, at en anmodning om præjudiciel afgørelse, der vedrører gyldigheden af en EU-retsakt, kun kan forkastes i det tilfælde, hvor en fysisk eller juridisk person, der havde kunnet anlægge et annullationssøgsmål til prøvelse af en EU-retsakt, har undladt det inden for den fastsatte frist, selv om et sådant søgsmål åbenbart havde kunnet antages til realitetsbehandling, og har gjort gældende inden for rammerne af en national procedure, at denne retsakt er ulovlig, med henblik på at anspore den nationale ret til at forelægge Domstolen en anmodning om præjudiciel afgørelse vedrørende gyldigheden af denne, således at den endelige karakter, som retsakten har over for den pågældende efter udløbet af søgsmålsfristen, bliver omgået. I nærværende sag var det ikke åbenbart, at det af sagsøgerne anlagte annullationssøgsmål ikke ville kunne antages til realitetsbehandling. For det første fremhævede Domstolen, at sagsøgerne ikke selv var opført på listen over indefrysning af midler. Opførelsen af LTTE på listen over indefrysning af midler er almengyldig for så vidt angår andre personer end denne enhed, idet den bidrager til at pålægge et ubestemt antal personer at overholde de restriktive foranstaltninger, der er truffet over for enheden. Derfor var det ikke åbenbart, at sagsøgerne var »individuelt« berørt af disse retsakter. Desuden var deres situation blevet umiddelbart berørt, ikke af EU-retsakter vedrørende denne opførelse, men af pålæggelsen af sanktioner, der alene er støttet på nederlandsk ret, hvori der blandt andre forhold er blevet taget hensyn til denne opførelse. Følgelig var det ifølge Domstolen ikke godtgjort, at annullationssøgsmålet anlagt af sagsøgerne til prøvelse af EU-retsakter vedrørende opførelsen og opretholdelsen af LTTE på listen over indefrysning af midler ville have kunnet antages til realitetsbehandling.

Derefter fremhævede Domstolen – efter at have bemærket, at en forordning, der fastsætter restriktive foranstaltninger, skal fortolkes i lyset af ikke alene den afgørelse, der er omhandlet i artikel 215, stk. 2, TEUF, men ligeledes den historiske sammenhæng, hvori den forordning indgår – at med henblik på undersøgelsen af

140/ Denne dom er omtalt i afsnit III.4 »Unionens ansvar uden for kontraktforhold«.

141/ Rådets gennemførelsesforordning (EU) nr. 610/2010 af 12.7.2010 om gennemførelse af artikel 2, stk. 3, i forordning (EF) nr. 2580/2001 om specifikke restriktive foranstaltninger mod visse personer og enheder med henblik på at bekæmpe terrorisme og om ophævelse af gennemførelsesforordning (EU) nr. 1285/2009 (EUT 2010, L 178, s. 1).

gyldigheden af gennemførelsesforordning nr. 610/2010 er forordning nr. 2580/2001 [142] og den fælles holdning 2001/931 [143], som i det væsentlige henhører under den fælles udenrigs- og sikkerhedspolitik, og hvis formål er at gennemføre FN's Sikkerhedsråds resolution 1373 (2001), relevante.

Domstolen konstaterede, at den humanitære folkeret forbyder terrorhandlinger, og fastslog dernæst, at den nævnte folkeret forfølger andre mål end dem, der forfølges med fælles holdning 2001/931 og forordning nr. 2580/2001, uden dog at forbyde vedtagelsen af forebyggende foranstaltninger som de omhandlede. Anvendelsen af EU-retsakterne afhænger ikke af de kvalificeringer, som følger af humanitær folkeret, og de aktiviteter, som væbnede styrker udfører under væbnede konflikter, kan derfor udgøre »terrorhandlinger« i disse EU-retsakters forstand. Domstolen fastslog følgelig, at gennemførelsesforordning nr. 610/2010 og de retsakter, der blev vedtaget forud for denne, vedrørende opførelsen af LTTE på listen over indefrysning af midler, var gyldige.

I to domme af 26. juli 2017, ***Rådet mod LTTE*** (C-599/14 P, EU:C:2017:583), og ***Rådet mod Hamas*** (C-79/15 P, EU:C:2017:584), skulle Domstolen (Store Afdeling) tage stilling til to domme fra Retten [144], der havde annulleret Rådets retsakter, som mellem 2010 og 2014 havde forlænget foranstaltningerne om indefrysning af midler, som var blevet vedtaget af denne institution mod Hamas og Liberation Tigers of Tamil Eelam (LTTE) på grundlag af fælles holdning 2001/931 [145] og forordning nr. 2580/2001 [146]. Domstolen stadfæstede i disse domme, at *Rådet kan opretholde en enhed på listen over enheder, der mistænkes for at være forbundet med terrorhandlinger, hvis det konkluderer, at risikoen for, at denne er involveret i terrorhandlinger, der begrundede dennes oprindelige opførelse, fortsat foreligger.* I denne henseende præciserede Domstolen, selv om en sådan oprindelig opførelse på listen skal være støttet på en national afgørelse truffet af en kompetent myndighed, at dette krav ikke finder tilsvarende anvendelse på en senere opretholdelse af en opførelse.

I nærværende sag havde Rådet den 27. december 2001 [147] opført Hamas og den 29. maj 2006 [148] LTTE på listen nævnt i artikel 2, stk. 3, i forordning nr. 2580/2001. Disse opførelser, som Rådet regelmæssigt forlængede, var støttet på afgørelser truffet af Det Forenede Kongeriges myndigheder, en afgørelse truffet af de indiske myndigheder vedrørende LTTE og to afgørelser truffet af USA's myndigheder samt en britisk afgørelse vedrørende Hamas. Da Hamas og LTTE ikke havde bestridt Rådets afgørelser, der oprindeligt opførte dem på listen, anfægtede de den senere opretholdelse af dem på listen. Retten annullerede disse retsakter med bl.a. den begrundelse, at de

142/ Rådets forordning (EF) nr. 2580/2001 af 27.12.2001 om specifikke restriktive foranstaltninger mod visse personer og enheder med henblik på at bekæmpe terrorisme (EFT 2001, L 344, s. 70, berigtiget i EUT 2010, L 52, s. 58).

143/ Rådet fælles holdning 2001/931/FUSP af 27.12.2001 om anvendelse af specifikke foranstaltninger til bekæmpelse af terrorisme (EFT 2001, L 344, s. 93).

144/ Dom af 16.10.2014, ***LTTE mod Rådet*** (T-208/11 og T-508/11, EU:T:2014:885), og af 17.12.2014, ***Hamas mod Rådet*** (T-400/10, EU:T:2014:1095).

145/ Nævnt ovenfor i fodnote 142.

146/ Rådets forordning (EF) nr. 2580/2001 af 27.12.2001 om specifikke restriktive foranstaltninger mod visse personer og enheder med henblik på at bekæmpe terrorisme (EFT 2001, L 344, s. 70).

147/ Rådets afgørelse 2001/927/EF af 27.12.2001 om opstilling af den liste, der er omhandlet i artikel 2, stk. 3, i Rådets forordning (EF) nr. 2580/2001 om specifikke restriktive foranstaltninger mod visse personer og enheder med henblik på at bekæmpe terrorisme (EFT 2001, L 344, s. 83).

148/ Rådets afgørelse 2006/379/EF af 29.5.2006 om gennemførelse af artikel 2, stk. 3, i forordning (EF) nr. 2580/2001 om specifikke restriktive foranstaltninger mod visse personer og enheder med henblik på at bekæmpe terrorisme, og om ophævelse af afgørelse 2005/930/EF (EUT 2006, L 144, s. 21).

omhandlede foranstaltninger ikke var baseret på faktiske omstændigheder, der var kontrolleret og anført i de afgørelser, der var truffet af de kompetente myndigheder (hvilket fælles holdning 931/2001 ifølge Retten kræver), men på oplysninger, som Rådet havde fra pressen og internettet.

Idet Domstolen skulle udtale sig om de betingelser, som Rådet er forpligtet til at overholde ved en periodisk gennemgang af de restriktive foranstaltninger, der er i kraft, bekræftede Domstolen sin praksis fra Al-Aqsa [149], hvorefter Rådet kan opretholde en person eller enhed på listen, hvis det konkluderer, at risikoen for, at denne er involveret i terrorhandlinger, fortsat foreligger. Domstolen præciserede i nærværende tilfælde, at med henblik på at godtgøre, at denne risiko vedrørende LTTE og Hamas fortsat foreligger, var Rådet forpligtet til at støtte sig på nyere forhold end de nationale afgørelser, der havde begrundet deres oprindelige opførelse. I medfør af artikel 1, stk. 4, i fælles holdning 2001/931 skal alene den oprindelige opførelse på listen ifølge Domstolen være støttet på en national afgørelse fra en kompetent myndighed. En sådan betingelse er i henhold til artikel 1, stk. 6, i fælles holdning ikke fastsat for den senere opretholdelse af sådanne enheder på listen, der kan være støttet på andre kilder. Domstolen bemærkede i denne henseende, at de berørte enheder under alle omstændigheder var beskyttet gennem muligheden for at anlægge søgsmål ved Unionens retsinstanser til prøvelse af alle de forhold, som Rådet har støttet sig på ved den periodiske gennemgang.

Når Domstolen derfor havde ophævet Rettens dom om Hamas og hjemviste sagen til denne ret, har den derimod stadfæstet Rettens dom, der annullerer foranstaltningerne vedtaget af Rådet om indefrysning af LTTE's midler, og dette er til trods for den retlige fejl, der er begået i den samme dom. Henset til den omstændighed, at LTTE led et militært nederlag i 2009, og at dette var en væsentlig ændring af situationen, som kunne rejse tvivl om, hvorvidt risikoen for denne gruppes involvering i terroraktiviteter fortsat foreligger, fastslog Domstolen, at Rådet i begrundelsen for de anfægtede retsakter skulle angive de forhold, der kan støtte dets vurdering, hvilket det ikke gjorde. Domstolen fastslog herefter, at Rådet kun kan støtte den oprindelige opførelse af en person eller enhed på listen på en afgørelse fra en kompetent myndighed i et tredjeland, når det nøje har kontrolleret, om den relevante lovgivning i dette tredjeland sikrer en beskyttelse af retten til forsvar og af retten til en effektiv domstolsbeskyttelse, der svarer til den, der sikres på EU-plan, og at denne vurdering skal være begrundet i begrundelsen.

Endelig bekræftede Domstolen (Store Afdeling) i dom ***Rosneft*** (C-72/15, EU:C:2017:236), afsagt den 28. marts 2017, *gyldigheden af Rådets afgørelse 2014/512* [150] *og forordning nr. 833/2014* [151] *om restriktive foranstaltninger på baggrund af Ruslands handlinger i Ukraine, som omfatter visse russiske virksomheder tilknyttet den russiske stat*. En af de berørte virksomheder havde for den forelæggende ret bestridt gyldigheden af de af Rådet truffede restriktive foranstaltninger mod sig og af de nationale gennemførelsesforanstaltninger.

For det første bekræftede Domstolen sin kompetence til at træffe præjudiciel afgørelse om gyldigheden af en retsakt, der er vedtaget på grundlag af bestemmelserne om FUSP, forudsat at anmodningen om præjudiciel afgørelse vedrører enten kontrol af institutionernes procedurer og deres beføjelser som fastsat i traktaterne med henblik på udøvelsen af Unionens kompetencer eller prøvelse af lovligheden af restriktive foranstaltninger over for de pågældende fysiske eller juridiske personer. Hvad angår udelukkelsen af Domstolens kompetence

149/ Domstolens dom af 15.11.2012, ***Al-Aqsa mod Rådet*** og ***Nederlandene mod Al-Aqsa*** (C-539/10 P og C-550/10 P, EU:C:2012:711).

150/ Rådets afgørelse 2014/512/FUSP af 31.7.2014 om restriktive foranstaltninger på baggrund af Ruslands handlinger, der destabiliserer situationen i Ukraine (EUT 2014, L 229, s. 13), som ændret ved Rådets afgørelse 2014/872/FUSP af 4.12.2014 (EUT 2014, L 349, s. 58, berigtiget i EUT 2014, L 350, s. 15).

151/ Rådets forordning (EU) nr. 833/2014 af 31.7.2014 om restriktive foranstaltninger på baggrund af Ruslands handlinger, der destabiliserer situationen i Ukraine (EUT 2014, L 229, s. 1), som ændret ved Rådets forordning (EU) nr. 1290/2014 af 4.12.2014 (EUT 2014, L 349, s. 20, berigtiget i EUT 2014, L 369, s. 79).

på FUSP-området, der er fastsat i artikel 24, stk. 1, andet afsnit, sidste punktum, TEU og i artikel 275, stk. 1, TEUF, samt undtagelsen, der er fastsat i den henseende i samme bestemmelse i EU-traktaten og i artikel 275, stk. 2, TEUF, fremhævede Domstolen bl.a., at selv om chartrets artikel 47 ganske vist ikke kan skabe en kompetence for Domstolen, når en sådan kompetence er udelukket i medfør af traktaterne, indebærer princippet om en effektiv domstolsbeskyttelse imidlertid, at udelukkelsen af Domstolens kompetence på FUSP-området skal fortolkes indskrænkende. Eftersom formålet med den procedure, som gør det muligt for Domstolen at træffe præjudiciel afgørelse, er at sikre overholdelsen af lov og ret ved fortolkningen og anvendelsen af traktaterne, ville det være i strid med både sidstnævnte bestemmelse og princippet om en effektiv domstolsbeskyttelse at anlægge en indskrænkende fortolkning af den kompetence, som Domstolen tillægges ved artikel 275, stk. 2, TEUF, hvortil artikel 24, stk. 1, TEU henviser.

For så vidt som Domstolen i medfør af artikel 24, stk. 1, TEU og artikel 275, stk. 2, TEUF har en materiel kompetence til at træffe afgørelse om gyldigheden af EU-retsakter, dvs. navnlig når der er tale om restriktive foranstaltninger over for fysiske eller juridiske personer, ville det på denne baggrund være i strid med opbygningen af det effektive retsbeskyttelsessystem, der er indført ved traktaterne, at fortolke sidstnævnte bestemmelse således, at den udelukker muligheden for, at medlemsstaterne kan anmode Domstolen om at træffe afgørelse om gyldigheden af rådsafgørelser, som fastsætter vedtagelse af sådanne foranstaltninger.

For det andet, hvad angår gyldigheden af de omtvistede retsakter, konstaterede Domstolen bl.a., at henset til de forskellige funktioner, som de retsakter, der er vedtaget af Rådet i medfør af artikel 29 TEU, og de, der er vedtaget i medfør af artikel 215 TEUF, har, kan den omstændighed, at afgørelse 2014/512, som Rådet har vedtaget i medfør af artikel 29 TEU, præciserer formålet med de restriktive foranstaltninger, i princippet ikke anses for at gribe ind i den procedure, der er fastsat i artikel 215 TEUF til gennemførelse af nævnte afgørelse. Dette forhold har derfor ikke i forbindelse med vedtagelsen af forordning nr. 833/2014, der gennemfører denne afgørelse, den udøvelse af kompetencer, som artikel 215 TEUF giver EU's højtstående repræsentant for udenrigsanliggender og sikkerhedspolitik samt til Kommissionen. Endelig bemærkede Domstolen, at vigtigheden af de formål, der forfølges med de omtvistede retsakter, kan begrunde negative konsekvenser for visse operatører, og det indgreb, der følger af disse retsakter, i virksomheders frihed til at oprette og drive egen virksomhed og disses ejendomsret var ikke uforholdsmæssig. Desuden er retssikkerhedsprincippet og princippet ***nulla poena sine lege certa*** ifølge Domstolen ikke til hinder for, at en medlemsstat indfører strafferetlige sanktioner, der skal finde anvendelse i tilfælde af overtrædelse af forordningens bestemmelser, selv om disse bestemmelser kan gøres til genstand for en efterfølgende gradvis klarlægning ved Domstolen.

C/ ARBEJDET VED DOMSTOLENS JUSTITSKONTOR I 2017

Ved Marc-André GAUDISSART, assisterende justitssekretær

Som det fremgår af de grundlæggende tekster, som regulerer Domstolens organisation og virke, har Justitskontoret tre hovedopgaver.

Justitskontoret har i henhold til procesreglementet til opgave at sikre modtagelse, videregivelse og opbevaring af alle dokumenter og sørger først og fremmest for en god afvikling af retssagerne og opbevaring af akterne i de sager, der er blevet indbragt for Domstolen, fra indførelsen af det indledende processkrift eller af anmodningen om præjudiciel afgørelse i Justitskontorets register til forkyndelsen for parterne af den afgørelse, hvorved sagens behandling ved Domstolen afsluttes, og arkivering af sagsakterne.

I forbindelse med udøvelsen af denne første opgave – og i forlængelse heraf – holder Justitskontoret den nødvendige kontakt på alle Den Europæiske Unions officielle sprog med parternes repræsentanter, tredjemænd og de retsinstanser i medlemsstaterne, som forelægger anmodninger om præjudiciel afgørelse vedrørende fortolkningen eller gyldigheden af EU-retten.

Endelig står Justitskontoret til rådighed for Domstolens medlemmer, som det bistår i alle deres embedshandlinger. Denne bistand kommer naturligvis til udtryk i forbindelse med behandlingen af de mange processuelle spørgsmål, der rejses i løbet af en sag, og i forbindelse med Justitskontorets embedsmænds aktive deltagelse i Domstolens retsmøder og i afdelingernes administrative møder, men ligeledes i forbindelse med embedsmændenes involvering i arbejdet i de forskellige udvalg, herunder navnlig Udvalget vedrørende statutten for Domstolen og procesreglementet.

Arbejdet i sidstnævnte udvalg var intenst i det forgangne år. Udvalget udarbejdede ikke alene teksten til den rapport, som blev sendt til Europa-Parlamentet, Rådet og Kommissionen den 14. december 2017, og som vedrørte en eventuel delvis overdragelse af visse præjudicielle forelæggelser til Retten [1], men foretog ligeledes grundige refleksioner over, hvilke konsekvenser reformen af Den Europæiske Unions retsinstansers struktur kan få for kompetencefordelingen mellem Domstolen og Retten med hensyn til direkte søgsmål, og hvilken indvirkning udviklingen af europæiske og nationale bestemmelser og praksis inden for databeskyttelse kan have på offentliggørelsen af retspraksis. Disse refleksioner pågår stadig på tidspunktet, hvor disse linjer skrives.

De efterfølgende afsnit vil derfor koncentrere sig om den egentlige judicielle virksomhed og de store linjer, som kan udledes af statistikkerne, der viser, at 2017 var kendetegnet ved et højt tempo, både med hensyn til indbragte sager og til afsluttede sager.

Indbragte sager

I 2017 blev der indbragt 739 sager for Domstolen. Hvis man ser bort fra 1979 – som udgjorde et helt usædvanligt år, idet der blev indbragt 1 324 nye sager, herunder mere end tusind forbundne tjenestemandssager – er der tale om det højeste antal sager, som er blevet registreret ved Domstolen siden oprettelsen, idet den foregående

1/ Rapporten er tilgængelig på alle Den Europæiske Unions sprog på Institutionens hjemmeside (https://curia.europa.eu, under rubrikken Domstolen – Sagsbehandingen).

rekord blev sat i 2015 med 713 nye sager. Denne stigning skyldes hovedsageligt en stigning i antallet af præjudicielle forelæggelser for Domstolen, som udgjorde 533 i 2017, hvilket er en stigning på 13% i forhold til det foregående år, hvor der blev forelagt 470 anmodninger om præjudiciel afgørelse for Domstolen.

Denne nye rekord kan ganske vist til dels forklares ved, at der blev indbragt omkring 40 ensartede sager fra Tyskland vedrørende fortolkningen af forordning (EF) nr. 261/2004 vedrørende kompensation til flypassagerer ved boardingafvisning og ved aflysning eller lange forsinkelser [2], men den vidner tillige om den tillid, som retsinstanserne i medlemsstaterne har til Domstolen. De præjudicielle forelæggelser i 2017 kommer stort set fra samtlige medlemsstater, og fra samtlige retsinstanser inden for disse – inklusive forfatningsdomstole – og de vedrører så forskellige EU-retlige områder som transport, skatter og afgifter, forbrugerbeskyttelse, socialpolitik og miljø uden selvfølgelig at glemme spørgsmål vedrørende afsnit V i traktaten om Den Europæiske Unions funktionsmåde i forbindelse med migrationskrisen og de foranstaltninger, som de nationale myndigheder traf i den forbindelse.

Det er navnlig inden for disse områder, at Domstolen har set et stigende antal præjudicielle forelæggelser fra Tyskland, Østrig og Nederlandene, men ligeledes et stigende antal forelæggelser fra de lande, som senest har tiltrådt Unionen såsom Ungarn, Litauen eller Estland (med henholdsvis 22, 10 og 7 indbragte præjudicielle forelæggelser i 2017).

Da Domstolen i 2015 og 2016 traf afgørelse vedrørende adskillige vigtige spørgsmål knyttet til det følsomme område for kreditlån, faldt antallet af præjudicielle forelæggelser fremsat af spanske domstole, som var direkte konfronteret med dette problem, med halvdelen i 2017. Den samme konstatering kan gøres med hensyn til forelæggelser fra Storbritannien (hvor antallet faldt fra 23 forelæggelser i 2016 til 11 forelæggelser i 2017), hvorimod antallet af forelæggelser fra irske domstole gik i den anden retning, idet antallet steg fra 6 forelæggelser i 2016 til 12 forelæggelser i 2017, og det samme gælder forelæggelser fra Finland, som steg fra 7 til 13 i den samme periode.

I de efterfølgende statistikker vil læseren finde en detaljeret oversigt over de præjudicielle forelæggelser i 2017 opdelt efter medlemsstat og efter retsinstans.

Foruden den store mængde anmodninger om præjudiciel afgørelse, som udgør næsten tre fjerdedele af de indbragte sager i 2017, bemærkes ligeledes en stigende tendens i antallet af traktatbrudssøgsmål (fra 31 i 2016 til 41 i 2017) og et fald i antallet af appeller, idet disse – alle kategorier medregnet – er faldet fra 175 sager til 147 sager i den samme periode. Det er imidlertid for tidligt på dette tidspunkt at drage endelige konklusioner med hensyn til denne udvikling, da antallet af traktatbrudssøgsmål i 2016 var på et historisk lavt niveau, hvorimod antallet af appeller til Domstolen afhænger af flere indbyrdes forbundne parametre, herunder antallet af afgørelser truffet af Retten og parternes vurdering af chancerne for at vinde sagen. Faldet i antallet af appeller i 2016 og 2017 kan være et indicium for positive virkninger af den tidligere omtalte reform af retsinstanserne sammenholdt med de foranstaltninger, som Domstolen har truffet for hurtigt at behandle appelsager, hvor det er åbenbart, at appellen skal afvises, eller at appellen er ugrundet, men det varer naturligvis nogle år, inden det kan ses, om disse tendenser slår igennem.

2/ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EF) nr. 261/2004 af 11.2.2004 om fælles bestemmelser om kompensation og bistand til luftfartspassagerer ved boardingafvisning og ved aflysning eller lange forsinkelser og om ophævelse af forordning (EØF) nr. 295/91 (EUT 2004, L 46 af 17.2.2004, s. 1).

Endelig bemærkes, at Kongeriget Belgien i 2017 har anmodet Domstolen om en udtalelse i medfør af artikel 218, stk. 11, i traktaten om Den Europæiske Unions funktionsmåde, hvorvidt den samlede økonomi- og handelsaftale mellem Canada på den ene side og Den Europæiske Union og dens medlemsstater på den anden side, der blev undertegnet i Bruxelles den 30. oktober 2016 (»CETA«), er forenelig med traktaterne. Domstolen skal navnlig tage stilling til, hvorvidt mekanismen til bilæggelse af investeringstvister i denne aftale er forenelig med traktaterne.

Afsluttede sager

Hvor antallet af indbragte sager steg i 2017, forblev antallet af afsluttede sager for sit vedkommende næsten på samme niveau som i 2016. I det forgangne år afsluttede Domstolen 699 sager, hvorimod den havde afsluttet 704 sager i 2016. Hvis der ses bort fra de ca. 40 førnævnte tyske sager – som vedrører samme emne og i realiteten udgør én enkelt sag, hvilket førte til, at de blev forenet – viser disse tal dermed, at der i det forgangne år var balance mellem indbragte sager og afsluttede sager.

Som i 2016 er hovedparten af de sager, som Domstolen har afsluttet, præjudicielle forelæggelser og appeller, der tilsammen udgør mere end 90% af de sager, som Domstolen har behandlet i 2017. Logisk nok svarer denne andel til disse to sagstypers andel af indbragte sager.

Det, som fanger læserens opmærksomhed, er derimod den større andel af sager, som er blevet afsluttet ved dom. Hvor Domstolen i 2016 kun afsagde 412 domme, har den i 2017 afsagt 466, hvilket er en stigning på 13%. Denne stigning skyldes til dels konjunkturelle faktorer, idet Domstolen har skullet træffe afgørelse vedrørende flere principielle spørgsmål (se i denne henseende udviklingen i retspraksis, som er omtalt i anden del af denne rapport), men ligeledes den omstændighed, at de sager, som indbringes for Domstolen, er blevet mere komplekse og tekniske, hvilket kræver en grundig behandling af de forelagte spørgsmål og ofte generaladvokatens forslag til afgørelse, herunder i sager tildelt en afdeling med tre dommere. I 2017 udgjorde andelen af domme, hvori der var fremsat forslag til afgørelse, således 67% af samtlige domme afsagt i det forgangne år.

Den logiske konsekvens af stigningen i antallet af sager afsluttet ved dom er et fald i antallet af sager afsluttet ved kendelse og en tilsvarende forlængelse af sagsbehandlingstiden. Denne forlængelse er dog meget lille for så vidt angår præjudicielle sager, som udgør hovedparten af Domstolens arbejde. Hvor den i 2016 var 15 måneder – et historisk lavt niveau – var den gennemsnitlige sagsbehandlingstid for disse sager 15,7 måneder i 2017. Hvad angår appellerne er forlængelsen mere markant, idet den gennemsnitlige sagsbehandlingstid var 17,1 måned i 2017 (mod 12,9 måneder i 2016), men den kan i vidt omfang forklares med afslutningen af flere vanskelige sagskomplekser på området for konkurrence og statsstøtte, herunder bl.a. en omfangsrig sag om karteller på det belgiske, tyske, franske, italienske, nederlandske og østrigske marked for badeværelsesudstyr og -inventar.

Et andet markant forhold i det forgangne år er det relativt høje antal anmodninger om anvendelse af den fremskyndede procedure og af hasteproceduren i sager vedrørende området med frihed, sikkerhed og retfærdighed. Hvor antallet af sådanne anmodninger var henholdsvis 21 og 12 anmodninger i 2016, steg antallet til 31 og 15 anmodninger i 2017, hvilket afspejler den vigtighed, som parterne eller de nationale retsinstanser tillægger en hurtig afgørelse af deres retstvist. Disses begrundelse eller de omstændigheder, som de påberåbte til støtte for sådanne anmodninger, synes imidlertid at have haft mindre indvirkning end i 2016, idet Domstolen kun anvendte den fremskyndede procedure på to sager i 2017 og hasteproceduren på fire sager (mod henholdsvis tre og otte sager i 2016). Afvisningen af anmodningerne om anvendelse af den fremskyndede procedure eller af hasteproceduren blev imidlertid opvejet af en hurtigere behandling af flere af disse sager, som var genstand for en prioritetsbehandling.

Endelig skal de tre udtalelser, som Domstolen foretog i 2017 i medfør af artikel 218, stk. 11, i traktaten om Den Europæiske Unions funktionsmåde, særligt omtales. Disse udtalelser gav Domstolen lejlighed til at præcisere omfanget af Den Europæiske Unions kompetence yderligere inden for eksterne forbindelser og rækkevidden af flere aftaler, som er vigtige for Den Europæiske Union, bl.a. Domstolens plenums udtalelse 2/15 af 16. maj 2017 vedrørende frihandelsaftalen mellem Den Europæiske Union og Singapore.

Verserende sager

Den 31. december 2017 var antallet af verserende sager ved Domstolen 912 sager (825 efter forening af visse sager), dvs. et antal, der er en smule højere end antallet af verserende sager ved udgangen af 2016 (872 sager).

D/ STATISTIK OVER RETSSAGERNE VED DOMSTOLEN

I. Samlet oversigt for Domstolen – Indbragte, afsluttede, verserende sager (2013-2017) **103**

II. Indbragte sager – Sagstyper (2013-2017) **104**

III. Indbragte sager – Sagernes genstand (2017) **105**

IV. Indbragte sager – Traktatbrudssøgsmål (2013-2017) **106**

V. Afsluttede sager – Sagstyper (2013-2017) **107**

VI. Afsluttede sager – Domme, kendelser, udtalelser (2017) **108**

VII. Afsluttede sager – Dommerkollegierne (2013-2017) **109**

VIII. Sager afsluttet ved dom, udtalelse eller kendelse med karakter af afgørelse (2013-2017) **110**

IX. Sager afsluttet ved dom, udtalelse eller kendelse med karakter af afgørelse – Sagernes genstand (2013-2017) **111**

X. Sager afsluttet ved dom, udtalelse eller kendelse med karakter af afgørelse – Sagernes genstand (2017) **113**

XI. Afsluttede sager – Traktatbrudssøgsmål: sagernes udfald (2013-2017) **115**

XII. Afsluttede sager – Sagsbehandlingstid (2013-2017) i måneder og tiendedele af måneder **116**

XIII. Verserende sager pr. 31. december – Sagstyper (2013-2017) **117**

XIV. Verserende sager pr. 31. december – Dommerkollegierne (2013-2017) **118**

XV. Diverse – Fremskyndede procedurer (2013-2017) **119**

XVI. Diverse – Præjudicielle hasteprocedurer (2013-2017) **119**

XVII. Diverse – Afgørelser vedrørende foreløbige forholdsregler (2017) **120**

XVIII. Den generelle udvikling (1952-2017) – Indbragte sager og domme **121**

XIX. Den generelle udvikling (1952-2017) – Indbragte præjudicielle forelæggelser pr. medlemsstat og pr. år **123**

XX. Den generelle udvikling (1952-2017) – Indbragte præjudicielle forelæggelser pr. medlemsstat og pr. retsinstans **125**

XXI. Den generelle udvikling (1952-2017) – Indbragte traktatbrudssøgsmål mod medlemsstaterne **128**

XXII. Arbejdet ved Domstolens Justitskontor (2015-2017) **129**

I. SAMLET OVERSIGT FOR DOMSTOLEN – INDBRAGTE, AFSLUTTEDE, VERSERENDE SAGER (2013-2017) [1]

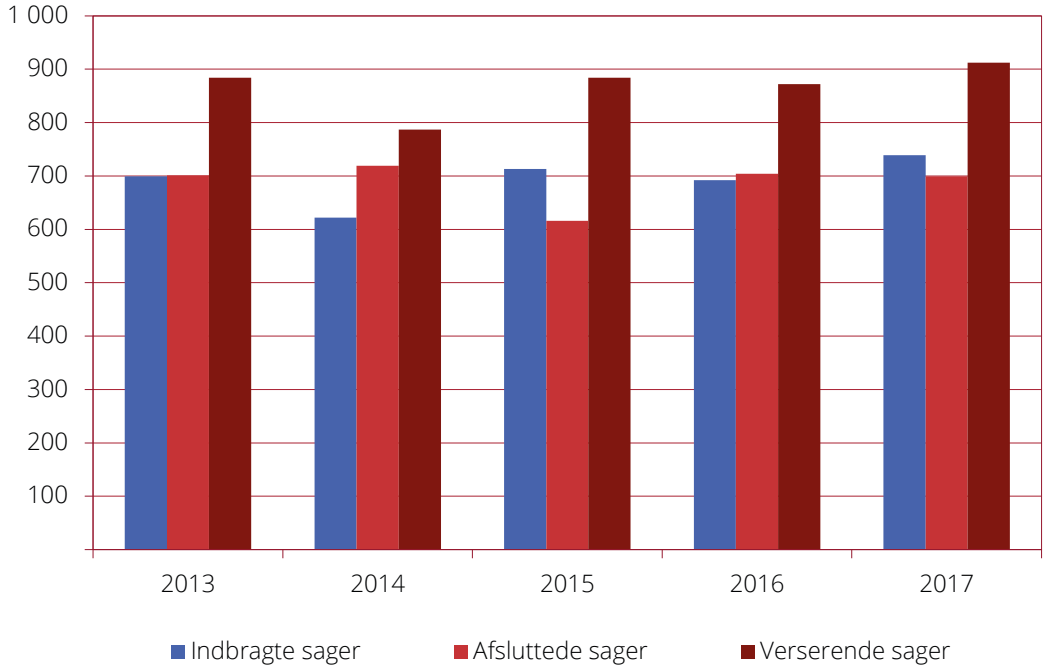

	2013	2014	2015	2016	2017
Indbragte sager	699	622	713	692	739
Afsluttede sager	701	719	616	704	699
Verserende sager	884	787	884	872	912

1/ Tallene (bruttotal) angiver det samlede antal sager, uanset om visse sager er blevet forenet på grund af deres konneksitet (et sagsnummer = en sag).

II. INDBRAGTE SAGER – SAGSTYPER (2013-2017) [1]

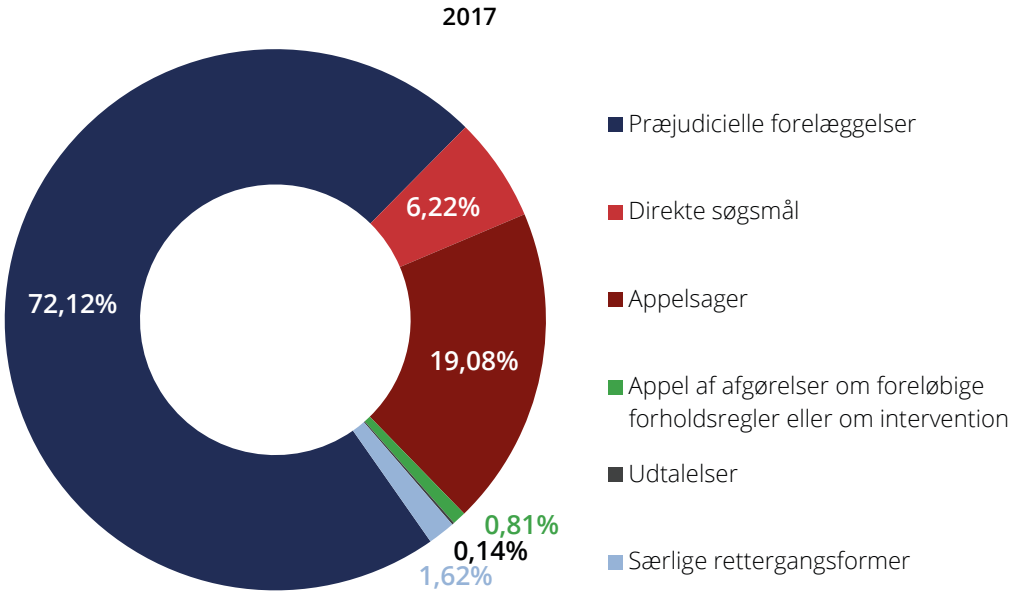

	2013	2014	2015	2016	2017
Præjudicielle forelæggelser	450	428	436	470	533
Direkte søgsmål	72	74	48	35	46
Appelsager	161	111	206	168	141
Appel af afgørelser om foreløbige forholdsregler eller om intervention	5		9	7	6
Udtalelser	2	1	3		1
Særlige rettergangsformer [2]	9	8	11	12	12
I alt	**699**	**622**	**713**	**692**	**739**
Begæringer om foreløbige forholdsregler	1	3	2	3	3

1/ Tallene (bruttotal) angiver det samlede antal sager, uanset om visse sager er blevet forenet på grund af deres konneksitet (et sagsnummer = en sag).

2/ »Særlige rettergangsformer« omfatter: retshjælp, fastsættelse af sagsomkostninger, berigtigelse af en dom, begæring om genoptagelse af sager, hvori der er afsagt udeblivelsesdom, tredjemandsindsigelser, fortolkning af en dom, ekstraordinær genoptagelse, prøvelse af et af førstegeneraladvokaten fremsat forslag om fornyet prøvelse af en afgørelse, der er truffet af Retten, begæring om udlæg eller arrest og sager om immunitetsspørgsmål.

III. INDBRAGTE SAGER – SAGERNES GENSTAND (2017) [1]

	Direkte søgsmål	Præjudicielle forelæggelser	Appelsager	Appel af afgørelser om foreløbige forholdsregler eller om intervention	Udtalelser	I alt	Særlige rettergangsformer
Aktindsigt			1			1	
Den Europæiske Unions optræden udadtil		2	1			3	
Energi		2				2	
Etableringsfrihed	1	7				8	
Fælles fiskeripolitik	1					1	
Fælles udenrigs- og sikkerhedspolitik		1	5			6	
Finansielle bestemmelser (budget, den finansielle ramme, egne indtægter, bekæmpelse af svig ...)	3	2	1			6	
Fiskale bestemmelser	2	53				55	
Folkesundhed		1				1	
Forbrugerbeskyttelse	1	34				35	
Forskning, teknologisk udvikling og rummet			3			3	
Fri bevægelighed for personer	3	13				16	
Fri udveksling af tjenesteydelser	2	16				18	
Frie kapitalbevægelser	2	10				12	
Frie varebevægelser		6				6	
Grundlæggende EU-retlige principper		10	2			12	
Handelspolitik		2	6			8	
Industripolitik	2	5				7	
Intellektuel og industriel ejendomsret		19	54			73	
Konkurrence		2	5			7	
Landbrug		8	6			14	
Miljø	11	28	1			40	
Nye staters tiltrædelse		1				1	
Offentlige kontrakter	1	21		1		23	
Økonomisk og monetær politik		2	5			7	
Økonomisk, social og territorial samhørighed		1	1			2	
Område med frihed, sikkerhed og retfærdighed	5	90	3			98	
Registrering, vurdering, godkendelse og begrænsning vedrørende kemikalier (REACH-forordningen)			1	1		2	
Regler for institutionerne	2		20	2	1	25	1
Regler for virksomhederne		1				1	
Social sikring af vandrende arbejdstagere		7				7	
Socialpolitik		43				43	
Statsstøtte	2	10	8	1		21	
Tilnærmelse af lovgivningerne	2	39	1			42	
Toldunion og fælles toldtarif		12	2			14	
Transport	5	78				83	
Uddannelse, erhvervsuddannelse, ungdom og sport							2
Unionsborgerskab	1	7				8	
Voldgiftsklausuler			5			5	
EF-traktaten/TEUF	**46**	**533**	**131**	**5**	**1**	**716**	**3**
Procedure			3			3	9
Tjenestemandsvedtægten			7	1		8	
Diverse			**10**	**1**		**11**	**9**
I ALT	**46**	**533**	**141**	**6**	**1**	**727**	**12**

1/ Tallene (bruttotal) angiver det samlede antal sager, uanset om visse sager er blevet forenet på grund af deres konneksitet (et sagsnummer = en sag).

IV. INDBRAGTE SAGER – TRAKTATBRUDSSØGSMÅL (2013-2017) [1]

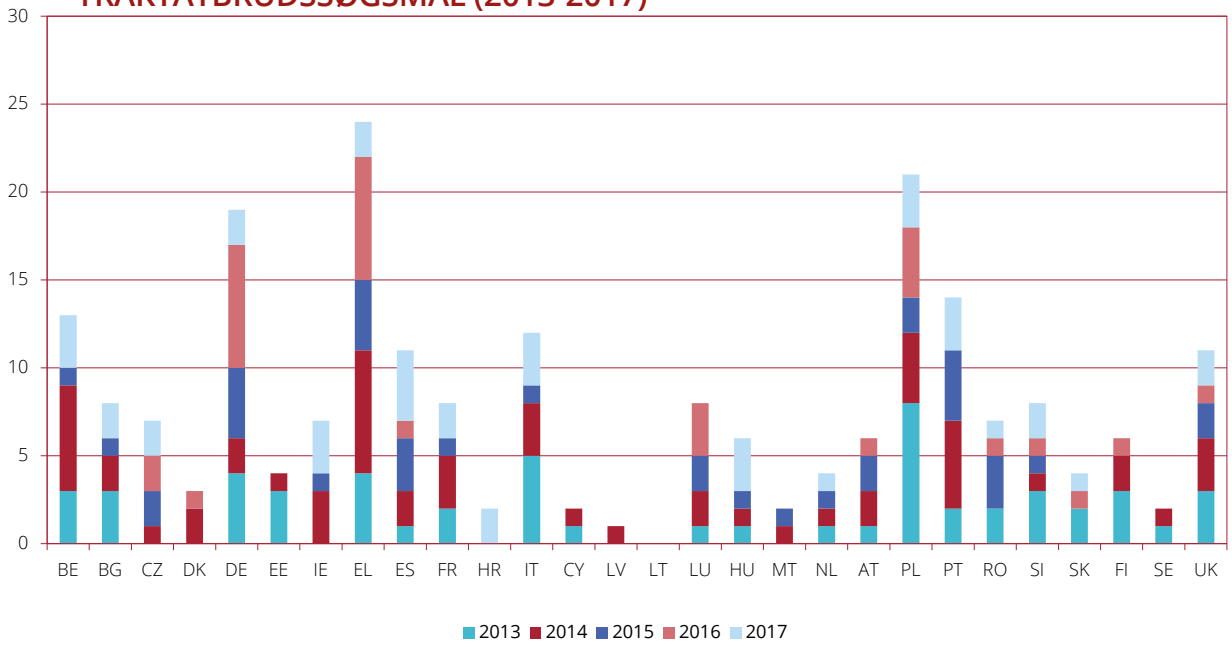

	2013	2014	2015	2016	2017
Belgien	3	6	1		3
Bulgarien	3	2	1		2
Den Tjekkiske Republik		1	2	2	2
Danmark		2		1	
Tyskland	4	2	4	7	2
Estland	3	1			
Irland		3	1		3
Grækenland	4	7	4	7	2
Spanien	1	2	3	1	4
Frankrig	2	3	1		2
Kroatien					2
Italien	5	3	1		3
Cypern	1	1			
Letland		1			
Litauen					
Luxembourg	1	2	2	3	
Ungarn	1	1	1		3
Malta		1	1		
Nederlandene	1	1	1		1
Østrig	1	2	2	1	
Polen	8	4	2	4	3
Portugal	2	5	4		3
Rumænien	2		3	1	1
Slovenien	3	1	1	1	2
Slovakiet	2			1	1
Finland	3	2		1	
Sverige	1	1			
Det Forenede Kongerige	3	3	2	1	2
I alt	**54**	**57**	**37**	**31**	**41**

1/ Tallene (bruttotal) angiver det samlede antal sager, uanset om visse sager er blevet forenet på grund af deres konneksitet (et sagsnummer = en sag).

V. AFSLUTTEDE SAGER – SAGSTYPER (2013-2017) [1]

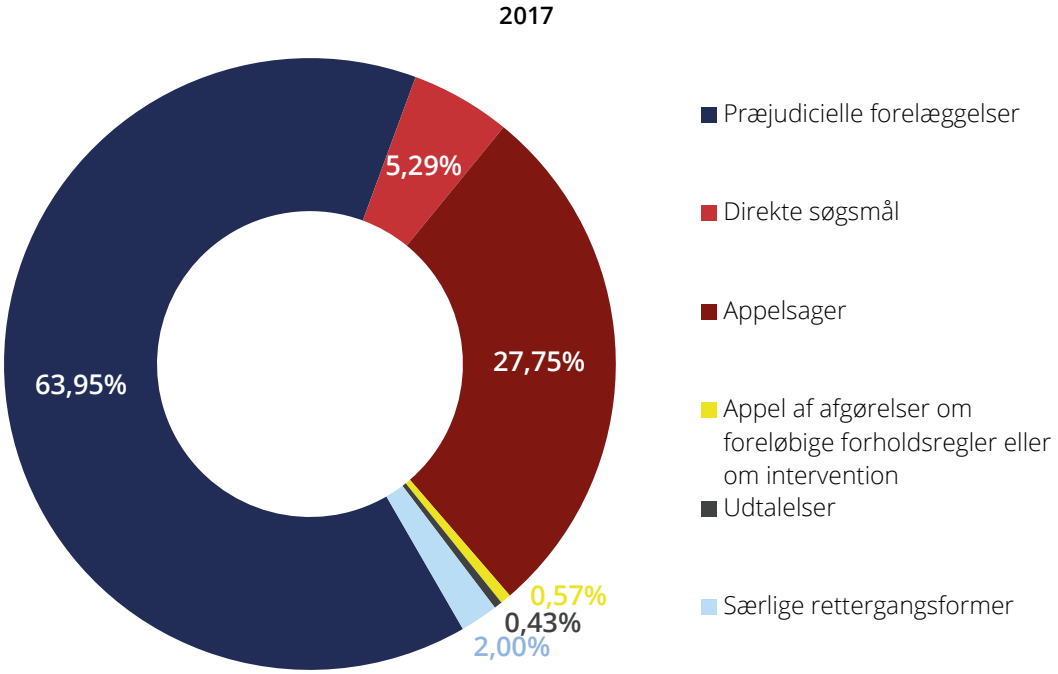

	2013	2014	2015	2016	2017
Præjudicielle forelæggelser	413	476	404	453	447
Direkte søgsmål	110	76	70	49	37
Appelsager	155	157	127	182	194
Appel af afgørelser om foreløbige forholdsregler eller om intervention	5	1	7	7	4
Udtalelser	1	2	1		3
Særlige rettergangsformer	17	7	7	13	14
I alt	**701**	**719**	**616**	**704**	**699**

1/ Tallene (bruttotal) angiver det samlede antal sager, uanset om visse sager er blevet forenet på grund af deres konneksitet (et sagsnummer = en sag).

VI. AFSLUTTEDE SAGER – DOMME, KENDELSER, UDTALELSER (2017) [1]

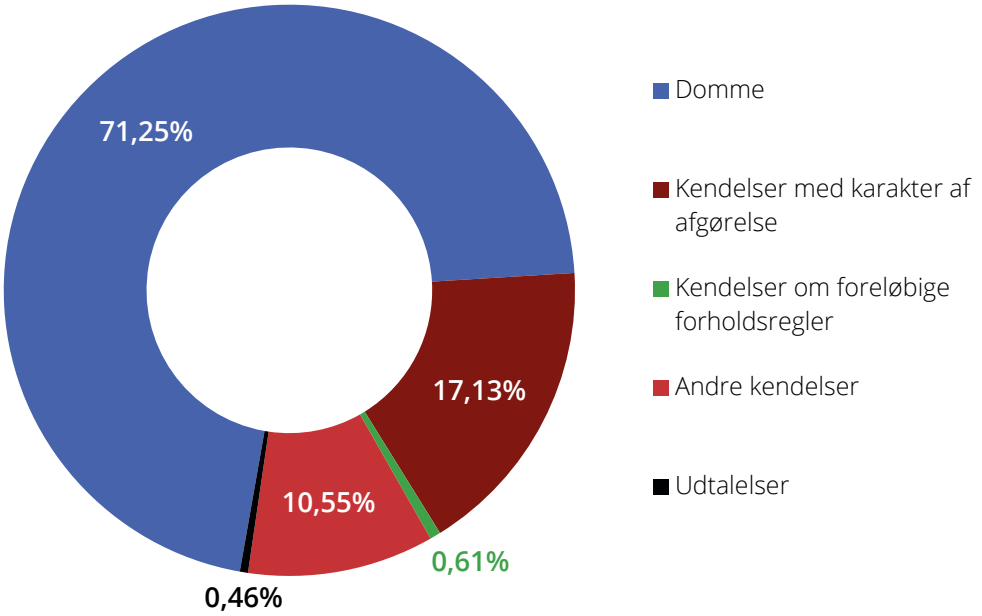

	Domme	Kendelser med karakter af afgørelse [2]	Kendelser om foreløbige forholdsregler [3]	Andre kendelser [4]	Udtalelser	I alt
Præjudicielle forelæggelser	325	42		58		425
Direkte søgsmål	27		1	9		37
Appelsager	114	57				171
Appel af afgørelser om foreløbige forholdsregler eller om intervention			3	1		4
Udtalelser					3	3
Særlige rettergangsformer		13		1		14
I alt	**466**	**112**	**4**	**69**	**3**	**654**

1/ Tallene (nettotal) angiver antallet af sager under hensyntagen til, at visse sager er blevet forenet (en række forenede sager = en sag).

2/ Kendelser om afslutning af sager på grund af slettelse, at stillingtagen til sagen er ufornøden eller hjemvisning til Retten.

3/ Kendelser afsagt i sager vedrørende begæringer i medfør af artikel 278 TEUF eller 279 TEUF (tidligere artikel 242 EF og 243 EF) eller artikel 280 TEUF (tidligere artikel 244 EF) eller i medfør af de tilsvarende bestemmelser i Euratomtraktaten eller i sager angående appel af en kendelse om foreløbige forholdsregler eller om intervention.

4/ Kendelser om afslutning af sager på grund af slettelse, at stillingtagen til sagen er ufornøden eller hjemvisning til Retten.

VII. AFSLUTTEDE SAGER – DOMMERKOLLEGIERNE (2013-2017) [1]

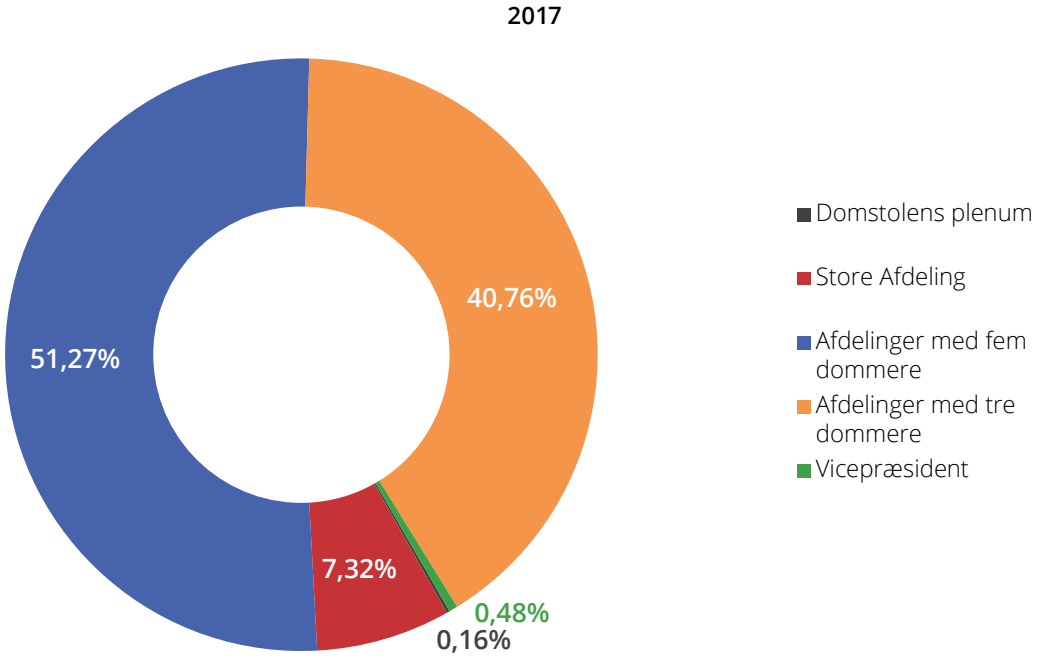

	2013			2014			2015			2016			2017		
	Domme/udtalelser	Kendelser [2]	I alt	Domme/udtalelser	Kendelser [2]	I alt	Domme/udtalelser	Kendelser [2]	I alt	Domme/udtalelser	Kendelser [2]	I alt	Domme/udtalelser	Kendelser [2]	I alt
Domstolens plenum				1		1							1		1
Store Afdeling	52		52	51	3	54	47		47	54		54	46		46
Afdelinger med fem dommere	348	18	366	320	20	340	298	20	318	280	20	300	312	10	322
Afdelinger med tre dommere	91	106	197	110	118	228	93	89	182	120	162	282	151	105	256
Vicepræsident		5	5		1	1		7	7		5	5		3	3
I alt	**491**	**129**	**620**	**482**	**142**	**624**	**438**	**116**	**554**	**454**	**187**	**641**	**510**	**118**	**628**

1/ Tallene (bruttotal) angiver det samlede antal sager, uanset om visse sager er blevet forenet på grund af deres konneksitet (et sagsnummer = en sag).

2/ Kendelser om afslutning af sager på grund af slettelse, at stillingtagen til sagen er ufornøden eller hjemvisning til Retten.

VIII. SAGER AFSLUTTET VED DOM, UDTALELSE ELLER KENDELSE MED KARAKTER AF AFGØRELSE (2013-2017) [1] [2]

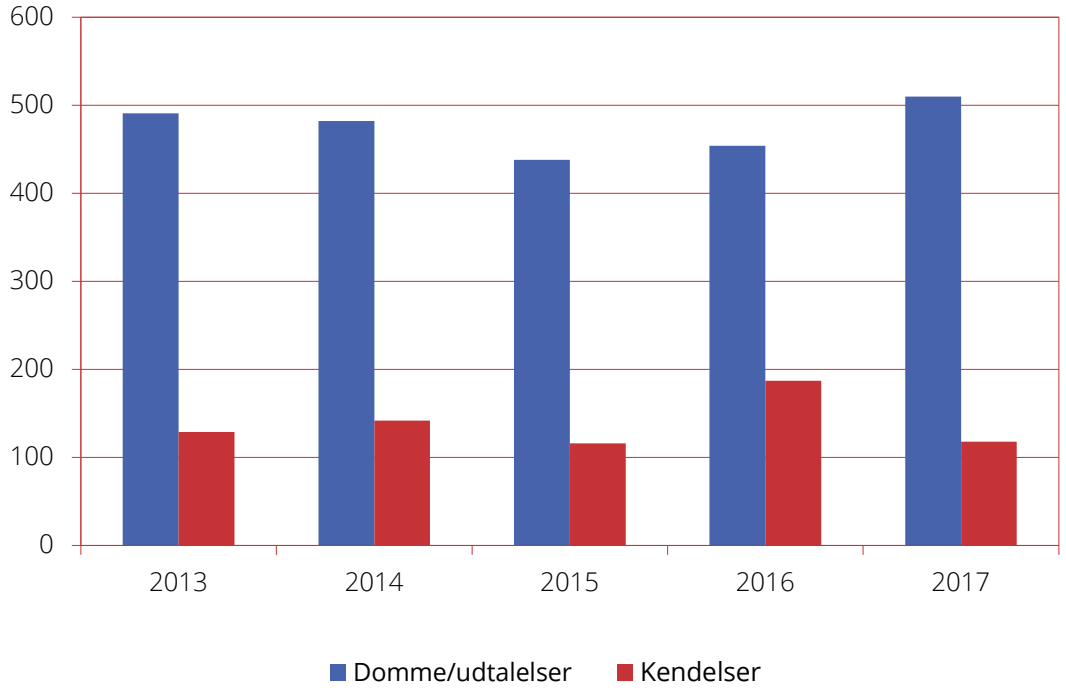

	2013	2014	2015	2016	2017
Domme/udtalelser	491	482	438	454	510
Kendelser	129	142	116	187	118
I alt	**620**	**624**	**554**	**641**	**628**

1/ Tallene (bruttotal) angiver det samlede antal sager, uanset om visse sager er blevet forenet på grund af deres konneksitet (et sagsnummer = en sag).

2/ Kendelser om afslutning af sager på grund af slettelse, at stillingtagen til sagen er ufornøden eller hjemvisning til Retten.

IX. SAGER AFSLUTTET VED DOM, UDTALELSE ELLER KENDELSE MED KARAKTER AF AFGØRELSE – SAGERNES GENSTAND (2013-2017) [1]

	2013	2014	2015	2016	2017
Aktindsigt	6	4	3	4	9
Beskæftigelse			1		
Den Europæiske Unions optræden udadtil	4	6	1	5	1
Energi	1	3	2		2
Etableringsfrihed	13	9	17	27	10
Fælles fiskeripolitik		5	3	1	2
Fælles udenrigs- og sikkerhedspolitik	12	3	6	11	10
Finansielle bestemmelser (budget, den finansielle ramme, egne indtægter, bekæmpelse af svig ...)	2	5	1	2	7
Fiskale bestemmelser	74	52	55	41	62
Folkesundhed	2	3	5	4	5
Forbrugerbeskyttelse	19	20	29	33	20
Forskning, teknologisk udvikling og rummet	1		1	3	2
Fri bevægelighed for personer	15	20	13	12	17
Fri udveksling af tjenesteydelser	16	11	17	14	13
Frie kapitalbevægelser	8	6	8	7	1
Frie varebevægelser	1	10	9	5	2
Grundlæggende EU-retlige principper	17	23	12	13	14
Handelspolitik	6	7	4	14	14
Industripolitik	15	3	9	10	8
Intellektuel og industriel ejendomsret	43	69	51	80	60
Konkurrence	42	28	23	30	53
Landbrug	33	29	20	13	22
Miljø	35	30	27	53	27
Nye staters tiltrædelse				1	
Offentlige kontrakter	12	13	14	31	15
Økonomisk og monetær politik		1	3	10	2
Økonomisk, social og territorial samhørighed	6	8	4	2	
Område med frihed, sikkerhed og retfærdighed	46	51	49	51	61
Registrering, vurdering, godkendelse og begrænsning vedrørende kemikalier (REACH-forordningen)		5	1	1	7
Regler for institutionerne	31	18	27	20	27
Regler for virksomhederne	4	3	1	1	4
Retligt samarbejde i civile sager				1	

>>>

1/ Tallene (bruttotal) angiver det samlede antal sager, uanset om visse sager er blevet forenet på grund af deres konneksitet (et sagsnummer = en sag).

Social sikring af vandrende arbejdstagere	12	6	14	5	6
Socialpolitik	27	51	30	23	26
Statsstøtte	34	41	26	26	33
Tilnærmelse af lovgivningerne	24	25	24	16	29
Toldunion og fælles toldtarif	11	21	20	27	19
Transeuropæiske netværk				1	
Transport	17	18	9	20	17
Uddannelse, erhvervsuddannelse, ungdom og sport		1	1		2
Unionsborgerskab	12	9	4	8	5
EF-traktaten/TEUF	**601**	**617**	**544**	**626**	**614**
EA-traktaten			1		
Privilegier og immuniteter			2	1	
Procedure	14	6	4	14	13
Tjenestemandsvedtægten	5	1	3		1
Diverse	**19**	**7**	**9**	**15**	**14**
I ALT	**620**	**624**	**554**	**641**	**628**

1/ Tallene (bruttotal) angiver det samlede antal sager, uanset om visse sager er blevet forenet på grund af deres konneksitet (et sagsnummer = en sag).

X. SAGER AFSLUTTET VED DOM, UDTALELSE ELLER KENDELSE MED KARAKTER AF AFGØRELSE – SAGERNES GENSTAND (2017) [1]

	Domme/ udtalelser	Kendelser [2]	I alt
Aktindsigt	5	4	9
Den Europæiske Unions optræden udadtil	1		1
Energi	2		2
Etableringsfrihed	7	3	10
Fælles fiskeripolitik	2		2
Fælles udenrigs-og sikkerhedspolitik	8	2	10
Finansielle bestemmelser (budget, den finansielle ramme, egne indtægter, bekæmpelse af svig ...)	5	2	7
Fiskale bestemmelser	57	5	62
Folkesundhed	5		5
Forbrugerbeskyttelse	16	4	20
Forskning, teknologisk udvikling og rummet		2	2
Fri bevægelighed for personer	14	3	17
Fri udveksling af tjenesteydelser	12	1	13
Frie kapitalbevægelser	1		1
Frie varebevægelser	2		2
Grundlæggende EU-retlige principper	9	5	14
Handelspolitik	14		14
Industripolitik	8		8
Intellektuel og industriel ejendomsret	38	22	60
Konkurrence	52	1	53
Landbrug	20	2	22
Miljø	26	1	27
Offentlige kontrakter	12	3	15
Økonomisk og monetær politik	1	1	2
Område med frihed, sikkerhed og retfærdighed	59	2	61
Registrering, vurdering, godkendelse og begrænsning vedrørende kemikalier (REACH-forordningen)	5	2	7
Regler for institutionerne	12	15	27
Regler for virksomhederne	4		4
Social sikring af vandrende arbejdstagere	5	1	6
Socialpolitik	23	3	26
Statsstøtte	24	9	33

>>>

1/ Tallene (bruttotal) angiver det samlede antal sager, uanset om visse sager er blevet forenet på grund af deres konneksitet (et sagsnummer = en sag).

2/ Kendelser om afslutning af sager på grund af slettelse, at stillingtagen til sagen er ufornøden eller hjemvisning til Retten.

Tilnærmelse af lovgivningerne	23	6	29
Toldunion og fælles toldtarif	18	1	19
Transport	16	1	17
Uddannelse, erhvervsuddannelse, ungdom og sport		2	2
Unionsborgerskab	4	1	5
EF -traktaten/TEUF	**510**	**104**	**614**
Procedure		13	13
Tjenestemandsvedtægten		1	1
Diverse		**14**	**14**
I ALT	**510**	**118**	**628**

1/ Tallene (bruttotal) angiver det samlede antal sager, uanset om visse sager er blevet forenet på grund af deres konneksitet (et sagsnummer = en sag).

2/ Kendelser om afslutning af sager på grund af slettelse, at stillingtagen til sagen er ufornøden eller hjemvisning til Retten.

XI. AFSLUTTEDE SAGER – TRAKTATBRUDSSØGSMÅL: SAGERNES UDFALD (2013-2017) [1]

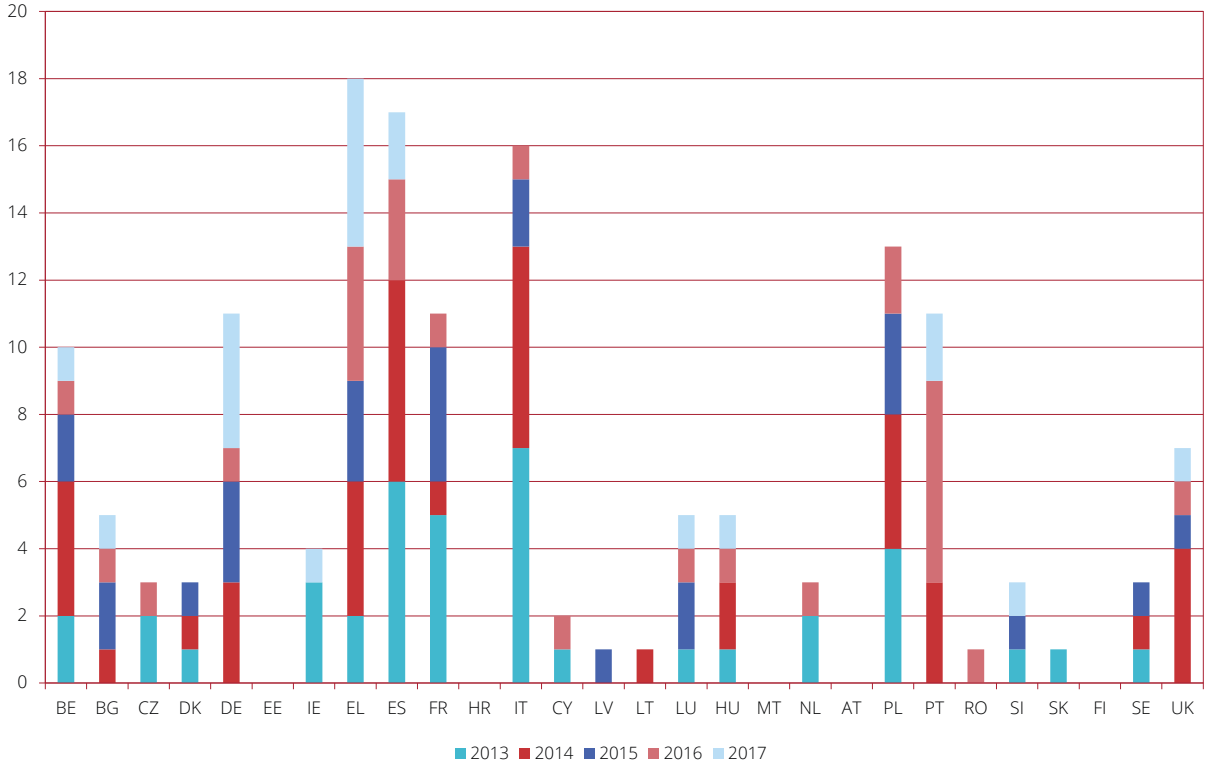

	2013		2014		2015		2016		2017	
	Traktatbrud fastslået	Frifindelse	Traktatbrud fastslået	Frifindelse	Traktatbrud fastslået	Frifindelse	Traktatbrud fastslået	Frifindelse	Traktatbrud fastslået	Frifindelse
Belgien	2	1	4		2		1		1	
Bulgarien			1	1	2		1		1	
Den Tjekkiske Republik	2	2					1			
Danmark	1	1	1		1					
Tyskland		2	3	1	3		1		4	
Estland										
Irland	3	1				1			1	
Grækenland	2	1	4		3		4		5	
Spanien	6		6				3		2	
Frankrig	5	3	1		4		1			
Kroatien										
Italien	7	1	6		2		1			
Cypern	1						1			
Letland					1					
Litauen			1							
Luxembourg	1	1			2		1		1	
Ungarn	1		2				1		1	
Malta								1		
Nederlandene	2	2		1			1	1		
Østrig		1						1		
Polen	4	2	4		3	1	2			
Portugal		1	3				6		2	
Rumænien							1			
Slovenien	1				1				1	
Slovakiet	1					2				
Finland		2								
Sverige	1	1	1		1					
Det Forenede Kongerige		1	4		1	1	1	1	1	
I alt	**40**	**23**	**41**	**3**	**26**	**5**	**27**	**4**	**20**	

1/ Tallene (nettotal) angiver antallet af sager under hensyntagen til, at visse sager er blevet forenet (en række forenede sager = en sag).

XII. AFSLUTTEDE SAGER – SAGSBEHANDLINGSTID (2013-2017) I MÅNEDER OG TIENDEDELE AF MÅNEDER [1]

(DOMME OG KENDELSER MED KARAKTER AF AFGØRELSE)

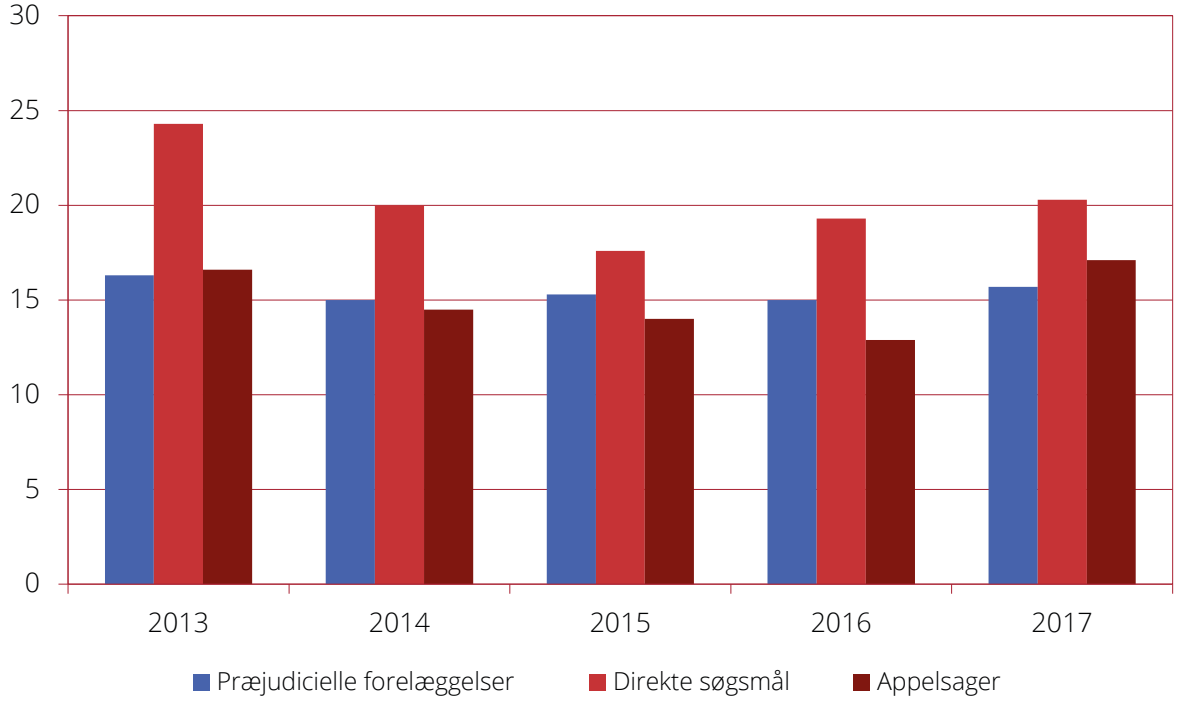

	2013	2014	2015	2016	2017
Præjudicielle forelæggelser	16,3	15	15,3	15	15,7
Præjudicielle hasteprocedurer	2,2	2,2	1,9	2,7	2,9
Direkte søgsmål	24,3	20	17,6	19,3	20,3
Appelsager	16,6	14,5	14	12,9	17,1

1/ Undtaget fra beregningen af sagsbehandlingstiden er sager, hvori der er afsagt en mellemafgørelse, truffet en foranstaltning til sagens oplysning, afgivet udtalelse, sager, der indebærer en særlig rettergangsform (dvs. retshjælp, fastsættelse af sagsomkostninger, berigtigelse af en dom, begæring om genoptagelse af sager, hvori der er afsagt udeblivelsesdom, tredjemandsindsigelser, fortolkning af en dom, ekstraordinær genoptagelse, prøvelse af et af førstegeneraladvokaten fremsat forslag om fornyet prøvelse af en afgørelse, der er truffet af Retten, begæring om udlæg eller arrest og sager om immunitetsspørgsmål); sager, der afsluttes ved en kendelse om slettelse, om, at det er ufornødent at træffe afgørelse, eller om hjemvisning til Retten; sager om foreløbige retsmidler samt appelsager om foreløbige retsmidler eller intervention.

XIII. VERSERENDE SAGER PR. 31. DECEMBER – SAGSTYPER (2013-2017) [1]

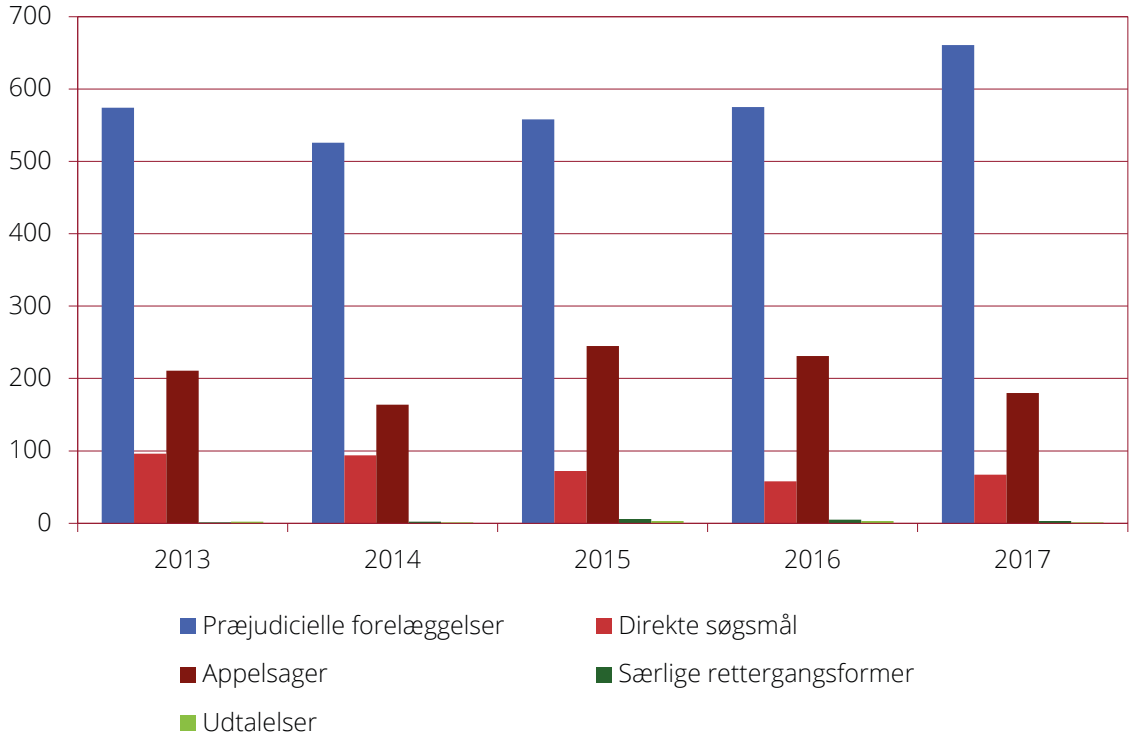

	2013	2014	2015	2016	2017
Præjudicielle forelæggelser	574	526	558	575	661
Direkte søgsmål	96	94	72	58	67
Appelsager	211	164	245	231	180
Særlige rettergangsformer	1	2	6	5	3
Udtalelser	2	1	3	3	1
I alt	**884**	**787**	**884**	**872**	**912**

1/ Tallene (bruttotal) angiver det samlede antal sager, uanset om visse sager er blevet forenet på grund af deres konneksitet (et sagsnummer = en sag).

XIV. VERSERENDE SAGER PR. 31. DECEMBER – DOMMERKOLLEGIERNE (2013-2017) [1]

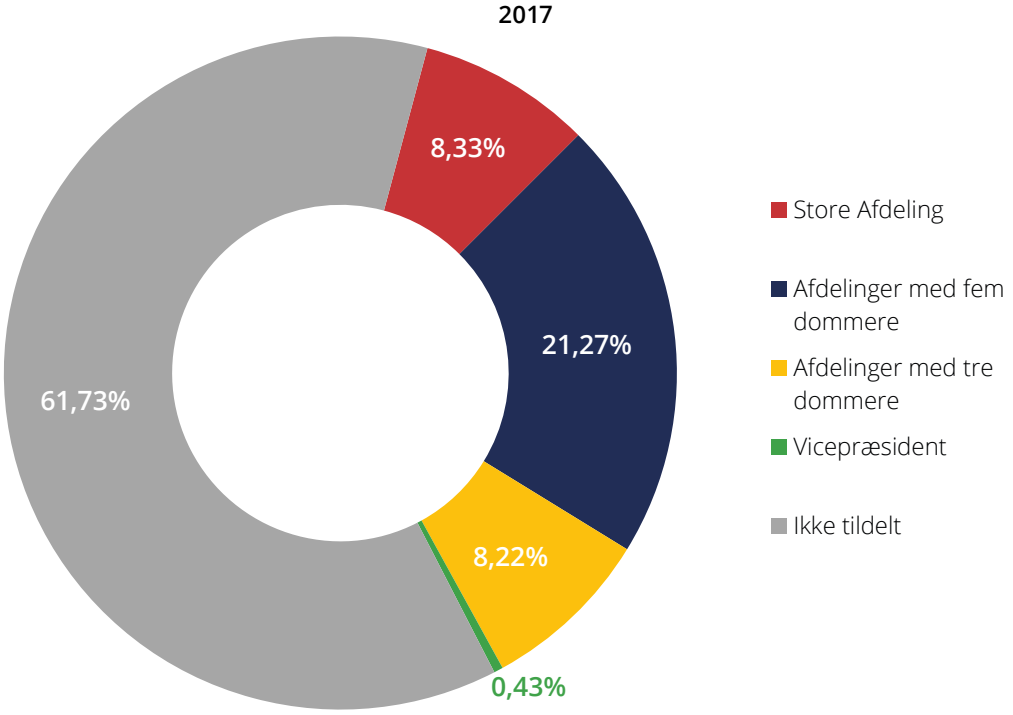

	2013	2014	2015	2016	2017
Domstolens plenum				1	
Store Afdeling	37	33	38	40	76
Afdelinger med fem dommere	190	176	203	215	194
Afdelinger med tre dommere	51	44	54	75	75
Vicepræsident	1		2	2	4
Ikke tildelt	605	534	587	539	563
I alt	**884**	**787**	**884**	**872**	**912**

1/ Tallene (bruttotal) angiver det samlede antal sager, uanset om visse sager er blevet forenet på grund af deres konneksitet (et sagsnummer = en sag).

XV. DIVERSE – FREMSKYNDEDE PROCEDURER (2013-2017) [1]

	2013		2014		2015		2016		2017	
	Antaget	Forkastet	Antaget	Forkastet	Antaget	Forkastet	Antaget	Forkastet	Antaget	Forkastet
Direkte søgsmål				1					1	
Præjudicielle forelæggelser		13	2	13	1	20	3	16	3	30
Appelsager						3	1			
I alt		**13**	**2**	**14**	**1**	**23**	**4**	**16**	**4**	**30**

1/ Sager, hvori der i det relevante år er truffet en afgørelse eller afsagt kendelse om at imødekomme eller afslå en anmodning om anvendelse af den fremskyndede procedure.

XVI. DIVERSE – PRÆJUDICIELLE HASTEPROCEDURER (2013-2017) [1]

	2013		2014		2015		2016		2017	
	Antaget	Forkastet	Antaget	Forkastet	Antaget	Forkastet	Antaget	Forkastet	Antaget	Forkastet
Område med frihed, sikkerhed og retfærdighed	2	3	4	1	5	5	9	4	4	11
Tilnærmelse af lovgivningerne				1						
I alt	**2**	**3**	**4**	**2**	**5**	**5**	**9**	**4**	**4**	**11**

1/ Sager, hvori der i det foregående år er truffet en afgørelse om at imødekomme eller afslå en anmodning om anvendelse af hasteproceduren.

XVII. DIVERSE – AFGØRELSER VEDRØRENDE FORELØBIGE FORHOLDSREGLER (2017) [1]

	Indbragte sager om foreløbige forholdsregler	Appel af afgørelser om foreløbige forholdsregler eller om intervention	Sagernes udfald		
			Forkastet	Antaget	Slettelse eller ufornødent at tage stilling
Aktindsigt			2		
Industripolitik	1				
Miljø	1			1	
Offentlige kontrakter	1	1			
Registrering, vurdering, godkendelse og begrænsning vedrørende kemikalier (REACH-forordningen)		1			
Regler for institutionerne		2	1		
Statsstøtte		1			1
Tjenestemandsvedtægten		1			
I ALT	**3**	**6**	**3**	**1**	**1**

1/ Tallene (nettotal) angiver antallet af sager under hensyntagen til, at visse sager er blevet forenet (en række forenede sager = en sag).

XVIII. DEN GENERELLE UDVIKLING (1952-2017) – INDBRAGTE SAGER OG DOMME

	Indbragte sager [1]							
År	**Præjudicielle forelæggelser**	**Direkte søgsmål**	**Appelsager**	**Appel af afgørelser om foreløbige forholdsregler eller om intervention**	**Anmodninger om udtalelse**	**I alt**	**Begæringer om foreløbige forholdsregler**	**Domme/udtalelser [2]**
1953		4				4		
1954		10				10		2
1955		9				9	2	4
1956		11				11	2	6
1957		19				19	2	4
1958		43				43		10
1959		46			1	47	5	13
1960		22			1	23	2	18
1961	1	24			1	26	1	11
1962	5	30				35	2	20
1963	6	99				105	7	17
1964	6	49				55	4	31
1965	7	55				62	4	52
1966	1	30				31	2	24
1967	23	14				37		24
1968	9	24				33	1	27
1969	17	60				77	2	30
1970	32	47				79		64
1971	37	59				96	1	60
1972	40	42				82	2	61
1973	61	131				192	6	80
1974	39	63				102	8	63
1975	69	61			1	131	5	78
1976	75	51			1	127	6	88
1977	84	74				158	6	100
1978	123	146			1	270	7	97
1979	106	1 218				1 324	6	138
1980	99	180				279	14	132
1981	108	214				322	17	128
1982	129	217				346	16	185
1983	98	199				297	11	151
1984	129	183				312	17	165
1985	139	294				433	23	211
1986	91	238				329	23	174

>>>

1/ Bruttotal, ekskl. særlige rettergangsformer.

2/ Nettotal.

År	Indbragte sager [1]							Domme/udtalelser [2]
	Præjudicielle forelæggelser	Direkte søgsmål	Appelsager	Appel af afgørelser om foreløbige forholdsregler eller om intervention	Anmodninger om udtalelse	I alt	Begæringer om foreløbige forholdsregler	
1987	144	251				395	21	208
1988	179	193				372	17	238
1989	139	244				383	19	188
1990	141	221	15	1		378	12	193
1991	186	140	13	1	2	342	9	204
1992	162	251	24	1	2	440	5	210
1993	204	265	17			486	13	203
1994	203	125	12	1	3	344	4	188
1995	251	109	46	2		408	3	172
1996	256	132	25	3		416	4	193
1997	239	169	30	5		443	1	242
1998	264	147	66	4		481	2	254
1999	255	214	68	4		541	4	235
2000	224	197	66	13	2	502	4	273
2001	237	187	72	7		503	6	244
2002	216	204	46	4		470	1	269
2003	210	277	63	5	1	556	7	308
2004	249	219	52	6	1	527	3	375
2005	221	179	66	1		467	2	362
2006	251	201	80	3		535	1	351
2007	265	221	79	8		573	3	379
2008	288	210	77	8	1	584	3	333
2009	302	143	105	2	1	553	1	376
2010	385	136	97	6		624	3	370
2011	423	81	162	13		679	3	370
2012	404	73	136	3	1	617		357
2013	450	72	161	5	2	690	1	434
2014	428	74	111		1	614	3	416
2015	436	48	206	9	3	702	2	399
2016	470	35	168	7		680	3	412
2017	533	46	141	6	1	727	3	466
I alt	**10 149**	**9 030**	**2 204**	**128**	**27**	**21 538**	**367**	**11 490**

1/ Bruttotal, ekskl. særlige rettergangsformer.

2/ Nettotal.

XIX. DEN GENERELLE UDVIKLING (1952-2017) – INDBRAGTE PRÆJUDICIELLE FORELÆGGELSER PR. MEDLEMSSTAT OG PR. ÅR

	BE	BG	CZ	DK	DE	EE	IE	EL	ES	FR	HR	IT	CY	LV	LT	LU	HU	MT	NL	AT	PL	PT	RO	SI	SK	FI	SE	UK	Andet [1]	I alt
1961																			1											1
1962																			5											5
1963																1			5											6
1964												2							4											6
1965					4					2									1											7
1966																			1											1
1967	5				11					3						1			3											23
1968	1				4					1		1							2											9
1969	4				11					1						1														17
1970	4				21					2		2							3											32
1971	1				18					6		5				1			6											37
1972	5				20					1		4							10											40
1973	8				37					4		5				1			6											61
1974	5				15					6		5							7									1		39
1975	7			1	26					15		14				1			4									1		69
1976	11				28		1			8		12							14									1		75
1977	16			1	30		2			14		7							9									5		84
1978	7			3	46		1			12		11							38									5		123
1979	13			1	33		2			18		19				1			11									8		106
1980	14			2	24		3			14		19							17									6		99
1981	12			1	41					17		11				4			17									5		108
1982	10			1	36					39		18							21									4		129
1983	9			4	36		2			15		7							19									6		98
1984	13			2	38		1			34		10							22									9		129
1985	13				40		2			45		11				6			14									8		139
1986	13			4	18		4	2	1	19		5				1			16									8		91

>>

1 / Sag C-265/00, *Campina Melkunie (Cour de justice Benelux/Benelux Gerechtshof)*.
Sag C-196/09, *Miles m.fl. (Europaskolernes Klagenævn)*.
Sag C-169/15, *Montis Design (Cour de justice Benelux/Benelux Gerechtshof)*.

	BE	BG	CZ	DK	DE	EE	IE	EL	ES	FR	HR	IT	CY	LV	LT	LU	HU	MT	NL	AT	PL	PT	RO	SI	SK	FI	SE	UK	Andet [1]	I alt
1987	15			5	32		2	17	1	36		5				3			19									9		144
1988	30			4	34				1	38		28				2			26									16		179
1989	13			2	47		1	2	2	28		10				1			18			1						14		139
1990	17			5	34		4	2	6	21		25				4			9			2						12		141
1991	19			2	54		2	3	5	29		36				2			17			3						14		186
1992	16			3	62			1	5	15		22				1			18			1						18		162
1993	22			7	57		1	5	7	22		24				1			43			3						12		204
1994	19			4	44		2		13	36		46				1			13			1						24		203
1995	14			8	51		3	10	10	43		58				2			19	2		5					6	20		251
1996	30			4	66			4	6	24		70				2			10	6		6				3	4	21		256
1997	19			7	46		1	2	9	10		50				3			24	35		2				6	7	18		239
1998	12			7	49		3	5	55	16		39				2			21	16		7				2	6	24		264
1999	13			3	49		2	3	4	17		43				4			23	56		7				4	5	22		255
2000	15			3	47		2	3	5	12		50							12	31		8				5	4	26	1	224
2001	10			5	53		1	4	4	15		40				2			14	57		4				3	4	21		237
2002	18			8	59			7	3	8		37				4			12	31		3				7	5	14		216
2003	18			3	43		2	4	8	9		45				4			28	15		1				4	4	22		210
2004	24			4	50		1	18	8	21		48				1	2		28	12		1				4	5	22		249
2005	21		1	4	51		2	11	10	17		18				2	3		36	15	1	2				4	11	12		221
2006	17		3	3	77		1	14	17	24		34			1	1	4		20	12	2	3			1	5	2	10		251
2007	22	1	2	5	59	2	2	8	14	26		43			1		2		19	20	7	3	1		1	5	6	16		265
2008	24		1	6	71	2	1	9	17	12		39	1	3	3	4	6		34	25	4	1				4	7	14		288
2009	35	8	5	3	59	2		11	11	28		29	1	4	3		10	1	24	15	10	3	1	2	1	2	5	28	1	302
2010	37	9	3	10	71		4	6	22	33		49		3	2	9	6		24	15	8	10	17	1	5	6	6	29		385
2011	34	22	5	6	83	1	7	9	27	31		44		10	1	2	13		22	24	11	11	14	1	3	12	4	26		423
2012	28	15	7	8	68	5	6	1	16	15		65		5	2	8	18	1	44	23	6	14	13		9	3	8	16		404
2013	26	10	7	6	97	3	4	5	26	24		62	3	5	10		20		46	19	11	14	17	1	4	4	12	14		450
2014	23	13	6	10	87		5	4	41	20	1	52	2	7	6		23		30	18	14	8	28	4	3	8	3	12		428
2015	32	5	8	7	79	2	8	2	36	25	5	47		9	8	7	14		40	23	15	8	18	5	5	4	7	16	1	436
2016	26	18	5	12	84	1	6	6	47	23	2	62		9	8	1	15	1	26	20	19	21	14	3	6	7	5	23		470
2017	21	16	4	8	149	7	12	4	23	25	3	57		5	10	1	22		38	31	19	21	16	3	6	13	8	11		533
I alt	**841**	**117**	**57**	**192**	**2 449**	**25**	**103**	**182**	**460**	**979**	**11**	**1 445**	**7**	**60**	**55**	**92**	**158**	**3**	**1 013**	**521**	**127**	**174**	**139**	**20**	**44**	**115**	**134**	**623**	**3**	**10 149**

1 / Sag C-265/00, *Campina Melkunie (Cour de justice Benelux/Benelux Gerechtshof)*.
Sag C-196/09, *Miles m.fl. (Europaskolernes Klagenævn)*.
Sag C-169/15, *Montis Design (Cour de justice Benelux/Benelux Gerechtshof)*.

XX. DEN GENERELLE UDVIKLING (1952-2017) – INDBRAGTE PRÆJUDICIELLE FORELÆGGELSER PR. MEDLEMSSTAT OG PR. RETSINSTANS

			I alt
Belgien	Cour constitutionnelle	34	
	Cour de cassation	94	
	Conseil d'État	82	
	Øvrige retsinstanser	631	**841**
Bulgarien	Върховен касационен съд	5	
	Върховен административен съд	19	
	Øvrige retsinstanser	93	**117**
Den Tjekkiske Republik	Ústavní soud		
	Nejvyšší soud	9	
	Nejvyšší správní soud	28	
	Øvrige retsinstanser	20	**57**
Danmark	Højesteret	36	
	Øvrige retsinstanser	156	**192**
Tyskland	Bundesverfassungsgericht	2	
	Bundesgerichtshof	229	
	Bundesverwaltungsgericht	131	
	Bundesfinanzhof	319	
	Bundesarbeitsgericht	38	
	Bundessozialgericht	76	
	Øvrige retsinstanser	1 654	**2 449**
Estland	Riigikohus	10	
	Øvrige retsinstanser	15	**25**
Irland	Supreme Court	35	
	High Court	33	
	Øvrige retsinstanser	35	**103**
Grækenland	Άρειος Πάγος	12	
	Συμβούλιο της Επικρατείας	59	
	Øvrige retsinstanser	111	**182**
Spanien	Tribunal Constitucional	1	
	Tribunal Supremo	78	
	Øvrige retsinstanser	381	**460**
Frankrig	Conseil constitutionnel	1	
	Cour de cassation	127	
	Conseil d'État	125	
	Øvrige retsinstanser	726	**979**

>>>

Kroatien	Ustavni sud		
	Vrhovni sud		
	Visoki upravni sud		
	Visoki prekršajni sud		
	Øvrige retsinstanser	11	**11**
Italien	Corte Costituzionale	3	
	Corte suprema di Cassazione	150	
	Consiglio di Stato	151	
	Øvrige retsinstanser	1 141	**1 445**
Cypern	Ανώτατο Δικαστήριο	4	
	Øvrige retsinstanser	3	**7**
Letland	Augstākā tiesa	21	
	Satversmes tiesa	1	
	Øvrige retsinstanser	38	**60**
Litauen	Konstitucinis Teismas	1	
	Aukščiausiasis Teismas	18	
	Vyriausiasis administracinis Teismas	21	
	Øvrige retsinstanser	15	**55**
Luxembourg	Cour constitutionnelle	1	
	Cour de cassation	28	
	Cour administrative	28	
	Øvrige retsinstanser	35	**92**
Ungarn	Kúria	27	
	Fővárosi Ítélőtábla	7	
	Szegedi Ítélőtábla	2	
	Øvrige retsinstanser	122	**158**
Malta	Qorti Kostituzzjonali		
	Qorti ta' l-Appel		
	Øvrige retsinstanser	3	**3**
Nederlandene	Hoge Raad	285	
	Raad van State	122	
	Centrale Raad van Beroep	65	
	College van Beroep voor het Bedrijfsleven	156	
	Tariefcommissie	35	
	Øvrige retsinstanser	350	**1 013**
Østrig	Verfassungsgerichtshof	5	
	Oberster Gerichtshof	124	
	Verwaltungsgerichtshof	107	
	Øvrige retsinstanser	285	**521**
Polen	Trybunał Konstytucyjny	1	
	Sąd Najwyższy	18	
	Naczelny Sąd Administracyjny	44	
	Øvrige retsinstanser	64	**127**

>>>

Portugal	Supremo Tribunal de Justiça	15	
	Supremo Tribunal Administrativo	63	
	Øvrige retsinstanser	96	**174**
Rumænien	Înalta Curte de Casație și Justiție	12	
	Curtea de Apel	75	
	Øvrige retsinstanser	52	**139**
Slovenien	Ustavno sodišče	1	
	Vrhovno sodišče	14	
	Øvrige retsinstanser	5	**20**
Slovakiet	Ústavný súd		
	Najvyšší súd	16	
	Øvrige retsinstanser	28	**44**
Finland	Korkein oikeus	23	
	Korkein hallinto-oikeus	56	
	Työtuomioistuin	5	
	Øvrige retsinstanser	31	**115**
Sverige	Högsta Domstolen	22	
	Högsta förvaltningsdomstolen	12	
	Marknadsdomstolen	5	
	Arbetsdomstolen	4	
	Øvrige retsinstanser	91	**134**
Det Forenede Kongerige	House of Lords	40	
	Supreme Court	14	
	Court of Appeal	84	
	Øvrige retsinstanser	485	**623**
Øvrige	Cour de justice Benelux/Benelux Gerechtshof [1]	2	
	Europaskolernes Klagenævn [2]	1	**3**
I alt			**10 149**

1/ Sag C-265/00, *Campina Melkunie*.
Sag C-169/15, *Montis Design*.

2/ Sag C-169/15, *Montis Design*.

XXI. DEN GENERELLE UDVIKLING (1952-2017) – INDBRAGTE TRAKTATBRUDSSØGSMÅL MOD MEDLEMSSTATERNE

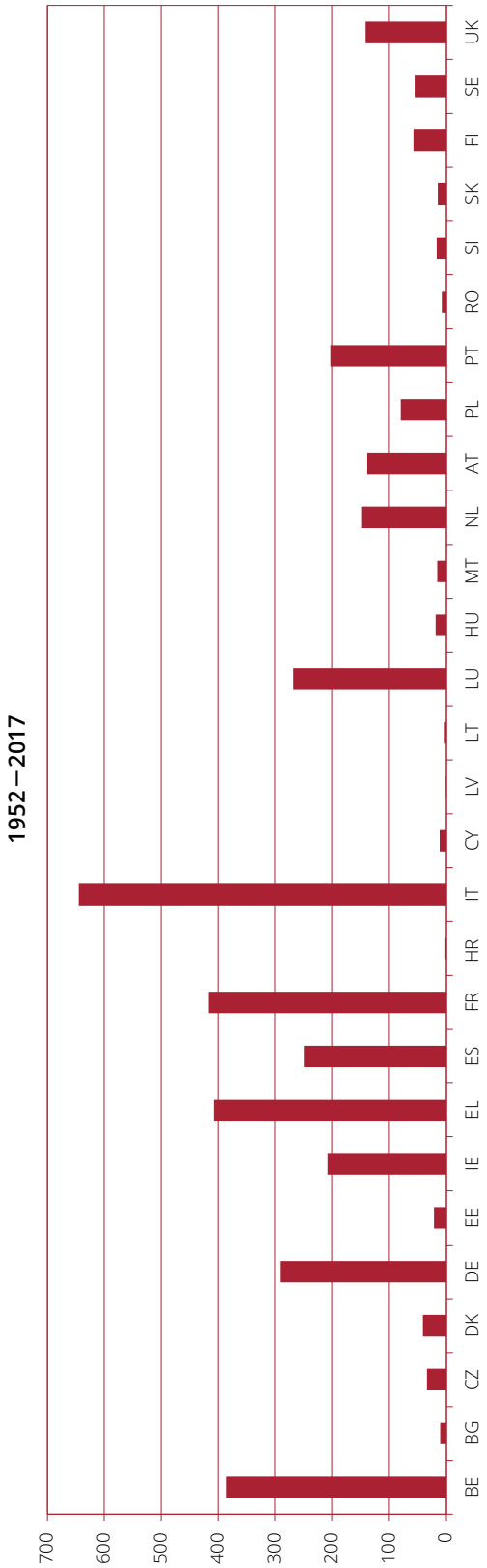

BE	BG	CZ	DK	DE	EE	IE	EL	ES	FR	HR	IT	CY	LV	LT	LU	HU	MT	NL	AT	PL	PT	RO	SI	SK	FI	SE	UK	I alt
386	11	34	41	291	22	209	409	249	418	2	645	12	1	3	269	19	16	148	139	80	202	8	17	15	58	54	142	**3 900**

XXII. ARBEJDET VED DOMSTOLENS JUSTITSKONTOR (2015-2017)

Aktivitet	2015	2016	2017
Antallet af procesdokumenter registreret på Justitskontoret	89 328	93 215	99 266
Andel af procesdokumenter indgivet via e-Curia	69%	75%	73%
Antallet af indkaldelser til og afholdelse af retsmøder	256	270	263
Antallet af indkaldelser til og afholdelse af retsmøder, hvori der afsiges dom eller fremsættes forslag til afgørelse	239	319	301
Antallet af domme, udtalelser og kendelser, der afslutter sagen, og som er forkyndt for parterne	570	645	654
Antallet af retsmøderapporter (retsmøder og retsmøder, hvori der fremsættes forslag til afgørelse eller afsiges dom)	894	1 001	1 033
Antallet af meddelelser til EUT om anlagte sager	639	660	679
Antallet af meddelelser til EUT om afsluttede sager	546	522	637

E/ DOMSTOLENS MEDLEMMER

(sammensætning efter rangfølge pr. 31. december 2017)

Første række, fra venstre mod højre:

Førstegeneraladvokat, M. Wathelet, afdelingsformændene T. von Danwitz og M. Ilešič, Domstolens vicepræsident, A. Tizzano, Domstolens præsident, K. Lenaerts, afdelingsformændene R. Silva de Lapuerta, L. Bay Larsen, J.L. da Cruz Vilaça og A. Rosas

Anden række, fra venstre mod højre:

Generaladvokat E. Sharpston, dommer E. Juhász, afdelingsformændene C. Vajda, E. Levits, J. Malenovský og C.G. Fernlund, generaladvokat J. Kokott, dommer A. Borg Barthet

Tredje række, fra venstre mod højre:

Dommerne M. Berger, M. Safjan og A. Arabadjiev, generaladvokaterne Y. Bot og P. Mengozzi, dommerne J.-C. Bonichot, C. Toader og D. Šváby

Fjerde række, fra venstre mod højre:

Dommerne C. Lycourgos, K. Jürimäe, S. Rodin, E. Jarašiūnas og A. Prechal, generaladvokat N. Wahl, dommer F. Biltgen, generaladvokat M. Szpunar

Femte række, fra venstre mod højre:

Generaladvokaterne E. Tanchev og H. Saugmandsgaard Øe, dommer M. Vilaras, generaladvokat M. Campos Sánchez-Bordona, dommer E. Regan, generaladvokat M. Bobek, justitssekretær A. Calot Escobar

1. ÆNDRINGER I DOMSTOLENS SAMMENSÆTNING I 2017

Der har ikke været ændringer i Domstolens sammensætning i 2017.

2. SAMMENSÆTNING EFTER RANGFØLGE

FRA DEN 1. JANUAR 2017 TIL DEN 6. OKTOBER 2017

K. LENAERTS, præsident
A. TIZZANO, vicepræsident
R. SILVA de LAPUERTA, formand for Første Afdeling
M. ILEŠIČ, formand for Anden Afdeling
L. BAY LARSEN, formand for Tredje Afdeling
T. von DANWITZ, formand for Fjerde Afdeling
J.L. da CRUZ VILAÇA, formand for Femte Afdeling
M. WATHELET, førstegeneraladvokat
E. JUHÁSZ, formand for Niende Afdeling
M. BERGER, formand for Tiende Afdeling
A. PRECHAL, formand for Syvende Afdeling
M. VILARAS, formand for Ottende Afdeling
E. REGAN, formand for Sjette Afdeling
A. ROSAS, dommer
J. KOKOTT, generaladvokat
A. BORG BARTHET, dommer
J. MALENOVSKÝ, dommer
E. LEVITS, dommer
E. SHARPSTON, generaladvokat
P. MENGOZZI, generaladvokat
Y. BOT, generaladvokat
J.-C. BONICHOT, dommer
A. ARABADJIEV, dommer
C. TOADER, dommer
M. SAFJAN, dommer
D. ŠVÁBY, dommer
E. JARAŠIŪNAS, dommer
C.G. FERNLUND, dommer
C. VAJDA, dommer
N. WAHL, generaladvokat
S. RODIN, dommer
F. BILTGEN, dommer
K. JÜRIMÄE, dommer
M. SZPUNAR, generaladvokat
C. LYCOURGOS, dommer
M. CAMPOS SÁNCHEZ-BORDONA, generaladvokat
H. SAUGMANDSGAARD ØE, generaladvokat
M. BOBEK, generaladvokat
E. TANCHEV, generaladvokat

A. CALOT ESCOBAR, justitssekretær

FRA DEN 7. OKTOBER 2017 TIL DEN 31. DECEMBER 2017

K. LENAERTS, præsident
A. TIZZANO, vicepræsident
R. SILVA de LAPUERTA, formand for Første Afdeling
M. ILEŠIČ, formand for Anden Afdeling
L. BAY LARSEN, formand for Tredje Afdeling
T. von DANWITZ, formand for Fjerde Afdeling
J.L. da CRUZ VILAÇA, formand for Femte Afdeling
M. WATHELET, førstegeneraladvokat
A. ROSAS, formand for Syvende Afdeling
J. MALENOVSKÝ, formand for Ottende Afdeling
E. LEVITS, formand for Tiende Afdeling
C.G. FERNLUND, formand for Sjette Afdeling
C. VAJDA, formand for Niende Afdeling
J. KOKOTT, generaladvokat
E. JUHÁSZ, dommer
A. BORG BARTHET, dommer
E. SHARPSTON, generaladvokat
P. MENGOZZI, generaladvokat
Y. BOT, generaladvokat
J.-C. BONICHOT, dommer
A. ARABADJIEV, dommer
C. TOADER, dommer
M. SAFJAN, dommer
D. ŠVÁBY, dommer
M. BERGER, dommer
A. PRECHAL, dommer
E. JARAŠIŪNAS, dommer
N. WAHL, generaladvokat
S. RODIN, dommer
F. BILTGEN, dommer
K. JÜRIMÄE, dommer
M. SZPUNAR, generaladvokat
C. LYCOURGOS, dommer
M. CAMPOS SÁNCHEZ-BORDONA, generaladvokat
M. VILARAS, dommer
E. REGAN, dommer
H. SAUGMANDSGAARD ØE, generaladvokat
M. BOBEK, generaladvokat
E. TANCHEV, generaladvokat

A. CALOT ESCOBAR, justitssekretær

3. TIDLIGERE MEDLEMMER AF DOMSTOLEN

(efter tiltrædelsestidspunkt)

DOMMERE

Massimo PILOTTI, dommer (1952-1958), præsident fra 1952 til 1958 (†)
Petrus SERRARENS, dommer (1952-1958) (†)
Otto RIESE, dommer (1952-1963) (†)
Louis DELVAUX, dommer (1952-1967) (†)
Jacques RUEFF, dommer (1952-1959 og 1960-1962) (†)
Charles Léon HAMMES, dommer (1952-1967), præsident fra 1964 til 1967 (†)
Adrianus VAN KLEFFENS, dommer (1952-1958) (†)
Maurice LAGRANGE, generaladvokat (1952-1964) (†)
Karl ROEMER, generaladvokat (1953-1973) (†)
Rino ROSSI, dommer (1958-1964) (†)
Nicola CATALANO, dommer (1958-1962) (†)
Andreas Matthias DONNER, dommer (1958-1979), præsident fra 1958 til 1964 (†)
Alberto TRABUCCHI, dommer (1962-1972), derefter generaladvokat (1973-1976) (†)
Robert LECOURT, dommer (1962-1976), præsident fra 1967 til 1976 (†)
Walter STRAUSS, dommer (1963-1970) (†)
Riccardo MONACO, dommer (1964-1976) (†)
Joseph GAND, generaladvokat (1964-1970) (†)
Josse J. MERTENS de WILMARS, dommer (1967-1984), præsident fra 1980 til 1984 (†)
Pierre PESCATORE, dommer (1967-1985) (†)
Hans KUTSCHER, dommer (1970-1980), præsident fra 1976 til 1980 (†)
Alain Louis DUTHEILLET DE LAMOTHE, generaladvokat (1970-1972) (†)
Henri MAYRAS, generaladvokat (1972-1981) (†)
Cearbhall O'DALAIGH, dommer (1973-1974) (†)
Max SØRENSEN, dommer (1973-1979) (†)
Jean-Pierre WARNER, generaladvokat (1973-1981) (†)
Alexander J. MACKENZIE STUART, dommer (1973-1988), præsident fra 1984 til 1988 (†)
Gerhard REISCHL, generaladvokat (1973-1981) (†)
Aindrias O'KEEFFE, dommer (1974-1985) (†)
Francesco CAPOTORTI, dommer (1976), derefter generaladvokat (1976-1982) (†)
Giacinto BOSCO, dommer (1976-1988) (†)
Adolphe TOUFFAIT, dommer (1976-1982) (†)
Thijmen KOOPMANS, dommer (1979-1990) (†)
Ole DUE, dommer (1979-1994), præsident fra 1988 til 1994 (†)
Ulrich EVERLING, dommer (1980-1988)
Alexandros CHLOROS, dommer (1981-1982) (†)
Gordon SLYNN, generaladvokat (1981-1988), derefter dommer (1988-1992) (†)
Pieter VERLOREN van THEMAAT, generaladvokat (1981-1986) (†)
Simone ROZÈS, generaladvokat (1981-1984)
Fernand GRÉVISSE, dommer (1981-1982 og 1988-1994) (†)
Kai BAHLMANN, dommer (1982-1988) (†)
G. Federico MANCINI, generaladvokat (1982-1988), derefter dommer (1988-1999) (†)

Yves GALMOT, dommer (1982-1988) (†)
Constantinos KAKOURIS, dommer (1983-1997) (†)
Carl Otto LENZ, generaladvokat (1984-1997)
Marco DARMON, generaladvokat (1984-1994) (†)
René JOLIET, dommer (1984-1995) (†)
Thomas Francis O'HIGGINS, dommer (1985-1991) (†)
Fernand SCHOCKWEILER, dommer (1985-1996) (†)
Jean MISCHO, generaladvokat (1986-1991 og 1997-2003) (†)
José Carlos de CARVALHO MOITINHO de ALMEIDA, dommer (1986-2000)
José Luís da CRUZ VILAÇA, generaladvokat (1986-1988)
Gil Carlos RODRÍGUEZ IGLÉSIAS, dommer (1986-2003), præsident fra 1994 til 2003
Manuel DIEZ de VELASCO, dommer (1988-1994) (†)
Manfred ZULEEG, dommer (1988-1994) (†)
Walter VAN GERVEN, generaladvokat (1988-1994) (†)
Francis Geoffrey JACOBS, generaladvokat (1988-2006)
Giuseppe TESAURO, generaladvokat (1988-1998)
Paul Joan George KAPTEYN, dommer (1990-2000)
Claus Christian GULMANN, generaladvokat (1991-1994), derefter dommer (1994-2006)
John L. MURRAY, dommer (1991-1999)
David Alexander Ogilvy EDWARD, dommer (1992-2004)
Antonio Mario LA PERGOLA, dommer (1994 og 1999-2006), generaladvokat (1995-1999) (†)
Georges COSMAS, generaladvokat (1994-2000)
Jean-Pierre PUISSOCHET, dommer (1994-2006)
Philippe LÉGER, generaladvokat (1994-2006)
Günter HIRSCH, dommer (1994-2000)
Michael Bendik ELMER, generaladvokat (1994-1997)
Peter JANN, dommer (1995-2009)
Hans RAGNEMALM, dommer (1995-2000) (†)
Leif SEVÓN, dommer (1995-2002)
Nial FENNELLY, generaladvokat (1995-2000)
Melchior WATHELET, dommer (1995-2003)
Dámaso RUIZ-JARABO COLOMER, generaladvokat (1995-2009) (†)
Romain SCHINTGEN, dommer (1996-2008)
Krateros IOANNOU, dommer (1997-1999) (†)
Siegbert ALBER, generaladvokat (1997-2003)
Antonio SAGGIO, generaladvokat (1998-2000) (†)
Vassilios SKOURIS, dommer (1999-2015), præsident fra 2003 til 2015
Fidelma O'KELLY MACKEN, dommer (1999-2004)
Ninon COLNERIC, dommer (2000-2006)
Stig von BAHR, dommer (2000-2006)
José Narciso da CUNHA RODRIGUES, dommer (2000-2012)
Christiaan Willem Anton TIMMERMANS, dommer (2000-2010)
Leendert A. GEELHOED, generaladvokat (2000-2006) (†)
Christine STIX-HACKL, generaladvokat (2000-2006)
Luís Miguel POIARES PESSOA MADURO, generaladvokat (2003-2009)
Konrad Hermann Theodor SCHIEMANN, dommer (2004-2012)
Jerzy MAKARCZYK, dommer (2004-2009)
Pranas KŪRIS, dommer (2004-2010)

Georges ARESTIS, dommer (2004-2014)
Ján KLUČKA, dommer (2004-2009)
Uno LÕHMUS, dommer (2004-2013)
Aindrias Ó CAOIMH, dommer (2004-2015)
Pernilla LINDH, dommer (2006-2011)
Ján MAZÁK, generaladvokat (2006-2012)
Verica TRSTENJAK, generaladvokat (2006-2012)
Jean-Jacques KASEL, dommer (2008-2013)
Niilo JÄÄSKINEN, generaladvokat (2009-2015)
Pedro CRUZ VILLALÓN, generaladvokat (2009-2015)

PRÆSIDENTER

Massimo PILOTTI (1952-1958) (†)
Andreas Matthias DONNER (1958-1964) (†)
Charles Léon HAMMES (1964-1967) (†)
Robert LECOURT (1967-1976) (†)
Hans KUTSCHER (1976-1980) (†)
Josse J. MERTENS de WILMARS (1980-1984) (†)
Alexander John MACKENZIE STUART (1984-1988) (†)
Ole DUE (1988-1994) (†)
Gil Carlos RODRÍGUEZ IGLÉSIAS (1994-2003)
Vassilios SKOURIS (2003-2015)

JUSTITSSEKRETÆRER

Albert VAN HOUTTE (1953-1982) (†)
Paul HEIM (1982-1988)
Jean-Guy GIRAUD (1988-1994)
Roger GRASS (1994-2010)

KAPITEL II
RETTEN

A/ ARBEJDET VED RETTEN I 2017

Ved Rettens præsident Marc JAEGER

Efter adskillige og grundlæggende ændringer i 2016, som fulgte med gennemførelsen af de to første faser i reformen af Den Europæiske Unions retsinstansers arkitektur, blev 2017 et år med relativ stabilitet.

Sammensætningen af Retten blev dog ændret ved to lejligheder, ved tiltrædelsen af dommer C. Mac Eochaidh den 8. juni 2017 og ved tiltrædelsen af G. De Baere den 4. oktober 2017 som henholdsvis den sjette og syvende dommer udnævnt i forbindelse med anden fase af reformen (hvorefter nedlæggelsen af Personaleretten og overførslen af beføjelserne til at træffe afgørelse i første instans om tvister mellem Unionen og dens ansatte skulle ledsages af udnævnelsen af syv nye dommere ved Retten [1]). Paradoksalt nok blev anden fase af reformen afsluttet før den første (hvori der skulle udnævnes 12 nye dommere fra den 25. december 2015), idet den 12. dommer stadig mangler at blive udnævnt.

Den 31. december 2017 var Retten således sammensat af præsidenten, vicepræsidenten og 44 andre dommere, som er tilknyttet enten en af de otte afdelinger med fem dommere eller afdelingen med fire dommere (alle afdelinger sættes sædvanligvis af tre dommere), som afventer udnævnelsen af den sidste dommer i første fase af reformen. Ud over disse afdelinger har appelkammeret, som er kompetent til at påkende appeller til prøvelse af afgørelser truffet af Personaleretten, indtil denne blev opløst den 31. august 2016, fortsat sit arbejde. Det vil efter al sandsynlighed forsvinde i løbet af 2018, når der træffes afgørelse i de sidste stadig verserende appelsager.

I øvrigt kan 2017 anses for at være det første hele år, hvori Retten har kunnet afprøve sin nye organisation, som skal gøre det muligt at opfylde sin mission ved på én gang at forfølge flere ambitiøse mål: en hurtig sagsbehandling, kvalitet, sammenhæng og gennemslagskraft i retspraksis.

I betragtning af den udfordring, som integrationen af et stort antal nye dommere udgør, må statussen for dette første år efter gennemførelsen af reformen anses for særdeles tilfredsstillende.

Der er næsten opnået balance mellem antallet af indbragte sager og antallet af afsluttede sager (917 indbragte sager, 895 afsluttede sager [2]), og det på trods af, at der er blevet indbragt et udsædvanligt stort antal sammenhægende sager inden for bank- og finanssektoren (omkring 100 sager). Især er Rettens produktivitet steget betydeligt (+ 140 afsluttede sager i forhold til 2016, + 18,5%) efter det uundgåelige fald, som Retten oplevede ved den treårlige udskiftning og den interne reorganisering i forbindelse med reformen. Produktiviteten vil stige yderligere i 2018, hvor Retten gerne skulle nærme sig sin nye marchhastighed.

Især sagsbehandlingstiden – et væsentligt performanceindeks – er atter faldet væsentligt til et gennemsnit på 16,3 måneder for sager, som afsluttedes ved dom eller kendelse (– 13% i forhold til 2016). Den tendens, som har kunnet observeres de seneste fem år (– 40% siden 2013), er således blevet forstærket yderligere og det inden for alle sagstyper.

1/ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EU, Euratom) 2015/2422 af 16.12.2015 om ændring af protokol nr. 3 vedrørende statutten for Den Europæiske Unions Domstol (EUT 2015, L 341, s. 14) og Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EU, Euratom) 2016/1192 af 6. juli 2016 om overførsel til Retten af kompetencen til som første instans at afgøre tvister mellem Den Europæiske Union og dens ansatte (EUT 2016, L 200, s. 137).

2/ Disse cifre indbefatter ikke de 47 indbragte og 53 afsluttede sager om foreløbige forholdsregler.

Endelig bør det fremhæves, at antallet af sager, som er blevet henvist til en udvidet afdeling med fem dommere, er steget stærkt (84 henviste sager, 29 i 2016), hvilket er et resultat af den organisation og arbejdsmetode, som Retten har valgt for at forfølge det formål om at bevare kvaliteten, som Retten havde sat sig i forbindelse med gennemførelsen af reformen. Henset til antallet af indbragte sager nærmede andelen af sager henvist til en udvidet afdeling sig således 10% i 2017, hvilket står i kontrast til gennemsnittet af henvisninger i perioden forud for reformen af Unionens retsinstansers struktur (2010-2015), som var i størrelsesordenen 1%.

Det vil være for tidligt at drage endelige konklusioner på grundlag af så få statistiske oplysninger med hensyn til virkningerne på længere sigt af denne reform, hvis sidste fase først indtræder den 1. september 2019. De viser imidlertid Rettens vilje til så hurtigt som muligt at få fuldt udbytte heraf og give borgerne de muligheder, som reformen byder, med henblik på en effektiv og hurtig domstolsprøvelse af kvalitet i EU.

B/ RETTENS PRAKSIS I 2017

TENDENSER I RETTENS PRAKSIS I 2017

Af vicepræsident Marc van der Woude

En af de store begivenheder, der har markeret udviklingen i Rettens praksis i 2017, er reintegrationen af EU-personalesagerne i første instans i Retten. Denne genvundne kompetence har ført til, at Retten har truffet flere afgørelser vedrørende fysiske personer, nemlig de ansatte ved Unionens institutioner, bl.a. om overholdelsen af metoderne til beregning af løn, som administrationen er bundet af (dom af 14.9.2017, ***Bodson m.fl. mod EIB***, T-504/16 og T-505/16, EU:T:2017:603) og om administrationens forpligtelser, når denne skal behandle en ansøgning om bistand på området mobning på arbejdspladsen (dom af 24.4.2017, ***HF mod Parlamentet***, T-584/16, EU:T:2017:282).

Personalesager er dog ikke de eneste sager, hvori Retten skal sikre retsbeskyttelse af fysiske personers interesser. Denne beskyttelse er ligeledes påkrævet på andre områder, såsom området for restriktive foranstaltninger vedtaget af Unionen. Retten har således fortsat sin kontrol af foranstaltninger, som Unionen har pålagt bl.a. de foranstaltninger, der er vedtaget på grundlag af straffesager indledt i tredjelande, såsom Tunesien eller Ukraine, mod fysiske personer, der er beskyldt for underslæb med statslige midler (dom af 7.7.2017, ***Azarov mod Rådet***, T-215/15, under appel [1], EU:T:2017:479). Der opstår også spørgsmål vedrørende retsbeskyttelse af fysiske personer i sager, der vil kunne interessere enhver EU-borger, såsom sagerne vedrørende ret til aktindsigt støttet på forordning nr. 1049/2001 [2], eller de sager, der vedrører forslag til europæiske borgerinitiativer. Hvad angår sidstnævnte har Retten for det første præciseret, at disse kan udstrække sig til retsakter, der er forbundet med forhandlinger af internationale aftaler (dom af 10.5.2017, ***Efler m.fl. mod Kommissionen***, T-754/14, EU:T:2017:323), og for det andet fremhævet nødvendigheden for Kommissionen af at begrunde sine afgørelser korrekt, når disse går sagsøgerne imod (dom af 3.2.2017, ***Minority SafePack – one million signatures for diversity in Europe mod Kommissionen***, T-646/13, EU:T:2017:59).

Det kan endvidere konstateres, at sagerne ved Retten fortsætter med at være varierede på området for økonomisk lovgivning. Sagerne er langt fra begrænset til konkurrenceretten alene, idet de udvikler sig bl.a. på grundlag af kompetencer tillagt Unionens forskellige institutioner og agenturer, der skal uddybe det indre marked og den monetære politik. I denne sammenhæng har Retten f.eks. kunnet fortsætte udviklingen af sin retspraksis på bankområdet, idet den har præciseret rammerne for det tilsyn, der udøves af Den Europæiske Centralbank (ECB) henset til formålene med den omhandlede ordning, der bl.a. tilsigter at give ECB et overblik over alle de risici, der kan påvirke et kreditinstitut, og at undgå en opsplitning af tilsynet mellem ECB og de nationale myndigheder (dom af 16.5.2017, ***Landeskreditbank Baden-Württemberg mod ECB***, T-122/15, under appel [3], EU:T:2017:337, og af 13.12.2017, ***Crédit mutuel Arkéa mod ECB***, T-52/16, EU:T:2017:902). Der kan endvidere konstateres en stigning i sager vedrørende fusionskontrol, idet der er blevet truffet flere afgørelser vedrørende denne type foranstaltninger, som har tendens til at følge konjunkturforløb (dom af 7.3.2017, ***United Parcel Service mod Kommissionen***, T-194/13,

1/ Sag C-530/17 P, ***Azarov mod Rådet.***

2/ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EF) nr. 1049/2001 af 30.5.2001 om aktindsigt i Europa-Parlamentets, Rådets og Kommissionens dokumenter (EFT 2001, L 145, s. 43).

3/ Sag C-450/17 P, ***Landeskreditbank Baden-Württemberg***.

under appel [4], EU:T:2017:144, af 26.10.2017, ***Marine Harvest mod Kommissionen***, T-704/14, under appel [5], EU:T:2017:753, og af 26.10.2017, ***KPN mod Kommissionen***, T-394/15, ikke trykt i Sml., EU:T:2017:756). Idet sagernes kompleksitet omfatter vurderinger af økonomisk art, synes det i øvrigt at føre til en styrkelse af kontrollen af overholdelsen af retten til forsvar. Det er bl.a. blevet lagt til grund, at overholdelsen af disse rettigheder kræver, at de parter, der berøres af en fusion, har kunnet gøre deres synspunkter vedrørende den økonometriske model, som Kommissionen har brugt med henblik på sin afgørelse, gældende (dom af 7.3.2017, ***United Parcel Service mod Kommissionen***, T-194/13, under appel [6], EU:T:2017:144).

Endelig er et vigtigt tværgående spørgsmål, der særligt har markeret flere sagskategorier ved Retten i 2017, spørgsmålet vedrørende overholdelsen af den rimelige frist i administrative og retslige procedurer.

Hvad angår overholdelsen af denne frist som princippet om god forvaltningsskik, har Retten gentaget den praksis, hvorefter en ansøgning om bistand i tilfælde af mobning på arbejdspladsen skal behandles hurtigt (dom af 24.4.2017, ***HF mod Parlamentet***, T-584/16, EU:T:2017:282). Den har ligeledes præciseret, at begrundelsen for en afgørelse om ikke at forfremme en tjenestemand skal fremkomme senest ved afslaget på dennes klage, og at manglende overholdelse af denne begrundelsespligt kan medføre en tilstand af usikkerhed og frustration, der begrunder, at der skal ydes erstatning (dom af 26.10.2017, ***Paraskevaidis mod Cedefop***, T-601/16, EU:T:2017:757). Retten har i øvrigt fundet, at Kommissionen ikke havde overholdt princippet om en rimelig frist, da den brugte mere end ni måneder – som er den periode, der var fastsat ved den tidligere anvendelige ordning – på at genoverveje en ansøgning om fritagelse for importafgifter, efter at Retten havde annulleret en afgørelse, der lå forud for afslaget på denne ansøgning (dom af 11.12.2017, ***Léon Van Parys mod Kommissionen***, T-125/16, EU:T:2017:884). Endelig har Retten fundet, at de tunesiske myndigheders tilsidesættelse af den rimelige frist inden for rammerne af den retslige procedure, som Rådets afgørelse om at bevare sagsøgerens navn på listen over personer, der var omfattet af restriktive foranstaltninger, hvilede på, ikke nødvendigvis påvirkede denne afgørelses lovlighed, idet den dog har præciseret, at en sådan tilsidesættelse eventuelt kan tvinge Rådet til at foretage nødvendige efterprøvelser (dom af 5.10.2017, ***Mabrouk mod Rådet***, T-175/15, EU:T:2017:694).

Hvad angår Unionens retsinstansers overholdelse af princippet om en rimelig frist, har Retten i en række af fem domme (dom af 10.1.2017, ***Gascogne Sack Deutschland og Gascogne mod Den Europæiske Union***, T-577/14, under appel [7], EU:T:2017:1 af 1.2.2017, ***Aalberts Industries mod Den Europæiske Union***, T-725/14, EU:T:2017:47 af 1.2.2017, ***Kendrion mod Den Europæiske Union***, T-479/14, under appel [8], EU:T:2017:48 af 17.2.2017, ***ASPLA og Armando Álvarez mod Den Europæiske Union***, T-40/15, under appel [9], EU:T:2017:105, og af 7.6.2017, ***Guardian Europe mod Den Europæiske Union***, T-673/15, under appel [10], EU:T:2017:377) klarlagt begrebet en retslig procedures ekstraordinære varighed på retsområdet for karteller, og den har præciseret de omstændigheder, hvorunder tilsidesættelsen af dette princip kan medføre, at Unionen ifalder et finansielt ansvar. Den har bl.a. anført, at en

4/ Sag C-265/17 P, ***Kommissionen mod United Parcel Service***.

5/ Sag C-10/18 P, ***Marine Harvest mod Kommissionen***.

6/ Sag C-265/17 P, ***Kommissionen mod United Parcel Service***.

7/ Sag C-138/17 P, ***Den Europæiske Union mod Gascogne Sack Deutschland og Gascogne***, og sag C-146/17 P, ***Den Europæiske Union mod Gascogne Sack Deutschland og Gascogne***.

8/ Sag C-150/17 P, ***Den Europæiske Union mod Kendrion***.

9/ Sag C-174/17 P, ***ASPLA og Armando Álvarez mod Den Europæiske Union***, og sag C-222/17 P, ***ASPLA og Armando Álvarez mod Den Europæiske Union***.

10/ Sag C-447/17 P, ***Guardian Europe mod Den Europæiske Union***, og sag C-479/17 P, ***Guardian Europe mod Den Europæiske Union***.

sådan tilsidesættelse kan give anledning til en materiel skade svarende til omkostningerne til stiftelse af en bankgaranti for den periode, som går ud over den periode, der kan anses for at være rimelig, og til en immateriel skade som følge af en usædvanlig lang situation med usikkerhed.

I. PROCEDUREN FOR RETTEN

I 2017 havde Retten lejlighed til at udtale sig om bl.a. Unionens retsinstansers kompetence og om begrebet retsakt, der kan gøres til genstand for søgsmål. Den præciserede ligeledes betingelserne vedrørende en parts repræsentation ved en advokat.

1. UNIONENS RETSINSTANSERS KOMPETENCE

I de sager, der gav anledning til kendelserne af 28. februar 2017 ***NF mod Det Europæiske Råd*** (T-192/16, under appel [11], EU:T:2017:128), af 28. februar 2017, ***NG mod Det Europæiske Råd*** (T-193/16, under appel [12], EU:T:2017:129), og af 28. februar 2017, ***NM mod Det Europæiske Råd*** (T-257/16, under appel [13], EU:T:2017:130), skulle Retten udtale sig om sager anlagt af tre asylansøgere til prøvelse af den aftale, der angiveligt var blevet indgået mellem Det Europæiske Råd og Republikken Tyrkiet den 18. marts 2016 for at imødegå migrationskrisen, der skyldes situationen i Syrien. Ifølge sagsøgerne var denne aftale, som var materialiseret i en »erklæring fra EU og Tyrkiet« [14], der var blevet vedtaget på samme dag, og som var genstand for en pressemeddelelse fra Det Europæiske Råd, blevet indgået under tilsidesættelse af reglerne i EUF-traktaten vedrørende Unionens indgåelse af internationale aftaler.

Idet Retten traf afgørelse om indsigelsen om manglende kompetence, som Det Europæiske Råd havde anført principalt, på grundlag af procesreglementets artikel 130, og idet den anførte, at den nævnte indsigelse om manglende kompetence skulle undersøges forud for den formalitetsindsigelse, som sagsøgte havde rejst subsidiært, fastslog Retten formelt, at sagsøgerne havde nedlagt påstand om annullation af en international aftale. Retten præciserede imidlertid, at Unionens retsinstansers legalitetsprøvelse af retsakter, der henhører under den internationale ret om konventioner, kun kan vedrøre den retsakt, hvorved en institution har påtænkt at indgå den pågældende påståede internationale aftale, og ikke aftalen som sådan. Retten fortolkede følgelig sagsøgernes påstand således, at den i det væsentlige havde til formål at opnå annullation af en retsakt, hvorved Det Europæiske Råd på vegne af Unionen havde påtænkt at indgå en aftale med Republikken Tyrkiet den 18. marts 2016.

Efter efterprøvelsen af indholdet af »erklæringen fra EU og Tyrkiet« og alle de omstændigheder, hvori denne erklæring indgik, fandt Retten imidlertid, at den ikke udgjorde en retsakt hidrørende fra Det Europæiske Råd – eller en retsakt hidrørende fra en anden EU-institution – hvorved dette påtænkte at indgå en aftale med Republikken Tyrkiet. I denne henseende fremhævede Retten, at det, uanset den beklageligt tvetydige sprogbrug, der er anvendt i »erklæringen fra EU og Tyrkiet«, således som denne blev offentliggjort i form af den omtvistede pressemeddelelse,

11/ Sag C-208/17 P, ***NF mod Det Europæiske Råd***.

12/ Sag C-209/17 P, ***NG mod Det Europæiske Råd***.

13/ Sag C-210/17 P, ***NM mod Det Europæiske Råd***.

14/ En erklæring, der havde til formål at give en redegørelse for resultatet af »det tredje møde siden november 2015, der var afsat til uddybning af forbindelserne mellem Tyrkiet og EU samt tackling af migrationskrisen« mellem »[m]edlemmerne af Det Europæiske Råd« og »deres tyrkiske modpart«.

var i deres egenskab af stats- og regeringschefer, at disse medlemsstaters repræsentanter den 18. marts 2016 havde afholdt et møde med den tyrkiske premierminister i de lokaler, som Det Europæiske Råd og Rådet deler, hvilket møde havde givet anledning til vedtagelsen af »erklæringen fra EU og Tyrkiet«. Retten fandt følgelig, at den indsigelse om manglende kompetence, som Det Europæiske Råd havde rejst, skulle tages til følge.

2. BEGREBET RETSAKT, DER KAN GØRES TIL GENSTAND FOR SØGSMÅL

I den sag, der gav anledning til kendelsen af 11. oktober 2017, ***Guardian Glass España, Central Vidriera mod Kommissionen*** (T-170/16, EU:T:2017:722), skulle Retten tage stilling til en påstand om annullation af den afgørelse, der var indeholdt i et dokument sendt af Europa-Kommissionen til de spanske myndigheder. Det nævnte dokument omhandlede vurderingen foretaget af Kommissionen vedrørende påstande, som sagsøgeren havde formuleret for de nævnte myndigheder, om foreneligheden af den statsstøtte, som sagsøgeren havde modtaget i form af skattenedslag, med det indre marked. Baggrunden for sagen var de spanske myndigheders tilbagesøgning af statsstøtte i form af skattenedslag i henhold til en ordning for statsstøtte, som Kommissionen havde erklæret ulovlig. I den afgørelse, hvori ulovligheden blev fastslået, havde Kommissionen præciseret, at dens vurdering vedrørte statsstøtteordningen og »ikke udelukkede muligheden for individuelt at erklære støtter, der er omfattet af ordningen, og som modtages af visse virksomheder, forenelige med fællesmarkedet, i kraft af deres egne karakteristika i en senere afgørelse eller ved en gruppefritagelsesordning«. De spanske myndigheder havde sendt et tilbagesøgningspålæg til sagsøgeren efter Kommissionens afgørelse.

Retten fastslog, at den anfægtede retsakt ikke havde retligt bindende virkninger, der kunne berøre sagsøgerens interesser gennem en væsentlig ændring af dennes retsstilling, og følgelig ikke kunne gøres til genstand for et annullationssøgsmål.

For at nå til denne konklusion anførte Retten først, at når Kommissionen er i forbindelse med en støtteordning, kan den, således som den har gjort det i nærværende sag, tage stilling til den omhandlede støtteordnings generelle kendetegn uden at undersøge hver eneste anvendelse af denne ordning. Det tilkommer den berørte medlemsstat at undersøge situationen for hver af de enkelte virksomheder, der er omfattet af tilbagesøgningsforanstaltningen, når den gennemfører Kommissionens afgørelse. Hvis medlemsstaten ved denne lejlighed støder på uforudsete og uforudsigelige vanskeligheder, skal den i overensstemmelse med forpligtelsen til loyalt samarbejde rette henvendelse til Kommissionen. Hvad angår de skrivelser, som Kommissionen sender til de nationale myndigheder inden for rammerne af en sådan kommunikation, er disse uden bindende virkning, eftersom disse kun er udtryk for Kommissionens holdning til, hvorvidt de gennemførelsesforanstaltninger, som den pågældende medlemsstat har foreslået, er acceptable ud fra et EU-retligt synspunkt, henset til de vanskeligheder, som denne medlemsstat er stødt på.

Retten konstaterede herefter, at genstanden for kommunikationen mellem de spanske myndigheder og Kommissionen, således som den fremgår af den anfægtede afgørelse, er indeholdt i gennemførelsen af den afgørelse, der erklærer støtten ulovlig. Da den omhandlede støtte skulle tilbagesøges, undersøgte de spanske myndigheder nemlig, om betingelsen om, at støtten skulle virke tilskyndende, var opfyldt for så vidt angik den støtte, som sagsøgeren havde modtaget, og spurgte i denne forbindelse Kommissionen, hvordan denne betingelse, der var fastsat i den nævnte beslutning, skulle fortolkes. Ophavsmanden udarbejdede imidlertid den anfægtede akt og sendte den til de spanske myndigheder for at besvare dette spørgsmål og for at oplyse dem om, hvordan kravet om tilskyndende virkning skulle fortolkes.

Retten forkastede i øvrigt sagsøgerens argument, hvorefter Kommissionen, idet Kongeriget Spanien havde foretaget en anmeldelse af støtten, havde været forpligtet til at udtale sig om denne støttes forenelighed ved vedtagelsen af en afgørelse. I denne henseende fandt Retten, at indholdet af kommunikationen mellem de spanske myndigheder og Kommissionen angav, at disse myndigheder ønskede at indhente oplysninger fra Kommissionen for at kunne tage stilling til spørgsmål vedrørende visse støttemodtagere, der havde anfægtet tilbagesøgningspålæggene i de indlæg, som de skulle indgive til de spanske retsinstanser, uden at deres tilgang dog kunne betragtes således, at den omfattede en anmeldelse af støtte, som sagsøgeren havde modtaget, hvilken anmeldelse ville have medført, at Kommissionens skulle vedtage en afgørelse i henhold til forordning (EF) nr. 659/1999 [15]. Endelig præciserede Retten, at den opfattelse, som de spanske myndigheder kunne have haft af den anfægtede akts retsvirkninger, ikke kunne lægges til grund for vurderingen af, om søgsmålet til prøvelse af denne akt kunne antages til realitetsbehandling, selv om det blev antaget, at denne opfattelse var korrekt.

3. BISTAND FRA EN ADVOKAT, DER IKKE ER TREDJEMAND

I den sag, der gav anledning til kendelsen af 20. november 2017, ***BikeWorld mod Kommissionen*** (T-702/15, EU:T:2017:834), skulle Retten tage stilling til et søgsmål med påstand om delvis annullation af Kommissionens afgørelse, som fastslog, at der forelå en statsstøtte, der var ulovlig og uforenelig med det indre marked, fra Forbundsrepublikken Tysklands side til fordel for racerbanen Nürburgring. Uden formelt at fremsætte en formalitetsindsigelse fremsatte Kommissionen en afvisningspåstand med den begrundelse, at søgsmålet ikke opfyldte kravene i artikel 19 og 21 i statutten for Den Europæiske Unions Domstol, for så vidt som den advokat, der repræsenterede sagsøgeren, var en af selskabets to anpartshavere og dermed ikke var uafhængig i forhold til det. Sagsøgeren gjorde på dette punkt i det væsentlige gældende, at selskabets repræsentant på det tidspunkt, hvor sagen blev anlagt, kun var involveret i selskabet i den forstand, at han ejede 10% af dets kapital, men ikke deltog i selskabets administrative og økonomiske ledelse og kun repræsenterede det i sin egenskab af advokat og ikke i sin egenskab af anpartshaver.

I denne henseende anførte Retten, at når der anlægges en sag, er parter ud over medlemsstaterne, EU-institutionerne, de stater, som er parter i aftalen om Det Europæiske Økonomiske Samarbejdsområde (EØS) [16], bortset fra medlemsstaterne, samt den i aftalen omhandlede EFTA-Tilsynsmyndighed ikke bemyndiget til selv at føre deres sag, men skal lade en anden person møde for sig, og denne person skal have møderet for en ret i en medlemsstat eller i en stat, som er part i EØS-aftalen. Retten anførte, at ifølge Domstolens praksis sigter kravet om bistand fra tredjemand mod dels at undgå, at private parter fører deres egen sag uden at benytte en mellemmand, dels at sikre, at juridiske personer forsvares af repræsentanter, der er tilstrækkeligt distancerede fra de juridiske personer, som de repræsenterer.

Henset til disse kriterier udtalte Retten, at den personlige tilknytning, som sagsøgerens advokat havde til sagsøgeren og til den foreliggende sag på det tidspunkt, hvor sagen blev anlagt, navnlig det forhold, at denne havde erhvervet 10% af det sagsøgende selskabs kapital, og at han siden da havde været den ene af de to anpartshavere i dette selskab, var af en sådan art, at den risikerede at medføre, at advokaten ikke var i stand til at opfylde sin vigtige rolle som juridisk rådgiver på den mest hensigtsmæssige måde. Ifølge Retten havde sagsøgeren og dennes advokat bl.a. som svar på Kommissionens afvisningspåstand ikke fremlagt oplysninger, som gjorde det muligt at udelukke, at der forelå en sådan risiko i den konkrete sag.

15/ Rådets forordning (EF) nr. 659/1999 af 22.3.1999 om fastlæggelse af regler for anvendelsen af artikel [108 TEUF] (EFT 1999, L 83, s. 1).

16/ Aftalen om Det Europæiske Økonomiske Samarbejdsområde af 2.5.1992 (EFT 1994, L 1, p. 3).

Retten konstaterede, at sagsøgerens advokat havde en personlig tilknytning til sagsøgeren og til sagen på det tidspunkt, hvor sagen blev anlagt, hvilket indebar, at han ikke var tilstrækkeligt distanceret fra sagsøgeren til at kunne repræsentere denne i fuld uafhængighed, som omhandlet i Domstolens praksis, og afviste sagen.

II. REGLER FOR INSTITUTIONERNE

I den sag, der gav anledning til dommen af 3. februar 2017, ***Minority SafePack – one million signatures for diversity in Europe mod Kommissionen*** (T-646/13, EU:T:2017:59), skulle Retten behandle en sag med påstand om annullation af Kommissionens afgørelse vedrørende afslag på anmodningen om registrering af et forslag til europæisk borgerinitiativ (EBI), hvis genstand var at opfordre Unionen til at styrke beskyttelsen af mennesker, der tilhører nationale og sproglige mindretal, og at øge den kulturelle og sproglige mangfoldighed i Unionen. I bilaget til forslaget var der nævnt 11 områder, inden for hvilke der af EU-institutionerne burde udarbejdes forslag til retsakter, og bilaget gav i denne henseende detaljerede angivelser om den type retsakter, der skulle vedtages, de nævnte retsakters indhold og de dertil svarende retsgrundlag i EUF-traktaten. I afgørelsen fastslog Kommissionen, at visse af de retsakter der var anmodet om, individuelt betragtet ville kunne falde inden for rammerne af dens beføjelser til at fremsætte forslag til EU-retsakter for derefter heraf at udlede, at registreringen burde afvises i sin helhed med den begrundelse, at forordning (EU) 2011/2011 [17] ikke havde hjemmel til delvis registrering af et forslag til EBI.

I denne henseende anførte Retten, at en borger, der har indgivet et forslag til EBI, skal være i stand til at forstå grundene til, at dette ikke blev registreret af Kommissionen. Det tilkommer således Kommissionen, når den skal tage stilling til et sådant forslag, at vurdere, men også nærmere at angive de forskellige begrundelser for afgørelsen om afslag under hensyntagen til afgørelsens indvirkning på den effektive udøvelse af den ret, borgerne har til at indgive et forslag til EBI. Det fremgår imidlertid af den omtvistede afgørelse, at Kommissionen hverken på nogen måde identificerede, hvilke af de 11 forslag til retsakter, som var omhandlet i bilaget til forslag til EBI, der efter dens opfattelse åbenbart faldt uden for rammerne af dens beføjelser til at fremsætte et forslag til udstedelse af en EU-retsakt eller gav nogen begrundelse for denne vurdering på trods af de præcise angivelser, som initiativtagerne havde fremlagt vedrørende den type retsakt, der var foreslået, samt de respektive retsgrundlag og indholdet af retsakterne. Under disse omstændigheder havde Kommissionen under alle omstændigheder ikke sat initiativtagerne i stand til at identificere, hvilke af de forslag, som var anført i bilaget til det omhandlede forslag til EBI, der ifølge Kommissionen faldt uden for rammerne for dens beføjelser, eller til at kende de grunde, som havde ført til denne vurdering. Initiativtagerne var følgelig blevet forhindret i at bestride, hvorvidt Kommissionens vurdering var velbegrundet, ligesom Retten ikke kunne udøve sin kontrol af lovligheden af denne vurdering.

Retten konkluderede, at uden at det var nødvendigt at afgøre, om Kommissionen derudover burde have angivet begrundelserne til støtte for den fortolkning, hvorefter et forslag til EBI ikke kan registreres, såfremt en del af de foreslåede foranstaltninger ikke falder ind under institutionens beføjelse, var den anfægtede afgørelse behæftet med en begrundelsesmangel, og den skulle følgelig annulleres.

I den sag, der gav anledning til dommen af 10. maj 2017, ***Efler m.fl. mod Kommissionen*** (T-754/14, EU:T:2017:323), skulle Retten efterprøve lovligheden af Kommissionens afgørelse om afslag på anmodningen om registrering af et forslag til EBI med overskriften »STOP TTIP«, hvis genstand var at opfordre Kommissionen til at henstille til Rådet, at det annullerede det mandat, som det var blevet givet til at forhandle det »transatlantiske handels- og

17/ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EU) nr. 211/2011 af 16.2.2011 om borgerinitiativer (EUT 2011, L 65, s. 1).

investeringspartnerskab« [18] og i sidste ende at undlade at indgå den »samlede økonomi- og handelsaftale« [19]. Denne sag rejste således det ikke tidligere behandlede spørgsmål, om et forslag til EBI kan vedrøre en retsakt, hvormed Rådet beslutter at fratage Kommissionen forhandlingsmandatet med henblik på at indgå en international aftale med et tredjeland, og en retsakt, hvormed Rådet beslutter ikke at give bemyndigelse til undertegnelse af en sådan aftale eller om ikke at indgå denne. I afgørelsen gjorde Kommissionen gældende, at et forslag til EBI ikke kunne omfatte sådanne retsakter. Den henviste dels til den forberedende karakter og til den omstændighed, at retsakten om indledning af forhandlinger med henblik på indgåelse af en international aftale ikke afføder retsvirkninger uden for institutionerne, dels til den omstændighed, at de retsakter, hvis vedtagelse var blevet foreslået, ikke var nødvendige »til gennemførelse af traktaterne«.

Idet Retten forkastede den antagelse, som Kommissionen havde forsvaret, fastslog den for det første, at begrebet retsakt som omhandlet i artikel 11, stk. 4, TEU, artikel 2, stk. 1, i forordning nr. 211/2011 og samme forordnings artikel 4, stk. 2, litra b), ikke i mangel af anden angivelse opfattes således, at den begrænser sig alene til endelige EU-retsakter, der skaber retsvirkninger over for tredjemænd. Ifølge Retten kunne hverken ordlyden af de nævnte bestemmelser eller de formål, som disse forfølger, navnlig begrunde, at en afgørelse om bemyndigelse til indledning af forhandlinger med henblik på indgåelse af en international aftale, der er truffet i henhold til artikel 207, stk. 3 og 4, TEUF og artikel 218 TEUF, og som åbenlyst er en afgørelse som omhandlet i artikel 288, stk. 4, TEUF, udelukkes fra begrebet retsakt for så vidt angår et EBI. Tværtimod bemærkede Retten, at princippet om demokrati og det specifikke formål, der forfølges med EBI-mekanismen, som består i at styrke demokratiet i Unionen, kræver, at der anlægges en fortolkning af begrebet retsakt, der omfatter retsakter såsom en afgørelse om indledning af forhandlinger med henblik på indgåelse af en international aftale, som utvivlsomt har til formål at ændre Unionens retsorden. Ifølge Retten ville den antagelse, hvorefter Rådet og Kommissionen besidder tilstrækkelig indirekte demokratisk legitimitet til at vedtage retsakter, som ikke afføder retsvirkninger over for tredjemænd, medføre en anseelig begrænsning af brugen af EBI-mekanismen som et instrument til EU-borgernes deltagelse i Unionens lovmæssige virksomhed via indgåelsen af internationale aftaler. Desuden kunne en afgørelse om tilbagekaldelse af bemyndigelsen til at indlede forhandlinger med henblik på at indgå en international aftale, idet den bringer disse forhandlinger til ophør, ifølge Retten ikke kvalificeres som en forberedende akt, men er af endelig karakter.

For det andet udtalte Retten, at reglerne vedrørende EBI ikke indeholder nogen angivelse, der indikerer, at borgerdeltagelsen ikke kan overvejes med henblik på at forhindre vedtagelsen af en retsakt. Selv om den foreslåede retsakt i henhold til artikel 11, stk. 4, TEU og artikel 2, stk. 1, i forordning nr. 211/2011 ganske vist skal bidrage til gennemførelsen af traktaterne, er dette rent faktisk tilfældet for så vidt angår de retsakter, der har til formål at forhindre indgåelsen af internationale aftaler, idet disse tilsigter at ændre Unionens retsorden.

I denne henseende anførte Retten, at formålet om deltagelse i det demokratiske liv i Unionen, som EBI-mekanismen søger at opfylde, åbenlyst omfatter muligheden for at kræve gældende retsakter ændret eller helt eller delvist tilbagetrukket. Der er dermed heller ikke noget, der kan begrunde, at de retsakter, der har til formål at få tilbagetrukket en afgørelse om bemyndigelse til indledning af forhandlinger med henblik på indgåelse af en international aftale, og de retsakter, der har til formål at hindre undertegnelsen og indgåelsen af en sådan aftale, udelukkes fra den demokratiske debat. I modsætning til den antagelse, som Kommissionen har forsvaret, skaber disse retsakter ubestrideligt selvstændige retsvirkninger ved i givet fald at forhindre en bebudet ændring af EU-

18/ Ved afgørelse af 14.6.2013 gav Rådet Kommissionen bemyndigelse til at indlede forhandlinger med Amerikas Forenede Stater med henblik på at indgå en frihandelsaftale benævnt »transatlantisk handels- og investeringspartnerskab« (Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP)).

19/ Ved afgørelse af 27.4.2009 gav Rådet Kommissionen bemyndigelse til at indlede forhandlinger med Canada med henblik på at indgå en frihandelsaftale benævnt »samlet økonomi- og handelsaftale« (Comprehensive Economic and Trade Agreement (CETA)).

retten. Der er intet, der kan begrunde, at ophavsmændene til et forslag til EBI pålægges at afvente aftalens indgåelse for dernæst alene at kunne anfægte hensigtsmæssigheden heraf.

Ifølge Retten udgør et sådant forslag til EBI – som langt fra er en indblanding i fremgangsmåden for en igangværende lovgivningsprocedure – et udtryk for EU-borgernes faktiske deltagelse i det demokratiske liv i Unionen uden at bringe den institutionelle ligevægt, som traktaterne tilstræber, i fare.

I den sag, der gav anledning til dommen af 20. november 2017, ***Voigt mod Parlamentet*** (T-618/15, EU:T:2017:821), skulle Retten behandle et søgsmål anlagt til prøvelse af to afgørelser, hvorved Parlamentet havde afslået dels at stille en sal til rådighed for sagsøgeren, således at der kunne afholdes en pressekonference dér, dels at give russiske statsborgere adgang til dets lokaler. Sagsøgeren, valgt som medlem af Parlamentet på listen for et tysk parti, havde deltaget i et politisk forum i Sankt Petersborg (Rusland). Som opfølgning på dette forum havde sagsøgeren villet organisere en pressekonference og et arbejdsmøde i Parlamentets lokaler under tilstedeværelse af bl.a., for så vidt angår arbejdsmødet, medlemmer og en sympatisør af det russiske parti Rodina. I mellemtiden havde Parlamentet vedtaget beslutning 2015/2001(INI) [20].

Idet Retten indledningsvis undersøgte anbringendet om tilsidesættelse af artikel 21 i Den Europæiske Unions charter om grundlæggende rettigheder, for så vidt som afslaget på at lade de russiske gæster få adgang til Parlamentet var behæftet med en forskelsbehandling på grund af deres etniske oprindelse eller deres nationalitet, anførte den, at en sagsøger ikke har kompetence til at handle i lovens eller institutionernes interesse, og at denne ikke til støtte for et annullationssøgsmål kan gøre andre end sine egne klagepunkter gældende. Dette krav kan dog ikke forstås således, at Unionens retsinstanser kun kan antage et klagepunkt til realitetsbehandling, hvis det alene knytter sig til sagsøgerens personlige situation. En sagsøgers klagepunkter kan i virkeligheden realitetsbehandles, hvis de kan begrunde en annullation, som kan tilføre sagsøgeren en fordel. I det foreliggende tilfælde fandt retten, at den hævdede forskelsbehandling af de russiske gæster på grund af deres nationalitet eller etniske oprindelse hypotetisk set ligeledes kunne skade sagsøgeren, for så vidt som det var ham, der havde inviteret dem, og for så vidt som han blev forhindret i sammen med disse i Parlamentet at holde det arbejdsmøde, som han havde organiseret.

Da Retten derefter efterprøvede, om dette anbringende var begrundet, anførte den, at nationalitet er et retligt og politisk bånd mellem individet og en suveræn stat, mens begrebet etnisk oprindelse hviler på den idé, at samfundsgrupper deler følelsen af at tilhøre den samme nation eller religiøse overbevisning, sprog, kulturelle baggrund, traditioner og levested. Hvad angår forbuddet mod forskelsbehandling på grund af etnisk oprindelse anførte Retten, at sagsøgeren havde begrænset sig til at fremhæve sine gæsters russiske nationalitet, og at han ikke havde godtgjort, at afgørelsen om at afslå adgangen til Parlamentet for hans russiske gæster var blevet truffet på grund af et præcist etnisk tilhørsforhold. Hvad angik forbuddet mod forskelsbehandling på grund af nationalitet anførte Retten, at der i overensstemmelse med artikel 6, stk. 1, tredje afsnit, TEU og artikel 52, stk. 7, i chartret om grundlæggende rettigheder skulle tages hensyn til forklaringerne til dette [21] ved fortolkningen af dette. Ifølge disse forklaringer »svarer« artikel 21, stk. 2, i chartret om grundlæggende rettigheder »til artikel 18, stk. 1, [TEUF] og skal anvendes i overensstemmelse med denne artikel«.

Retten fandt følgelig henset til artikel 18, stk. 1, TEUF og den retspraksis, der vedrører denne, at artikel 21, stk. 2, i chartret om grundlæggende rettigheder kun vedrører situationer, der henhører under EU-rettens anvendelsesområde, hvori en statsborger i en medlemsstat udsættes for forskelsbehandling i forhold til statsborgerne i en anden medlemsstat alene på grundlag af sin nationalitet, således at denne artikel ikke kan finde anvendelse i tilfælde

20/ Europa-Parlamentets beslutning af 10.6.2015 om status over forholdet mellem EU og Rusland (2015/2001 (INI)) (EUT 2016, C 407, s. 35).

21/ Forklaringer til chartret om grundlæggende rettigheder (EUT 2007, C 303, s. 17).

af en eventuel forskellig behandling af statsborgere i medlemsstater og statsborgere i tredjelande. Sagsøgeren kunne følgelig ikke påberåbe sig en tilsidesættelse af artikel 21, stk. 2, i chartret om grundlæggende rettigheder i forhold til sine russiske gæster.

Da Retten til slut undersøgte et anbringende om magtfordrejning, udtalte den, at Parlamentet ikke er forpligtet til at fremme politiske aktiviteter fra et parti fra et tredjeland, og at det ikke er forpligtet til at modtage medlemmer eller sympatisører af et sådant parti, for at de kan give udtryk for deres holdninger i dets lokaler. Opbygningen af traktaterne og reglerne til deres gennemførelse og nødvendigheden af at sikre den frie udøvelse af beføjelser, der er tillagt Parlamentet, har nemlig til følge, at dette ikke er stedet, hvor hele offentligheden uden videre kan udtrykke sig.

III. KONKURRENCEREGLER FOR VIRKSOMHEDER

1. NYE AFGØRELSER PÅ ARTIKEL 101 OG 102 TEUF'S OMRÅDE

I den sag, der gav anledning til dommen af 10. november 2017, ***Icap m.fl. mod Kommissionen*** (T-180/15, EU:T:2017:795), var der forelagt et søgsmål med påstand om annullation af en afgørelse, hvorved Kommissionen havde fundet, at sagsøgerne havde deltaget i gennemførelsen af seks overtrædelser af artikel 101 TEUF vedrørende manipulation af referencesatserne på interbankmarkederne, London Interbank Offered Rate (LIBOR, interbankrente i London) og Tokyo Interbank Offered Rate (TIBOR, interbankrente i Tokyo), på markedet for rentederivater i japanske yen, hvilke overtrædelser tidligere var fastslået i en afgørelse af 2013 [22]. Den adfærd, som sagsøgerne foreholdtes, bestod i »facilitering« af seks overtrædelser, nemlig: »UBS/RBS-overtrædelsen af 2007«, »UBS/RBS-overtrædelsen af 2008«, »UBS/DB-overtrædelsen«, »Citi/RBS-overtrædelsen«, »Citi/DB-overtrædelsen« og »Citi/UBS-overtrædelsen«. I 2013-afgørelsen, der blev vedtaget i henhold til den i artikel 10a i forordning (EF) nr. 773/2004 [23], som ændret ved forordning (EF) nr. 622/2008 [24], fastsatte forligsprocedure, havde Citigroup Inc., Citigroup Global Markets Japan Inc., Deutsche Bank Aktiengesellschaft, UBS AG, UBS Securities Japan og The Royal Bank of Scotland (RBS) erkendt, at de havde deltaget i de pågældende overtrædelser. Sagsøgerne havde valgt ikke at deltage i forligsproceduren. Følgelig anvendtes den normale procedure for dem, og de blev pålagt en bøde på 14 960 000 EUR.

Idet Retten bemærkede, at sagsøgerne blev pålagt ansvar som følge af deres deltagelse i den konkurrencebegrænsende adfærd, som Kommissionen havde lagt til grund, og som denne havde kvalificeret som »facilitering«, undersøgte Retten først, om sagsøgerne havde haft til hensigt ved deres egen adfærd at bidrage til de fælles mål, som deltagerne som helhed havde forfulgt, og om de havde haft kendskab til de konkrete handlinger, som de øvrige virksomheder havde planlagt eller foretaget med de samme mål for øje, eller om de med rimelighed havde kunnet forudse dem og været indstillet på at løbe den dermed forbundne risiko. I denne henseende havde Kommissionen ikke i tilstrækkelig grad godtgjort, at sagsøgerne havde kendskab til en hemmelig aftale mellem de pågældende

22/ Kommissionens afgørelse C(2013) 8602 final af 4.12.2013 om en procedure efter artikel 101 TEUF og EØS-aftalens artikel 53 (sag AT.39861 – Rentederivater i yen).

23/ Kommissionens forordning (EF) nr. 773/2004 af 7.4.2004 om Kommissionens gennemførelse af procedurer i henhold til [artikel 101 EUF og 102 TEUF] (EUT 2004, L 123, s. 18).

24/ Kommissionens forordning (EF) nr. 622/2008 af 30.6.2008 om ændring af forordning (EF) nr. 773/2004 vedrørende gennemførelse af forligsprocedurer i kartelsager (EUT 2008, L 171, s. 3).

banker inden for rammerne af »UBS/RBS-overtrædelsen af 2007«, »UBS/RBS-overtrædelsen af 2008«, »Citi/DB-overtrædelsen« og »Citi/UBS-overtrædelsen«. Retten tiltrådte dette standpunkt, men alene vedrørende den ene af de pågældende overtrædelser (nemlig »UBS/RBS-overtrædelsen af 2008«). Da Retten fandt, at Kommissionen ikke havde fremlagt beviser, der kunne godtgøre, at sagsøgerne havde kendskab til eller med rimelighed kunne forudse RBS' rolle i overtrædelsen, annullerede den den anfægtede afgørelse for så vidt angår sagsøgernes deltagelse i denne overtrædelse.

Hvad angår det bevis for overtrædelserne og deres varighed, som Kommissionen skal føre, bemærkede Retten, at Kommissionen, såfremt forfølgelsen af en aftale eller en samordnet praksis kræver bestemte positive foranstaltninger, ikke kan formode, at kartellet fortsætter, hvis der ikke foreligger beviser for, at sådanne foranstaltninger er truffet. Det følger heraf, at beviset for, at sagsøgerne deltog i samlede og vedvarende overtrædelser, og dermed at de ifaldt ansvar for hele overtrædelsesperioden, indebar, at Kommissionen lagde vægt på positive foranstaltninger, som sagsøgerne havde vedtaget om ikke dagligt så i hvert fald tilstrækkeligt tidsmæssigt begrænset. I modsat fald tilkom det Kommissionen at lægge til grund, at der forelå samlede og gentagne overtrædelser, og i de overtrædelsesperioder, der var fastslået i forhold til sagsøgerne, ikke at inkludere de intervaller, for hvilke den ikke havde beviser for deres deltagelse. I denne forbindelse fandt Retten, at de beviser, som Kommissionen havde fremført, ikke gav mulighed for at godtgøre hele den fastsatte overtrædelsesperiode for »UBS/RBS-overtrædelsen af 2007«, »Citi/RBS-overtrædelsen«, »Citi/DB-overtrædelsen « og »Citi/UBS-overtrædelsen«.

Desuden skulle Retten tage stilling til sagsøgernes klagepunkt om, at den anfægtede afgørelse, der blev vedtaget i 2015, skulle annulleres på grund af en tilsidesættelse af princippet om uskyldsformodning som følge af henvisningerne til deres adfærd efter 2013-afgørelsen. Herom fremhævede Retten, at hvor dette princip er indføjet i artikel 48 i chartret om grundlæggende rettigheder, som i henhold til artikel 6 TEU har den samme værdi som traktaterne, udspringer forligsproceduren for sit vedkommende af en forordning, der alene er vedtaget af Kommissionen i henhold til artikel 33 i forordning nr. 1/2003 [25], nemlig forordning nr. 622/2008, og den er fakultativ for såvel Kommissionen som for de berørte virksomheder. De krav, der er forbundet med princippet om uskyldsformodning, kan således ikke ændres på grundlag af betragtninger, der er knyttet til sikringen af formålene med forligsprocedurens hurtighed og effektivitet, uanset hvor anerkendelsesværdige de måtte være. Det tilkommer tværtimod Kommissionen at anvende sin forligsprocedure på en måde, der er forenelig med kravene efter artikel 48 i chartret om grundlæggende rettigheder. Iværksættelsen af en sådan »hybrid« forligsprocedure skal således foretages under overholdelse af formodningen om, at den virksomhed, der ikke ønsker at indgå et forlig, er uskyldig. Såfremt Kommissionen mener, at den ikke kan tage stilling til ansvaret for de virksomheder, der deltager i et forlig, uden at den ligeledes tager stilling til deltagelsen i overtrædelsen for en virksomhed, der har besluttet ikke at indgå et forlig, påhviler det dermed Kommissionen at træffe de nødvendige foranstaltninger – herunder den eventuelle vedtagelse samme dag af afgørelser om alle de af kartellet berørte virksomheder – hvilket giver mulighed for at sikre denne uskyldsformodning. Heraf udledte Retten, at Kommissionen ved vedtagelsen af 2013-afgørelsen tilsidesatte formodningen om sagsøgernes uskyld. Retten præciserede imidlertid, at denne tilsidesættelse ikke direkte kunne påvirke den anfægtede afgørelses lovlighed, når der henses til, at de procedurer, der lå til grund for disse to afgørelser, var forskellige og selvstændige.

25/ Rådets forordning (EF) nr. 1/2003 af 16.12.2002 om gennemførelse af konkurrencereglerne i [artikel 101 TEUF og 102 TEUF] (EFT 2003, L 1, s. 1).

Endelig bemærkede Retten, at Kommissionen i den anfægtede afgørelse ikke anførte den metode, der blev anvendt for at fastsætte de pålagte bøder. Retten annullerede således den del af den anfægtede afgørelse, hvori bøderne fastsattes, som følge af en utilstrækkelig begrundelse.

I den sag, der gav anledning til dommen af 16. maj 2017, ***Agria Polska m.fl. mod Kommissionen*** (T-480/15, under appel [26], EU:T:2017:339), var Retten forelagt et søgsmål med påstand om annullation af Kommissionens afgørelse om afvisning af en klage indgivet af sagsøgerne, som var selskaber, der virkede inden for parallelhandel med plantebeskyttelsesmidler, vedrørende tilsidesættelser af artikel 101 TEUF og/eller 102 TEUF angiveligt begået af 13 producenter og distributører af sådanne produkter med bistand fra eller gennem fire faglige organisationer og et advokatkontor. For Kommissionen havde sagsøgerne gjort gældende, at de af klagen omfattede enheder over for de pågældende selskaber havde gennemført en praksis, som er i strid med EU-konkurrenceretten. Denne praksis havde i det væsentligste form af en aftale og/eller samordnet praksis mellem disse enheder og bestod af uberettigede anklager fremsat på koordineret vis over for de østrigske og polske administrative og strafferetlige myndigheder.

I denne forbindelse bemærkede Retten, at artikel 101 TEUF ganske vist kategorisk forhindrer enhver direkte eller indirekte kontakt mellem virksomheder, der har til formål eller til følge enten at påvirke en aktuel eller mulig konkurrents markedsadfærd eller at informere en sådan konkurrent om den markedsadfærd, som de har besluttet sig til – eller overvejer – selv at følge. De erhvervsdrivende bevarer imidlertid retten til at foretage de nødvendige tilpasninger til deres konkurrenters konstaterede eller forventede adfærd. Virksomhederne kan navnlig forsvare deres legitime interesser, hvor konkurrenterne eventuelt har tilsidesat gældende bestemmelser, såsom i det foreliggende tilfælde lovgivningen for handel med plantebeskyttelsesmidler. Det var således uden at anlægge et åbenbart urigtigt skøn, at Kommissionen i den anfægtede afgørelse fandt, at de af klagen omfattede enheder var berettigede til at informere de kompetente nationale myndigheder om angivelige tilsidesættelser af den gældende lovgivning begået af sagsøgerne og i givet fald samarbejde med disse myndigheder i forbindelse med de af myndighederne foretagne kontroller.

I denne forbindelse konstaterede Retten, at afgørelserne om dokumentkontrol eller kontrol på stedet og om at indlede administrativ eller strafferetlig forfølgning mod sagsøgerne kunne tilregnes nævnte nationale myndigheder, der handler i offentlighedens interesse, og hvis afgørelser derfor er omfattet af deres skønsbeføjelse. Retten fandt, at medlemsstaternes myndigheders adfærd og afgørelser, navnlig disses samordninger med henblik på at opfylde deres opgaver med tilsyn, ikke er omfattet af anvendelsesområdet for artikel 101 TEUF og 102 TEUF, eftersom disse artikler kun tilsigter at regulere virksomheders adfærd. Dette udelukker endvidere, at sagsøgernes konkurrenters indgivelse af klager kan være omfattet af begrebet »misbrug af administrative procedurer« eller »klage i skadehensigt« som omhandlet i dom ***ITT Promedia mod Kommissionen*** [27] og dom ***AstraZeneca mod Kommissionen*** [28], bl.a. som følge af de nationale myndigheders skønsbeføjelser i deres beslutninger om at forestå administrative kontroller og/eller pålægge sanktioner efter disse anmeldelser.

Endelig anførte Retten, at en tiltrædelse af sagsøgernes synspunkt, hvorefter Kommissionen systematisk bør indlede en undersøgelse, såfremt en klage svarende til den, der indgives til Kommissionen, allerede forinden er blevet afvist – eventuelt med urette – af en national konkurrencemyndighed på grund af forældelse, i øvrigt heller ikke ville være forenelig med formålet med artikel 13, stk. 2, i forordning nr. 1/2003, som var indførelse, af effektivitetshensyn, af en optimal tildeling af ressourcer inden for det europæiske konkurrencenetværk. Retten

26/ Sag C-373/17 P, ***Agria Polska m.fl. mod Kommissionen***.

27/ Dom af 17.7.1998, T-111/96, EU:T:1998:183.

28/ Dom af 1.7.2010, T-321/05, EU:T:2010:266.

bemærkede endvidere, at det ligger uden for den i artikel 7 i forordning nr. 1/2003 fastsatte procedure at foretage konstateringer af nationale myndigheders, herunder de retslige myndigheders, eventuelle tilsidesættelser, eftersom dette henhører under den i artikel 258 TEUF fastsatte traktatbrudsprocedure.

2. AFGØRELSER PÅ FUSIONSOMRÅDET

I den sag, der gav anledning til dommen af 7. marts 2017, ***United Parcel Service mod Kommissionen*** (T-194/13, under appel [29], EU:T:2017:144), var Retten forelagt et søgsmål rettet mod den afgørelse, hvorved Kommissionen fastslog, at fusionen mellem Parcel Service, Inc. (herefter (UPS) og TNT Express NV (TNT), der opererer på markedet for internationale tjenesteydelser med ekspresudbringning af småpakker, var uforenelig med det indre marked og med EØS-aftalen i medfør af artikel 8, stk. 3, i forordning (EF) nr. 139/2004 [30]. Denne afgørelse var støttet på konstateringen af, at UPS' overtagelse af TNT ville have medført en konkurrencebegrænsning i 15 medlemsstater af EØS hvad angår ekspresudbringning af småpakker til andre europæiske lande. I disse stater ville overtagelsen reducere antallet af store aktører på markedet til tre, endda blot to, hvilket dermed ville efterlade selskabet DHL som eneste løsning til at erstatte UPS. Ifølge Kommissionen ville fusionen således have været skadelig for kunderne på grund af de prisstigninger, som den sandsynligvis ville have medført.

Som svar på et anbringende, som sagsøgeren, UPS, havde fremsat om, at virksomhedens ret til forsvar var skadet, bemærkede Retten, at overholdelsen af retten til forsvar, og nærmere bestemt af kontradiktionsprincippet, indebærer, at den pågældende virksomhed under den administrative procedure blev givet lejlighed til at tage stilling dels til, om de fremførte omstændigheder og faktiske forhold faktisk foreligger, og hvilken betydning de har, dels til de dokumenter, som Kommissionen har påberåbt sig til støtte for sine argumenter. I denne forbindelse bemærkede Retten, at den økonometriske analyse, som Kommissionen havde anvendt i sin afgørelse, var baseret på en anden model end den, der var genstand for en kontradiktorisk drøftelse under den administrative procedure. Kommissionen havde nemlig foretaget ikke-ubetydelige ændringer af de analyser, der tidligere var diskuteret med sagsøgeren. Henset til disse ændringer fandt Retten, at Kommissionen var forpligtet til at meddele sagsøgeren den endelige model af den økonometriske analyse, inden den vedtog den anfægtede afgørelse. Ved ikke at gøre dette tilsidesatte Kommissionen sagsøgerens ret til forsvar. Idet Retten fandt, at sagsøgeren i fravær af denne processuelle uregelmæssighed ville have haft en bedre chance, om end begrænset, for at sikre sit forsvar, hvis selskabet inden vedtagelsen af den anfægtede afgørelse havde haft rådighed over den endelige udgave af den økonometriske analyse, som Kommissionen besluttede, annullerede Retten den anfægtede afgørelse i sin helhed uden at undersøge de øvrige anbringender, som sagsøgeren havde påberåbt sig.

I den sag, der gav anledning til dommen af 26. oktober 2017, ***KPN mod Kommissionen*** (T-394/15, ikke trykt i Sml., EU:T:2017:756), skulle Retten træffe afgørelse om en påstand om annullation af Kommissionens afgørelse, hvorved en fusion med henblik på den internationale kabeloperatør international Liberty Global plc's overtagelse af enekontrollen med virksomheden Ziggo NV blev erklæret forenelig med det indre marked. Til støtte for sit søgsmål gjorde sagsøgeren bl.a. gældende, at Kommissionen havde tilsidesat sin begrundelsespligt, idet den ikke havde givet en begrundelse for, at der ikke forelå en analyse af fusionens eventuelle vertikale konkurrencebegrænsende virkninger på markedet for premiumbetalings-sportskanaler.

29/ Sag C-265/17 P, ***Kommissionen mod United Parcel Service***.

30/ Rådets forordning (EF) nr. 139/2004 af 20.1.2004 om kontrol med fusioner og virksomhedsovertagelser (EUT 2004, L 24, s. 1), som gennemført ved Kommissionens forordning (EF) nr. 802/2004 af 21.4.2004 (EUT 2004, L 133, s. 1).

Herom bemærkede Retten, at Kommissionen i den anfægtede afgørelse ikke havde analyseret transaktionens virkninger vedrørende et eventuelt engrosmarked for levering og erhvervelse af premiumbetalings-sportskanaler, hvor de eneste tilstedeværende kanaler ville være Sport1, der ejes af Liberty Global, og Fox Sports, der ejes af tredjemand. Selv om den anfægtede afgørelse ganske vist flere gange omtalte Sport1 og Fox Sports, indeholdt den imidlertid ingen analyse af de vertikale virkninger som følge af den påtænkte fusion, såfremt det relevante produktmarked defineres som værende engrosmarkedet for levering og erhvervelse af premiumbetalings-sportskanaler. I denne henseende bemærkede Retten, at Kommissionen havde anerkendt, at engrosmarkedet for levering og erhvervelse af premiumbetalings-TV-kanaler kunne opdeles yderligere, alt efter om der er tale om film- eller sportskanaler. Kommissionen havde i den anfægtede afgørelse endvidere anført, at dette spørgsmål kunne »lades ubesvaret, eftersom vurderingen af den påtænkte transaktion ville forblive den samme«. Det følger heraf, at Kommissionen havde undladt at besvare spørgsmålet om den præcise definition af det relevante produktmarked, fordi fusionen, selv hvis man foretog en yderligere opdeling, kunne erklæres forenelig med det indre marked, da der ikke forelå konkurrenceproblemer.

Ifølge Retten krævede denne tilgang, der bestod i ikke at besvare spørgsmålet om den præcise definition af det relevante marked, at Kommissionen selv kortfattet forklarede årsagerne til, at den påtænkte transaktion ikke medførte konkurrenceproblemer, herunder vertikale virkninger vedrørende et eventuelt engrosmarked for levering og erhvervelse af premiumbetalings-sportskanaler, som gav de berørte mulighed for at få kendskab til begrundelsen for dette standpunkt, og for at Unionens retsinstanser kunne udøve sin kontrol med Kommissionens vurdering. Eftersom den anfægtede afgørelse ikke indeholdt en udtrykkelig argumentation i denne retning, konkluderede Retten, at den ikke opfyldt de krav til en begrundelse, der følger af artikel 296 TEUF.

I den sag, der gav anledning til dommen af 26. oktober 2017, ***Marine Harvest mod Kommissionen*** (T-704/14, under appel [31], EU:T:2017:753), skulle Retten undersøge, om den afgørelse, hvorved Kommissionen havde pålagt sagsøgeren en bøde for at gennemføre en fusion og overtræde artikel 4, stk. 1, og artikel 7, stk. 1, i forordning (EF) nr. 139/2004, var lovlig.

Sagen vedrørte sagsøgerens overtagelse af kontrollen med Morpol ASA den 18. december 2012. Den 21. december 2012 tilsendte sagsøgeren Kommissionen en anmodning om, at der blev udpeget en gruppe med ansvar for at behandle dennes sag, og meddelte, at selskabet ikke ville gøre brug af sin stemmeret før vedtagelsen af Kommissionens afgørelse. Den 15. januar 2013 afgav sagsøgeren et obligatorisk offentligt overtagelsestilbud på de resterende aktier i Morpol. Efter anmeldelsen af transaktionen den 9. august 2013 gav Kommissionen den 30. september 2013 en betinget godkendelse til transaktionen. Den 23. juli 2014 vedtog Kommissionen den anfægtede afgørelse, hvori den fastslog, at sagsøgeren i perioden fra den 18. december 2012 til den 30. september 2013 i strid med de ovennævnte artikler havde gennemført en fusion med en fællesskabsdimension, inden den var blevet anmeldt og erklæret forenelig med det indre marked. I denne sag fik Retten lejlighed til at foretage præciseringer vedrørende fortolkningen af reglerne om udsættelse af en transaktion som omhandlet i artikel 7 i forordning nr. 139/2004, begrebet en enkelt fusion, princippet ***ne bis in idem*** og de regler, der regulerer et sammenstød af overtrædelser.

Hvad for det første angår fortolkningen af artikel 7 i forordning nr. 139/2004, bemærkede Retten indledningsvis, at for så vidt som sagsøgeren havde opnået kontrol over Morpol gennem december 2012-købet, burde selskabet – i henhold til artikel 4, stk. 1, første afsnit, og artikel 7, stk. 1, i forordning nr. 139/2004 – som udgangspunkt have anmeldt denne fusion til Kommissionen, før den blev gennemført, og ikke have gennemført den, før Kommissionen havde erklæret den forenelig med det indre marked. Selv om sagsøgeren gjorde gældende, at undtagelsen i artikel 7, stk. 2, i forordning nr. 139/2004 fandt anvendelse, fandt Retten, at dette ikke var tilfældet.

31/ Sag C-10/18 P, ***Marine Harvest mod Kommissionen***.

Herom bemærkede Retten, at såfremt det første scenarium, der er fastsat i artikel 7, stk. 2, i forordning nr. 139/2004 vedrørende et offentligt overtagelsestilbud, under visse omstændigheder giver mulighed for at gennemføre et offentligt overtagelsestilbud inden anmeldelse og godkendelse, selv om dette tilbud udgør en fusion med fællesskabsdimension, tillader denne bestemmelse ifølge sin ordlyd imidlertid ikke gennemførelsen af et privat køb. I denne sag fastslog Kommissionen ikke, at sagsøgeren havde overtrådt artikel 7, stk. 1, i forordning nr. 139/2004 ved at gennemføre det offentlige overtagelsestilbud. Den fastslog, at sagsøgeren havde overtrådt artikel 7, stk. 1, og artikel 4, stk. 1, i forordning nr. 139/2004 ved december 2012-købet, som gik forud herfor. Det første scenarium, der er omhandlet i artikel 7, stk. 2, i forordning nr. 139/2004, var ifølge sin ordlyd således ikke anvendelig i den konkrete sag. Hvad angår det andet scenarium, der er omhandlet i denne forordnings artikel 7, stk. 2, nemlig transaktioner, hvorved der fra forskellige sælgere erhverves kontrol ved en serie af transaktioner i værdipapirer, konstaterede Retten, at sagsøgeren i denne sag opnåede kontrol over Morpol via en enkelt sælger gennem en enkelt transaktion i værdipapirer, nemlig december 2012-købet. Følgelig blev kontrollen hverken opnået gennem flere sælgere eller ved en serie af transaktioner. Det følger heraf, at det andet scenarium, der er omhandlet i artikel 7, stk. 2, i forordning nr. 139/2004, ifølge sin ordlyd heller ikke var anvendelig.

Hvad herefter angår begrebet en enkelt fusion fandt Retten, at dette ikke er tiltænkt at finde anvendelse på et scenarium, hvor den faktiske enekontrol over den eneste målvirksomhed erhverves fra en enkelt sælger ved en enkelt første privat transaktion, selv når denne transaktion efterfølges af et obligatorisk offentligt overtagelsestilbud. Såfremt man fulgte sagsøgerens ræsonnement om, at en erhvervelse af kontrollen via en enkelt privat transaktion, efterfulgt af et obligatorisk offentligt overtagelsestilbud, udgør en enkelt fusion, ville dette have til følge, at anvendelsesområdet for den undtagelse, der er fastsat i artikel 7, stk. 2, i forordning nr. 139/2004, ville blive udvidet for meget. Retten fremhævede endvidere, at det blotte forhold, at Kommissionen kan pålægge strenge sanktioner for en overtrædelse af en konkurrenceretlig bestemmelse, ikke ændrer ved det forhold, at undtagelsesbestemmelser skal fortolkes restriktivt. Selv hvis det lægges til grund, at de bøder, der blev pålagt i henhold til artikel 14 i forordning nr. 139/2004, havde en strafferetlig karakter, kunne det ikke i den konkrete sag fastslås, at Kommissionen fortolkede en straffebestemmelse udvidende til skade for tiltalte. Kommissionen havde nemlig alene afvist at udvide anvendelsesområdet for den undtagelse, der er fastsat i artikel 7, stk. 2, i forordning nr. 139/2004, ud over dennes ordlyd.

Hvad endelig angår princippet *ne bis in idem* og de regler, der regulerer et sammenstød af overtrædelser, anførte Retten, at såfremt en virksomhed tilsidesætter den i artikel 4, stk. 1, i forordning nr. 139/2004 fastsatte pligt til at anmelde en fusion, inden den gennemføres, har dette således til følge, at den overtræder det forbud mod at gennemføre en fusion, inden den er blevet anmeldt og godkendt, der følger af denne forordnings artikel 7, stk. 1. Princippet *ne bis in idem* fandt imidlertid ikke anvendelse i den konkrete sag, eftersom sanktionerne var blevet pålagt af den samme myndighed i én og samme afgørelse. I denne sammenhæng præciserede Retten, at når den samme adfærd overtræder flere bestemmelser, som kan udløse bøder, henhører det spørgsmål, om flere bøder kan pålægges i én og same afgørelse, reelt ikke under princippet *ne bis in idem,* men under de principper, der regulerer et sammenstød af overtrædelser. Skønt sagsøgeren anførte, at når en handling synes at være omfattet af to retlige bestemmelser, udelukker den »primært anvendelige bestemmelse« alle de øvrige bestemmelser, bemærkede Retten, at lovgiver ikke har defineret den ene overtrædelse som værende alvorligere end den anden, idet de begge to er underlagt det samme maksimale loft i henhold til artikel 14, stk. 2, litra a) og b), i forordning nr. 139/2004. Der var følgelig ikke anledning til at anse den ene af de ovennævnte bestemmelser som værende »primært anvendelig«. Retten fastslog derfor, at det var med rette, at Kommissionen havde pålagt sagsøgeren en sanktion for overtrædelsen af de to bestemmelser.

IV. STATSSTØTTE

1. ANTAGELIGHED

I de sager, der gav anledning til dommene af 6. april 2017, ***Regione autonoma della Sardegna mod Kommissionen*** (T-219/14, EU:T:2017:266), og af 6. april 2017, ***Saremar mod Kommissionen*** (T-220/14, EU:T:2017:267), var Retten forelagt to søgsmål med påstand om annullation af den afgørelse, hvorved Kommissionen havde fastslået, at de støtteforanstaltninger, som den autonome region Sardinien havde iværksat til fordel for et selskab, der udførte en offentlig tjeneste inden for cabotagesejlads, var uforenelige med det indre marked, og havde anordnet tilbagesøgning heraf. Kommissionen gjorde gældende, at selskabets og den autonome region Sardiniens søgsmålsinteresse var bortfaldet under sagens behandling på grund af den igangværende likvidation af dette selskab.

Hvad for det første angår søgsmålet anlagt af det pågældende selskab i den sag, der gav anledning til dommen af 6. april 2017, ***Saremar mod Kommissionen*** (T-220/14, EU:T:2017:267), indledte Retten henset til, at et eventuelt tab af sagsøgerens partsevne ville gøre spørgsmålet om dennes søgsmålsinteresse indholdsløst, med at efterprøve, om selskabet havde bevaret den nævnte evne under sagens behandling. I denne henseende fandt Retten, at eftersom sagsøgeren i henhold til national ret bevarer retten til at anlægge søgsmål i sit eget navn og til at deltage i tvister med henblik på at beskytte sin formue, har selskabet til trods for sin likvidation ikke mistet sin partsevne under sagens behandling. Retten fastslog endvidere, at den anfægtede afgørelse, for så vidt som den af sagsøgeren indrømmede støtte heri erklæres uforenelig med det indre marked og ulovlig og pålægges tilbagesøgt, på datoen for søgsmålets anlæggelse var bebyrdende for sagsøgeren. Ifølge Retten ophørte den anfægtede afgørelse ikke med at skabe virkninger for sagsøgeren som følge af dennes likvidation. For det første var det nemlig umuligt for den autonome region Sardinien at betale selskabet den del af den omtvistede støtte, som endnu ikke var iværksat. Hvad for det andet angår den del af den omtvistede støtte, som allerede var udbetalt, rejste likvidationen af sagsøgeren ikke tvivl om princippet om tilbagebetaling af støtten, der i givet fald kan antage form af en gældspost for virksomheden. Retten konkluderede således, at sagsøgerens søgsmålsinteresse ikke var bortfaldet under sagens behandling.

Hvad herefter angår søgsmålet anlagt af den autonome region Sardinen i den sag, der gav anledning til dommen af 6. april 2017, ***Regione autonoma della Sardegna mod Kommissionen*** (T-219/14, EU:T:2017:266), fastslog Retten, at denne havde søgsmålsinteresse, for så vidt som den anfægtede afgørelse dels umiddelbart kunne påvirke dennes rettigheder og forpligtelser i forhold til den omtvistede støtte, og dels at denne støtte blev ydet på denne myndigheds eget initiativ og inden for rammerne af dennes selvstændige beføjelser. Hvad angår den autonome region Sardiniens søgsmålsinteresse fastslog Retten, efter at den havde bemærket, at det ikke tilkommer den at træffe afgørelse om kompetencefordelingen mellem forskellige nationale enheder og deres respektive pligter, at sagsøgeren på tidspunktet for søgsmålets anlæggelse kunne opnå en fordel ved en annullation af den anfægtede afgørelse, hvilken annullation ikke nødvendigvis ville ændre dens retsstilling. Ifølge Retten kunne likvidationen af det pågældende selskab under sagens behandling ikke rejse tvivl om denne konstatering og fik derfor ikke sagsøgerens søgsmålsinteresse til at bortfalde.

2. ADMINISTRATIV PROCEDURE

I den sag, der gav anledning til dommen af 17. november 2017, ***Gmina Miasto Gdynia og Port Lotniczy Gdynia Kosakowo mod Kommissionen*** (T-263/15, EU:T:2017:820), var Retten forelagt et søgsmål med påstand om annullation af en række bestemmelser i Kommissionens afgørelse, hvorved den statsstøtte, som Republikken Polen havde iværksat i form af Gdynia kommunes (Polen) og Kosakowo kommunes (Polen) offentlige finansiering af Gdynia-Kosakowo-lufthavnen, blev erklæret uforenelig med det indre marked. Finansieringen indebar kapitaltilførsler fra Gdynia kommune og Kosakowo kommune, der skulle dække såvel investeringsomkostningerne (investeringsstøtte) som driftsomkostningerne til lufthavnen i den første del af driftsfasen (driftsstøtte). Den anfægtede afgørelse erstattede en tidligere afgørelse, hvori Kommissionen var nået til samme konklusion, for så vidt som det under de sager om foreløbige forholdsregler, som i mellemtiden var indledt for Retten, var blevet klart, at den statsstøtte, som var blevet erklæret uforenelig med det indre marked, omfattede visse investeringer, som i henhold til indledningsbeslutningen ikke udgjorde statsstøtte, idet de hørte under det offentliges ansvarsområde. Kommissionen var af den opfattelse, at det ikke var nødvendigt at indlede en ny undersøgelsesprocedure, idet alle de nødvendige elementer til vurdering af foranstaltningen var til stede i sagsakterne.

Retten bemærkede indledningsvis, at det følger af artikel 108, stk. 2, TEUF og af artikel 1, litra h), i forordning nr. 659/1999, at Kommissionen i forbindelse med undersøgelsen har pligt til at gøre det muligt for interesserede parter, herunder den eller de berørte virksomheder samt den indenstatslige enhed, som har tildelt støtte, at fremsætte bemærkninger. Denne bestemmelse udgør et væsentligt formkrav. Beslutningen om at indlede den formelle undersøgelsesprocedure skal endvidere gøre det muligt for de interesserede parter at deltage aktivt i den formelle undersøgelsesprocedure, under hvilken de kan gøre deres argumenter gældende. Det er navnlig nødvendigt, at Kommissionen giver en tilstrækkelig beskrivelse af rammerne for dens undersøgelse med henblik på ikke at gøre de berørte parters ret til at fremkomme med deres bemærkninger indholdsløs. I den foreliggende sag undersøgte Kommissionen i såvel indledningsbeslutningen som i den oprindelige afgørelse driftsstøttens forenelighed med det indre marked i betragtning af retningslinjerne for statsstøtte med regionalt sigte [32] og inden for rammerne af artikel 107, stk. 3, litra a), TEUF.

Retten bemærkede imidlertid, at Kommissionen i den anfægtede afgørelse foretog en ændring af de retlige bestemmelser om analyse af driftsstøttens forenelighed med det indre marked. Nærmere bestemt støttede Kommissionen sig ikke længere på retningslinjerne for statsstøtte med regionalt sigte, som den gjorde i forbindelse med indledningsbeslutningen og afgørelse 2014/883, med henblik på at undersøge, hvorvidt driftsstøtten var forenelig med det indre marked, men på de principper, som fremgår af retningslinjerne for statsstøtte til lufthavne og luftfartsselskaber [33]. Kommissionen foretog ligeledes en ændring i undtagelsesbestemmelsen, analyseret i forhold til artikel 107, stk. 3, TEUF, idet den i den anfægtede afgørelse fastlagde sit standpunkt på baggrund af undtagelsen i artikel 107, stk. 3, litra c), TEUF, selv om den oprindeligt havde taget udgangspunkt i artikel 107, stk. 3, litra a), TEUF. Retten fandt derfor, at de nye retlige bestemmelser, som Kommissionen anvendte i den anfægtede afgørelse, indeholdt indholdsmæssige ændringer i forhold til de retlige bestemmelser, der tidligere var gældende, og som blev taget i betragtning i indledningsbeslutningen og i den oprindelige afgørelse.

Retten bemærkede endvidere, at selv om det antages, at tilbagekaldelsen af den oprindelige afgørelse havde haft til virkning at lade den formelle undersøgelsesprocedure fortsætte, havde de berørte parter ikke haft lejlighed

32/ Retningslinjer for statsstøtte med regionalt sigte for 2007-2013 (EUT 2006, C 54, s. 13).

33/ Retningslinjer for statsstøtte til lufthavne og luftfartsselskaber (EUT 2014, C 99, s. 3).

til at fremsætte deres bemærkninger. Retten fremhævede, at de berørte parters ret til at få lejlighed til at fremsætte deres bemærkninger udgør et væsentligt formkrav, og at en tilsidesættelse heraf, hvilket er konstateret i den foreliggende sag, medfører annullation af den mangelfulde retsakt, uden at det er nødvendigt at føre bevis for, at den part, som påberåber en sådan tilsidesættelse, er blevet berørt, eller at den administrative procedure kunne have medført et andet resultat. I denne sammenhæng præciserede Retten, at omfanget af de bemærkninger, som de berørte parter ville have kunnet fremsætte, ikke på forhånd kunne fastslås. Endelig bemærkede Retten, at selv om den omhandlede støtte faktisk bestod af to finansieringsformer, dvs. investeringsstøtte og driftsstøtte, havde Kommissionen analyseret disse forskellige finansieringsformer under ét med henblik på bl.a. at opretholde kvalificeringen som statsstøtte. Under disse omstændigheder kunne den anfægtede afgørelses konklusion ikke fortolkes således, at den omhandlede investeringsstøtte og driftsstøtte som særskilte støtteformer.

3. TJENESTER AF GENEREL ØKONOMISK INTERESSE

I den sag, der gav anledning til dom af 1. marts 2017, ***SNCM mod Kommissionen*** (T-454/13, EU:T:2017:134), traf Retten afgørelse om lovligheden af en afgørelse, hvorved Kommissionen havde kvalificeret økonomisk kompensation, som Den Franske Republik havde udbetalt til to franske rederier for tjenesteydelser inden for søtransport foretaget mellem Marseille (Frankrig) og Korsika (Frankrig) i 2007-2013 som led i en offentlig tjenesteydelseskontrakt, som statsstøtte og erklæret den kompensation, som var udbetalt til det ene af disse selskaber for de tjenesteydelser, det havde leveret i trafikale spidsbelastningsperioder, uforenelig med det indre marked.

Først bemærkede Retten, at en kompensation for en offentlig tjeneste for at falde uden for begrebet statsstøtte i henhold til dom ***Altmark Trans og Regierungspräsidium Magdeburg*** [34] skal opfylde flere kumulative betingelser, herunder bl.a., at den støttemodtagende virksomhed rent faktisk skal være pålagt at gennemføre forpligtelser til offentlig tjeneste. Hvad angår dette kriterium bemærkede Retten, at medlemsstaterne har en vid skønsbeføjelse med hensyn til definitionen af, hvad de anser for tjenesteydelser af almen økonomisk interesse, og at Kommissionen således kun kan stille spørgsmålstegn ved en medlemsstats definition af disse tjenesteydelser i tilfælde af en åbenbar fejl. Retten præciserede i denne henseende imidlertid, at medlemsstatens beføjelse til at definere tjenesteydelser af almen økonomisk interesse dog ikke er ubegrænset og ikke kan udøves vilkårligt med det ene formål at undtage en bestemt sektor fra anvendelsen af konkurrencereglerne. Når der nærmere bestemt findes særlige EU-retlige regler, der afgrænser definitionen af indholdet og anvendelsesområdet for tjenesteydelser af almen økonomisk interesse, er de forpligtende for medlemsstaternes bedømmelse. I den foreliggende sag fandtes der imidlertid sådanne regler, nemlig bestemmelserne i forordning (EØF) nr. 3577/92 [35]. Retten fandt således, at Kommissionens konklusion om, at de franske myndigheders skønsbeføjelse i den foreliggende sag var begrænset af bestemmelserne i denne forordning, burde tiltrædes.

Ifølge Retten kunne Domstolens ræsonnement i dom ***Analir m.fl.*** [36], der beror på fortolkning af forordning nr. 3577/92 i forhold til dens grundlæggende formål, nemlig sikring af den frie udveksling af tjenesteydelser inden for cabotagesejlads, og dermed kun accept af begrænsninger af denne frihed på meget strenge betingelser, dog overføres fuldt ud på den foreliggende sag. Det følger heraf, at de nationale myndigheder under omstændigheder som de foreliggende ikke kan dispensere fra kravet om, at det skal godtgøres, at der er mangel på privat initiativ,

34/ Dom af 24.7.2003, C-280/00, EU:C:2003:415.

35/ Rådets forordning (EØF) nr. 3577/92 af 7.12.1992 om anvendelse af princippet om fri udveksling af tjenesteydelser på søtransportområdet i medlemsstaterne (cabotagesejlads) (EFT 1992, L 364, s. 7).

36/ Dom af 20.2.2001, C-205/99, EU:C:2001:107.

som det klart fremgår af den nævnte dom, idet det reelle behov for offentlig tjeneste godtgøres på grundlag af en sådan konstatering af, at der er mangel på privat initiativ.

V. INTELLEKTUELLE EJENDOMSRETTIGHEDER

1. APPELKAMRENES SAMMENSÆTNING EFTER HJEMVISNING

I den sag, der gav anledning til dommen af 16. februar 2017, ***Antrax It mod EUIPO – Vasco Group (Termosifoner til radiatorer***) (T-828/14 og T-829/14, EU:T:2017:87), skulle Retten undersøge foreneligheden mellem artikel 1d i forordning (EF) nr. 216/96 [37] og forvaltningens forpligtelse til at være uvildig som omhandlet i artikel 41 i chartret om grundlæggende rettigheder, for så vidt som denne bestemmelse ikke fastsætter en forpligtelse til at ændre appelkammerets sammensætning, når sagen hjemvises til dette i tilfælde af annullation af dets afgørelse [38].

Retten bemærkede, at artikel 1d i forordning nr. 216/96 bestemmer, at såfremt de foranstaltninger, der er nødvendige til opfyldelse af en dom afsagt af Unionens retsinstanser, hvorved en af et appelkammer eller af det store kammer truffet afgørelse ophæves helt eller delvis, indebærer, at appelkamrene skal foretage en ny behandling af den sag, som denne afgørelse vedrører, afgør præsidiet for appelkamrene, om sagen hjemvises til det kammer, der har truffet denne afgørelse, eller om den henvises til et andet kammer eller til det store kammer. Henvises sagen til et andet kammer, sammensættes dette således, at ingen af de medlemmer, der har deltaget i den oprindelige afgørelse, har sæde heri. Denne bestemmelse finder ikke anvendelse, hvis sagen henvises til det store kammer.

Ifølge Retten fremgår det ikke af denne ordlyd, at der, når sagen er hjemvist til det appelkammer, der har truffet den annullerede afgørelse, findes en forpligtelse for præsidiet til at sammensætte appelkammeret på en sådan måde, at ingen af de medlemmer, der har deltaget i den nævnte afgørelse, har sæde heri. I denne forbindelse er proceduren for appelkamrene ved Den Europæiske Unions Kontor for Intellektuel Ejendomsret (EUIPO) ikke en domstolsprocedure, men en administrativ procedure. Retten mindede om, at det imidlertid allerede er blevet udtalt, at der hverken er en retsregel eller noget princip, som er til hinder for, at en administration overlader det til de samme ansatte at foretage en fornyet behandling af en sag, der anlægges i medfør af en dom, hvorved en afgørelse annulleres, og at det ikke kan opstilles som et almindeligt princip, der følger af forpligtelsen til at være uvildig, at en administrativ eller retslig instans har pligt til at hjemvise sagen til en anden myndighed eller til et andet organ under den samme myndighed.

Derfor tilsidesætter præsidiets hjemvisning i overensstemmelse med artikel 1d i forordning nr. 216/96 af en sag efter annullation til det samme appelkammer, som det, der oprindeligt traf afgørelse, uden forpligtelse til at sammensætte dette appelkammer anderledes, ikke forvaltningens forpligtelse til at være uvildig som omhandlet i artikel 41, stk. 1, i chartret om grundlæggende rettigheder.

37/ Kommissionens forordning (EF) nr. 216/96 af 5.2.1996 om fastsættelse af forretningsordenen for appelkamrene ved Harmoniseringskontoret (EFT 1996, L 28, s. 11).

38/ Jf. ligeledes nedenfor det anførte om denne dom i afsnit V.3 »Design«.

2. EU-VAREMÆRKER

a. Omfanget og arten af den kontrol, der udøves af appelkamrene

I den sag, der gav anledning til dommen af 6. april 2017, ***Nanu-Nana Joachim Hoepp mod EUIPO – Fink (NANA FINK)*** (T-39/16, EU:T:2017:263), skulle Retten tage stilling til lovligheden af Første Appelkammer ved EUIPO's afgørelse om afslag på sagsøgerens klage over den afgørelse, hvorved indsigelsesafdelingen kun delvist tog sagsøgerens anmodning om indsigelse til følge. Sagsøgeren gjorde til støtte for sit søgsmål gældende, at appelkammeret havde undladt at træffe afgørelse vedrørende nogle af de varer, for hvilke indsigelsen var blevet forkastet. Denne omstændighed burde efter sagsøgerens opfattelse medføre en annullation af den anfægtede afgørelse. Denne sag gav bl.a. Retten lejlighed til at tage stilling til følgerne af, at appelkammeret havde undladt at træffe afgørelse om den klage, der var indbragt for det, i sin helhed.

Retten bemærkede, at den af sagsøgeren indbragte klage for appelkammeret angik indsigelsesafdelingens afgørelse i dens helhed, for så vidt som indsigelsen var blevet forkastet, og fandt, at appelkammeret, i det omfang det undlod at træffe afgørelse om den klage, der var blevet indgivet til det, for så vidt som denne klage vedrørte forkastelsen af indsigelsen for så vidt angår »ædle metaller og legeringer deraf« havde tilsidesat den forpligtelse, der følger af forordning (EF) nr. 207/2009 [39] (erstattet af forordning (EU) 2017/1001 [40]), navnlig artikel 64, stk. 1, første punktum, i forordning nr. 207/2009 (nu artikel 71, stk. 1, første punktum, i forordning (EU) 2017/1001), til at træffe afgørelse om den klage, der indbringes for det. Retten præciserede, at denne pligt skal forstås på den måde, at appelkammeret er forpligtet til at træffe afgørelse om hver påstand, der er nedlagt for det, i sin helhed og enten tage påstanden til følge, afvise den af formalitetsgrunde eller forkaste den efter en realitetsbehandling. Eftersom tilsidesættelsen af denne pligt kan have påvirket indholdet af appelkammerets afgørelse, er der tale om en væsentlig formforskrift, hvis tilsidesættelse kan tages under påkendelse ex officio.

I den sag, der gav anledning til dom af 21. juni 2017, ***GP Joule PV mod EUIPO – Green Power Technologies (GPTech)*** (T-235/16, EU:T:2017:413), blev Retten foranlediget til at minde om omfanget af det skøn, som appelkamrene ved EUIPO råder over med henblik på at tage hensyn til beviser til støtte for indsigelsen, som ikke er blevet fremlagt inden for den fastsatte frist. Sagsøgeren foreholdt appelkammeret, at dette ikke havde taget hensyn til det fremlagte bevis første gang, det blev forelagt for dette, at sagsøgeren havde fået licens til de to ældre varemærker, som indsigelsen var støttet på, og således havde stadfæstet indsigelsesafdelingens afgørelse om at afvise indsigelsen som ugrundet i henhold til regel 20, stk. 1, i forordning (EF) nr. 2868/95 [41] (nu artikel 8, stk. 1, og artikel 7 i delegeret forordning (EU) 2017/1430 [42]), idet sagsøgeren ikke rettidigt havde ført bevis for dennes beføjelse til at rejse den nævnte indsigelse.

Retten fastslog, at forordning nr. 207/2009 udtrykkeligt fastsætter, at appelkammeret under behandlingen af en klage, der er rettet mod en afgørelse fra en indsigelsesafdeling, har en skønsbeføjelse, som følger af regel 50,

39/ Rådets forordning (EF) nr. 207/2009 af 26.2.2009 om EU-varemærker (EUT 2009, L 78, s. 1).

40/ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EU) 2017/1001 af 14.6.2017 om EU-varemærker (EUT 2017, L 154, s. 1).

41/ Kommissionens forordning (EF) nr. 2868/95 af 13.12.1995 om gennemførelsesbestemmelser til Rådets forordning (EF) nr. 40/94 om EF-varemærker (EFT 1995, L 303, s. 1).

42/ Kommissionens delegerede forordning (EU) 2017/1430 af 18.5.2017 om supplerende regler til forordning nr. 207/2009 og om ophævelse af forordning nr. 2868/95 og nr. 216/96 (EUT 2017, L 205, s. 1).

stk. 1, tredje afsnit, i forordning nr. 2868/95 og af artikel 76, stk. 2, i forordning nr. 207/2009 (nu artikel 95, stk. 2, i forordning 2017/1001), med hensyn til at afgøre, om der er anledning til at tage hensyn til yderligere eller supplerende beviser og kendsgerninger, der ikke er blevet fremlagt inden for de frister, der er fastsat i eller fastsættes af indsigelsesafdelingen. Imidlertid præciserede Retten, at regel 50 i forordning nr. 2868/95 ikke skal fortolkes således, at den udvider appelkamrenes skønsbeføjelser til nye beviser, men blot til de såkaldte »komplementerende« eller »supplerende« beviser ud over de relevante beviser, der blev indgivet inden for den fastsatte frist.

Eftersom der i den foreliggende sag ikke inden for den af EUIPO fastsatte frist blev fremlagt noget bevis for sagsøgers beføjelse til at rejse indsigelse, ville et sådant bevis, der fremlægges for første gang for appelkammeret, ikke kunne betegnes som »komplementerende« eller »supplerende« som omhandlet i regel 50, stk. 1, tredje afsnit, i forordning nr. 2868/95 og artikel 76, stk. 2, i forordning nr. 207/2009. Selv om det i øvrigt antages, at beviser, der er fremlagt af sagsøgeren for første gang for appelkammeret, kan betegnes som »komplementerende« eller »supplerende«, har appelkammeret ikke desto mindre udøvet dets skønsbeføjelse i henhold til artikel 76, stk. 2, i forordning nr. 207/2009 på korrekt vis. Appelkammeret kunne således med rette nægte at tage hensyn til sådanne beviser, som var fremlagt efter udløbet af de frister, der var fastsat herfor af indsigelsesafdelingen, med den begrundelse, at omstændighederne omkring sagsøgerens forsinkede fremlæggelse ikke retfærdiggjorde denne, og dette uden at tage stilling til, om disse beviser var relevante eller tilstrækkelige.

Spørgsmålet om appelkamrenes skønsbeføjelse i forhold til at tage hensyn til beviser til støtte for indsigelsen, der ikke er blevet fremlagt inden for den fastsatte frist, var ligeledes det centrale tema i den sag, der gav anledning til dom af 12. oktober 2017, ***Moravia Consulting mod EUIPO – Citizen Systems Europe (SDC-554S)*** (T-316/16, EU:T:2017:717). I den foreliggende sag havde sagsøgeren, der rejste indsigelse mod en ansøgning om registrering af et varemærke i henhold til en påstået ældre ret i en medlemsstat i medfør af et ikke-registreret ordmærke, ikke fremlagt noget bevis vedrørende den gældende nationale lovgivning, hvorfor dennes indsigelse blev afvist af indsigelsesafdelingen. Sagsøgeren havde derefter tilvejebragt oplysninger om den relevante nationale lovgivning om varemærker på det tidspunkt, hvor sagen befandt sig for appelkammeret.

I denne forbindelse mindede Retten om, at selv om det fremgår af ordlyden af regel 50, stk. 1, tredje afsnit, i forordning nr. 2868/95, at appelkammeret, når klagen er rettet imod en afgørelse truffet af indsigelsesafdelingen, begrænser sin behandling af klagen til de beviser og kendsgerninger, der er fremlagt inden for de frister, der er fastsat i eller fastsættes af indsigelsesafdelingen, medmindre der efter appelkammerets opfattelse bør tages hensyn til »yderligere« eller »supplerende« kendsgerninger og beviser, jf. artikel 76, stk. 2, i forordning nr. 207/2009, skal den nævnte regel ikke fortolkes således, at den udvider appelkamrenes skønsbeføjelser til nye beviser.

I den foreliggende sag havde sagsøgeren imidlertid i forbindelse med indsigelsessagen ikke fremlagt noget bevis for indholdet af den nationale ret inden for den fastsatte frist og havde ikke givet nogen rimelig grund hertil. Det eneste bevis, som sagsøgeren havde fremlagt med henblik på at godtgøre det ældre ikke-registrerede varemærkes eksistens, gyldighed og beskyttelsesomfang, gav derudover ingen oplysninger om brugen af det ældre påberåbte varemærke og indeholdt heller ikke oplysninger om de betingelser, der kræves i den nationale lovgivning. Under disse omstændigheder fastslog Retten, at sagsøgerens henvisninger til de bestemmelser i den nationale lovgivning, som blev fremført for første gang for appelkammeret, således ikke udgør »yderligere« eller »supplerende« elementer i forhold til dem, der blev fremlagt for indsigelsesafdelingen. Således var det korrekt, at appelkammeret fandt, at det ikke havde skønsbeføjelse med hensyn til at acceptere de beviser, der blev fremlagt for første gang for appelkammeret, idet disse beviser blev fremlagt for sent.

b. Ansvar uden for kontraktforhold

I den sag, der gav anledning til dommen af 17. februar 2017, ***Novar mod EUIPO*** (T-726/14, EU:T:2017:99), skulle Retten tage stilling til sagsøgerens påstand om erstatning for det økonomiske tab, som sagsøgeren havde lidt på grund af de advokatudgifter, som denne afholdt i forbindelse med en klage over indsigelsesafdelingen ved EUIPO's afgørelse, der angiveligt blev truffet i strid med bl.a. regel 19, stk. 2, litra a), i forordning nr. 2868/95 (nu artikel 7, stk. 2, litra a), i delegeret forordning 2017/1430).

Efter at Retten mindede om, at Unionens erstatningspligt uden for kontrakt på grund af ulovlig adfærd udvist af dens institutioner og organer er undergivet tre kumulative betingelser, nemlig at den adfærd, der lægges institutionerne til last, er retsstridig, at der foreligger et virkeligt tab, og at der er årsagssammenhæng mellem denne adfærd og det påståede tab, undersøgte den indledningsvis, om der forelå en årsagsforbindelse mellem EUIPO's angiveligt ulovlige adfærd og den påberåbte skade i den foreliggende sag.

Retten fastslog i denne forbindelse, at det fremgår af fast retspraksis, at når repræsentation ved en advokat eller juridisk rådgivning i forbindelse med en administrativ procedure ikke udgør en forpligtelse, er der ingen årsagsforbindelse mellem den angivelige skade, dvs. udgifterne til en sådan repræsentation, og den/det pågældende EU-institutions, -kontors eller -agenturs eventuelt kritisable adfærd. Selv om man nemlig ikke kan forbyde den berørte part allerede i denne fase at søge råd hos en advokat, er dette den pågældendes eget valg, som derfor ikke kan lægges den berørte institution eller de berørte kontorer eller agenturer til last. I den foreliggende sag bemærkede Retten, at det fremgår af artikel 92 i forordning nr. 207/2009 (nu artikel 119 i forordning 2017/1001), at repræsentation ved en advokat for EUIPO's afdelinger ikke udgør en forpligtelse for en part såsom sagsøgeren. På denne baggrund konkluderede Retten, at de udgifter til advokatbistand, som sagsøgeren har afholdt, er et resultat af dennes eget valg, og de kan ikke lægges EUIPO direkte til last. Der er således ingen årsagsforbindelse mellem EUIPO's angiveligt ulovlige adfærd og udgifterne til advokatbistand, som sagsøgeren har afholdt med henblik på klageproceduren.

c. Absolutte registreringshindringer

I den sag, der gav anledning til dom af 21. juni 2017, ***M/S. Indeutsch International mod EUIPO – Crafts Americana Group (Gengivelse af gentagne kurver mellem parallelle linjer)*** (T-20/16, EU:T:2017:410), drejede det sig om en ugyldighedsbegæring vedrørende et varemærke bestående af et gentagende geometrisk design, der var søgt registreret for »strikkepinde« og »hæklenåle«. Appelkammeret havde givet medhold i klagen over annullationsafdelingens afgørelse om afslag på denne begæring. Ifølge appelkammeret manglede det anfægtede varemærke fornødent særpræg i henhold til artikel 7, stk. 1, litra b), i forordning nr. 207/2009 (nu artikel 7, stk. 1, litra b), i forordning nr. 2017/1001). Sagens centrale tema var spørgsmålet, om appelkammeret i forbindelse med bedømmelsen af, om varemærket havde fornødent særpræg, med rette kunne støtte sig ikke på det anfægtede varemærke, som dette er blevet registreret, men på de former, i hvilke dette vurderede, at den faktiske brug af dette varemærke ville udmønte sig.

Retten mindede i denne forbindelse om, at bedømmelsen af et varemærkes fornødne særpræg henset til de absolut nødvendige behov for retssikkerhed, der beskyttes i kraft af tilstedeværelsen af registret over EU-varemærker, skal foretages under hensyntagen til varemærket, således som det er blevet registreret, eller således som det er gengivet i registreringsansøgningen, uafhængigt af, hvordan det bruges. Retten påpegede, at anvendelse af artikel 7 og artikel 8 i forordning nr. 207/2009 (artikel 8 er nu artikel 8 i forordning 2017/1001) under hensyntagen ikke til EU-varemærkerne, således som disse er blevet ansøgt eller registreret, men således som de bruges, nemlig ville ødelægge det nævnte registers funktion som garantistiller for den sikkerhed, der skal ledsage den præcise

karakter af de rettigheder, det har til opgave at beskytte. I lyset af disse betragtninger gælder, at hvis det ansøgte varemærke består af en todimensional eller tredimensional gengivelse af den vare, det betegner, afhænger dets fornødne særpræg af, om det afviger betydeligt fra normen eller branchesædvanen og derfor kan opfylde sin grundlæggende funktion som angivelse af varens oprindelse. Hvad i denne sammenhæng angår varemærker, der består af en konkret vares udformning, som de betegner – og ikke af en abstrakt udformning – kan den kompetente myndighed frit identificere deres væsentlige kendetegn ved at undersøge selve varen. I den foreliggende sag var det anfægtede varemærke, således som dette er blevet registreret, imidlertid kendetegnet ved en abstrakt geometrisk form, der består af et gentagende design opgjort af to parallelle linjer, der indeslutter et klart afgrænset sildebensmønster – alt sammen i sort og hvid. Retten udledte heraf, at det – under omstændigheder som de i sagen foreliggende – at støtte sig på det forhold, at sagsøgerens varer på overfladen er påført mønstre i form af flerfarvede sildebensmønstre, med henblik på at undersøge, hvorvidt disse produkter har fornødent særpræg som omhandlet i artikel 7, stk. 1, litra b), i forordning nr. 207/2009, i stedet for at basere bedømmelsen på det anfægtede varemærke, således som dette er blevet registreret, følgelig ikke ligger inden for grænserne af en identifikation af dettes væsentlige kendetegn, men udgør en væsentlig ændring af de nævnte kendetegn. Retten konkluderede følgelig, at der foreligger en tilsidesættelse af artikel 7, stk. 1, litra, b), i forordning nr. 207/2009.

I den sag, der gav anledning til dom af 14. december 2017, ***bet365 Group mod EUIPO – Hansen (BET365)*** (T-304/16, EU:T:2017:912), skulle Retten tage stilling til lovligheden af den afgørelse, hvormed Femte Appelkammer ved EUIPO afviste, at ordtegnet BET365, som sagsøgeren havde ansøgt om registrering af, havde opnået fornødent særpræg ved brug for en væsentlig del af det relevante område, hvor det i sig selv manglede fornødent særpræg.

Idet Retten mindede om, at det i henhold til artikel 7, stk. 2 og 3, i forordning nr. 207/2009 (nu artikel 7, stk. 2 og 3, i forordning 2017/1001) gælder, at ekstrapoleringen af opnåelsen af fornødent særpræg ved brug i bestemte medlemsstater ikke kan udelukkes, forudsat at objektive og troværdige oplysninger gør det muligt at konkludere, at disse markeder er sammenlignelige for så vidt angår den relevante kundekreds' opfattelse af det omtvistede varemærke, fastslog den indledningsvis, at appelkammeret ikke begik en fejl derved, at det vurderede, at bedømmelsen af, om det anfægtede varemærke havde opnået fornødent særpræg ved brug, skulle begrænses til de medlemsstater alene, hvor en stor del af forbrugerne talte eller forstod engelsk og følgelig var i stand til at forstå betydningen af udtrykket »bet365«. Retten fastslog dog, at det var med urette, at appelkammeret udelukkede Malta og Cypern fra det relevante område, eftersom engelsk tales og forstås i vidt omfang i disse to lande, og disse allerede var medlemmer af Det Europæiske Fællesskab på tidspunktet for ansøgningen om registrering af det anfægtede varemærke.

Retten bemærkede dernæst, at et varemærkes opnåelse af særpræg ved brug ikke nødvendigvis indebærer, at dette har været genstand for en selvstændig brug, men kan følge af brugen heraf som en bestanddel af et andet registreret varemærke eller af brugen heraf sammen med et andet registreret varemærke, idet det i begge tilfælde er forudsat, at den relevante personkreds som følge af denne brug opfatter, at de varer eller tjenesteydelser, som alene det varemærke, der undersøges, betegner, hidrører fra den bestemte virksomhed, som bruger varemærket som en bestanddel af et andet varemærke eller sammen med et andet varemærke. Der er således ikke grundlag for at finde, at de forskellige former for brug af bestanddelen »bet365« i sagens natur er uegnet til at medvirke til at godtgøre, at det anfægtede varemærke har opnået fornødent særpræg ved brug, specielt i betragtning af, at sidstnævnte er et ordmærke, med hensyn til hvilket der i bund og grund for alle gengivelser og anvendelser ikke på forhånd kan antages noget, for så vidt som disse sidstnævnte vedrører brug af det anfægtede tegn som varemærke.

Retten fastslog derudover, at appelkammeret begik en retlig fejl ved generelt at fastslå, at brugen af det anfægtede varemærke som internetdomænenavn ikke kunne udgøre brug, der var gjort af varemærket som varemærke. Ifølge Retten er det rimeligt at antage, at en kunde – med undtagelse af visse uerfarne spillere eller væddemålsdeltagere, der gør deres første erfaringer – der opretter forbindelse til sagsøgerens websted på webadressen

»www.bet365.com«, ikke gør dette ved en tilfældighed og bruger det anfægtede varemærke eller dets afledte varemærker som en identifikation for de af sagsøgeren udbudte tjenesteydelser, over for de af dennes konkurrenter udbudte tjenesteydelser, på samme måde som en kunde, der kommer ind i en butik med udhængningsskilte svarende til varemærket for de varer eller tjenesteydelser, som denne søger, og som sælges dér. Oplysninger såsom antallet af besøgende på sagsøgerens websted, hvordan webstedet er placeret med hensyn til besøgertal i forskellige lande eller det antal gange, det anfægtede varemærke eller dets afledte varemærker har været genstand for en søgning på søgemaskiner på internettet, er således oplysninger, der kan medvirke til at godtgøre, at det anfægtede varemærke har opnået fornødent særpræg ved brug. Det samme kan gælde for uddrag fra sagsøgerens internetsider eller andre websteder affattet på andre sprog, hvor det anfægtede varemærke eller dets afledte varemærker forekommer, for så vidt som omfanget af de fremlagte beviser kan tjene som en illustration af, at der er gjort betydelig brug af det anfægtede varemærke som varemærke. Retten påpegede i øvrigt, at den omstændighed, at bestanddelen »bet365« forekommer i sportspressen eller i fagpressen inden for spil og væddemål, eksempelvis i forbindelse med odds, en sammenligning mellem de tjenesteydelser, der udbydes af forskellige tjenesteudbydere, eller inden for rammerne af sponsorering af sportsbegivenheder, der udgør væddemålsgrundlaget, tjener som en klar illustration af varemærkets brug som varemærke med henblik på at angive de udbudte eller nævnte tjenesteydelsers oprindelse, at adskille dem fra sagsøgerens konkurrenters tjenesteydelser og i givet fald promovere dem. Heraf følger det, at appelkammeret begik en fejl ved den retlige kvalifikation af de i sagen foreliggende omstændigheder, idet det udelukkede, at de af sagsøgeren fremlagte uddrag fra pressen, i det mindste for nogle af disses vedkommende, kunne tjene som en illustration af, at der var gjort brug af det anfægtede varemærke som varemærke.

Endelig bemærkede Retten – i betragtning af den omstændighed, at det anfægtede varemærke og dets afledte varemærker er de eneste, som sagsøgeren bruger som varemærker til generelt at identificere selskabets hasardspil og væddemål – at såfremt de af sagsøgeren fremlagte beløb – dvs. omsætningstal og puljen af indsatser eller reklameinvesteringer – med rimelighed i det væsentlige kan henføres til hasardspil eller væddemål, kan disse beløb for disse tjenesteydelsers vedkommende derfor tages i betragtning. Følgelig kan de pågældende oplysninger for disse tjenesteydelsers vedkommende bidrage til at godtgøre, at det anfægtede varemærke har opnået fornødent særpræg ved brug. På den baggrund og henset til bedømmelseskriterierne for, om et varemærke har opnået fornødent særpræg ved brug og henset til for det første de forskellige retlige fejl eller fejl ved den retlige kvalifikation af de i sagen foreliggende omstændigheder og for det andet de mange beviser, som sagsøgeren har fremlagt for appelkammeret, der er velegnede til at medvirke til en eventuel godtgørelse af, at det anfægtede varemærke har opnået fornødent særpræg ved brug i det relevante geografiske område, men som appelkammeret ikke tog hensyn til i denne forbindelse, konkluderede Retten, at den anfægtede afgørelse ikke understøttes tilstrækkeligt af gyldige grunde, der kan berettige dens konklusion for så vidt angår de spille- og væddemålstjenester.

d. Relative registreringshindringer

I den sag, der gav anledning til dommen af 7. december 2017, ***Coca-Cola mod EUIPO – Mitico (Master)*** (T-61/16, EU:T:2017:877), var der ved Retten blevet anlagt søgsmål til prøvelse af afgørelsen truffet af Fjerde Appelkammer ved EUIPO om afslag på klagen over indsigelsesafdelingens afgørelse, der forkastede indsigelsen mod ansøgningen om registrering af figurtegnet Master som varemærke. Denne afgørelse var en følge af dom ***Coca-Cola mod KHIM – Mitico (Master)*** [43], hvorved Retten annullerede en tidligere afgørelse fra appelkammeret, hvorved det gav afslag på en klage over en afgørelse fra indsigelsesafdelingen, der forkastede indsigelsen. Retten havde navnlig lejlighed

43/ Dom af 11.12.2014, T-480/12, EU:T:2014:1062.

til i forbindelse med vurderingen af »risikoen for snylteri« i forhold til det ældre varemærke at udtale sig dels om hensyntagen til brug af det ansøgte varemærke uden for Unionen henset til territorialitetsprincippet og dels om muligheden for at fremlægge bevis for en sådan risiko på grundlag af logiske slutninger.

Hvad for det første angår brugen af det ansøgte varemærke uden for Unionen bemærkede Retten, at det varemærkeretlige territorialitetsprincip indebærer, at betingelserne for beskyttelsen af et varemærke fastlægges i henhold til lovgivningen i det land – eller den sammenslutning af lande – hvor der er ansøgt om en sådan beskyttelse. Idet intervenienten havde indgivet en EU-varemærkeansøgning, er det i henhold til territorialitetsprincippet EU-retten, særlig forordning nr. 207/2009, der fastsætter betingelserne for denne beskyttelse. Ifølge Retten udelukker territorialitetsprincippet inden for varemærkeretten på ingen måde, at der tages hensyn til brug af det ansøgte varemærke uden for Unionen med henblik på at støtte en logisk slutning om den sandsynlige kommercielle anvendelse af det ansøgte varemærke i Unionen, for at fastslå, at der foreligger en risiko for utilbørlig udnyttelse i Unionen af et ældre EU-varemærkes renommé som omhandlet i artikel 8, stk. 5, i forordning nr. 207/2009 (nu artikel 8, nr. 5, i forordning 2017/1001). Heraf følger det, at territorialitetsprincippet i den foreliggende sag ikke er til hinder for hensyntagen til beviser vedrørende den faktiske kommercielle anvendelse af det ansøgte varemærke Master (sammen med udtrykket »cola«) i Syrien og Mellemøsten, såsom uddrag fra webstedet »www.mastercola.com«, der i det væsentlige er udarbejdet på arabisk, med henblik på at fastslå, at der foreligger en risiko for, at brugen af det nævnte varemærke inden for EU her vil medføre en utilbørlig udnyttelse af de fire ældre EU-varemærker Coca-Colas renommé.

Hvad for det andet angår vurderingen af logiske slutninger for så vidt angår risikoen for snylteri i Unionen fastslog Retten, at det af en EU-varemærkeansøgning logisk kan sluttes, at indehaveren heraf har til hensigt at markedsføre sine varer eller tjenesteydelser i Unionen. I den foreliggende sag understregede Retten, at det således er logisk forudsigeligt, at intervenienten, såfremt denne opnår registrering af det ansøgte varemærke, vil ændre sit websted i overensstemmelse med en sådan hensigt til at markedsføre sine varer under dette varemærke i EU. Webstedet »www.mastercola.com« er nemlig fleksibelt og ville kunne ændres med henblik på at målrettes mod forbrugere i EU, bl.a. ved at tilføje indhold på et eller flere officielle EU-sprog. Retten fandt – i mangel af specifikke beviser for så vidt angår intervenientens kommercielle hensigter i EU – at uddragene fra webstedet »www.mastercola.com«, som sagsøgeren har fremlagt, og som vedrører intervenientens reelle brug af det ansøgte varemærke uden for EU, kan gøre det muligt umiddelbart at konkludere, at der foreligger en fremtidig, ikke-hypotetisk risiko for utilbørlig udnyttelse i EU. Retten bemærkede ligeledes, at den omstændighed, at intervenienten ikke har fremlagt nogen specifik dokumentation for så vidt angår eventuelle kommercielle planer inden for EU, der er anderledes i forhold til dem, der vedrører tredjelande, ikke er uden betydning. Følgelig konkluderede Retten, at intervenientens faktiske brug af det ansøgte varemærke i en særlig præsentation og bevidst valgt uden for EU kan føre til en logisk slutning, hvorefter der foreligger en alvorlig risiko for, at det ansøgte varemærke bruges på samme måde inden for EU som i tredjelande, og dette så meget desto mere, som intervenienten udtrykkeligt ansøgte om det ansøgte varemærke med henblik på brug i EU.

I den sag, der gav anledning til dom af 11. december 2017, ***JT mod EUIPO – Carrasco Pirard (QUILAPAYÚN)*** (T-249/15, EU:T:2017:885), var der ved Retten blevet anlagt et annullationssøgsmål til prøvelse af appelkammeret ved EUIPO's afgørelse, der annullerede indsigelsesafdelingens afgørelse og forkastede indsigelsen med den begrundelse, at sagsøgeren ikke havde ført bevis for, at denne var den »reelle« indehaver af det ældre varemærke, som indsigelsen var støttet på. Baggrunden for sagen var en indsigelsessag, der støttes på et ældre ikke-registreret figurmærke (QUILAPAYÚN) og er rejst mod ansøgningen om registrering af et varemærke, der er identisk med det ældre ikke-registrerede figurmærke. Sagen gav Retten lejlighed til at tage stilling til det ikke tidligere behandlede spørgsmål om, hvorvidt det at være medindehaver af et varemærke er nok til at rejse indsigelse.

Ifølge Retten fremgår det af artikel 8, stk. 1, litra a) og b), og stk. 2, litra c), i forordning nr. 207/2009 (nu artikel 8, stk. 1, i litra a) og b), og stk. 2, litra c), i forordning nr. 2017/1001), artikel 41, stk. 1, litra a), i forordning nr. 207/2009

(nu artikel 46, stk. 1, litra a), i forordning nr. 2017/1001), regel 19, stk. 2, og regel 20, stk. 1, i forordning nr. 2868/95, at en indsigende part for at kunne rejse indsigelse som omhandlet i artikel 8, stk. 1, i forordning nr. 207/2009 på grundlag af et vitterlig kendt varemærke som omhandlet i samme forordnings artikel 8, stk. 2, litra c), skal godtgøre, at varemærket er vitterlig kendt i en medlemsstat som omhandlet i artikel 6a i Pariserkonventionen om beskyttelse af industriel ejendomsret [44], og at den pågældende er dets indehaver. Retten henviste i denne henseende til, at beviset for at være indehaver af et ikke-registreret varemærke skal opfylde særlige betingelser. Sagsøgeren kan antagelig ikke fremlægge et bevis for at have indgivet en ansøgning om registrering af det varemærke, som ligger til grund for indsigelsen, eller for, at varemærket er registreret, med henblik på at godtgøre, at han er indehaver af dette varemærke. Sagsøgeren må føre bevis for at have erhvervet rettigheder til det ikke-registrerede ældre varemærke ved at have gjort brug af det.

Ifølge Retten fremgår det i øvrigt ikke af nogen af de ovennævnte bestemmelser, at en indsigende part, der rejser indsigelse, i medfør af artikel 8, stk. 2, litra c), i forordning nr. 207/2009 skal bevise at være »ene«-indehaver af det ældre ikke-registrerede vitterlig kendte varemærke, der ligger til grund for indsigelsen. Det kan udledes af bestemmelserne i artikel 41 i forordning nr. 207/2009, regel 19, stk. 2, og regel 20, stk. 1, i forordning nr. 2868/95, at den indsigende part skal bevise at have erhvervet tilstrækkelige rettigheder til det ældre ikke-registrerede vitterlig kendte varemærke som omhandlet i artikel 8, stk. 2, litra c), i forordning nr. 207/2009 til at kunne anses for at være indehaver af dette varemærke, hvilket ikke indebærer et krav om at godtgøre at være eneindehaver af varemærket. Regel 15, stk. 1, i forordning nr. 2868/95 (nu artikel 2, stk. 1, i delegeret forordning 2017/1430) bestemmer i øvrigt, at »[h]ar et ældre varemærke og/eller en ældre rettighed mere end én indehaver (sameje), kan enhver indehaver eller alle indehavere gøre indsigelse«, hvilket betyder, at hver enkelt af medindehaverne af et ældre varemærke kan rejse indsigelse mod registreringen af et ansøgt varemærke.

Retten bemærkede i den foreliggende sag, at såfremt det var en betingelse at være eneindehaver af det ældre varemærke, ville hverken sagsøgeren eller ansøgerne om varemærket kunne rejse indsigelse mod tredjemands registrering af det pågældende tegn, medmindre de alle sammen rejste indsigelse mod denne registrering, eftersom de alle gør krav på at være indehavere af dette tegn. Sagsøgerens erhvervelse af rettigheder til det ældre ikke-registrerede varemærke indebærer imidlertid, at han kan rejse indsigelse mod registreringen af det ansøgte varemærke uafhængigt af, om andre, herunder ansøgerne, også har erhvervet rettigheder til dette varemærke på grund af den brug, som de også har kunnet gøre af varemærket. Under disse omstændigheder fandt Retten, at appelkammeret havde begået en retlig fejl ved at kræve af sagsøgeren, at han beviste, at han var eneindehaver af det ældre varemærke, uden at undersøge, om det ikke var tilstrækkeligt, at han var medindehaver af dette varemærke.

3. DESIGN

I den sag, der gav anledning til dommen af 16. februar 2017, ***Termosifoner til radiatorer*** (T-828/14 og T-829/14, EU:T:2017:87) [45], fik Retten lejlighed til at præcisere det tidspunkt, hvor der skal foretages en undersøgelse af den individuelle karakter af et design og eventuelt godtgøres, at der foreligger en mættet kunstform som omhandlet i artikel 6, stk. 1, i forordning (EF) nr. 6/2002 [46]. Sagsøgeren gjorde gældende, at appelkammeret havde begået en fejl med hensyn til tidspunktet for bedømmelsen af den mættede kunstform, idet det foretog bedømmelsen

44/ Pariserkonventionen om beskyttelse af industriel ejendomsret af 20.3.1883, som revideret og ændret.

45/ Jf. ligeledes ovenfor gennemgangen af dommen i afsnit V.1 » Appelkamrenes sammensætning efter hjemvisning«.

46/ Rådets forordning (EF) nr. 6/2002 af 12.12.2001 om EF-design (EFT 2002, L 3, s. 1).

på tidspunktet for vedtagelsen af de anfægtede afgørelser, selv om det skulle have foretaget bedømmelsen på tidspunktet for ansøgningen om registrering af de anfægtede design.

I denne henseende bemærkede Retten, at det er på tidspunktet for indgivelsen af ansøgningen om registrering af det anfægtede design, at der i overensstemmelse med artikel 6, stk. 1, i forordning nr. 6/2002 skal foretages en undersøgelse af den individuelle karakter af det anfægtede design og eventuelt godtgøres, at der foreligger en mættet kunstform. Retten konstaterede følgelig, at appelkammeret begik en retlig fejl i forbindelse med tidspunktet for bedømmelsen af den eventuelle eksistens af en mættet kunstform.

I den sag, der gav anledning til dommen af 13. juni 2017, ***Ball Beverage Packaging Europe mod EUIPO – Crown Hellas Can (Dåser)*** (T-9/15, EU:T:2017:386), fik Retten lejlighed til at give en formålstjenlig præcisering vedrørende karakteren af proceduren for registrering af EF-design, begrebet »produkt« som omhandlet i artikel 3, litra a), i forordning nr. 6/2002 og rækkevidden af den beskrivelse af det anfægtede design, der er indeholdt i ansøgningen om registrering af et design under anvendelse af den nævnte forordnings artikel 36, stk. 3, litra a).

Retten bemærkede indledningsvis, at en eventuel stillingtagen fra EUIPO's side til dette spørgsmål under registreringsproceduren, for så vidt som definitionen af genstanden for det anfægtede designs beskyttelse udgør en del af realitetsbehandlingen af registreringen af det nævnte design, ikke kan være bindende for appelkammeret i betragtning af den hovedsageligt formelle og hurtige karakter af den kontrol, som EUIPO foretager under denne registreringsprocedure.

Derefter forkastede Retten klagepunktet om, at appelkammeret fejlagtigt fandt, at det anfægtede design – dvs. gengivelsen af tre dåser af forskellig størrelse – ikke udgjorde et produkt som omhandlet i artikel 3, litra a), i forordning nr. 6/2002. Retten bemærkede i denne forbindelse, at genstanden for et design kun kan udgøre en enkelt genstand, idet den nævnte artikel udtrykkeligt henviser til et »produkt[s]« udseende. Den præciserede, at en samling af artikler i øvrigt kan udgøre et »produkt« som omhandlet i den ovenfor nævnte bestemmelse, såfremt de er æstetisk sammensat med en funktionel forbindelse og sædvanligvis sælges som et enkelt produkt. Således fandt Retten i den foreliggende sag, at det er klart, at de tre dåser, der er gengivet i det anfægtede design, ikke opfylder en fælles funktion, for så vidt som de ikke opfylder en funktion, der ikke kan opfyldes af hver af dem individuelt, således som dette f.eks. er tilfældet med spisebestik eller et spillebræt og skakbrikker.

Endelige bemærkede Retten, at den beskrivelse, der eventuelt er indeholdt i ansøgningen om registrering, ikke berører bedømmelserne vedrørende realiteten med hensyn til, om det pågældende design er nyt eller har individuel karakter. Ifølge Retten kan denne beskrivelse heller ikke berøre spørgsmålet om, hvad genstanden for det pågældende designs beskyttelse er, hvilket ubestrideligt er forbundet med bedømmelserne af nyhed og den individuelle karakter.

4. SORTSBESKYTTELSE

I den sag, der gav anledning til dommen af 23. november 2017, ***Aurora mod EF-Sortmyndigheden – SESVanderhave (M 02205)*** (T-140/15, EU:T:2017:830), skulle Retten træffe afgørelse i en sag, hvori der var nedlagt påstand om annullation af afgørelsen truffet af appelkammeret ved EF-Sortsmyndigheden (CPVO) om afslag på begæringen om ugyldighed af den EF-sortsbeskyttelse, der var tildelt sorten M 02205, som er en sukkerroesort. Den nævnte

begæring om ugyldighed var begrundet i den omstændighed, at sorten M 02205 ikke opfyldte betingelsen om »selvstændighed« som omhandlet i artikel 7, stk. 1, i forordning (EF) nr. 2100/94 [47].

Retten fastslog for det første, at EF-Sortsmyndigheden råder over en vid skønsbeføjelse for så vidt angår ugyldigkendelse af en plantebeskyttelse. Det er derfor kun alvorlig tvivl med hensyn til, om de relevante betingelser var opfyldt på tidspunktet for den prøvelse, der er fastsat i forordning nr. 2100/94, som kan begrunde en fornyet undersøgelse af den beskyttede sort ved ugyldighedsproceduren i henhold til den nævnte forordnings artikel 20. Ifølge Retten fremgår det af de relevante regler, at udtrykssatserne i den komparative oversigt over selvstændighed, på baggrund af hvilken en ansøgt sorts selvstændighed fastlægges, skal svare til de satser, der er indsamlet som følge af de sammenlignelige afprøvninger i dyrkningen, der skal udføres i løbet af de to årlige vækstcyklusser, der følger efter ansøgningen om EF-sortsbeskyttelse. Retten bemærkede i denne forbindelse, at sagsøgeren i den foreliggende sag med rette kunne påberåbe sig de mange fejl, der var begået i den komparative oversigt over selvstændighed, der var blevet ændret flere gange. Retten lagde derfor til grund, at sagsøgeren for appelkammeret har tilvejebragt væsentlige konkrete omstændigheder, der er tilstrækkelige til at skabe en alvorlig tvivl angående spørgsmålet om, hvorvidt de oplysninger, der var anvendt for den ene af de to referencesorter, var blevet gengivet fra denne sorts officielle beskrivelse.

For det andet mindede Retten om, at princippet om prøvelse ex officio af de faktiske omstændigheder finder anvendelse i en procedure ved appelkammeret, og at sidstnævnte er underlagt princippet om god forvaltningsskik, i medfør af hvilket det påhviler det omhyggeligt og upartisk at vurdere samtlige relevante faktiske og retlige omstændigheder i den foreliggende sag ved appelkammeret. I denne forbindelse bemærkede Retten, at det tilkom appelkammeret at sikre sig, at det på tidspunktet for vedtagelsen af den anfægtede afgørelse rådede over alle de relevante forhold – dvs. nærmere bestemt resultaterne fra de sammenlignelige prøvedyrkninger – for at kunne tage stilling til, om vurderingen af selvstændigheden for sorten M 02205 var blevet udført i overensstemmelse med de gældende tekniske regler. EF-Sortsmyndigheden erkendte imidlertid, at appelkammeret på tidspunktet for vedtagelsen af den anfægtede afgørelse ikke var i besiddelse af disse resultater. Retten konkluderede følgelig, at appelkammeret ved ikke at iværksætte en passende undersøgelse, der gjorde det muligt at sikre sig, at sorten M 02205's selvstændighed var blevet fastlagt på grundlag af oplysningerne fra de sammenlignelige prøvedyrkninger, ikke på behørig vis havde varetaget sine forpligtelser.

VI. FÆLLES UDENRIGS- OG SIKKERHEDSPOLITIK – RESTRIKTIVE FORANSTALTNINGER

Antallet af sager om restriktive foranstaltninger på området for den fælles udenrigs- og sikkerhedspolitik (FUSP) er ligesom de foregående år steget i 2017. Flere afgørelser fortjener særlig opmærksomhed.

1. UKRAINE

I den sag, der gav anledning til dom af 15. juni 2017, ***Kiselev mod Rådet*** (T-262/15, EU:T:2017:392), skulle Retten behandle et spørgsmål om opførelsen af lederen af det russiske føderale nyhedsbureau, som er udnævnt ved

47/ Rådets forordning (EF) nr. 2100/94 af 27.7.1994 om EF-sortsbeskyttelse (EFT 1994, L 227, s. 1).

præsidentielt dekret, på listerne over de personer, der er omfattet af restriktive foranstaltninger over for tiltag, der underminerer eller truer Ukraines territoriale integritet, suverænitet og uafhængighed, med den begrundelse, at han var en central figur i regeringens propaganda til støtte for deployeringen af russiske styrker i Ukraine.

Efter at have fastslået, at de omhandlede restriktive foranstaltninger var forenelige med undtagelserne vedrørende sikkerhed fastsat i artikel 99, nr. 1), litra d), i samarbejdsaftalen mellem De Europæiske Fællesskaber og deres medlemsstater på den ene side og Den Russiske Føderation på den anden side [48], behandlede Retten særligt spørgsmålet om, hvorvidt anvendelsen på sagsøgerens situation af det udpegelseskriterium, der er opstillet i bestemmelserne i den gældende EU-ret [49] – dvs. det kriterium, der omfatter personer, som aktivt støtter tiltag eller politikker, der underminerer eller truer Ukraines territoriale integritet, suverænitet og uafhængighed eller stabiliteten eller sikkerheden i denne stat – udgjorde en krænkelse af hans ytringsfrihed.

For det første bemærkede Retten, idet den fremhæver, at enhver begrænsning i ytringsfriheden skal være fastlagt i lovgivningen, at de omhandlede restriktive foranstaltninger er fastsat i retsakter, der bl.a. er almengyldige, og som for det første hviler på en klar EU-retlig hjemmel, dvs. artikel 29 TEU og artikel 215 TEUF, og for det andet en tilstrækkelig begrundelse, både hvad angår deres omfang og grundene til, at de er berettiget at anvende over for sagsøgeren. Henset til den rolle, som medierne, navnlig de audiovisuelle, spiller i det moderne samfund, kunne det imidlertid forudses, at en storstilet støtte fra medierne til den russiske regerings tiltag og politikker, der destabiliserer Ukraine, som ydes, bl.a. i meget populære udsendelser, af en person, som er udnævnt ved præsidentielt dekret til leder af det russiske føderale nyhedsbureau, kan være omfattet af kriteriet baseret på begrebet »støtter aktivt«, for så vidt som disse begrænsninger i ytringsfriheden, som følger heraf, overholder de andre betingelser, der kræves, for at denne frihed lovligt kan indskrænkes.

For det andet, hvad angår spørgsmålet om, hvorvidt de vedtagne restriktive foranstaltninger forfølger et mål af almen interesse, der er anerkendt som sådant af Unionen, bemærkede Retten, at ved disse foranstaltninger, bl.a. i henhold til det omhandlede kriterium, tager Rådet sigte på at lægge pres på de russiske myndigheder med henblik på, at de bringer tiltag og politikker, der destabiliserer Ukraine, til ophør, hvilket svarer til et af målene for FUSP.

Hvad for det tredje og endelig angår de restriktive foranstaltningers nødvendige og forholdsmæssige karakter henviste Retten til dens og Domstolens retspraksis om proportionalitetsprincippet og begrænsninger i ytringsfriheden og de principper, der er udpeget i retspraksis fra Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol i denne henseende. I denne forbindelse bemærkede Retten, at ved udøvelsen af sine opgaver som journalist, som ikke kan adskilles fra opgaverne som leder af det russiske nyhedsbureau, har sagsøgeren ved flere lejligheder udtalt sig om den situation, som den russiske regering har skabt i Ukraine. Ifølge Retten er det almindeligt kendt, at den russiske regerings tiltag og politikker, der destabiliserer Ukraine, er genstand for en meget stor mediedækning i Rusland, og over for den russiske befolkning fremstilles de ofte, gennem propaganda, som fuldt ud berettigede. På denne baggrund, og henset til de beviser, som Rådet råder over om sagsøgerens udtalelser, kunne vedtagelsen af restriktive foranstaltninger over for sagsøgeren på grund af hans propaganda til fordel for den russiske regerings

48/ Partnerskabs- og samarbejdsaftalen mellem De Europæiske Fællesskaber og deres medlemsstater på den ene side og Den Russiske Føderation på den anden side (EFT 1997, L 327, s. 3). Det bemærkes, at bestemmelsen fastsætter en undtagelse, som kan påberåbes unilateralt af en part for at træffe de foranstaltninger, som den finder nødvendige for at beskytte sine væsentlige sikkerhedsinteresser, bl.a. »under krig eller alvorlige internationale spændinger, som udgør en krigstrussel, eller for at opfylde forpligtelser, den har påtaget sig med henblik på bevarelse af fred og international sikkerhed«.

49/ Artikel 1, stk. 1, litra a), og artikel 2, stk. 1, litra a), i Rådets afgørelse 2014/145/FUSP af 17.3.2014 om restriktive foranstaltninger over for tiltag, der underminerer eller truer Ukraines territoriale integritet, suverænitet og uafhængighed (EUT 2014, L 78, s. 16), som ændret, og artikel 3, stk. 1, litra a), i Rådets forordning (EU) nr. 269/2014 af 17.3.2014 om restriktive foranstaltninger over for tiltag, der underminerer eller truer Ukraines territoriale integritet, suverænitet og uafhængighed (EUT 2014, L 78, s. 6), som ændret.

tiltag og politikker, der destabiliserer Ukraine, ikke anses for at være en uforholdsmæssig begrænsning af hans ytringsfrihed. Endvidere, idet Retten bemærkede, at sagsøgeren er statsborger i en tredjestat uden for Unionen, Den Russiske Føderation, og er bosiddende i denne stat, hvor han udøver sin erhvervsmæssige aktivitet, fastslog den, at de omhandlede restriktive foranstaltninger – der fastsætter restriktioner for indrejse i eller transit gennem medlemsstaternes område for sagsøgeren og for indefrysning af hans pengemidler i Unionen – ikke gjorde indgreb i kerneindholdet i sagsøgerens ret til at udøve sin ytringsfrihed, bl.a. i forbindelse med hans erhvervsmæssige aktiviteter i mediesektoren i det land, hvor han er bosat og arbejder.

Retten skulle i den sag, der gav anledning til dommen af 7. juli 2017, ***Azarov mod Rådet*** (T-215/15, under appel [50] EU:T:2017:479), træffe afgørelse i et søgsmål anlagt af den tidligere ukrainske premierminister til prøvelse af de retsakter, hvorved Rådet havde besluttet at opretholde hans navn på listen over personer, der er omfattet af de nævnte restriktive foranstaltninger over for personer, der er identificeret som ansvarlige for uretmæssig tilegnelse af ukrainske statsmidler [51]. Sagsøgeren gjorde bl.a. gældende, at Rådet havde anlagt et åbenbart urigtigt skøn, da det besluttede at forlænge de omhandlede restriktive foranstaltninger, idet de anfægtede retsakter kun indeholdt meget upræcise og kortfattede begrundelser. Rådet burde således have fremlagt flere, mere konkrete oplysninger.

I denne henseende bemærkede Retten, at Rådet med henblik på at fastsætte restriktive foranstaltninger over for personer fra et tredjeland, der er genstand for retslige procedurer, ikke er forpligtet til af egen drift og systematisk at iværksætte sine egne undersøgelser eller efterprøvelser for at indhente yderligere oplysninger. I det foreliggende tilfælde præciserede Retten, at det, som Rådet skulle efterprøve i det foreliggende tilfælde, var dels, om det kunne fastslås på grundlag af den dokumentation, Rådet agtede at lægge til grund, at sagsøgeren – som angivet i den begrundelse for at opføre hans navn på den omhandlede liste – var genstand for en straffesag indledt af de ukrainske myndigheder for forhold, som kunne udgøre uretmæssig tilegnelse af offentlige midler, dels om sagsøgerens handlinger på grundlag af denne sag kunne kvalificeres i overensstemmelse med det ovenfor nævnte relevante kriterium. Det var kun, hvis disse efterprøvelser var resultatløse, at det påhvilede Rådet at foretage yderligere efterprøvelser. Alt efter omstændighederne i det konkrete tilfælde påhviler det dog Rådet at vurdere, om det er påkrævet at foretage yderligere efterprøvelser, herunder navnlig at udbede sig yderligere dokumentation, hvis den allerede fremlagte viser sig at være utilstrækkelig eller inkonsekvent. Endvidere kan de berørte personer inden for rammerne af den mulighed, de skal indrømmes for at fremsætte bemærkninger vedrørende de grunde, Rådet påtænker at basere sig på med henblik på at opretholde deres navn på den omhandlede liste, fremlægge sådanne, herunder diskulperende, oplysninger, som kræver, at Rådet foretager yderligere efterprøvelser.

Hvad angår argumentet i dommen i sagen ***LTTE mod Rådet*** [52], hvorefter det påhviler Rådet nøje at kontrollere, inden det støtter sig på en afgørelse fra en myndighed i et tredjeland, om den relevante lovgivning i dette land sikrer en beskyttelse af retten til forsvar og af retten til en effektiv domstolsbeskyttelse, der svarer til den, der garanteres på EU-plan, bemærkede Retten for det første, at i den sag, der gav anledning til nævnte dom, var

50/ Sag C-530/17 P, ***Azarov mod Rådet***.

51/ Rådets afgørelse 2015/364/FUSP af 5.3.2015 om ændring af Rådets afgørelse 2014/119/FUSP om restriktive foranstaltninger over for visse personer, enheder og organer på baggrund af situationen i Ukraine (EUT 2015, L 62, s. 25) og Rådets gennemførelsesforordning (EU) 2015/357 af 5.3.2015 om gennemførelse af Rådets forordning (EU) nr. 208/2014 om restriktive foranstaltninger over for visse personer, enheder og organer på baggrund af situationen i Ukraine (EUT 2015, L 62, s. 1).

52/ Dom af 16.10.2014, T-208/11 og T-508/11, EU:T:2014:885.

foranstaltninger blevet vedtaget i medfør af fælles holdning 2001/931/FUSP [53], vedtaget med henblik på at bekæmpe terrorisme, der indfører en mekanisme, som har til virkning at gøre det muligt for Rådet at opføre en person på en liste over indefrysning af midler på grundlag af en afgørelse truffet af en national myndighed, i givet fald et tredjeland.

I det foreliggende tilfælde udgør det ikke et af de kriterier, der en betingelse for at vedtage de omhandlede restriktive foranstaltninger, at de ukrainske myndigheder allerede har truffet en afgørelse, og de retslige procedurer, som disse myndigheder har indledt, udgør kun det faktuelle grundlag for foranstaltningerne.

For det andet fremhævede Retten, at der er en væsentlig forskel mellem restriktive foranstaltninger, der vedrører bekæmpelse af terrorisme, og restriktive foranstaltninger, der er et led i et samarbejde mellem på den ene side Unionen og på den anden side de nye myndigheder i et tredjeland, i dette tilfælde Ukraine. Bekæmpelsen af terrorisme, hvortil Rådet bidrager ved at vedtage restriktive foranstaltninger over for bestemte personer eller enheder, er nemlig ikke nødvendigvis et led i samarbejdet med myndighederne i en tredjestat, hvor der er sket en ændring af styret, og som Rådet har besluttet at støtte, som det var tilfældet i den foreliggende sag.

Hvis det således havde været en betingelse for, at Rådet kunne træffe det højst politiske valg at samarbejde med de nye ukrainske myndigheder for bl.a. at gøre det muligt for dem at opnå tilbagelevering af offentlige midler, som kunne være blevet tilegnet uretmæssigt, »med henblik på at konsolidere og styrke retsstatsprincippet« i Ukraine, at den ukrainske stat umiddelbart efter ændringen af styret havde garanteret, at de grundlæggende rettigheder var beskyttet på et niveau, der svarede til det, der gælder i Unionen og dens medlemsstater, ville det i realiteten have begrænset det vide skøn, Rådet har ved fastlæggelsen af de generelle kriterier for afgrænsning af den personkreds, der med henblik på at støtte de nye myndigheder kan gøres til genstand for restriktive foranstaltninger.

Det må derfor stå Rådet frit at finde, når det udøver dette vide skøn, at de ukrainske myndigheder efter ændringen af styret fortjener at blive støttet, i det omfang de forbedrer demokratiets forhold og overholdelsen af retsstatsprincippet i Ukraine i forhold til den situation, der tidligere herskede i landet, og at en af de måder, hvorpå retsstatsprincippet kan konsolideres og styrkes, er at indefryse aktiver, der tilhører personer, som er blevet identificeret som ansvarlige for uretmæssig tilegnelse af ukrainske statsmidler. Kun hvis det havde vist sig at være en åbenbar fejl, at Rådet havde truffet det politiske valg at støtte det nye ukrainske styre, herunder gennem det samarbejde, de omhandlede restriktive foranstaltninger udgør, navnlig fordi de grundlæggende rettigheder systematisk blev tilsidesat i landet efter ændringen af styret, ville den eventuelle manglende overensstemmelse mellem beskyttelsen af de grundlæggende rettigheder i henholdsvis Ukraine og Unionen have kunnet påvirke lovligheden af, at foranstaltningerne over for sagsøgeren er blevet opretholdt.

2. DEN TUNESISKE REPUBLIK

I den sag, der gav anledning til dom af 5. oktober 2017, ***Mabrouk mod Rådet*** (T-175/15, EU:T:2017:694), skulle Retten træffe afgørelse om påstanden om annullation af de afgørelser, hvorved Rådet havde besluttet at opretholde sagsøgerens navn på den liste over personer, der er omfattet af de restriktive foranstaltninger over for visse

53/ Rådets fælles holdning 2001/931/FUSP af 27.12.2001 om anvendelse af specifikke foranstaltninger til bekæmpelse af terrorisme (EFT 2001, L 344, s. 93).

personer og enheder på baggrund af situationen i Tunesien [54]. Til støtte for søgsmålet gjorde sagsøgeren navnlig de tunesiske myndigheders tilsidesættelse af princippet om en rimelig sagsbehandlingstid under den retssag, som Rådets afgørelse om at opretholde hans navn på den nævnte liste hviler på, og Rådets tilsidesættelse af hans ret til at få afgjort sin sag inden for en rimelig frist gældende.

I denne henseende bemærkede Retten på den ene side, at det påhviler de tunesiske retter at udtale sig om en eventuel tilsidesættelse af princippet om en rimelig sagsbehandlingstid under den retssag, som sagsøgeren er genstand for. Retten bemærkede, at iagttagelsen af retsstatsprincippet og af principperne om respekt for menneskerettighederne og den menneskelige værdighed gælder for enhver handling fra Unionen, herunder på FUSP-området. Princippet om en rimelig sagsbehandlingstid er imidlertid en del af retten til en retfærdig rettergang, som beskyttes i bestemmelserne i diverse bindende folkeretlige instrumenter. De anfægtede afgørelser udgør i øvrigt en del af en politik til støtte for Tunesien, der bl.a. var baseret på de mål om at fremme respekten for menneskerettighederne og retsstaten. Retten udledte heraf, at stillet over for objektive, pålidelige, præcise og samstemmende elementer af en art, der kan give anledning til berettigede forespørgsler vedrørende overholdelsen af sagsøgerens ret at få afgjort sin sag af de tunesiske myndigheder inden for en rimelig frist, kan det ikke udelukkes, at Rådet foretager den nødvendige efterprøvelse. Retten fandt, at denne betingelse ikke var opfyldt i den foreliggende sag.

På den anden side afviste Retten sagsøgerens argument om Rådets tilsidesættelse af artikel 47 i chartret om grundlæggende rettigheder med den begrundelse, at sidstnævnte havde tilsidesat hans ret til en rimelig sagsbehandlingstid, idet det ikke havde truffet de nødvendige foranstaltninger for, at varigheden af den retslige procedure, som han var genstand for i Tunesien, ikke var urimelig. Ifølge Retten finder artikel 47 i chartret om grundlæggende rettigheder kun anvendelse på Unionens retsinstansers domstolsprøvelse af en omtvistet indefrysning af aktiver. Derimod finder den ikke anvendelse på retssagen i Tunesien, der ikke er omfattet af EU-retten, eller på den anfægtede afgørelse, der ikke hidrører fra en domstol, og som ved dets formål ikke har en retslig karakter. Retten præciserede, at selv hvis man antog, at denne argumentation kan fortolkes som en tilsidesættelse af princippet om god forvaltningsskik, havde sagsøgeren under alle omstændigheder, idet han ikke havde godtgjort, at varigheden af retssagen i Tunesien blev urimelig lang, heller ikke kunnet godtgøre, at varigheden af indefrysningen af hans aktiver i Unionen i sig selv var urimelig.

Hvad angår sagsøgerens argument om, at Rådet har foretaget en åbenbart urigtig bedømmelse vedrørende udviklingen af den demokratiske proces i Tunesien og af behovet for restriktive foranstaltninger over for dette lands statsborgere, der er ansvarlige for uretmæssig tilegnelse af offentlige midler, bemærker Retten, at Rådet har et vidt skøn inden for dette område, således at kun såfremt en foranstaltning på disse områder er åbenbart uhensigtsmæssig, vil en sådan foranstaltning kunne kendes ulovlig. De forskellige udviklinger i den retslige, forfatnings- og valgmæssige orden, som sagsøgeren fremhævede, beviser ikke, at Rådet anlagde et åbenbart urigtigt skøn i sin bedømmelse af denne demokratiske overgangsproces i Tunesien. Selv om disse udviklinger vidner om fremskridt, gør de det nemlig ikke muligt entydigt at konkludere, at denne proces er afsluttet, eftersom dette bl.a. er betinget af en konsolidering af retsstaten og demokratiske landvindinger i den nye tunesiske forfatning. Retten fremhæver, at en eventuel ophævelse af disse restriktive foranstaltninger under alle omstændigheder kun kan afhænge af, at de retslige procedurer, som de hviler på, afsluttes, og ikke af, at den demokratiske overgangsproces i Tunesien afsluttes, eftersom støtten til denne proces kun er det endelige mål

54/ Rådets afgørelse 2011/72/FUSP af 31.1.2011 om restriktive foranstaltninger over for visse personer og enheder på baggrund af situationen i Tunesien (EUT 2011, L 28, s. 62), Rådets afgørelse (FUSP) 2015/157 af 30.1.2015 om ændring af afgørelse 2011/72 (EUT 2015, L 26, s. 29) og Rådets afgørelse (FUSP) 2016/119 af 28.1.2016 om ændring af afgørelse 2011/72 (EUT 2016, L 23, s. 65).

med den politik, som nævnte indefrysning af aktiver er en del af, og ikke en yderligere betingelse for opretholdelsen heraf.

VII. ØKONOMISK, SOCIAL OG TERRITORIAL SAMHØRIGHED

Den sag, der gav anledning til dom af 4. maj 2017, ***Green Source Poland mod Kommissionen*** (T-512/14, EU:T:2017:299), gav Retten lejlighed til at behandle et ikke tidligere behandlet spørgsmål om, hvorvidt et søgsmål anlagt af en virksomhed med ansvar for et stort projektets gennemførelse til prøvelse af Kommissionens afgørelse om afslag til en medlemsstat på ydelse af et finansielt bidrag fra Den Europæiske Fond for Regionaludvikling (EFRU) til det nævnte store projekt kunne antages til realitetsbehandling.

For det første, for så vidt angår det første kriterium for, at en sagsøger er umiddelbart berørt, nemlig at den anfægtede EU-foranstaltning umiddelbart skal have indvirkning på den pågældendes retsstilling, bemærkede Retten, at det fremgår af de relevante bestemmelser i forordning (EF) nr. 1083/2006 [55], at det kun er inden for rammerne af forholdet mellem Kommissionen og medlemsstaten, at de operationer, hvormed Kommissionen skal vurdere og over for en medlemsstat bekræfte eller afkræfte et finansielt bidrag fra EFRU til et stort projekt, finder sted. Dette er i overensstemmelse med den omstændighed, at støtten fra EFRU ifølge retspraksis er udformet som en ordning mellem Kommissionen og medlemsstaten. Endvidere fremgår det af de nævnte bestemmelser, at det er medlemsstaterne, der er ansvarlige for udvælgelsen af operationerne, herunder de store projekter. Kommissionen foretager ingen udvælgelse af de store projekter, som foreslås af ansøgerne over for de nationale myndigheder, men foretager kun, og udelukkende i forhold til medlemsstaterne, en vurdering af bl.a. sammenhængen og bidraget for de store projekter, som de nationale myndigheder allerede har udvalgt og har forelagt Kommissionen for at få be- eller afkræftet et finansielt bidrag i henhold til EFRU. I denne henseende præciserer Retten, at den argumentation, der var udviklet i dommen i sagen ***Consorzio gruppo di azione locale »Murgia Messapica« mod Kommissionen*** [56], ikke kan overføres på det foreliggende tilfælde, eftersom udvælgelsen af projekter ikke foretages af Kommissionen, men tilkommer kun de nationale myndigheder.

Det følger desuden af fast retspraksis, at det forhold, at et organ i en afgørelse om tildeling af en EU-støtte gennem midler fra EFRU angives som myndighed med ansvar for projektets gennemførelse, ikke indebærer, at dette organ selv er indehaver af retten til støtten. Det er således medlemsstaten, der som adressat for afgørelsen om tildeling af finansiel støtte fra EFRU skal betragtes som indehaver af retten til den pågældende støtte. Dette er så meget desto mere relevant, når støtten fra EFRU endnu ikke er blevet tildelt medlemsstaten, og når forholdet mellem det organ, der er udpeget som ansvarlig for projektets gennemførelse, ansvarlig for ansøgningen eller modtager af støtten, og støtten fra EFRU derfor er endnu mere indirekte.

Hvad angår nægtelsen af de nødvendige midler til at gennemføre projektet, den manglende mulighed for at fortsætte projektet og pligten til at bære de tab, der fulgte af de allerede afholdte udgifter, som sagsøgeren har henvist til, fastslog Retten, at såfremt disse omstændigheder kan anses for godtgjort, følger de hverken af selve den anfægtede afgørelse eller af de bestemmelser i EU-retten, som har til formål at regulere dens virkninger,

55/ Rådets forordning (EF) nr. 1083/2006 af 11.7.2006 om generelle bestemmelser for Den Europæiske Fond for Regionaludvikling, Den Europæiske Socialfond og Samhørighedsfonden og ophævelse af forordning (EF) nr. 1260/1999 (EUT 2006, L 210, s. 25).

56/ Dom af 19.5.1994, T-465/93, EU:T:1994:56.

men af de virkninger, som de nationale myndigheder og sagsøgeren inden for kontraktens rammer har givet den pågældende afgørelse. De virkninger og forpligtelser, der følger af kontrakten, udgør nemlig et mellemled mellem sagsøgerens retsstilling og den anfægtede afgørelse. Således kunne sagsøgeren i overensstemmelse med gældende national ret bl.a. for en kompetent national domstol have anfægtet kontraktens opsigelse eller de nationale myndigheders krav om tilbagebetaling i henhold til kontrakten ved at påberåbe sig, at den anfægtede afgørelse var ugyldig.

For så vidt angår det andet kriterium for, at en sagsøger er umiddelbart berørt, nemlig at den anfægtede foranstaltning ikke må overlade et skøn til de adressater, der skal gennemføre den, konstaterede Retten, at den omhandlede medlemsstats gennemførelse af den anfægtede afgørelse hverken i henhold til selve den anfægtede afgørelse eller bestemmelser i EU-retten, som har til formål at regulere dens virkninger, medfører nogen følger for sagsøgeren, eftersom afgørelsens virkninger var begrænset til forholdet mellem EU, navnlig EFRU, og den nævnte medlemsstat. Under disse omstændigheder konkluderede Retten, at sagsøgeren ikke umiddelbart var berørt af den anfægtede afgørelse, idet afgørelsen udelukkende havde virkning for de retlige forbindelser mellem Kommissionen og den pågældende medlemsstat.

VIII. SUNDHEDSBESKYTTELSE

I den sag, der gav anledning til dom af 26. januar 2017, ***GGP Italien mod Kommissionen*** (T-474/15, EU:T:2017:36), skulle Retten træffe afgørelse i en sag, hvori der var nedlagt påstand om annullation af en afgørelse fra Kommissionen, hvor Kommissionen fandt, at foranstaltningen truffet af de lettiske myndigheder i overensstemmelse med direktiv 2006/42/EF om markedsføringen af en plæneklipper fremstillet af sagsøgeren [57] var begrundet. Som et led i direktiverne »efter den nye metode«, som tager sigte på at lette den frie udveksling af varer ved en harmonisering af de væsentlige krav til beskyttelse af arbejdstagernes sundhed og sikkerhed, gav denne sag Retten lejlighed til at præcisere bl.a. rækkevidden af Kommissionens kontrol ved udløsningen af sikkerhedsklausulen i artikel 11 i direktiv 2006/42 og karakteren af de foranstaltninger, der vil kunne træffes i denne henseende. De lettiske myndigheder var af den opfattelse, at den omhandlede plæneklipper ikke overholdt de væsentlige krav i direktiv 2006/42, henset til, at den ikke overholdt version 2010 af den gældende harmoniserede standard. Sagsøgeren gjorde derimod gældende, at den var i overensstemmelse med version 2006 af denne standard, som det ifølge sagsøgeren var muligt at henvise til frem til den 31. august 2013, og den markedsførte model følgelig var omfattet af en formodning om overensstemmelse med de væsentlige krav i direktiv 2006/42.

Hvad for det første angår rækkevidden af Kommissionens kontrol, bemærkede Retten, at i forbindelse med vedtagelsen af en afgørelse, der er vedtaget på grundlag af artikel 11, stk. 3, i direktiv 2006/42, påhviler det ikke Kommissionen at kontrollere alle aspekter af lovligheden af de nationale foranstaltninger, der fører til udløsning af sikkerhedsklausulen i den nævnte artikel. I denne henseende nævnes udtrykkeligt »de i den pågældende medlemsstat eksisterende klagemuligheder« i artikel 20 i direktiv 2006/42, hvilket dels indikerer, at denne bestemmelse omhandler de nationale foranstaltninger, der er truffet på grundlag af direktivet, dels at efterprøvelsen af disse påhviler de nationale domstole. Denne bestemmelse skaber således ingen forpligtelser for Kommissionen. I forbindelse med gennemførelsen af artikel 11, stk. 3, i direktiv 2006/42 er Kommissionens rolle først og fremmest at undersøge, om de nødvendige foranstaltninger, hvorom en medlemsstat giver underretning, er berettigede ud fra et retligt og faktuelt synspunkt med henblik på at undgå, at en maskine, som anført i artikel 11, stk. 1, i

57/ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2006/42/EF af 17.5.2006 om maskiner og om ændring af direktiv 95/16/EF (omarbejdning) (EUT 2006, L 157, s. 24).

direktiv 2006/42, frembyder fare for personers sikkerhed og sundhed eller i givet fald for husdyrs eller ejendoms sikkerhed eller miljøet. Retten fremhæver endvidere, at der ikke er noget til hinder for, at de »nødvendige foranstaltninger«, som en medlemsstat skal træffe og underrette Kommissionen om i henhold til sikkerhedsklausulen i artikel 11 i direktiv 2006/42, tager form af foranstaltninger, som ikke træffes ensidigt, eller foranstaltninger, der ikke er direkte bindende. Således udgør en underretning som i det foreliggende tilfælde om den omstændighed, at distributøren efter de nationale myndigheders henvendelse har truffet frivillige foranstaltninger med henblik på tilbagetrækning fra markedet og ikke-markedsføringen, en underretning om en nødvendig foranstaltning, der kan give anledning til, at Kommissionen træffer en afgørelse på grundlag af artikel 11, stk. 3, i direktiv 2006/42.

Hvad for det andet angår den retlige værdi af version 2006 af den relevante harmoniserede standard præciserede Retten, at det i henhold til artikel 7 i direktiv 2006/42 er Kommissionens offentliggørelse af referencen for en harmoniseret standard i EU-Tidende, der giver denne en retlig værdi, som gør det muligt for fabrikanter af maskiner eller for disses repræsentanter at drage fordel af en formodning om overensstemmelse med de relevante væsentlige krav i samme direktiv, og som er omfattet af den nævnte offentliggjorte harmoniserede standard. Ordningen for sådanne offentliggørelser er den, der gælder for EU-institutionernes almengyldige retsakter. Ifølge Retten omhandler artikel 7 i direktiv 2006/42 uden begrænsning de harmoniserede standarder, hvis referencer har været genstand for offentliggørelse i EU-Tidende, uden at denne bestemmelses rækkevidde og indhold begrænses til de harmoniserede standarder, hvis referencer er blevet offentliggjort i henhold til dette direktiv. Denne bestemmelse er således til hinder for, at det antages, at den offentliggørelse af referencer for harmoniserede standarder, der er foretaget i henhold til direktiv 98/37/EF [58], implicit er blevet ophævet samtidig med det sidstnævnte direktiv. Det følger heraf, at de harmoniserede standarder, hvis referencer er blevet offentliggjort i henhold til direktiv 98/37, falder inden for anvendelsesområdet for artikel 7 i direktiv 2006/42, så længe den afgørelse, der giver dem en retlig værdi med hensyn til formodningen om overensstemmelse med de væsentlige sikkerheds- og sundhedskrav i det direktiv, der var gældende på tidspunktet for markedsføringen eller leveringen til brug af den pågældende maskine, dvs. offentliggørelsen af disses reference i EU-Tidende, ikke er udtrykkeligt ophævet. Således konkluderede Retten, at sagsøgeren med rette gjorde gældende, at den omhandlede plæneklipper var omfattet af en formodning om overensstemmelse med de væsentlige sikkerheds- og sundhedskrav i direktiv 2006/42.

IX. TOLDUNIONEN

I den sag, der lå til grund for dommen af 11. december 2017, ***Léon Van Parys mod Kommissionen*** (T-125/16, EU:T:2017:884), var der ved Retten blevet anlagt søgsmål til prøvelse af en afgørelse, hvorved Kommissionen gav afslag på en anmodning om fritagelse for indførselsafgifter for et selskab, der importerer bananer fra Ecuador. Denne afgørelse blev truffet efter den delvise annullation i dommen i sagen ***Firma Van Parys mod Kommissionen*** [59] af en ældre afgørelse fra Kommissionen, hvori sidstnævnte fastslog, at fritagelse for importafgifter i henhold til artikel 239 i forordning (EØF) nr. 2913/92 [60] ikke var begrundet for så vidt angik sagsøgeren. Retten havde nemlig anført, at Kommissionen ikke havde godtgjort, at sagsøgeren havde udvist manglende agtpågivenhed. Efter denne dom fandt Kommissionen det nødvendigt at indhente yderligere oplysninger ved toldmyndighederne og

58/ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 98/37/EF af 22.6.1998 om indbyrdes tilnærmelse af medlemsstaternes lovgivning om maskiner (EFT 1998, L 207, s. 1).

59/ Dom af 19.3.2013, T-324/10, EU:T:2013:136.

60/ Rådets forordning (EØF) nr. 2913/92 af 12.10.1992 om indførelse af en EF-toldkodeks (EFT 1992, L 302, s. 1).

oplyste sagsøgeren om, at perioden på ni måneder til at behandle ansøgningen om fritagelse for afgifter i henhold til artikel 907 i forordning (EØF) nr. 2454/93 [61] blev forlænget i perioden frem til modtagelsen af de nævnte oplysninger. Kommissionen vedtog herefter den anfægtede afgørelse om afslag på sagsøgerens ansøgning om fritagelse for importafgifter. I forbindelse med sit søgsmål anfægtede sagsøgeren den måde, hvorpå Kommissionen havde opfyldt dommen i sagen ***Firma Van Parys mod Kommissionen*** [62]. Sagsøgeren gjorde navnlig gældende, at hvis det lægges til grund, at Kommissionen havde en rimelig frist til at opfylde denne dom, kunne denne frist under ingen omstændigheder overskride en ny præklusiv frist på ni måneder som fastsat i artikel 907 i forordning nr. 2454/93.

For så vidt angår anbringendet om tilsidesættelse af princippet om god forvaltningsskik fastslog Retten indledningsvis, at efter dommen i sagen ***Firma Van Parys mod Kommissionen*** [63] fandt artikel 907 i forordning nr. 2454/93 ikke længere anvendelse i en sag, der genoptages med henblik på at træffe den anfægtede afgørelse, som skulle erstatte den første afgørelse, da det kun var den rimelige frist, der ifølge retspraksis fandt anvendelse. Henset til arten af de foranstaltninger, der skulle træffes, samt til de relevante omstændighederne i den foreliggende sag har Kommissionen ikke iagttaget en rimelig frist ved gennemførelsen af den administrative procedure forud for vedtagelsen af den anfægtede afgørelse. I denne henseende er det tilstrækkeligt at fastslå, at selv hvis det antages, at de anmodninger om oplysninger, som Kommissionen sendte til de nationale toldmyndigheder, kunne udsætte fristen på ni måneder – hvilket ikke er tilfældet, eftersom den mekanisme, der er fastsat i artikel 907 i forordning nr. 2454/93, ikke kunne finde anvendelse på ny – gik der mere end ti måneder fra disse myndigheders svar, inden den anfægtede afgørelse blev vedtaget. Ifølge Retten kan ingen foranstaltning, som Kommissionen kunne træffe eller havde truffet, begrunde, hvorfor der gik så lang tid. Selv om det er korrekt, at dommen i sagen ***Firma Van Parys mod Kommissionen*** [64] forpligtede Kommissionen til på ny at undersøge sagsakterne, fastslog Retten imidlertid, at det ikke fremgår, at Kommissionen efter denne dom skulle udarbejde nye sagsakter eller *a fortiori* tilføje eller afdække nye faktuelle elementer.

Hvad angår spørgsmålet om, hvorvidt en overskridelse af en rimelig frist kan bevirke en annullation af den anfægtede afgørelse, bemærkede Retten, at forordning nr. 2454/93 bl.a. har til formål at præcisere visse regler for at opnå en større retssikkerhed i forbindelse med deres anvendelse, således som det fremgår af betragtningerne hertil, og at forordningen har fastsat strenge frister, der skal overholdes af både ansøgeren og Kommissionen med hensyn til behandlingen af en ansøgning om fritagelse for importafgifter. I denne forbindelse bemærker Retten dels, at det fremgår af artikel 907 i forordning nr. 2454/93, at selv om den frist på ni måneder, inden for hvilken Kommissionen skal vedtage sin afgørelse, kan udsættes under visse betingelser, skal afgørelsen om ansøgningen om fritagelse vedtages inden for den frist, der er fastsat i artikel 907, andet afsnit, i forordning nr. 2454/93, idet det præciseres, at ansøgningen, hvis der ikke afgives svar inden for denne frist, anses for at være godkendt af den kompetente toldmyndighed i medfør af samme forordnings artikel 909. Dels fremhæver Retten, at hvis Kommissionen i det foreliggende tilfælde havde handlet inden for rammerne af forordning nr. 2454/93, ville den afgørelse, der blev afsagt efter udløbet af den præklusive frist på ni måneder i henhold til nævnte forordnings artikel 907, inklusive udsættelser, have medført, at toldmyndigheden måtte anses for at have godkendt sagsøgerens ansøgning. Retten konkluderer, at det ganske vist er korrekt, at det system, der er indført, og navnlig fristen på ni måneder, der er fastsat i artikel 907 i forordning nr. 2454/93, ikke længere påhvilede

61/ Kommissionens forordning (EØF) nr. 2454/93 af 2.7.1993 om visse gennemførelsesbestemmelser til forordning nr. 2913/92 (EFT 1993, L 253, s. 1).

62/ Dom af 19.3.2013, T-324/10, EU:T:2013:136.

63/ Dom af 19.3.2013, T-324/10, EU:T:2013:136.

64/ Dom af 19.3.2013, T-324/10, EU:T:2013:136.

Kommissionen inden for rammerne af den procedure, der var indledt i henhold til artikel 266 TEUF. Retten bemærker, at det dog ikke desto mindre gælder, at Kommissionen ved at vedtage den anfægtede afgørelse uden at overholde en rimelig frist løsrev sig fra de garantier, der er fastsat i forordning nr. 2454/93, og fratog sagsøgeren denne forordnings effektive virkning og muligheden for at få en afgørelse inden for de fastsatte frister samt garantien for en positiv afgørelse i manglen på svar inden udløbet af disse frister. Således tilsidesatte Kommissionen princippet om rimelig sagsbehandlingstid, hvilket under denne sags særlige omstændigheder udgør en grund til at annullere den anfægtede afgørelse.

X. DUMPING

I den sag, der gav anledning til dommen af 1. juni 2017, ***Changmao Biochemical Engineering mod Rådet*** (T-442/12, EU:T:2017:372), var Retten forelagt et søgsmål med påstand om annullation af gennemførelsesforordning (EU) nr. 626/2012 [65], for så vidt som den gjaldt for sagsøgeren, som var et selskab med hjemsted i Kina, der producerede og eksporterede vinsyre. EU-institutionerne havde ved den oprindelige undersøgelse oprindeligt indrømmet sagsøgeren status som virksomhed, der driver virksomhed under markedsøkonomiske vilkår, men havde ved den anfægtede forordning nægtet sagsøgeren denne status under den delvise interimsundersøgelse. Sagsøgeren gjorde gældende, at den anfægtede forordning var i strid med artikel 11, stk. 3, i grundforordningen [66], for så vidt som omstændighederne ikke havde ændret sig betydeligt og varigt mellem den oprindelige undersøgelse og interimsundersøgelsen. I denne forbindelse skulle Retten bl.a. træffe afgørelse om spørgsmålet om, hvorvidt institutionerne som led i interimsundersøgelsen skal fastslå en objektiv ændring af de faktiske omstændigheder, eller om de kan anlægge en anden vurdering på grundlag af de allerede eksisterende omstændigheder i betragtning af de nye argumenter og beviser, som parterne har fremført.

Retten bemærkede, at det følger af grundforordningens artikel 11, stk. 3, at Kommissionen ved gennemførelsen af undersøgelser som led i en interimsundersøgelse bl.a. kan undersøge, om omstændighederne med hensyn til dumping og skade har ændret sig betydeligt, eller om gældende foranstaltninger giver de ønskede resultater for så vidt angår afhjælpning af den skade, der er konstateret i henhold til grundforordningens artikel 3. I den forbindelse tages der hensyn til alt relevant og behørigt dokumenteret bevismateriale ved den endelige afgørelse.

I det foreliggende tilfælde bemærkede Retten, at Rådet syntes at have ændret vurdering, uden at de underliggende omstændigheder imidlertid nødvendigvis var ændret, idet det konkluderede, at de i grundforordningens artikel 2, stk. 7, litra c), fastsatte betingelser for at indrømme status som virksomhed, der driver virksomhed under markedsøkonomiske vilkår, ikke var opfyldt. I denne henseende præciserede Retten, at institutionerne som led i de bagud- og fremadrettede analyser, som påhviler dem med henblik på den fornyede undersøgelse, kan ændre deres vurdering af omstændighederne. Det ville nemlig være ulogisk, hvis institutionerne var forpligtede til at anvende grundforordningens artikel 2, stk. 7, litra c), på en måde, som i betragtning af beviser fremlagt under interimsundersøgelsen har vist sig at være urigtig, alene fordi en sådan anvendelse blev foretaget ved den oprindelige undersøgelse. Eftersom vurderingen foretaget i den anfægtede forordning i denne sag var støttet på faktiske omstændigheder af varig og ikke midlertidig karakter, bl.a. på fordrejningen af benzenpriserne og på

65/ Rådets gennemførelsesforordning (EU) nr. 626/2012 af 26.6.2012 om ændring af gennemførelsesforordning (EU) nr. 349/2012 om indførelse af en endelig antidumpingtold på importen af natriumcyclamat med oprindelse i bl.a. Folkerepublikken Kina (EUT 2012, L 182, s. 1).

66/ Rådets forordning (EF) nr. 1225/2009 af 30.11.2009 om beskyttelse mod dumpingimport fra lande, der ikke er medlemmer af Det Europæiske Fællesskab (EUT 2009, L 343, s. 51).

den manglende refusion af 17% merværdiafgift (moms) på eksport af benzen, fandt Retten, at den anfægtede forordning ikke var i strid med grundforordningens artikel 11, stk. 3.

Den sag, der gav anledning til dommen af 10. oktober 2017, ***Kolachi Raj Industrial mod Kommissionen*** (T-435/15, under appel [67], EU:T:2017:712), gav Retten lejlighed til at præcisere sin praksis om antidumping hvad angår betingelserne for at anvende grundforordningens artikel 13, stk. 2, hvilken bestemmelse fastsætter de betingelser, hvorunder en samleproces anses for at indebære en omgåelse af gældende foranstaltninger. Sagsøgeren havde erklæret, at den købte cykeldele fra Sri Lanka og Kina med henblik på at samle cykler i Pakistan. Kommissionen udelukkede de »formular A«-oprindelsescertifikater, som var udstedt af de srilankanske myndigheder, og som sagsøgeren havde fremlagt, som utilstrækkelige beviser og foretog en analog anvendelse af grundforordningens artikel 13, stk. 2, litra b), for på grundlag af deres produktionsomkostninger at fastslå disse deles oprindelse.

For at præcisere den respektive betydning af begreberne »hidrører fra« og »oprindelse« i fortolkningen af grundforordningens artikel 13, stk. 2, støttede Retten sig på dommen ***Starway mod Rådet*** [68], hvoraf den udledte, at selv om det med henblik på anvendelsen af denne grundforordnings artikel 13, stk. 2, litra b), som regel er tilstrækkeligt at henvise til den blotte »oprindelse« af de dele, der anvendes til at samle den endelige vare, kan det i tvivlstilfælde være nødvendigt at kontrollere, om de pågældende dele »med oprindelse« i et tredjeland faktisk har oprindelse i et andet land. Med støtte i forskellige sprogversioner af grundforordningen præciserede Retten endvidere, at ordene »hidrører fra« som omhandlet i grundforordningens artikel 13, stk. 2, litra a), skal fortolkes som en henvisning til de pågældende indførsler og derfor til eksportlandet.

For det andet anførte Retten, at selv om »formular A«-oprindelsescertifikater har en bevisværdi med hensyn til oprindelsen af de produkter, som de vedrører, er denne ikke absolut. Et sådant certifikat, der er udstedt af et tredjeland, er således ikke bindende for EU-myndighederne med hensyn til disse varers oprindelse ved at forhindre disse myndigheder i at fastslå dette på anden måde, såfremt der foreligger objektive, alvorlige og samstemmende indicier med hensyn til den faktiske oprindelse for de varer, som er omfattet af disse certifikater. Det fremgår i denne henseende af retspraksis, at efterfølgende kontrol i vidt omfang bliver nytteløs, såfremt anvendelsen af sådanne certifikater i og for sig kunne begrunde en fritagelse for toldafgifter. Retten fremhævede endvidere, at det fremgår af grundforordningens artikel 6, stk. 8, at undtagen i tilfælde af manglende samarbejde skal det i det omfang, det er muligt, sikres, at de oplysninger, som de berørte parter meddeler, og som Kommissionen påtænker at lægge til grund for de afgørelser, der træffes, er korrekte. Denne bestemmelse legitimerer således ikke alene Kommissionens mulighed for, men også dens forpligtelse til at kontrollere de dokumenter, som fremlægges. På antidumpingområdet udøves denne forpligtelse naturligvis med forbehold af de særlige procedurer, der er fastsat med henblik herpå til fordel for toldmyndighederne.

For det tredje og endelig fandt Retten, at Kommissionen ved at anvende grundforordningens artikel 13, stk. 2, litra b), »analogt« reelt undersøgte, om fremstillingen af cykeldele i Sri Lanka omgik antidumpingforanstaltningerne vedrørende cykler med oprindelse i Kina, hvilket imidlertid ikke udgjorde en del af undersøgelsen. Det fremgår nemlig af selve ordlyden af grundforordningens artikel 13, stk. 2, litra b), at denne finder anvendelse på »samleprocesser«, idet den deri nævnte regel på 60% således finder anvendelse på den samlede værdi af »den samlede vare«. Det ligger imidlertid fast, at undersøgelsen i nærværende sag hverken vedrørte »samleprocesserne« for cykler i Sri Lanka eller på nogen måde omfattede cykler »samlet« i dette land. Eftersom grundforordningens artikel 13, stk. 2, litra b), endvidere ikke udgør en regel om oprindelse, kunne den ikke anvendes »analogt« med henblik på at fastslå en vares »oprindelse«, og dette så meget desto mere, som kriterierne i den nævnte bestemmelse

67/ Sag C-709/17 P, ***Kommissionen mod Kolachi Raj Industrial***.

68/ Dom af 26.9.2000, T-80/97, EU:T:2000:216.

adskiller sig væsentligt fra dem, som vedrører oprindelsesreglerne. Det følger heraf, at Kommissionen i denne sag begik en retlig fejl ved at anvende grundforordningens artikel 13, stk. 2, litra b), analogt.

XI. TILSYN MED DEN FINANSIELLE SEKTOR

I dom af 16. maj 2017, ***Landeskreditbank Baden-Württemberg mod ECB*** (T-122/15, under appel [69], EU:T:2017:337), fastslog Retten, at den afgørelse, hvorved Den Europæiske Centralbank i medfør af artikel 6, stk. 4, i grundforordningen [70] havde kvalificeret sagsøgeren, en investerings- og udviklingsbank for delstaten Baden-Württemberg (Tyskland), som en »signifikant enhed«, var lovlig. Denne kvalificering havde til følge, at den nævnte bank alene var omfattet af ECB's direkte tilsyn i stedet for det delte tilsyn under Den Fælles Tilsynsmekanisme (FTM), hvilket sagsøgeren gjorde indsigelse mod.

For det første bemærkede Retten, at det følger af opbygningen af grundforordningen, at Rådet har delegeret en enekompetence til ECB med hensyn til de opgaver, der er opregnet i den nævnte forordnings artikel 4, stk. 1. Ifølge Retten har grundforordningens artikel 6 alene til formål at give mulighed for, at de nationale myndigheder inden for FTM decentralt kan gennemføre denne kompetence, under ECB's kontrol, med hensyn til mindre signifikante enheder og hvad angår de opgaver, der er omhandlet i den nævnte forordnings artikel 4, stk. 1, litra b) og d)-i).

For det andet fremhævede Retten, at det fremgår af grundforordningens artikel 6, stk. 4, andet afsnit, at der kan ses bort fra et instituts kvalificering som »signifikant« under »særlige omstændigheder«, idet dette begreb i henhold til SSM-rammeforordningens artikel 70, stk. 2,[71] skal fortolkes indskrænkende. I denne henseende, for så vidt som den nævnte forordnings artikel 70, stk. 1, henviser til »specifikke og faktuelle omstændigheder, som medfører, at klassifikationen af en enhed under tilsyn som signifikant ikke er hensigtsmæssig under hensyn til formålet med og principperne for [grundforordningen]«, følger det dermed nødvendigvis heraf, at den alene omfatter den antagelse, at ECB's udøvelse af direkte tilsyn, som følger af kvalificeringen af en enhed som »signifikant«, i mindre grad er i stand til at opnå grundforordningens formål end de nationale myndigheders udøvelse af tilsyn med denne enhed. Det følger derimod ikke af en ordlydsfortolkning af SSM-rammeforordningens artikel 70, stk. 1, at der skal foretages en omklassifikation af en »signifikant enhed« som »mindre signifikant« med den begrundelse, at de nationale myndigheders direkte tilsyn inden for FTM på samme vis kan opnå grundforordningens formål som tilsyn, der alene udøves af ECB.

For det tredje og det sidste præciserer Retten, at SSM-rammeforordningens artikel 70, stk. 1, skal fortolkes i lyset af kravene i proportionalitetsprincippet og nærhedsprincippet og kan ikke føre til en sådan situation. For så vidt som de nationale myndigheder i henhold til SSM handler som led i den decentraliserede gennemførelse af Unionens enekompetence, er den eneste kompetence, som kan påvirkes af ECB's udøvelse af direkte tilsyn, medlemsstaternes principielle kompetence med hensyn til gennemførelsen af EU-retten i deres retsorden, som er fremhævet i artikel 291, stk. 1, TEUF. Bibeholdelsen af denne kompetence kan imidlertid ikke medføre en

69/ Sag C-450/17 P, ***Landeskreditbank Baden-Württemberg***.

70/ Rådets forordning (EU) nr. 1024/2013 af 15.10.2013 om overdragelse af specifikke opgaver til Den Europæiske Centralbank i forbindelse med politikker vedrørende tilsyn med kreditinstitutter (EUT 2013, L 287, s. 63).

71/ Forordning (EU) nr. 468/2014 af 16.4.2014 om fastlæggelse af en ramme for samarbejde inden for Den Fælles Tilsynsmekanisme mellem Den Europæiske Centralbank og de kompetente nationale myndigheder og med de udpegede nationale myndigheder (»SSM-rammeforordningen«) (EUT 2014, L 141, s. 1).

fortolkning af SSM-rammeforordningens artikel 70, stk. 1, hvorefter det fra sag til sag kræves – hvad angår et institut, der kan kvalificeres som signifikant med hensyn til de kriterier, der er fastsat i grundforordningens artikel 6, stk. 4 – at det undersøges, om dens formål kan opnås lige så godt ved de nationale myndigheders direkte tilsyn. En sådan undersøgelse er nemlig i direkte modstrid med to elementer, som spiller en grundlæggende rolle i systematikken i grundforordningens artikel 6, stk. 4, nemlig dels princippet om, at signifikante institutter alene er omfattet af ECB's tilsyn, dels at der foreligger præcise alternative kriterier, der gør det muligt at kvalificere betydningen af et finansielt institut. Således fastslog Retten, at ECB med rette har kvalificeret sagsøgeren som en »signifikant enhed«, og ECB frifindes.

I de sager, der gav anledning til dom af 13. december 2017, ***Crédit mutuel Arkéa mod ECB*** (T-712/15, EU:T:2017:900), og af 13. december 2017, ***Crédit mutuel Arkéa mod ECB*** (T-52/16, EU:T:2017:902), skulle Retten tage stilling til søgsmålet, som henholdsvis var anlagt til prøvelse af dels ECB's afgørelser af 5. oktober 2015 om de tilsynsmæssige krav, som finder anvendelse på Crédit mutuel-koncernen, dels afgørelser af 4. december 2015, som fastsatte nye tilsynsmæssige krav, som finder anvendelse på Crédit mutuel-koncernen og de enheder, der udgør den. Sagsøgeren bestred gennemførelsen af tilsynet på et konsolideret grundlag af Crédit mutuel-koncernen gennem Confédération nationale du Crédit mutuel (CNCM), som blev indført af ECB, med den begrundelse, at CNCM ikke er et kreditinstitut, at der ikke findes en »Crédit mutuel-koncern«, og at ECB ikke kunne pålægge sagsøgeren krav til et supplerende kapitalgrundlag.

Hvad angår søgsmålet til prøvelse af afgørelsen af 5. oktober 2015 fastslog Retten, at sagsøgeren bevarer en søgsmålsinteresse i forhold til denne afgørelse for at undgå, at en eventuel annullation af den afgørelse, hvormed den anfægtede afgørelse ophæves, bevirker, at den igen får virkning. Såfremt afgørelsen af 4. december 2015 annulleres, vil parterne nemlig på ny befinde sig i den tidligere situation, som igen vil være omfattet af den anfægtede afgørelse.

Hvad angår de to søgsmål til prøvelse af afgørelsen af 5. oktober 2015 og af afgørelsen af 4. december 2015 anførte Retten, at SSM-rammeforordningens artikel 2, stk. 21, litra c), og de betingelser, der er fastsat i artikel 10, stk. 1, i forordning (EU) nr. 575/2013 [72], som førstnævnte bestemmelse henviser til, for at overholde grundforordningens formål skal fortolkes under hensyntagen til lovgivers ønske om at give ECB mulighed for at skabe sig et samlet overblik over de risici, som et kreditinstitut er udsat for, og om at undgå en opsplitning af tilsynet mellem ECB og de nationale myndigheder. Hvad angår det egentlige formål med artikel 10, stk. 1, i forordning nr. 575/2013 bemærkede Retten, at denne forordning vedrører de tilsynsmæssige krav, som finder anvendelse på kreditinstitutter. I denne forbindelse fremgår det mål, der forfølges med artikel 10, stk. 1, i forordning nr. 575/2013, klart af dens ordlyd. Målet er at indrømme den kompetente myndighed mulighed for helt eller delvis at undtage et eller flere kreditinstitutter, der er beliggende i samme medlemsstat, og som er fast tilknyttet et centralt organ, der kontrollerer dem, og som er etableret i samme medlemsstat, fra nogle af forordningens krav. Artikel 10, stk. 2, i forordning nr. 575/2013 åbner ligeledes mulighed for, at det centrale organ på individuelt niveau kan undtages fra de samme tilsynsmæssige krav. I den foreliggende sag finder de betingelser, som er fastsat i artikel 10, stk. 1, i forordning nr. 575/2013, imidlertid ikke anvendelse i medfør af denne forordning med henblik på at vurdere muligheden for en undtagelse fra kravene på et individuelt niveau, men finder derimod anvendelse på grund af henvisningen i SSM-rammeforordningens artikel 2, stk. 21, litra c), med henblik på at efterprøve, om der findes en koncern, der er underlagt tilsyn. Det følger heraf, at kun formålene med SSM-rammeforordningens artikel 2, stk. 21, litra c), er relevante for fortolkningen heraf, uanset henvisningen heri til artikel 10, stk. 1, i forordning nr. 575/2013.

72/ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EU) nr. 575/2013 af 26.6.2013 om tilsynsmæssige krav til kreditinstitutter og investeringsselskaber og om ændring af forordning (EU) nr. 648/2012 (EUT 2013, L 176, s. 1, berigtiget i EUT 2013, L 208, s. 68 og EUT 2013, L 321, s. 6).

Hvad for det første angår anbringendet om, at CNCM ikke er et kreditinstitut, var Retten af den opfattelse, at det ikke fremgår af EU-retten vedrørende tilsyn, at begrebet »centralt organ« skal forstås således, at det indebærer, at der skal være tale om et kreditinstitut. Dernæst fandt Retten, at Crédit mutuel gennem CNCM opfylder alle betingelserne i EU-retten vedrørende tilsyn for at kunne kvalificeres som »koncern« som omhandlet i denne bestemmelse. Endelig var Retten af den opfattelse, at ECB ikke begik en fejl ved at basere sig på muligheden for, at sagsøgeren udtræder af Crédit mutuel-koncernen for at pålægge sagsøgeren yderligere kapitalkrav.

Eftersom Retten forkastede sagsøgerens argumenter om, at CNCM ikke er et kreditinstitut, at der ikke findes en koncern, der er underlagt tilsyn i henhold til SSM-rammeforordningens artikel 2, stk. 21, litra c), og artikel 10 i forordning nr. 575/2013, og at det er muligt at pålægge yderligere kapitalkrav, frifandt Retten ECB i det hele i de to sager.

XII. EU-INSTITUTIONERNES OFFENTLIGE UDBUD

I den sag, der gav anledning til dommen af 4. juli 2017, ***European Dynamics Luxembourg m.fl. mod Den Europæiske Unions Jernbaneagentur*** (T-392/15, EU:T:2017:462), skulle Retten dels præcisere rækkevidden af princippet om bevisbedømmelsens frihed og princippet om den frie bevisbedømmelse, dels den ordregivende myndigheds begrundelsespligt, når den finder, at den valgte tilbudsgivers bud ikke er unormalt lavt.

For det første bemærkede Retten, at det gældende princip i EU-retten er princippet om den frie bevisbedømmelse, og at dette princip har princippet om bevisbedømmelsens frihed som konsekvens, som giver parterne mulighed for for Unionens retsinstanser at fremlægge ethvert lovligt tilvejebragt bevis, som de anser for relevant, til støtte for deres synspunkter. Princippet om den frie bevisbedømmelse og princippet om bevisbedømmelsens frihed skal imidlertid forliges med de grundlæggende EU-retlige principper, såsom retten til en retfærdig rettergang og til processuel ligestilling. Princippet om bevisbedømmelsens frihed skal således forliges med de enkelte parters ret til at varetage deres interesser uden at være udsat for indflydelse udefra, navnlig fra offentlighedens side, og beskyttes mod uretmæssig brug af procesdokumenterne. Retten udledte heraf, at det følger af princippet om bevisbedømmelsens frihed, at en part for Retten i princippet er berettiget til som bevis at påberåbe sig dokumenter fremlagt i forbindelse med en anden retssag, hvori denne selv var part. Endvidere kan et samtykke fra den part, som har fremlagt procesdokumentet, ikke udgøre en forudgående betingelse for, at et dokument fra en anden sag ved Retten kan antages til realitetsbehandling. Selv om et samtykke fra den part, som har fremlagt dokumentet, kan have betydning for bedømmelsen af spørgsmålet om, hvorvidt en brug heraf er hensigtsmæssig, ville et krav om, at dette samtykke indhentes forud for fremlæggelsen heraf ved Retten, idet sagen i modsat fald afvises, give den part, som har fremlagt det, en beføjelse til at udelukke det ved at fratage Retten muligheden for at udtale sig om spørgsmålet om dets hensigtsmæssighed og derved dens forpligtelse til at give begge parter rimelig mulighed for at fremlægge sin sag, herunder sine beviser, under betingelser, der ikke stiller ham i en situation, der er til hans ugunst i forhold til modparten. Det tilkommer således Retten i hvert enkelt tilfælde at foretage en afvejning af på den ene side bevisbedømmelsens frihed og på den anden side beskyttelsen mod uretmæssig brug af procesdokumenterne fra parter i retssager.

Skønt sagsøgte i denne sag bestred sagsøgernes fremlæggelse af en kopi af bedømmelsesrapporten fra Det Europæiske Lægemiddelagentur (EMA), fastslog Retten, at sagsøgerne var i besiddelse af denne rapport, fordi de havde afgivet et bud efter et udbud vedrørende en offentlig kontrakt iværksat af EMA, og at de som udelukket tilbudsgiver havde anmodet om begrundelsen for afvisningen af deres bud. Denne rapport var således blevet lovligt tilvejebragt af sagsøgerne. Den omstændighed, at den nævnte rapport havde udgjort et procesdokument i en sag, der gav anledning til en dom afsagt af Retten, og at sagsøgerne ikke havde fået EMA's samtykke til at bruge det i nærværende sag, gjorde det ikke muligt at kvalificere brugen heraf som uhensigtsmæssig. Henset i

øvrigt til indholdet af dette dokument og den frie bevisbedømmelse i forhold til sagsøgerne kunne EMA ikke lovligt afvise, at det blev videregivet til sagsøgte. At afvise fremlæggelsen af dette dokument ville således have været i strid med hensynet til en ordentlig retspleje derved, at en sådan afvisning uden rimelig grund havde begrænset den frie bevisbedømmelse i forhold til sagsøgerne.

For det andet fremhævede Retten, at den ordregivende myndigheds vurdering af forekomsten af unormalt lave bud foretages i to faser. I første omgang skal den ordregivende myndighed bedømme, om de indgivne bud »forekommer« at være unormalt lave, dvs. om de indeholder holdepunkter, der kan vække mistanke herom. Dette er bl.a. tilfældet, når den pris, der foreslås i et bud, der indgives, er væsentligt lavere end andre indgivne buds priser eller den sædvanlige markedspris. Hvis de indgivne bud ikke indeholder et sådant holdepunkt og derfor ikke forekommer at være unormalt lave, kan den ordregivende myndighed gå videre med vurderingen og proceduren for kontraktens tildeling. Hvis der derimod foreligger en sådan mistanke, skal den ordregivende myndighed i anden omgang foretage en kontrol af det pågældende buds sammensætning med henblik på at sikre sig, at dette ikke er unormalt lavt. Da begrundelsespligten bl.a. skal vurderes i forhold til de gældende retsregler, har en undersøgelse i to faser indflydelse på omfanget af den ordregivende myndigheds begrundelsespligt. Når en ordregivende myndighed antager et bud, er den således ikke forpligtet til som svar på enhver anmodning om en begrundelse, der indgives i medfør af gennemførelsesforordningens artikel 113, stk. 2 [73], udtrykkeligt at angive en begrundelse for, hvorfor det bud, som den antog, ikke forekom den at være unormalt lavt. Såfremt dette bud således antages af den ordregivende myndighed, betyder det implicit, men nødvendigvis, at den fandt, at der ikke forelå holdepunkter for, at buddet var unormalt lavt. Til gengæld skal en sådan begrundelse meddeles den udelukkede tilbudsgiver, der udtrykkeligt anmoder herom.

XIII. VOLDGIFTSBESTEMMELSE

I den sag, der lå til grund for dommen af 4. juli 2017, ***Systema Teknolotzis mod Kommissionen*** (T-234/15, EU:T:2017:461), var Retten forelagt et søgsmål anlagt af den af et EU-finansieret projekt begunstigede til prøvelse af Kommissionens afgørelse, der udgjorde fuldbyrdelsesgrundlaget for tvangsinddrivelse af et uberettiget udbetalt beløb. Kommissionen gjorde gældende, at sagsøgerens søgsmål skulle afvises med den begrundelse, at den anfægtede afgørelse var en bekræftende afgørelse i forhold til dens tidligere afslag på at indrømme sagsøgeren betalingslempelser.

Retten bemærkede, at når der foreligger en kontrakt mellem sagsøgeren og en af EU-institutionerne, kan der kun anlægges sag ved Unionens retsinstanser på grundlag af artikel 263 TEUF, hvis den anfægtede akt har til formål at afføde bindende retsvirkninger, der ligger uden for det kontraktmæssige forhold mellem parterne, og som indebærer udøvelse af de offentligretlige beføjelser, som er tillagt den kontraherende institution i sin egenskab af administrativ myndighed. Såfremt Unionens retsinstanser anså sig for kompetente til at træffe afgørelse om annullation af akter, der indgår i en kontraktmæssig sammenhæng, ville der ikke blot være en risiko for, at artikel 272 TEUF, hvorefter det ved en voldgiftsbestemmelse er muligt at tillægge Unionen retslig kompetence, ville miste sin betydning, men også, at disse retsinstansers kompetence i de tilfælde, hvor kontrakten ikke indeholder en tilsvarende bestemmelse, ville blive udvidet i forhold til de begrænsninger, der følger af artikel 274 TEUF, som giver de nationale dømmende myndigheder en almindelig kompetence til at påkende tvister, hvor Unionen er part.

73/ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EU, Euratom) nr. 966/2012 af 25.10.2012 om de finansielle regler vedrørende Unionens almindelige budget og om ophævelse af Rådets forordning (EF, Euratom) nr. 1605/2002 (EUT 2012, L 298, s. 1).

En afgørelse, der kan tvangsfuldbyrdes som omhandlet i artikel 299 TEUF, som den i hovedsagen omhandlede, udgør en anfægtelig akt som omhandlet i artikel 263 TEUF, hvorfor en sådan afgørelse således kun kan anfægtes for den retsinstans, som behandler annullationssøgsmålet. Retten fastslog, at dette særligt gælder, når en afgørelse, der kan tvangsfuldbyrdes, er vedtaget med henblik på opkrævning af en fordring, der udspringer af en kontrakt, som en institution har indgået. Vedtagelsen af en afgørelse, der kan tvangsfuldbyrdes, udgør et udtryk for Kommissionens udøvelse af sine offentligretlige beføjelser og fastsætter endeligt dennes vilje til at iværksætte inddrivelsen af sine fordringer.

Først bemærkede Retten, at for at den anfægtede afgørelse i nærværende sag kan betragtes som en rent bekræftende afgørelse, er det bl.a. afgørende, at de tidligere retsakter, som Kommissionen har vedtaget, kan betragtes som afgørelser, der kan gøres til genstand for et annullationssøgsmål. Kommissionens afslag på at indrømme betalingslempelser, som udgjorde de forudgående akter i denne sag, afføder imidlertid ikke bindende retsvirkninger, der ligger uden for det kontraktmæssige forhold mellem Kommissionen og sagsøgeren. Disse afslag indebærer endvidere ikke udøvelse af offentligretlige beføjelser, som er tillagt Kommissionen. Disse afslag kan således ikke kvalificeres som tidligere afgørelser som omhandlet i retspraksis om rent bekræftende retsakter. Der kan endelig ikke være tale om en omgåelse af fristen for annullationssøgsmål, eftersom de omhandlede afslag henhører under de kontraktmæssige forhold mellem Kommissionen og sagsøgeren, og idet indsigelser for Unionens retsinstanser i henhold til artikel 272 TEUF vedrørende rettigheder og kontraktlige forpligtelser ikke er underlagt samme søgsmålsfrist. Det var følgelig med urette, at Kommissionen gjorde gældende, at sagsøgerens søgsmål måtte afvises.

XIV. AKTINDSIGT I INSTITUTIONERNES DOKUMENTER

I 2017 fik Retten lejlighed til at afsige flere vigtige domme på området for aktindsigt. Retten tog navnlig stilling til betingelserne for aktindsigt i dokumenter, der indgår i den administrative sag i en procedure vedrørende misbrug af dominerende stilling, samt i dokumenter, der er udarbejdet af en medlemsstat i forbindelse med en traktatbrudssag. Retten fremkom ligeliges med præciseringer vedrørende begæringer om aktindsigt i dokumenter, som Det Europæiske Kemikalieagentur (ECHA) er i besiddelse af i forbindelse med en procedure vedrørende en ansøgning om tilladelse til at anvende et kemisk stof, og i dokumenter vedrørende tilbudsindkaldelser vedrørende alle delene af en udbudsprocedure.

1. DOKUMENTER, DER INDGÅR I DEN ADMINISTRATIVE SAG I EN PROCEDURE VEDRØRENDE MISBRUG AF DOMINERENDE STILLING

I den sag, der gav anledning til dommen af 28. marts 2017, ***Deutsche Telekom mod Kommissionen*** (T-210/15, EU:T:2017:224), skulle Retten tage stilling til lovligheden af den beslutning, hvorved Kommissionen havde afslået den begæring, som sagsøgeren havde indgivet med henblik på at få aktindsigt i alle de dokumenter, der indgik i den sag om undersøgelse vedrørende misbrug af dominerende stilling, der var indledt mod sagsøgeren. Kommissionen havde afslået den nævnte begæring med henvisning til en generel formodning, hvorefter udbredelsen

af sådanne dokumenter principielt ville være til skade for beskyttelsen af de berørte virksomheders forretningsmæssige interesser og beskyttelsen af formålet med undersøgelser.

Retten fastslog, at den retspraksis vedrørende den generelle formodning, der er udviklet på området for aktindsigt i dokumenter, der indgår i en administrativ sag, der er oprettet i forbindelse med en kartelprocedure, skal anvendes analogt og af de samme grunde på aktindsigt i dokumenter, der indgår i en administrativ sag, der er oprettet i forbindelse med en procedure vedrørende misbrug af dominerende stilling. I henhold til denne retspraksis er Kommissionen berettiget til, uden at foretage en konkret og individuel undersøgelse af hvert af disse dokumenter, at formode, at deres udbredelse i princippet skader beskyttelsen af såvel formålet med inspektioner og undersøgelser som beskyttelsen af de forretningsmæssige interesser for de virksomheder, der er parter i proceduren, både med hensyn til dokumenter, som Kommissionen har udvekslet med parterne i sagen eller med tredjemænd, og med hensyn til interne dokumenter, som Kommissionen har udarbejdet med henblik på at tilrettelægge den omhandlede procedure.

For så vidt angår procedurerne i henhold til artikel 102 TEUF kan denne generelle formodning ifølge Retten følge af bestemmelserne i forordning nr. 1/2003 og nr. 773/2004, der specifikt regulerer retten til aktindsigt i de dokumenter, der indgår i Kommissionens sager vedrørende disse procedurer. En almindelig adgang på grundlag af forordning nr. 1049/2001[74] til de dokumenter, der er blevet udvekslet inden for rammerne af en procedure i henhold til artikel 102 TEUF mellem Kommissionen og de af denne procedure berørte parter eller tredjemænd, ville nemlig kunne bringe den ligevægt i fare, som EU-lovgiver har haft til hensigt at tilvejebringe i forordning nr. 1/2003 og nr. 773/2004 mellem forpligtelsen for de berørte virksomheder til at fremlægge eventuelt følsomme forretningsmæssige oplysninger for Kommissionen og den garanti for forstærket beskyttelse, der i kraft af tavshedspligten i relation til forretningshemmeligheder er forbundet med de oplysninger, der således tilstilles Kommissionen. Retten bemærkede i øvrigt, at det, henset til karakteren af de interesser, der er beskyttet, må lægges til grund, at det forhold, at der foreligger en generel formodning, gælder, uanset om begæringen om aktindsigt vedrører en undersøgelsesprocedure, der allerede er afsluttet, eller en procedure, der stadig pågår, og konkluderede, at Europa-Kommissionen skulle frifindes.

2. DOKUMENTER UDARBEJDET AF EN MEDLEMSSTAT I FORBINDELSE MED EN TRAKTATBRUDSSAG

I den sag, der gav anledning til dommen af 28. april 2017, ***Gameart mod Kommissionen*** (T-264/15, EU:T:2017:290), fik Retten lejlighed til at undersøge det nye spørgsmål om, hvorvidt dokumenter udarbejdet af en medlemsstat i forbindelse med en traktatbrudssag kan anses for at være dokumenter, der hidrører fra en institution som omhandlet i artikel 5 i forordning nr. 1049/2001, således at den nævnte institution er kompetent til at træffe afgørelse om en begæring om aktindsigt i disse dokumenter, som er blevet fremsendt til den af en medlemsstat i henhold til den nævnte bestemmelses andet afsnit. Sagen er udsprunget af en begæring indgivet af sagsøgeren til det polske udenrigsministerium om aktindsigt i dokumenter vedrørende de af Kommissionen gennemførte procedurer angående tilsidesættelse af EU-retten ved den polske lovgivning om hasardspil. Begæringen vedrørte navnlig kopier, som det nævnte ministerium var i besiddelse af, af de skrivelser, som Republikken Polen havde sendt til Kommissionen vedrørende disse procedurer. Efter at ministeriet havde fremsendt denne begæring til Kommissionen, afviste Kommissionen aktindsigt i de pågældende dokumenter, idet den navnlig henholdt sig til den undtagelse, der er fastsat i artikel 4, stk. 2, tredje led, i forordning nr. 1049/2001 om beskyttelse af formålet

74/ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EF) nr. 1049/2001 af 30.5.2001 om aktindsigt i Europa-Parlamentets, Rådets og Kommissionens dokumenter (EFT 2001, L 145, s. 43).

med inspektioner, undersøgelser og revision. Sagsøgeren bestred dette afslag og gjorde gældende, at Kommissionen ikke var kompetent til at træffe afgørelse vedrørende sagsøgerens begæring om aktindsigt i de omtvistede dokumenter, der ikke var omfattet af anvendelsesområdet for forordning nr. 1049/2001. Ifølge sagsøgeren kan denne forordnings artikel 5, stk. 2, ikke finde anvendelse på disse dokumenter, idet denne bestemmelse kun vedrører dokumenter hidrørende fra EU-institutioner.

I denne forbindelse bemærkede Retten, at bortset fra de tilfælde, der udtrykkeligt er fastsat i artikel 5 i forordning nr. 1049/2001, og når det følger af de betingelser til at samarbejde loyalt, der er fastsat i artikel 4, stk. 3 TEU, er begæringer om aktindsigt i dokumenter, som de nationale myndigheder er i besiddelse af, fortsat omfattet af de nationale bestemmelser, som gælder for disse myndigheder, hvilket også gælder i de tilfælde, hvor dokumenterne hidrører fra EU-institutioner, uden at bestemmelserne i forordning nr. 1049/2001 kan træde i stedet for. Retten bemærkede, at artikel 5 i forordning nr. 1049/2001 ikke fastsætter muligheden for at fremsende en begæring om aktindsigt i dokumenter, der hidrører fra en medlemsstat, til Kommissionen. Det fremgår nemlig udtrykkeligt af ordlyden af denne bestemmelse, at bestemmelsens materielle anvendelsesområde er begrænset til dokumenter, der »hidrører« fra EU-institutionerne. Kommissionen havde således ikke kompetence til at tage stilling til begæringen om aktindsigt i de omtvistede dokumenter.

Der kan ikke rejses tvivl om denne konstatering ved det af Kommissionen og intervenienterne fremsatte argument, hvorefter Kommissionen var kompetent til at undersøge begæringen om aktindsigt i dokumenterne hidrørende fra Republikken Polen, fordi disse dokumenter var i Kommissionens besiddelse som omhandlet i artikel 2, stk. 3, i forordning nr. 1049/2001. For at Kommissionen er kompetent til at vedtage en afgørelse om at tildele eller give afslag på aktindsigt i et dokument, den er i besiddelse af, skal den nemlig modtage en begæring om aktindsigt i dette dokument, der er gyldigt indgivet under de betingelser, der er fastsat i artikel 2, stk. 4, og artikel 6 i forordning nr. 1049/2001, af enhver fysisk eller juridisk person, som fastsat i forordningens artikel 2, stk. 1 og 2, eller være gyldigt sendt fra en medlemsstat under de i nævnte forordnings artikel 5 fastsatte betingelser. Det skal imidlertid konstateres, at Kommissionen i det foreliggende tilfælde ikke har fået fremsat en sådan begæring på gyldig vis hverken af sagsøgeren eller af Republikken Polen.

3. DOKUMENTER, SOM ECHA ER I BESIDDELSE AF I FORBINDELSE MED EN PROCEDURE VEDRØRENDE EN ANSØGNING OM TILLADELSE TIL AT BRUGE ET KEMISK STOF

I den sag, der gav anledning til dommen af 13. januar 2017, ***Deza mod ECHA*** (T-189/14, EU:T:2017:4), fik Retten forelagt et søgsmål med påstand om annullation af de afgørelser, hvorved ECHA havde tilladt tredjemænd adgang til visse oplysninger, der var indeholdt i den sag, som sagsøgeren havde fremsendt i forbindelse med den procedure, der er fastsat i forordning (EF) nr. 1907/2006 [75], vedrørende en ansøgning om tilladelse til at anvende et kemisk stof. Til støtte for søgsmålet gjorde sagsøgeren bl.a. gældende, at der foreligger en generel formodning for fortrolighed for oplysninger, der er blevet fremlagt inden for rammerne af den godkendelsesprocedure, der er fastsat ved den nævnte forordning.

75/ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EF) nr. 1907/2006 af 18.12.2006 om registrering, vurdering og godkendelse af samt begrænsninger for kemikalier (REACH), om oprettelse af et europæisk kemikalieagentur og om ændring af direktiv 1999/45/EF og ophævelse af Rådets forordning (EØF) nr. 793/93 og Kommissionens forordning (EF) nr. 1488/94 samt Rådets direktiv 76/769/EØF og Kommissionens direktiv 91/155/EØF, 93/67/EØF, 93/105/EF og 2000/21/EF (EUT 2006, L 396, s. 1, berigtiget udgave i EUT 2007, L 136, s. 3).

I denne forbindelse bemærkede Retten, at til forskel fra de situationer, med hensyn til hvilke Domstolen og Retten har tilladt, at de generelle formodninger for, at der skal gives afslag på aktindsigt, finder anvendelse, regulerer forordning nr. 1907/2006 udtrykkeligt forholdet mellem forordning nr. 1907/2006 og forordning nr. 1049/2001. I artikel 118 i forordning nr. 1907/2006 fastsættes det nemlig, at forordning nr. 1049/2001 finder anvendelse på de dokumenter, der er i ECHA's besiddelse. Den regulerer ikke restriktivt anvendelsen af dokumenter i sagsakterne vedrørende en procedure til godkendelse af anvendelsen af et stof. Der følger derfor ikke en generel formodning for afslag på aktindsigt i de pågældende dokumenter af bestemmelserne i forordning nr. 1907/2006. Det kan således ikke medgives, at de dokumenter, der inden for rammerne af en godkendelsesprocedure som fastsat ved forordning nr. 1907/2006 er blevet sendt til ECHA, i deres helhed åbenbart anses for at være omfattet af undtagelsen om beskyttelsen af de forretningsmæssige interesser for ansøgere om godkendelser. Selv om denne undtagelse i givet fald finder anvendelse på visse af de dokumenter, der sendes til ECHA, er dette ikke nødvendigvis tilfældet for alle dokumenterne eller for hele indholdet af disse dokumenter. Det tilkommer i det mindste ECHA at sikre sig dette ved en konkret og effektiv undersøgelse af hvert dokument, således som artikel 4, stk. 2, første led, i forordning nr. 1049/2001 kræver det.

Retten bemærkede desuden, at selv om princippet om, at der skal gives størst mulig adgang til dokumenterne, i princippet skal overholdes hvad angår de dokumenter, som ECHA er i besiddelse af, er dette princip ikke desto mindre underlagt visse begrænsninger af hensyn til offentlige og private interesser. Retten fandt imidlertid, at det i det foreliggende tilfælde ikke fremgår, at udbredelsen af de omtvistede oplysninger, som alene er en samling af beskrivende oplysninger, der er tilgængelige for offentligheden, kan være tilstrækkelig til at skade beskyttelsen af sagsøgerens forretningsmæssige interesser. Ifølge Retten er det kun, hvis de vurderinger, som sagsøgeren har foretaget i forbindelse med dette arbejde med indsamlingen, har en medværdi – dvs. at de f.eks. består af nye videnskabelige konklusioner eller betragtninger om en ny fremgangsmåde, der kan give virksomheden en forretningsmæssig fordel i forhold til dens konkurrenter – at de så har forretningsmæssige interesser, som artikel 4, stk. 2, i forordning nr. 1049/2001 sikrer beskyttelsen af.

4. DOKUMENTER VEDRØRENDE TILBUDSINDKALDELSER VEDRØRENDE ALLE DELENE AF EN UDBUDSPROCEDURE

I den sag, der gav anledning til dommen af 14. december 2017, ***Evropaïki Dynamiki mod Parlamentet*** (T-136/15, EU:T:2017:915), skulle Retten tage stilling til lovligheden af den beslutning, hvorved Parlamentet havde afslået sagsøgerens begæring om at få aktindsigt i Parlamentets dokumenter vedrørende tilbudsindkaldelser vedrørende alle de dele, der var omfattet af en udbudsprocedure iværksat af denne institution. Parlamentet havde afslået den nævnte begæring, idet det bl.a. påberåbte sig undtagelsen fra retten til aktindsigt vedrørende beskyttelsen af forretningsmæssige interesser.

Hvad angår denne undtagelse bemærkede Retten for det første, at selv om det ganske vist er korrekt, at Domstolen har anerkendt anvendelsen af generelle formodninger på kategorier af dokumenter efter deres karakter i flere tilfælde, herunder for så vidt angår tilbudsgiveres bud i forbindelse med gennemførelsen af offentlige kontrakter [76], forholder det sig for så vidt angår indkaldelser af tilbud således, at en generel formodning om, at forretningsmæssige interesser vil lide skade, ikke kan støttes på hverken retspraksis om aktindsigt i tilbudsgiveres bud eller mere generelt på en argumentation, som er analog med den, der er fulgt i dommen ***Kommissionen mod Technische***

76/ Jf. i denne retning dom af 29.1.2013, ***Cosepuri mod EFSA***, T-339/10 og T-532/10, EU:T:2013:38, præmis 101, og af 21.9.2016, ***Secolux mod Kommissionen***, T-363/14, EU:T:2016:521, præmis 59.

Glaswerke Ilmenau [77], om proceduren for kontrol med statsstøtte, og i dommen ***Kommissionen mod Éditions Odile Jacob*** [78], vedrørende en fusion. De sager, som gav anledning til disse to domme, havde den omstændighed til fælles, at der i en specifik lovgivning, der var forskellig fra forordning nr. 1049/2001, fandtes regler, som helt konkret afgrænsede aktindsigt i de pågældende begærede sagsakter henholdsvis dokumenter, både for så vidt angik personerne og selve oplysningerne. En indkaldelse af tilbud, som en ordregivende myndighed har formuleret i forbindelse med gennemførelsen af en rammekontrakt, er i modsætning til en udbudsbekendtgørelse og en bekendtgørelse om indgåede kontrakter ikke genstand for nogen særlige bestemmelser i finansforordningen eller den delegerede forordning (EU) nr. 1268/2012 [79], som helt konkret definerer eller begrænser de oplysninger, der er indeholdt i indkaldelsen af tilbud, som den ordregivende myndighed skal eller kan meddele tilbudsgiverne eller andre ansøgere. Det kan derfor ikke antages, at finansforordningen og den delegerede forordning indeholder konkrete regler om videregivelse af oplysninger i indkaldelser af tilbud, som en ordregivende myndighed har formuleret i forbindelse med gennemførelsen af en rammekontrakt.

Retten fremhævede for det andet, at det henset til karakteren af og formålet med en indkaldelse af tilbud, som en ordregivende myndighed har formuleret i forbindelse med gennemførelsen af en rammekontrakt, ikke kan antages, at denne omfatter medkontrahentens egne økonomiske og tekniske oplysninger, eller at der heri redegøres for medkontrahentens specifikke knowhow. En indkaldelse af tilbud, der hidrører fra en ordregivende myndighed og ikke fra dennes medkontrahenter, indeholder almindeligvis en beskrivelse af de opgaver, som den ordregivende myndighed ønsker udført i henhold til den rammekontrakt, som denne har indgået med medkontrahenten. Det er i princippet alene i forbindelse med besvarelsen af en indkaldelse af tilbud, at medkontrahenten giver en detaljeret redegørelse for de tjenester, den har til hensigt at yde den ordregivende myndighed, den ekspertprofil, som den kan stille til rådighed, samt prisen for disse tjenester. Parlamentet kan desuden ikke gøre gældende, at en udbredelse af indkaldelserne af tilbud ville skade Parlamentets egne interesser med henvisning til, at denne herved ville kunne få afsløret sin »køberprofil« på markedet. Parlamentet kunne derfor ikke – med henblik på at afvise at foretage en konkret og individuel undersøgelse af de dokumenter, der var begæret aktindsigt i – påberåbe sig undtagelsen fra retten til aktindsigt i artikel 4, stk. 2, første led, i forordning nr. 1049/2001 vedrørende beskyttelsen af forretningsmæssige interesser.

Hvad angår spørgsmålet, om en fravigelse fra forpligtelsen til at foretage en konkret og individuel undersøgelse af de pågældende dokumenter kunne tillades som følge af, at dette indebærer en urimelig arbejdsbyrde, efterprøvede Retten desuden, om de tre kumulative betingelser, der er opstillet i retspraksis, var opfyldt i den foreliggende sag, nemlig for det første om den arbejdsbyrde, som er forbundet med en konkret og individuel undersøgelse af de begærede dokumenter, er urimelig, for det andet, om Parlamentet har forsøgt at nå frem til en løsning med sagsøgeren, og for det tredje, om Parlamentet konkret har overvejet de mulige alternativer til at foretage en konkret og individuel undersøgelse af de begærede dokumenter. Retten fastslog, at Parlamentet under de helt særlige omstændigheder i den foreliggende sag – og henset til den påkrævede arbejdsbyrde, det forslag, som Parlamentet fremkom med, samt sagsøgerens adfærd – kunne påberåbe sig, at der var tale om en urimelig arbejdsbyrde, med henblik på at afvise at foretage en konkret og individuel undersøgelse af alle de begærede dokumenter uden at være forpligtet til i mangel af andre tænkelige muligheder i sin beslutning udførligt at redegøre for grundene til, at disse andre muligheder ligeledes ville medføre en urimelig arbejdsbyrde. Parlamentet

77/ Dom af 29.6.2010, C-139/07 P, EU:C:2010:376.

78/ Dom af 28.6.2012, C-404/10 P, EU:C:2012:393.

79/ Kommissionens delegerede forordning (EU) nr. 1268/2012 af 29.10.2012 om gennemførelsesbestemmelser til finansforordningen (EUT 2012, L 362, s. 1).

kunne derfor give afslag på aktindsigt i disse dokumenter i sin helhed, uden at det var nødvendigt at anmode Parlamentet om at fremskaffe en kopi af de dokumenter, som det faktisk havde undersøgt.

XV. OFFENTLIG ADMINISTRATION

2017 var et år med mange nye udviklinger i retspraksis på området for offentlig administration.

I den sag, der gav anledning til dommen af 24. april 2017, ***HF mod Parlamentet*** (T-584/16, EU:T:2017:282), skulle Retten tage stilling til en påstand om annullation af Parlamentets afgørelse om ikke at forlænge sagsøgerens kontrakt som kontraktansat til varetagelse af hjælpefunktioner.

I denne forbindelse fastslog Retten, at for at ansættelsesmyndigheden ved Europa-Parlamentet kan anses for at have truffet en afgørelse om at forlænge en kontrakt, skal denne afgørelse være resultatet af en fornyet prøvelse, som den nævnte myndighed har foretaget af tjenestens interesse og den berørtes interesse, og samme myndighed skal have anlagt en ny vurdering i forhold til ordlyden af den oprindelige kontrakt, der allerede fastsætter tidspunktet for kontraktens udløb. En afgørelse i denne henseende kan således kun tillægges administrationen, når denne er vedtaget enten efter afslutningen af en procedure, der er specifikt fastsat i denne forbindelse, eller som svar på en ansøgning, som den berørte i egenskab af person, der er omfattet af vedtægten, har indgivet i henhold til vedtægtens artikel 90, stk. 1.

Retten bemærkede i øvrigt, at i en situation, hvor ansættelsesmyndigheden, for så vidt som en sådan mulighed er fastsat i ansættelsesvilkårene for de øvrige ansatte i Den Europæiske Union, beslutter ikke at gøre brug af denne mulighed, som den er tillagt i henhold til de nævnte ansættelsesvilkår, for at forlænge en ansats ansættelseskontrakt, kan en sådan afgørelse om ikke at forlænge kontrakten først træffes, efter at den pågældende har haft mulighed for på behørig vis at fremsætte sit synspunkt, i givet fald ved en simpel meddelelse fra ansættelsesmyndigheden om, at den ikke har til hensigt at gøre brug af den nævnte mulighed, og grundene hertil, og dette inden for rammerne af en skriftlig eller mundtlig udveksling selv af kort varighed. Denne udveksling skal ske på initiativ af ansættelsesmyndigheden, som bærer bevisbyrden. I det foreliggende tilfælde konstaterede Retten, at ansættelsesmyndigheden havde tilsidesat sagsøgerens ret til at blive hørt. Retten fastslog imidlertid, at selv om sagsøgeren formelt var blevet hørt før vedtagelsen af den anfægtede afgørelse, ville dette på baggrund af de oplysninger, som sagsøgeren havde fremlagt i forbindelse med retssagen, ikke have gjort det muligt at nå til et andet resultat med hensyn til forlængelsen af sagsøgerens kontrakt.

I den sag, der gav anledning til dommen af 24. april 2017, ***HF mod Parlamentet*** (T-570/16, EU:T:2017:283), blev der for Retten indbragt et søgsmål til prøvelse af en angiveligt stiltiende afgørelse fra administrationen (i det foreliggende tilfælde igen Parlamentets ansættelsesmyndighed) om afslag på en ansøgning om bistand som omhandlet i vedtægtens artikel 24 vedrørende psykisk chikane. Denne sag gav Retten lejlighed til at præcisere rækkevidden af en afgørelse fra administrationen om at indlede en administrativ undersøgelse som svar på en sådan ansøgning indgivet i henhold til vedtægtens artikel 90, stk. 1, som fastsætter en svarfrist på fire måneder for administrationen.

Efter at have henvist til retspraksis, hvorefter administrationen skal handle hurtigt, når den stilles over for et foreløbigt bevis for psykisk chikane, med henblik på at afklare de påståede omstændigheder [80], fastslog Retten,

80/ Dom af 26.1.1989, ***Koutchoumoff mod Kommissionen*** (224/87, EU:C:1989:38, præmis 15 og 16), af 25.10.2007, ***Lo Giudice mod Kommissionen*** (T-154/05, EU:T:2007:322, præmis 136), og af 6.10.2015, ***CH mod Parlamentet*** (F-132/14, EU:F:2015:115, præmis 87).

at når ansættelsesmyndigheden ikke besvarer en ansøgning om bistand inden for den frist på fire måneder, der er fastsat i vedtægtens artikel 90, stk. 1, kan det antages, at denne myndighed har truffet en stiltiende afgørelse om at afslå ansøgningen om bistand. I denne situation må det antages, at denne myndighed ikke har fundet, at de oplysninger, der er fremlagt til støtte for ansøgningen om bistand, udgjorde et tilstrækkeligt foreløbigt bevis for, at de påståede omstændigheder, der udløser bistandspligten, faktisk har fundet sted, og som i det foreliggende tilfælde vedrørte en angivelig tilsidesættelse af vedtægtens artikel 12a.

Retten bemærkede imidlertid, at en sådan situation er forskellig fra den situation, der er genstand for den foreliggende sag, hvor ansættelsesmyndigheden som svar på en ansøgning om bistand var af den opfattelse, at den havde modtaget et tilstrækkeligt foreløbigt bevis, der gjorde det nødvendigt at indlede en administrativ undersøgelse for at fastslå, om de påståede omstændigheder faktisk udgjorde psykisk eller seksuel chikane som omhandlet i vedtægtens artikel 12a. I en sådan situation er det afgørende, at denne undersøgelse afsluttes, således at administrationen på baggrund af undersøgelsesrapportens konklusioner kan træffe en endelig afgørelse i denne forbindelse, som gør det muligt for administrationen enten at henlægge ansøgningen om bistand eller, når de påståede omstændigheder må anses for godtgjort og omfattet af anvendelsesområdet for vedtægtens artikel 12a, bl.a. at indlede en disciplinærsag med henblik på i givet fald at vedtage disciplinære sanktioner over for den anklagede person. Ifølge Retten er selve formålet med den administrative undersøgelse imidlertid at be- eller afkræfte, at der foreligger psykisk chikane som omhandlet i vedtægtens artikel 12a. Følgelig kan ansættelsesmyndigheden ikke foregribe udfaldet af undersøgelsen, og den skal netop ikke stiltiende tage stilling til, om den påståede chikane faktisk har fundet sted, før den har modtaget resultatet af den administrative undersøgelse. Retten præciserede, at administrationen i denne forbindelse i en sådan situation fortsat er forpligtet til at gennemføre den administrative undersøgelse, uanset om den påståede chikane i mellemtiden måtte være bragt til ophør, og også selv om den person, der har indgivet ansøgningen om bistand, eller den anklagede person har forladt institutionen. Eftersom vedtægten i modsætning til, hvad der gælder på det disciplinære område, ikke indeholder specifikke bestemmelser om den frist, som administrationen har til at gennemføre en administrativ undersøgelse, herunder når der er tale om psykisk chikane, gør den omstændighed, at en administrativ undersøgelse, der er indledt som svar på en ansøgning om bistand inden for en frist på fire måneder, efter at denne ansøgning er indgivet, fortsat er igangværende efter udløbet af denne frist, det imidlertid ikke muligt at tilregne administrationen en stiltiende afgørelse, hvorved ansættelsesmyndigheden har afslået at anerkende de påståede faktiske omstændigheder i ansøgningen om bistand, eller hvorved den måtte have fundet, at disse faktiske omstændigheder ikke udgjorde psykisk chikane som omhandlet i vedtægtens artikel 12a.

I den sag, der gav anledning til dommen af 14. september 2017, ***Bodson m.fl. mod EIB*** (T-504/16 og T-505/16, EU:T:2017:603), skulle Retten tage stilling til en påstand fra sagsøgerne, som er ansatte i Den Europæiske Investeringsbank (EIB), om annullation af de afgørelser, som var indeholdt i lønsedlerne for februar 2013 og de efterfølgende måneder, hvorved EIB's bestyrelses afgørelse af 18. december 2012 og EIB's direktions afgørelse af 29. januar 2013 fandt anvendelse på sagsøgerne. Sagsøgerne gjorde navnlig gældende, at de nævnte afgørelser, som var blevet anvendt i de omtvistede lønsedler, var ulovlige. Denne ulovlighed hviler på den omstændighed, at de ikke gjorde det muligt at anvende den metode, der var indført ved EIB's bestyrelses afgørelse af 22. september 2009, hvis anvendelse var fastsat til syv år, hvorefter den årlige tilpasning af grundlønnen var resultatet af en beregning baseret på inflationsraten i Luxembourg.

I denne henseende bemærkede Retten indledningsvis, at selv om EIB ikke bestred, at anvendelsen af 2009-metoden ville have ført til en forhøjelse af grundlønskalaen, der var større end den forhøjelse, som sagsøgerne rent faktisk havde fået, gjorde den bl.a. gældende, at denne metode ikke var bindende, og at den under alle omstændigheder var blevet ændret ved de afgørelser, der var anfægtede ved ulovlighedsindsigelsen.

Retten forkastede imidlertid disse to argumenter. Hvad for det første angår 2009-metodens bindende karakter bemærkede Retten, at EIB har en skønsbeføjelse til ensidigt at fastsætte og ændre elementer i personalets

aflønning og følgelig til at vedtage og opdatere grundlønskalaen for personalet. Retten understregede ikke desto mindre, at EIB inden for denne skønsbeføjelse forud kan beslutte for en vis periode først at fastsætte de kriterier, som dernæst er bestemmende for den regelmæssige opdatering af grundlønskalaen for personalet, og således forpligte sig til at overholde disse kriterier ved de årlige tilpasninger af lønskalaen i denne periode. I lyset af disse kriterier fandt Retten, at EIB ved at vedtage afgørelsen af 22. september 2009 ved en selvstændig afgørelse, så længe denne afgørelse er gældende, dvs. syv år, under udøvelsen af sin skønsbeføjelse har forpligtet sig til at overholde 2009-metoden. Følgelig kan EIB ikke i forbindelse med den årlige tilpasning af grundlønskalaen for personalet påberåbe sig en skønsmargen, der går videre end de kriterier, der er fastsat i denne metode.

Hvad for det andet angår ændringen af 2009-metoden ved de afgørelser, der er anfægtet ved ulovlighedsindsigelsen, bemærkede Retten, at afgørelsen af 18. december 2012 ikke alene ikke indeholder en bestemmelse, som ophæver, suspenderer eller ændrer afgørelsen om indførelsen af 2009-metoden, men heller ikke indeholder nogen henvisning til denne afgørelse. Dels understregede Retten, at disse afgørelser er af forskellig natur og har særskilte formål, selv om de begge er vedtaget af det samme organ og efter den samme procedure. Skønt afgørelsen af 22. september 2009 blev vedtaget i forbindelse med udarbejdelsen af budgettet for 2010, har den en lovgivningsmæssig og flerårig karakter, da den fastsætter en metode, som for flere år sætter rammerne for den årlige tilpasning af et af elementerne i personalets aflønning, nemlig grundlønskalaen. Afgørelsen af 18. december 2012 er derimod en retsakt af hovedsageligt budgetmæssig karakter, som vedtager EIB's forretningsplan for 2013-2015, og som i den forbindelse fastsætter procentsatsen for forhøjelsen af budgettet for personaleudgifter for tjenestegørende personale for et bestemt år, i dette tilfælde 2013, og det er ikke gjort gældende, at den indeholdt bestemmelser vedrørende aflønningen af personalet i EIB. Under disse omstændigheder fastslog Retten, at afgørelsen af 18. december 2012 ikke kunne anses for at have ændret 2009-metoden. Det samme gælder for afgørelsen af 29. januar 2013 af de samme årsager og så meget desto mere, da afgørelsen er truffet af direktionen og ikke af bestyrelsen.

Herefter konkluderede Retten, at afgørelserne af 18. december 2012 og 29. januar 2013 tilsidesatte afgørelsen af 22. september 2009, og at de følgelig var ulovlige. Det samme gjaldt således ligeledes de afgørelser, som var indeholdt i sagsøgernes lønsedler for februar 2013 og de efterfølgende måneder, og som var truffet på grundlag af de nævnte afgørelser.

I dom af 26. oktober 2017, ***Paraskevaidis mod Cedefop*** (T-601/16, EU:T:2017:757), tog Retten stilling til et søgsmål med påstand dels om annullation af afgørelsen truffet af direktøren for Det Europæiske Center for Udvikling af Erhvervsuddannelse (Cedefop) den 4. november 2015 om ikke at forfremme sagsøgeren til lønklasse AD 12 i forfremmelsesåret 2015, dels om erstatning af det tab, som sagsøgeren angiveligt har lidt som følge af denne afgørelse. Sagsøgeren gjorde bl.a. gældende, at den anfægtede beslutning var behæftet med en begrundelsesmangel. Sagsøgeren gjorde i denne henseende gældende, dels at den nævnte afgørelse indskrænkede sig til en liste over navnene på de forfremmede tjenestemænd, dels at afgørelsen om afslag på hans klage ikke indeholdt nogen begrundelse, eftersom den var stiltiende.

Retten bemærkede, at selv om ansættelsesmyndigheden ikke har pligt til at begrunde en afgørelse om forfremmelse hverken over for adressaten herfor eller over for ikke-forfremmede ansøgere, har den derimod pligt til at begrunde en afgørelse om afslag på en klage indgivet i henhold til vedtægtens artikel 90, stk. 2, af en ikke-forfremmet ansøger, idet begrundelsen for denne afgørelse om afslag er sammenfaldende med begrundelsen for den afgørelse, som klagen var rettet mod. Begrundelsen bør således fremkomme senest ved afslaget på klagen. Retten bemærkede i øvrigt, at en afgørelse skal anses for at være tilstrækkeligt begrundet, når den er truffet under omstændigheder, som er den pågældende tjenestemand bekendt, og således gør det muligt for vedkommende at forstå, hvilke konsekvenser den trufne foranstaltning har for ham. Når henses til vigtigheden af begrundelsespligten for så vidt angår retten til forsvar, er det imidlertid kun undtagelsesvist, at den sammenhæng, hvori en afgørelse om ikke-forfremmelse, som blev stiltiende stadfæstet efter en klage, blev vedtaget, kan udgøre en indledende

begrundelse af den nævnte afgørelse. En indledende begrundelse kan således ikke foreligge uden nogen oplysninger fra ansættelsesmyndigheden vedrørende sagsøgerens specifikke situation og en sammenligning af hans fortjenester med de øvrige tjenestemænd, der kan komme i betragtning ved forfremmelsen, henset til kriterierne i vedtægtens artikel 45.

I det foreliggende tilfælde fastslog Retten, at den blotte tilstedeværelse af kritiske skønselementer i sagsøgerens bedømmelsesrapporter og i visse, til tider meget gamle, e-mails og skrivelser vedrørende sagsøgeren ikke gjorde det muligt for sidstnævnte at forstå, hvorledes de kriterier, der er fastsat i vedtægtens artikel 45, var blevet anvendt på hans situation, og efter en sammenligning af fortjenesterne hos de forfremmelsesværdige tjenestemænd i forfremmelsesåret 2015 begrundede afgørelsen om ikke at forfremme ham. Tværtimod var det først ved anlæggelsen af et søgsmål, at sagsøgeren var i stand til, ved læsningen af de forklaringer, der var indeholdt i Cedefops svarskrift, at forstå den måde, hvorpå der var taget hensyn til den kritik, som han havde været genstand for, i forbindelse med anvendelsen på hans situation af kriterierne for bedømmelsen af de fortjenester på forfremmelsesområdet, der er fastsat i vedtægtens artikel 45. Det følger heraf, at den sammenhæng, hvori den anfægtede afgørelse er vedtaget, ikke kan anses for en, omend utilstrækkelig, begrundelse af den anfægtede afgørelse. Følgelig annullerede Retten den anfægtede afgørelse på grund af manglende begrundelse, idet en sådan ulovlighed ikke kan afhjælpes under den retslige procedure.

Hvad angår påstanden om erstatning for de tab, som sagsøgeren angiveligt har lidt som følge af vedtagelsen af den anfægtede afgørelse, fastslog Retten, at når denne er behæftet med en manglende begrundelse og af denne grund skal annulleres, er Retten ikke i stand til at bedømme rigtigheden af denne efter en undersøgelse af anbringenderne vedrørende den nævnte afgørelses materielle ulovlighed og kan ikke konkludere, at der foreligger et sikkert tab, der følger af afslaget på at forfremme sagsøgeren. Hvad angår den del af det ikke-økonomiske tab, som følger af den manglende begrundelse af den anfægtede afgørelse, fastslog Retten, at sagsøgeren blev anbragt i en situation af usikkerhed hvad angik grundene til hans manglende forfremmelse langt ud over den frist, inden for hvilken svaret på klagen skulle foreligge, hvilket tvang ham til at indlede en retslig procedure for at opnå en forklaring herpå. De følelser af uretfærdighed, frustration og modløshed, der således opstod hos sagsøgeren forvoldte ham et særligt ikke-økonomisk tab, der ikke kan erstattes på passende vis blot ved en annullation af den anfægtede afgørelse. Under disse omstændigheder fandt Retten, idet det lidte tab blev opgjort efter ret og billighed, at tildelingen af et beløb på 2 000 EUR udgjorde en passende erstatning for den del af det af sagsøgeren påståede ikke-økonomiske tab, der fulgte af den af sagsøgeren påberåbte manglende begrundelse af den anfægtede afgørelse.

I den sag, der gav anledning til dommen af 5. december 2017, ***Tuerck mod Kommissionen*** (T-728/16, EU:T:2017:865), skulle Retten tage stilling til en påstand om annullation af Kommissionens afgørelse om bekræftelse af overførslen til Den Europæiske Unions pensionsordning af de pensionsrettigheder, som sagsøgeren havde erhvervet inden sin tiltrædelse af tjenesten ved Unionen. Denne sag gjorde det muligt for Retten at fremkomme med præciseringer hvad angår måden for beregning af det beløb, der skal tages hensyn til med henblik på anerkendelse, i Unionens pensionsordning, af de pensionsrettigheder, som er optjent af en tjenestemand i en national ordning.

Sagsøgeren gjorde principalt gældende, at Kontoret for »Forvaltning og Fastsættelse af Individuelle Rettigheder« (herefter »PMO«) i Kommissionen ikke var berettiget til, som det var tilfældet, i den kapital, der blev overført af Deutsche Rentenversicherung Bund (den tyske pensionsforsikring), at fradrage en almindelig rente på 3,1% pr. år, der var forløbet mellem datoen for indgivelsen af anmodningen om overførsel og datoen for den faktiske overførsel. I denne forbindelse anførte sagsøgeren, at der ifølge artikel 7, stk. 1, i de almindelige

gennemførelsesforanstaltninger til artikel 11 og 12 i bilag VIII til vedtægten [81] kun kan foretages et »fast« fradrag af det beløb, der udgøres af revurderingen af kapitalen mellem datoen for anmodningen om overførsel og datoen for den faktiske overførsel, i det tilfælde, hvor det er umuligt for det organ, hos hvilket de tidligere pensionsrettigheder er erhvervet, at fremsende værdien af de nævnte rettigheder på datoen for registreringen af anmodningen om overførsel. Imidlertid havde den nationale pensionsforsikring ifølge sagsøgeren fremsendt værdien af hendes pensionsrettigheder på datoen for registreringen af hendes anmodning om overførsel til PMO.

Retten fastslog, at det fremgår af den klare og præcise ordlyd af de anvendelige bestemmelser, dvs. artikel 11, stk. 2, i bilag VIII til vedtægten og artikel 7, stk. 1, i de almindelige gennemførelsesbestemmelser til artikel 11 og 12 i bilag VIII til vedtægten, at afgørelser om anerkendelse af godskrivning af pensionsgivende tjenesteår baseres på størrelsen af den kapital, der kan overføres på datoen for registreringen af anmodningen, således som denne fremsendes af de kompetente nationale eller internationale myndigheder til ansættelsesmyndigheden, i givet fald med fradrag af det beløb, der udgøres af revurderingen af kapitalen mellem datoen for anmodningen om overførsel og datoen for den faktiske overførsel. Det fremgår desuden af de nævnte bestemmelser, at det kun er i tilfælde, når det ikke er muligt for den kompetente nationale eller internationale myndighed at fremsende værdien af pensionsrettighederne på datoen for registreringen af anmodningen, at der i den ajourførte kapital, der faktisk overføres, fratrækkes en almindelig rente på 3,1%. Retten konkluderede således, at i det tilfælde, hvor de kompetente nationale eller internationale myndigheder har fremsendt værdien af pensionsrettighederne på datoen for registreringen af anmodningen til ansættelsesmyndigheden, kan denne således ikke foretage noget fradrag i dette beløb, og beregningen af de pensionsgivende tjenesteår skal derfor foretages på grundlag af hele det nævnte beløb. Ifølge Retten er det eneste fradrag, der påbydes i vedtægten, fradraget for det beløb, der udgøres af revurderingen af kapitalen mellem datoen for anmodningen om overførsel og datoen for den faktiske overførsel af den kapital, der er ajourført på denne dato. Under alle omstændigheder tilkommer det ikke Kommissionen at afgøre eller »ajourføre« størrelsen af den kapital, der materielt repræsenterer de erhvervede pensionsrettigheder, på datoen for registreringen af anmodningen om overførsel i forbindelse med den pågældende tjenestemands tidligere aktiviteter. Kommissionen begik følgelig en retlig fejl ved på den faktisk overførte ajourførte kapital at anvende et fradrag på 3,1% pr. år, der er forløbet mellem datoen for indgivelsen af anmodningen om overførsel og datoen for den faktiske overførsel, selv om det under de i denne sag foreliggende særlige omstændigheder ikke var umuligt for den nationale pensionsforsikring at fremsende værdien af de pensionsrettigheder, som sagsøgeren havde erhvervet på datoen for registreringen af hendes anmodning, til Kommissionen.

I den sag, der gav anledning til dommen af 13. december 2017, ***Arango Jaramillo m.fl. mod EIB*** (T-482/16 RENV, EU:T:2017:901), skulle Retten undersøge sagsøgernes påstand om bl.a. annullation af EIB's afgørelser, indeholdt i sagsøgernes lønsedler for februar 2010, om at forhøje deres bidrag til pensionsordningen. Denne sag, som vedrører begrebet »rimelig frist« for anlæggelsen af et søgsmål i tvister mellem EIB og dens ansatte, efterfølger den sag, der gav anledning til dommen ***Fornyet prøvelse Arango Jaramillo m.fl. mod EIB*** [82], hvorved Domstolen ophævede dom ***Arango Jaramillo m.fl. mod EIB*** [83]. Ifølge Domstolen påvirkede sidstnævnte dom EU-rettens sammenhæng, for så vidt som den fortolkede begrebet »rimelig frist« som en frist på tre måneder, hvis overskridelse automatisk medfører, at sagen er anlagt for sent og følgelig skal afvises, uden at Unionens retsinstanser er forpligtet til at tage hensyn til de særlige omstændigheder i det konkrete tilfælde.

81/ Almindelige gennemførelsesbestemmelser til artikel 11 og 12 i bilag VIII til vedtægten, vedtaget ved Kommissionens beslutning K(2011) 1278 af 3.3.2011, offentliggjort i Meddelelser fra Administrationen nr. 17-2011 af 28.3.2011.

82/ Dom af 28.2.2013, C-334/12 RX-II, EU:C:2013:134.

83/ Dom af 19.6.2012, T-234/11 P, EU:T:2012:311.

I denne forbindelse bemærkede Retten først, at selv om ingen EU-retlige bestemmelser indeholder en angivelse af den søgsmålsfrist, der finder anvendelse på tvister mellem EIB og dens ansatte, kræver en balance mellem på den ene side retten til effektive retsmidler og på den anden side kravet om retssikkerhed, at disse tvister indbringes for Unionens retsinstanser inden for en rimelig frist. Retten undersøgte dernæst, om søgsmålet kunne anses for at være anlagt inden for en rimelig frist, og fastslog, under hensyntagen dels til de særlige omstændigheder i sagen, dels til retspraksis, der til fordel for sagsøgerne fastsætter en stærk formodning for rimeligheden af den vejledende søgsmålsfrist på tre måneder, forlænget med den faste afstandsfrist på ti dage, at sagsøgernes søgsmål, der var indgivet inden for en frist på tre måneder og elleve dage, bør anses for at være indgivet inden for en rimelig frist. Retten præciserede desuden, at søgsmålsfristen på tre måneder, som den fremgår af retspraksis, forlænget med den faste afstandsfrist på ti dage, ikke i det foreliggende tilfælde kan anvendes som en præklusionsfrist, men udelukkende kan tjene som et relevant sammenligningsgrundlag. I denne sammenhæng konstaterede Retten, at EIB ikke havde fremsat nogen argumenter med henblik på at påvise, at en overskridelse af den nævnte frist med en dag (eller blot nogle sekunder natten mellem den 25.5.2010 og den 26.5.2010) var tilstrækkelig til, at fristen ikke længere var rimelig, således at denne forskel rent faktisk kunne undergrave kravet om retssikkerhed, der indebærer, at retsakter udstedt af Unionens instanser efter udløbet af en vis frist bliver endelige.

XVI. ERSTATNINGSSØGSMÅL

I de sager, der gav anledning til dom af 10. januar 2017, ***Gascogne Sack Deutschland og Gascogne mod Den Europæiske Union*** (T-577/14, under appel [84], EU:T:2017:1), af 1. februar 2017, ***Aalberts Industries mod Den Europæiske Union*** (T-725/14, EU:T:2017:47), af 1. februar 2017, ***Kendrion mod Den Europæiske Union*** (T-479/14, under appel [85], EU:T:2017:48), og af 17. februar 2017, ***ASPLA og Armando Álvarez mod Den Europæiske Union*** (T-40/15, under appel [86], EU:T:2017:105), traf Retten afgørelse om søgsmål anlagt i henhold til artikel 268 TEUF med påstand om erstatning for den skade, som sagsøgerne angiveligt skulle have lidt som følge af den urimeligt lange sagsbehandlingstid ved Retten som led i forskellige sager vedrørende anvendelsen af artikel 101 TEUF.

Retten bemærkede først, at Unionens ansvar uden for kontraktforhold forudsætter, at tre kumulative betingelser er opfyldt, nemlig retsstridigheden af den adfærd, som den pågældende institution hævdes at have udvist, eksistensen af det hævdede tab og årsagsforbindelsen mellem denne adfærd og det påberåbte tab.

Hvad angår den første betingelse fandt Retten i dommen af 10. januar 2017, ***Gascogne Sack Deutschland og Gascogne mod Den Europæiske Union*** (T-577/14, under appel [87], EU:T:2017:1), at retten til at få pådømt sin sag inden en rimelig frist var blevet tilsidesat som følge af den urimelige varighed af sagsbehandlingstiden i de sager, der gav anledning til dommene ***Groupe Gascogne mod Kommissionen og Sachsa Verpackung mod Kommissionen*** [88]. I disse sager varede sagsbehandlingstiden nemlig næsten fem år og ni måneder, der ikke kunne begrundes i

84/ Sag C-138/17 P, ***Den Europæiske Union mod Gascogne Sack Deutschland og Gascogne***, og sag C-146/17 P, ***Gascogne Sack Deutschland og Gascogne mod Den Europæiske Union***.

85/ Sag C-150/17 P, ***Den Europæiske Union mod Kendrion***.

86/ Sag C-174/17 P, ***Den Europæiske Union mod ASPLA og Armando Álvarez***, og sag C-222/17 P, ***ASPLA og Armando Álvarez mod Den Europæiske Union***.

87/ Sag C-138/17 P, ***Den Europæiske Union mod Gascogne Sack Deutschland og Gascogne***, og sag C-146/17 P, ***Gascogne Sack Deutschland og Gascogne mod Den Europæiske Union***.

88/ Dom af 16.11.2011, T-72/06, ikke trykt i Sml., EU:T:2011:671, og af 16.11.2011, T-79/06, ikke trykt i Sml., EU:T:2011:674.

nogen af de omstændigheder, der forelå i de nævnte sager. Retten bemærkede navnlig, at på konkurrenceområdet, som er et område, der er mere komplekst end andre typer sager, er en varighed på 15 måneder mellem afslutningen af den skriftlige forhandling og indledningen af den mundtlige forhandling i princippet passende. I de pågældende sager var de to faser adskilt af en periode på ca. tre år og ti måneder. Ikke desto mindre fandt Retten, at den parallelle behandling af konnekse sager kan begrunde en forlængelse på en måned for hver yderligere konneks sag af sagsbehandlingen. I det foreliggende tilfælde begrundede den parallelle behandling af 12 søgsmål rettet mod den samme kommissionsafgørelse således en forlængelse på 11 måneder af sagsbehandlingen i de pågældende sager. Retten konkluderede, at en sagsbehandlingstid på 26 måneder (15 måneder plus 11 måneder) mellem afslutningen på den skriftlige forhandling og indledningen af den mundtlige forhandling var passende til behandling af de pågældende sager, idet disse sagers faktuelle, juridiske og processuelle kompleksitet i nærværende tilfælde ikke kunne begrunde en længere sagsbehandlingstid. Ifølge Retten fulgte det heraf, at der i de 46 måneder, der adskilte afslutningen af den skriftlige forhandling og indledningen af den mundtlige forhandling i sagerne, var en periode med ubegrundet passivitet på 20 måneder i behandlingen af hver enkelt af de pågældende to sager. Følgelig tilsidesatte den sagsbehandling, der blev foretaget i de sager, der lå til grund for domme ***Groupe Gascogne mod Kommission og Sachsa Verpackung mod Kommissionen*** [89], artikel 47, stk. 2, i chartret om grundlæggende rettigheder, for så vidt som den overskred en rimelig sagsbehandlingstid med 20 måneder, hvilket udgør en tilstrækkeligt kvalificeret tilsidesættelse af en EU-retsregel, hvis formål er at tillægge borgerne rettigheder.

På grundlag af et tilsvarende ræsonnement, bl.a. hvad angår perioden mellem afslutningen på den skriftlige forhandling og indledningen af den mundtlige forhandling, nåede Retten i dom af 1. februar 2017, ***Kendrion mod Den Europæiske Union*** (T-479/14, under appel [90], EU:T:2017:48), og af 17. februar 2017, ***ASPLA og Armando Álvarez mod Den Europæiske Union*** (T-40/15, under appel [91], EU:T:2017:105), til den samme konklusion hvad angår den sagsbehandling, der blev foretaget i de sager, der gav anledning til henholdsvis dommen ***Kendrion mod Kommissionen*** [92], og dommene ***ASPLA mod Kommissionen og Álvarez mod Kommissionen*** [93].

I dom af 1. februar 2017, ***Aalberts Industries mod Den Europæiske Union*** (T-725/14, EU:T:2017:47), udelukkede Retten derimod, at den rimelige sagsbehandlingstid var tilsidesat i den sag, der gav anledning til dommen ***Aalberts Industries m.fl. mod Kommissionen*** [94]. Selv om det anerkendes, at sagsbehandlingstiden i denne sag, der varede mere end fire år og tre måneder, umiddelbart var meget lang, fremhævede Retten ikke desto mindre, at fristens rimelige karakter skal vurderes på grundlag af omstændighederne i den enkelte sag, herunder sagens betydning for den pågældende, dens kompleksitet, parternes adfærd og sagsøgerens adfærd og opståede procedurespørgsmål samt de kompetente myndigheders adfærd. Retten fandt, at den samlede sagsbehandlingstid i den pågældende sag var begrundet med henvisning til sagens særlige omstændigheder, navnlig dens faktuelle og juridiske kompleksitet, til parternes adfærd og til den omstændighed, at der ikke på noget trin i denne sags procedure var perioder med uforklarlig passivitet.

89/ Dom af 16.11.2011, T-72/06, ikke trykt i Sml., EU:T:2011:671, og af 16.11.2011, T-79/06, ikke trykt i Sml., EU:T:2011:674.

90/ Sag C-150/17 P, ***Den Europæiske Union mod Kendrion***.

91/ Sag C-174/17 P, ***Den Europæiske Union mod ASPLA og Armando Álvarez***, og sag C-222/17 P, ***ASPLA og Armando Álvarez mod Den Europæiske Union***.

92/ Dom af 16.11.2011, T-54/06, ikke trykt i Sml., EU:T:2011:667.

93/ Dom af 16.11.2011, T-76/06, ikke trykt i Sml., EU:T:2011:672, og af 16.11.2011, T-78/06, ikke trykt i Sml., EU:T:2011:673.

94/ Dom af 24.3.2011, T-385/06, EU:T:2011:114.

Hvad angår den anden betingelse for, at Unionen ifalder et ansvar, fandt Retten i dommen af 10. januar 2017, ***Gascogne Sack Deutschland og Gascogne mod Den Europæiske Union*** (T-577/14, under appel [95], EU:T:2017:1), og af 1. februar 2017, ***Kendrion mod Den Europæiske Union*** (T-479/14, under appel [96], EU:T:2017:48), at sagsøgerne havde godtgjort, at de havde lidt et faktisk og reelt økonomisk tab som følge af betalingen af omkostninger til en bankgaranti for den periode, der svarede til overskridelsen af en rimelig sagsbehandlingstid. Retten fandt endvidere, at sagsøgerne havde lidt ikke-økonomisk skade.

Hvad endelig angår den tredje betingelse fandt Retten, at denne ligeledes var opfyldt, eftersom der var en tilstrækkelig direkte årsagsforbindelse mellem overskridelsen af en rimelig sagsbehandlingstid og sagsøgernes betaling af omkostninger til bankgaranti i den periode, der svarede til overskridelsen af den nævnte frist. Retten præciserede endvidere, at tilsidesættelsen af en rimelig sagsbehandlingstid kunne skabe en for sagsøgerne usikker situation, som var større end den usikkerhed, der normalt er forbundet med en retssag. Denne langvarige periode med usikkerhed havde nødvendigvis påvirket planlægningen af de beslutninger, der skulle træffes, og driften af disse selskaber og havde derfor udgjort en ikke-økonomisk skade, som ligeledes skulle erstattes. Retten indrømmede således sagsøgerne en erstatning svarende til de omkostninger til bankgaranti, som de havde betalt, og en erstatning som godtgørelse for den ikke-økonomiske skade, som de havde lidt som følge af den forlængede usikkerhed, de havde befundet sig i.

Spørgsmålet om erstatning for det tab, der angiveligt var lidt som følge af en urimelig sagsbehandlingstid, var ligeledes grund for dommen af 7. juni 2017, ***Guardian Europe mod Den Europæiske Union*** (T-673/15, under appel [97], EU:T:2017:377). Sagen vedrørte sagsbehandlingstiden for Retten som led i den sag vedrørende anvendelsen af artikel 101 TEUF, der gav anledning til Rettens dom ***Guardian Industries og Guardian Europe mod Kommissionen*** [98].

Med udgangspunkt i et ræsonnement svarende til det i dommen af 10. januar 2017, ***Gascogne Sack Deutschland og Gascogne mod Den Europæiske Union*** (T-577/14, under appel [99], EU:T:2017:1), fastlagte fastslog Retten, at sagsbehandlingen i sagen ***Guardian Industries og Guardian Europe mod Kommissionen***, tilsidesatte artikel 47, stk. 2, i chartret om grundlæggende rettigheder, for så vidt som den overskred en rimelig sagsbehandlingstid med 26 måneder, hvilket udgør en tilstrækkeligt kvalificeret tilsidesættelse af en EU-retsregel, hvis formål er at tillægge borgerne rettigheder. Ifølge Retten var der en tilstrækkelig direkte årsagsforbindelse mellem Unionens retsinstansers tilsidesættelse af en rimelig sagsbehandlingstid i den pågældende sag og mellem den skade, som sagsøgeren havde lidt før afsigelsen af dommen i denne sag, og som består i betalingen af omkostningerne til bankgarantien i den periode, der svarede til overskridelsen af en rimelig sagsbehandlingstid. Sagsøgeren blev således indrømmet en erstatning på 654 523,43 EUR for det økonomiske tab, som selskabet blev påført som følge af en tilsidesættelse af en rimelig sagsbehandlingstid i den nævnte sag.

I den sag, der gav anledning til dommen af 7. juni 2017, ***Guardian Europe mod Den Europæiske Union*** (T-673/15, under appel [100], EU:T:2017:377), skulle Retten endvidere træffe afgørelse om sagsøgerens påstand om erstatning

95/ Sag C-138/17 P, ***Den Europæiske Union mod Gascogne Sack Deutschland og Gascogne***, og sag C-146/17 P, ***Gascogne Sack Deutschland og Gascogne mod Den Europæiske Union***.

96/ Sag C-150/17 P, ***Den Europæiske Union mod Kendrion***.

97/ Sag C-447/17 P, ***Den Europæiske Union mod Guardian Europe***, og sag C-479/17 P, ***Guardian Europe mod Den Europæiske Union***.

98/ Dom af 27.9.2012, ***Guardian Industries og Guardian Europe mod Kommissionen***, T-82/08, EU:T:2012:494.

99/ Sag C-138/17 P, ***Den Europæiske Union mod Gascogne Sack Deutschland og Gascogne***, og sag C-146/17 P, ***Gascogne Sack Deutschland og Gascogne mod Den Europæiske Union***.

100/ Sag C-447/17 P, ***Den Europæiske Union mod Guardian Europe***, og sag C-479/17 P, ***Guardian Europe mod Den Europæiske Union***.

for det angiveligt lidte tab som følge af den tilsidesættelse af ligebehandlingsprincippet, som var begået i den beslutning, hvorved Kommissionen havde pålagt selskabet en bøde for en overtrædelse af konkurrencereglerne [101], og i dommen ***Guardian Industries og Guardian Europe mod Kommissionen*** [102].

Hvad for det første angår forekomsten af en tilstrækkeligt kvalificeret tilsidesættelse af ligebehandlingsprincippet i den beslutning, hvorved Kommissionen havde pålagt sagsøgeren en bøde for en overtrædelse af konkurrencereglerne, fandt Retten, at sagsøgeren ikke med føje kunne gøre gældende, at de omkostninger til bankgarantien, som selskabet havde betalt, var en direkte følge af, at denne beslutning var ulovlig. Det tab, som sagsøgeren havde påberåbt sig, fulgte således direkte og bestemt af selskabets eget valg, der lå efter vedtagelsen af beslutningen, om ikke at opfylde sin forpligtelse til at betale hele bøden. Følgelig afvistes det, at der forelå en tilstrækkelig direkte årsagsforbindelse mellem den angiveligt tilstrækkeligt kvalificerede tilsidesættelse af ligebehandlingsprincippet i den anfægtede beslutning og betalingen af omkostningerne til bankgarantien. Retten præciserede endvidere, at det fremgik af de dokumenter, som sagsøgeren havde fremlagt, at selskabet ikke selv havde båret den byrde, der var forbundet med betalingen af den bøde, der blev pålagt ved den pågældende beslutning. Sagsøgeren kunne således ikke med føje gøre gældende, at selskabet havde lidt et faktisk og reelt tab, som bestod i forskellen mellem dels de renter, som Kommissionen tilbagebetalte for en del af den bøde, der i sidste ende blev kendt uberettiget af Domstolen ved dommen ***Guardian Industries og Guardian Europe mod Kommissionen*** [103], dels de indtægter, som selskabet kunne have haft, hvis det i stedet for at betale Kommissionen det pågældende beløb havde investeret det i sin virksomhed. Hvad angår den angiveligt lidte ikke-økonomiske skade fastslog Retten, at selv om det forudsættes, at den angiveligt tilstrækkeligt kvalificerede tilsidesættelse af ligebehandlingsprincippet i Kommissionens beslutning skadede selskabets omdømme, hvilket ikke var godtgjort, blev det af sagsøgeren lidte ikke-økonomiske tab i betragtning af denne tilsidesættelses art og grovhed tilstrækkeligt genoprettet ved annullationen af den nævnte beslutning og ved bødenedsættelsen fastslået af Domstolen i dommen ***Guardian Industries og Guardian Europe mod Kommissionen*** [104].

Hvad for det andet angår den angivelige tilsidesættelse af ligebehandlingsprincippet i dommen af 27. september 2012, ***Guardian Industries og Guardian Europe mod Kommissionen*** (T-82/08, EU:T:2012:494), bemærkede Retten, at Unionen ikke kan ifalde ansvar som følge af indholdet af en retsafgørelse, som ikke er truffet af en af Unionens retsinstanser, der træffer afgørelse i sidste instans, og som således kan appelleres. Retten fremhævede endvidere, at den fejl, der blev begået i Rettens dom, endvidere blev berigtiget af Domstolen, efter at sagsøgeren havde benyttet muligheden for appel. Retten præciserede imidlertid, at denne bedømmelse ikke påvirker en sagsøgers mulighed for undtagelsesvis at søge fastslået, at Unionen ifalder et ansvar som følge af alvorlige retslige funktionsforstyrrelser af bl.a. processuel eller administrativ art, som påvirker en af Unionens retsinstansers funktion. Sagsøgeren havde imidlertid ikke påberåbt sig sådanne funktionsforstyrrelser i den pågældende sag, som vedrørte indholdet af en retsafgørelse. Følgelig afvistes påstanden om erstatning for det angivelige tab, som var påført som følge af en angiveligt tilstrækkeligt kvalificeret tilsidesættelse af ligebehandlingsprincippet.

101/ Kommissionens beslutning K(2007) 5791 endelig af 28.11.2007 om en procedure efter [artikel 101 TEUF] og EØS-aftalens artikel 53 (sag COMP/39.165 – Planglas).

102/ Dom af 27.9.2012, T-82/08, EU:T:2012:494.

103/ Dom af 12.11.2014, C-580/12 P, EU:C:2014:2363.

104/ Dom af 12.11.2014, C-580/12 P, EU:C:2014:2363.

XVII. APPELLER

Blandt de afgørelser, der blev truffet af Rettens appelafdeling i 2017, fortjener to domme særlig omtale.

I dom af 27. juni 2017, ***Ruiz Molina mod EUIPO*** (T-233/16 P, EU:T:2017:435), fastslog Retten, at der ikke er noget til hinder for, at en ulovlig eller lovlig administrativ retsakt, der i forhold til adressaten udgør en retsakt, der fortrinsvis er til skade for den pågældende, men som også skaber rettigheder til fordel for denne, kan tilbagekaldes, hvis den nævnte adressats berettigede forventning og retssikkerhedsprincippet ikke tilsidesættes. I det foreliggende tilfælde fandt Retten endvidere, efter at have fastslået, at afgørelsen om opsigelse af appellantens kontrakt som midlertidigt ansat udgjorde en administrativ retsakt, der fortrinsvis var til skade for den ansatte, men at den også skabte rettigheder til fordel for denne, at den ansatte ved at underskrive en reintegrationsprotokol havde godkendt tilbagekaldelsen af opsigelsesafgørelsen. Den omhandlede tilbagekaldelse blev som følge deraf foretaget under overholdelse af princippet om berettiget forventning for den ansattes vedkommende og af retssikkerhedsprincippet. Det var derfor med rette, at Personaleretten havde anført, at opsigelsesafgørelsen var blevet tilbagekaldt. Hvad angår de retlige konsekvenser af denne tilbagekaldelse var det, for så vidt som opsigelsesafgørelsen skulle anses for aldrig at have eksisteret, endvidere med rette, at Personaleretten havde fundet, at reintegrationen af den ansatte havde til virkning, at den ansatte med tilbagevirkende kraft var blevet genplaceret i den stilling, som denne befandt sig i på datoen for opsigelsen af sin tidsbegrænsede kontrakt som midlertidigt ansat, og ikke at denne kontrakt var blevet forlænget for anden gang.

I dom af 7. december 2017, ***Missir Mamachi di Lusignano m.fl. mod Kommissionen*** (T-401/11 P-RENV-RX, EU:T:2017:874), fandt Retten for det første, at hvis en institution gør sig skyldig i tilsidesættelse af en beskyttelsesforpligtelse, hvilket har bidraget til at forårsage den specifikke skade, som denne forpligtelse havde til formål at undgå, må det fastslås, at denne tilsidesættelse kan medvirke tilstrækkelig direkte til dens indtræden, selv om den ikke betragtes som den eneste årsag til skaden. Retten kan således lægge til grund, at en tredjemands forudsigelige eller uforudsigelige handlinger ikke kan medføre eller har medført et brud på årsagsforbindelsen eller ikke udgør en omstændighed, der fritager institutionen fuldstændig for ansvar, da begge årsager, dvs. institutionens culpøse tilsidesættelse og tredjemands handlinger, har bidraget til, at den samme skade indtræder. På denne baggrund fastslog Retten i sin egenskab af appelinstans, at Personaleretten i det foreliggende tilfælde dels i det væsentlige havde anvendt teorien om ækvivalente betingelser og ikke havde begået nogen retlig fejl i den forbindelse, dels at Kommissionen ikke havde rejst tvivl om den årsagsforbindelse, som Personaleretten i førsteinstansdommen havde fastlagt mellem Kommissionens fejl og den lidte skade. Retten fandt således, at Personaleretten ikke havde begået nogen retlig fejl, da den fastslog, at institutionen – såfremt den havde begået en fejl i form af en tilsidesættelse af en beskyttelsesforpligtelse, der havde bidraget til at forårsage den specifikke skade, som denne forpligtelse havde til formål at undgå – skulle anses for medskadevolder, selv om den ikke kunne betragtes som hovedansvarlig for skaden. For det andet fandt Retten, at der af medlemsstaternes retssystemer følger en almindelig fælles retsgrundsætning om, at den nationale ret under omstændigheder som de foreliggende pålægger personer, der er medskyldige i den samme skade, ansvar ***in solidum***, da det må anses for rimeligt, at skadelidte for det første ikke skal fastlægge den del af skaden, som hver medskadevolder er ansvarlig for, og for det andet ikke skal bære risikoen for, at den medskadevolder, som der er anlagt sag mod, viser sig at være insolvent. På denne baggrund fastslog Retten, at Personaleretten havde begået en retlig fejl ved at begrænse Kommissionens andel af erstatningen for den økonomiske skade, som de fire børn, som den afdøde tjenestemand, der var offer for en tilsidesættelse af en beskyttelsesforpligtelse, efterlod sig, havde lidt, til 40%. Retten pålagde derfor Kommissionen at betale ***in solidum*** et beløb på 3 mio. EUR, med fradrag af de vedtægtsmæssige ydelser, der anses for at indgå i dette beløb, og som var udbetalt eller skulle udbetales til den afdøde tjenestemands fire børn. For det tredje fastslog Retten, at der ikke af medlemsstaternes retssystemer følger en almindelig fælles grundsætning om, at en national ret under omstændigheder som de foreliggende tilkender erstatning for den

ikke-økonomiske skade, der angiveligt er forvoldt den afdøde tjenestemand. For det fjerde fastslog Retten, at der af medlemsstaternes retssystemer følger en almindelig fælles retsgrundsætning om, at selv om der findes en ordning, som sikrer, at der automatisk udbetales ydelser til en afdød tjenestemands ydelsesberettigede pårørende (slægtninge i nedstigende linje), er dette under omstændigheder som de foreliggende ikke til hinder for, at de ydelsesberettigede pårørende også modtager erstatning for deres ikke-økonomiske skade efter at have anlagt sag ved en national ret, fordi de mener, at der ikke er blevet ydet erstatning eller fuld erstatning for de skader, de har lidt, gennem den nævnte ordning. I denne henseende følger der også en almindelig fælles retsgrundsætning af medlemsstaternes retssystemer, hvorefter der ikke kan ydes dobbelt erstatning for den påførte ikke-økonomiske skade. Det tilkommer derfor den nationale ret at undersøge, i hvilket omfang en ordning, som sikrer automatisk udbetaling af ydelser, fuldt ud, delvist eller slet ikke dækker den ikke-økonomiske skade, som de ydelsesberettigede pårørende har lidt, før retten fastsætter erstatningen for denne skade. Det følger endelig af medlemsstaternes retssystemer, at princippet om ansvar *in solidum* for økonomisk skade under omstændigheder som de foreliggende også finder anvendelse på ikke-økonomisk skade. Retten fastslog, at dette ræsonnement ligeledes finder anvendelse på den afdøde tjenestemands slægtninge i opstigende linje.

XVIII. BEGÆRINGER OM FORELØBIGE FORHOLDSREGLER

Retten modtog i 2017 47 anmodninger om foreløbige forholdsregler, hvilket udgør en betydelig stigning i forhold til antallet af anmodninger, der blev indgivet i 2016 (34). Antallet af afsagte kendelser og afsluttede sager steg ligeledes betydeligt. I 2017 blev der afsagt 56 kendelser [105] mod 25 i 2016, og 53 sager blev afsluttet mod 20 i 2016. I 8 sager vedtog Retten en kendelse om udsættelse i henhold til procesreglementets artikel 157, stk. 2.

De afsagte kendelser dækker en bred vifte af emner, først og fremmest konkurrenceretten og statsstøttereglerne (fire sager), restriktive foranstaltninger (otte sager), offentlige kontrakter (seks sager) og regler for institutionerne (elleve sager). Hvad angår tvister vedrørende regler for institutionerne bemærkes, at et relativt stort antal sager vedrørte statutten for Europa-Parlamentets medlemmer [106] og finansiering af europæiske fonde eller partier [107].

105/ Dette tal svarer til alle kendelser afsagt af dommeren i sager om foreløbige forholdsregler, hvilket udelukker kendelser om, at der ikke er anledning til at træffe afgørelse/om slettelse, men indbefatter kendelser afsagt i henhold til procesreglementets artikel 157, stk. 2, såvel som kendelser afsagt af Rettens vicepræsident som stedfortræder for Rettens præsident i henhold til procesreglementets artikel 157, stk. 4, sammenholdt med dets artikel 11, nemlig kendelse af 10.4.2017, ***Exaa Abwicklungsstelle für Energieprodukte mod ACER*** (T-123/17 R, ikke trykt i Sml., EU:T:2017:277), af 21.4.2017, ***Post Telecom mod EIB*** (T-158/17 R, ikke trykt i Sml., EU:T:2017:281), og af 26.9.2017, ***Wall Street Systems UK mod ECB*** (T-579/17 R, ikke trykt i Sml., EU:T:2017:668) – appelleret til Domstolen, sag C-576/17 P(R), ***Wall Street Systems UK mod ECB***.

106/ Kendelse af 16.2.2017, ***Troszczynski mod Parlamentet*** (T-626/16 R, ikke trykt i Sml., EU:T:2017:92), af 16.2.2017, ***Le Pen mod Parlamentet*** (T-140/16 R II, ikke trykt i Sml., EU:T:2017:93), af 16.2.2017, ***Gollnisch mod Parlamentet*** (T-624/16 R, ikke trykt i Sml., EU:T:2017:94), af 6.4.2017, ***Le Pen mod Parlamentet*** (T-86/17 R, ikke trykt i Sml., EU:T:2017:270), af 26.6.2017, ***Jalkh mod Parlamentet*** (T-27/17 R, ikke trykt i Sml., EU:T:2017:431), og af 26.6.2017, ***Jalkh mod Parlamentet*** (T-26/17 R, ikke trykt i Sml., EU:T:2017:432).

107/ Kendelse af 14.3.2017, ***ADDE mod Parlamentet*** (T-48/17 R, ikke trykt i Sml., EU:T:2017:170), og af 4.7.2017, ***Institute for Direct Democracy in Europe mod Parlamentet*** (T-118/17 R, ikke trykt i Sml., EU:T:2017:465).

Rettens præsident tog to anmodninger om udsættelse af gennemførelsen til følge ved kendelse af 18. maj 2017, ***RW mod Kommissionen*** (T-170/17 R, ikke trykt i Sml., EU:T:2017:351) [108], og af 25. august 2017, ***Malta mod Kommissionen*** (T-653/16 R, ikke trykt i Sml., EU:T:2017:583).

Ved kendelse af 18. maj 2017, ***RW mod Kommissionen*** (T-170/17 R, ikke trykt i Sml., EU:T:2017:351) [109], udsatte Rettens præsident gennemførelsen af Kommissionens afgørelse, hvorved sagsøgeren, en tjenestemand på 63 år, i henhold til vedtægtens artikel 42c var blevet sendt på orlov i tjenestens interesse og samtidig pensioneret uden ansøgning.

Artikel 42c blev indsat i vedtægten i forbindelse med den seneste reform af denne ved forordning (EU, Euratom) nr. 1023/2013 [110]. Efter at have undersøgt betingelsen om »fumus boni juris« konkluderede Rettens præsident, at sagsøgeren havde godtgjort, at der forelå en væsentlig uenighed af retlig karakter, hvis løsning ikke gjorde sig gældende uden videre, men krævede en indgående prøvelse i forbindelse med behandlingen af sagens realitet. Ved første øjekast talte såvel ordlyden af vedtægtens artikel 42c som den generelle opbygning af bestemmelserne om tvungen pensionering og endelig udtræden af tjenesten for en fortolkning af vedtægtens artikel 42c, hvorefter en tjenestemand, der allerede har nået mindstepensionsalderen i henhold til artikel 23 i bilag XIII til vedtægten, ikke kan sendes på orlov i tjenestens interesse og samtidig pensioneres uden ansøgning.

Ved kendelse af 25. august 2017, ***Malta mod Kommissionen*** (T-653/16 R, ikke trykt i Sml., EU:T:2017:583), udsatte Rettens præsident gennemførelsen af Kommissionens afgørelse, hvorved denne på grundlag af forordning nr. 1049/2001 og som svar på Greenpeaces genfremsatte begæring gav aktindsigt i dokumenter, der hidrører fra Republikken Malta, vedrørende fiskeri af almindelig tun.

Efter at have undersøgt betingelsen om »fumus boni juris« konkluderede Rettens præsident, at Republikken Malta havde godtgjort, at der forelå en væsentlig uenighed af retlig og faktisk karakter, hvis løsning ikke gjorde sig gældende uden videre, men krævede en indgående prøvelse i forbindelse med behandlingen af sagens realitet.

Ved sin bedømmelse forkastede Rettens præsident først Kommissionens argument om, at Republikken Maltas anbringender ikke kunne antages til realitetsbehandling, fordi de ikke vedrørte de materielle undtagelser til retten til aktindsigt, som er fastsat i artikel 4, stk. 1-3, i forordning nr. 1049/2001. I denne henseende påpegede Rettens præsident, at Kommissionens opfattelse ville føre til, at dens afgørelser vedrørende aktindsigt i vidt omfang ville blive unddraget domstolskontrol, og at et sådant resultat umiddelbart ikke forekommer at være foreneligt med Domstolens faste praksis, hvorefter Unionen er en retsunion, hvor enhver retsakt fra dens institutioner er undergivet kontrol med, at den er forenelig med bl.a. traktaterne, de generelle retsprincipper og de grundlæggende rettigheder.

Hvad angår klagepunktet om tilsidesættelse af artikel 113 i forordning (EF) nr. 1224/2009 [111] for så vidt angår en del af de dokumenter, der var omfattet af den anfægtede afgørelse, fastslog Rettens præsident, at artikel 113 i forordning nr. 1224/2009 ikke indeholder nogen henvisning til forordning nr. 1049/2001 og i stk. 2 og 3 bestemmer,

108/ Appellen blev forkastet ved kendelse af 10.1.2018, ***Kommissionen mod RW*** (C-442/17 P(R), ikke trykt i Sml., EU:C:2018:6).

109/ Ibidem.

110/ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EU, Euratom) nr. 1023/2013 af 22.10.2013 om ændring af vedtægten for tjenestemænd i Den Europæiske Union og ansættelsesvilkårene for de øvrige ansatte i Den Europæiske Union (EUT 2013, L 287, s. 15).

111/ Rådets forordning (EF) nr. 1224/2009 af 20.11.2009 om oprettelse af en EF-kontrolordning med henblik på at sikre overholdelse af reglerne i den fælles fiskeripolitik, om ændring af forordning (EF) nr. 847/96, (EF) nr. 2371/2002, (EF) nr. 811/2004, (EF) nr. 768/2005, (EF) nr. 2115/2005, (EF) nr. 2166/2005, (EF) nr. 388/2006, (EF) nr. 509/2007, (EF) nr. 676/2007, (EF) nr. 1098/2007, (EF) nr. 1300/2008, (EF) nr. 1342/2008 og om ophævelse af forordning (EØF) nr. 2847/93, (EF) nr. 1627/94 og (EF) nr. 1966/2006 (EUT 2009, L 343, s. 1).

at de oplysninger, der udveksles mellem medlemsstaterne og Kommissionen, ikke videregives til andre end de personer i medlemsstaterne og i EU-institutionerne, hvis opgaver gør det nødvendigt for dem at have adgang til oplysningerne, og ikke må anvendes til andre formål end dem, der følger af denne forordning. Rettens præsident udledte heraf, at måden, hvorpå forordning nr. 1224/2009 og nr. 1049/2001 skal forenes, ikke gør sig gældende uden videre, hvilket så meget desto mere er tilfældet, som artikel 113 i forordning nr. 1224/2009 udgør en sektorspecifik regel, der blev vedtaget adskillige år efter ikrafttrædelsen af forordning nr. 1049/2001.

Hvad angår argumentet om, at Kommissionen ikke havde undersøgt rækkevidden af begæringen om aktindsigt med den fornødne omhu, og at den under genfremsættelsesfasen havde identificeret 121 dokumenter som værende omfattet af denne begæring, konkluderede Rettens præsident, at det ikke kunne udelukkes, at fremsendelse af alle dokumenter fra Republikken Malta, der vedrørte almindelig tun, ville gå ud over rækkevidden af begæringen om aktindsigt, hvilket viste, at der forelå en væsentlig uenighed af faktisk karakter, hvis løsning ikke gjorde sig gældende uden videre, men krævede en indgående prøvelse, som ikke kunne foretages af dommeren i sager om foreløbige forholdsregler, men skulle foretages i forbindelse med behandlingen af sagens realitet.

Blandt de sager, hvor anmodningen om foreløbige forholdsregler ikke blev taget til følge, skal særlig nævnes rækken af sager vedrørende ansættelsen af assistenter for medlemmer af Parlamentet og sagerne vedrørende auktion over overførselskapaciteten i OPAL-gasrørledningen.

I de sager, der gav anledning til kendelsen af 16. februar 2017, ***Troszczynski mod Parlamentet*** (T-626/16 R, ikke trykt i Sml., EU:T:2017:92), af 16. februar 2017, ***Le Pen mod Parlamentet*** (T-140/16 R II, ikke trykt i Sml., EU:T:2017:93), af 16. februar 2017, ***Gollnisch mod Parlamentet*** (T-624/16 R, ikke trykt i Sml., EU:T:2017:94) [112], og af 6. april 2017, ***Le Pen mod Parlamentet*** (T-86/17 R, ikke trykt i Sml., EU:T:2017:270), havde medlemmer af Parlamentet anmodet om udsættelse af gennemførelsen af en række afgørelser truffet af Parlamentets generalsekretær, hvorved denne havde anordnet tilbagesøgning ved modregning hos dem af beløb udbetalt med urette til godtgørelse af udgifter til parlamentarisk assistance: månedlig opkrævning af 50% af vederlaget til parlamentsmedlemmer, af 100% af det faste tillæg til generelle udgifter og af 50% af dagpengene.

Med henblik på at godtgøre, at kravet om uopsættelighed var opfyldt, havde sagsøgerne bl.a. gjort gældende, at tilbagesøgningen ved modregning ikke gav dem mulighed for effektivt og uafhængigt at udøve deres parlamentariske mandat.

Rettens præsident tog ikke de fire anmodninger om foreløbige forholdsregler til følge, idet han fastslog, at det ikke var blevet godtgjort, at opkrævningerne påvirkede den effektive udøvelse af mandatet som medlem af Parlamentet på en sådan måde, at der forelå uopsættelighed. I denne henseende bemærkede Rettens præsident, at det følger af såvel de regler, der finder anvendelse på Parlamentets medlemmer, som af Parlamentets praksis, at tilbagesøgning ved modregning skal foretages under afvejning af på den ene side institutionens forpligtelse til at tilbagesøge beløb, som er oppebåret med urette, og på den anden side forpligtelsen til at værne om det berørte parlamentsmedlems mulighed for effektivt at udøve sit mandat. På baggrund heraf kunne den omstændighed, at Parlamentet havde foretaget en tilbagesøgning ved modregning, ikke i sig selv anses for at være en handling af en sådan art, at den var til skade for sagsøgernes effektive og fuldt ud uafhængige udøvelse af deres parlamentariske mandat.

Rettens præsident bemærkede herefter, at sagsøgerne for så vidt angår den månedlige opkrævning af 50% af vederlaget til parlamentsmedlemmer ikke havde redegjort for, på hvilken måde denne reduktion bevirkede, at de var forhindrede i at udøve deres parlamentariske hverv i fuldt omfang. Hvad angår den månedlige opkrævning

112/ Appellen blev forkastet ved kendelse af 6.7.2017, ***Gollnisch mod Parlamentet*** (C-189/17 P(R), ikke trykt i Sml., EU:C:2017:528).

af 100% af det faste tillæg til generelle udgifter konstaterede Rettens præsident, at de berørte parlamentsmedlemmer (Jean-Marie Le Pen, Bruno Gollnisch og Marine Le Pen) ikke havde påberåbt sig, at det faste beløb i realiteten til dels var en skjult aflønning. Eftersom medlemmer af Parlamentet kan kræve at få godtgjort faktisk afholdte udgifter, hvilket sikrede, at der ikke var tale om en hindring for den effektive udøvelse af deres mandat, kunne det således ikke udledes, at den månedlige opkrævning af 100% af det faste tillæg til generelle udgifter var til skade for den effektive udøvelse af mandatet som medlem af Parlamentet. Ligeledes konstaterede Rettens præsident, at eftersom medlemmer af Parlamentet kan kræve at få godtgjort faktisk afholdte udgifter, var opkrævningen af 50% af dagpengene heller ikke til skade for den effektive udøvelse af mandatet som parlamentsmedlem.

I de sager, der gav anledning til kendelser af 21. juli 2017, ***Polskie Górnictwo Naftowe i Gazownictwo mod Kommissionen*** (T-130/17 R, EU:T:2017:541), af 21. juli 2017, ***Polen mod Kommissionen*** (T-883/16 R, EU:T:2017:542), og af 21. juli 2017, ***PGNiG Supply & Trading mod Kommissionen*** (T-849/16 R, EU:T:2017:544), behandlede Rettens præsident anmodningerne om udsættelse af gennemførelsen af Kommissionens afgørelse om at gøre de uudnyttede 50% af overførselskapaciteten i OPAL-gasledningen, som udgør landjordssektionen i øst af Nord Stream 1-gasrørledningen, der transporterer naturgas fra Rusland til Vesteuropa via Østersøen, tilgængelig for konkurrence.

Efter at have konstateret, at to aftaler indgået af Gazprom, nemlig en aftale om overførsel vedrørende transmission af naturgas gennem den polske sektion af Yamal-Europa-gasrørledningen med henblik på forsyning af de vesteuropæiske markeder (herunder det polske marked) og en aftale indgået med PGNiG Supply & Trading GmbH om levering af naturgas, løber indtil henholdsvis 2020 og slutningen af 2022, konkluderede Rettens præsident, at overførselskapaciteten i den polske sektion af Yamal-Europa-gasrørledningen umiddelbart syntes at være fuldt udnyttet og Gazproms leverancer til det polske marked at være sikret indtil de nævnte år. Selv om det måtte anses for tilstrækkelig godtgjort, at de af Republikken Polen og de to sagsøgende selskaber påståede tab havde sikker karakter, kunne disse tab derfor tidligst indtræde efter udløbet af de førnævnte aftaler. Henset til den gennemsnitlige sagsbehandlingstid ved Retten ville afgørelserne vedrørende sagens realitet i disse tilfælde imidlertid sandsynligvis blive truffet i løbet af 2019.

Hvad angår argumentet om, at den anfægtede afgørelse gjorde det muligt at indgå privatretlige aftaler, som selv i tilfælde af senere annullation af afgørelsen ikke længere ville kunne opsiges, bemærkede Rettens præsident, at der i et sådant tilfælde ville være retsmidler til rådighed i forhold til den eventuelle gennemførelse af disse aftaler.

Rettens præsident forkastede derfor anmodningerne om udsættelse af gennemførelsen, idet sagsøgerne ikke havde ført strengt bevis for, at de ikke ville kunne afvente udfaldet af procedurerne i hovedsagerne uden at lide et alvorligt og uopretteligt tab.Indhold

C/ ARBEJDET VED RETTENS JUSTITSKONTOR I 2017

Af Emmanuel COULON, justitssekretær ved Retten

I centrum for retsplejen har Rettens Justitskontor også i dette år gjort tjeneste for en retsinstans, der ændrer sig. Retten udvides og ændres i takt med gennemførelsen af reformen af Den Europæiske Unions retslige opbygning, hvor antallet af dommere ved retsinstansen skal fordobles i tre på hinanden følgende etaper med 2019 som horisont [1]. Sagerne, der indbringes for Retten, bliver mere alsidige og i visse henseender mere og mere komplekse. Det er i denne sammenhæng, at Justitskontoret har foretaget ændringer, der gør det muligt for det fortsat at varetage de opgaver, som det er blevet betroet, og at gennemføre reformens første to etaper.

Retsinstansens resultater for 2017 er positive. De udfordringer, der opstod i reformens to første faser, er blevet modtaget. Omend antallet af anlagte sager (917) fortsat var lidt højere end antallet af afsluttede sager (895), hvilket forklarer, at antallet af verserende sager er steget en anelse (1 508), er sagsbehandlingstiden fortsat med at dale, og afgørelsernes kvalitet er blevet bevaret, hvilket den procentvise del af Domstolens fuldstændige eller delvise ophævelser vidner om.

Som aktør i retslivet, der tilstræber at anvende de 72 budgetposter, som denne er blevet tildelt fra den 1. januar 2016, optimalt, bidrager Justitskontoret til denne succes, og det er med tilfredshed, at det ved slutningen af 2017 kan konstateres, at de opgaver, som kontoret er blevet pålagt i de relevante procesregler og af retsinstansen, er blevet opfyldt fuldt ud under overholdelse af kravene til en retfærdig rettergang.

Justitskontoret har nemlig fortsat ydet Retten afgørende retslig og administrativ støtte:

- ved at sikre procedurernes korrekte forløb og ved den korrekte behandling af sagsakterne
- ved at sikre kommunikationen mellem parternes repræsentanter og dommerne
- ved aktivt at bistå dommerne og deres medarbejdere
- ved at forvalte Retten under Rettens præsidents myndighed og i samarbejde med Den Europæiske Unions Domstols tjenestegrene.

Dette resultat er ubestrideligt frugten af engagementet hos de mænd og kvinder, der arbejder i Justitskontoret, og som fortjener ros. Justitskontorets personale har nemlig håndfast i dets daglige implicering anvendt al dets energi til at arbejde hensigtsmæssigt med alle de tilstedeværende aktører.

Justitskontorets aktiviteter er blevet gennemført med fordringsfuldhed, megen almen interesse, en ambition om at yde en eksemplarisk retfærdighed og et permanent ønske om at optimere retsinstansens tid. Justitskontoret stræber navnlig altid efter at behandle procesdokumenterne inden for en passende frist, og det er fortsat med at tilvejebringe et system, der gør det muligt at identificere umådeholden processuel varighed og at alarmere de berørte personer for at rette op på dette.

1/ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EU, Euratom) 2015/2422 af 16.12.2015 om ændring af protokol nr. 3 vedrørende statutten for Den Europæiske Unions Domstol (EUT 2015, L 341, s. 14) og Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EU, Euratom) 2016/1192 af 6.7.2016 om overførsel til Retten af kompetencen til som første instans at afgøre tvister mellem Den Europæiske Union og dens ansatte (EUT 2016, L 200, s. 137).

I. ORGANISATORISKE FØLGER AF TO NYE DOMMERES TILTRÆDELSE I EMBEDET

To nye dommere er blevet udnævnt og har tiltrådt embedet ved Retten i 2017 i henhold til reformens anden etape. Denne anden etape, der omfattede udnævnelsen af 7 yderligere dommere ved Retten og overførslen til Retten af kompetencen til i første instans at afgøre tvister mellem Den Europæiske Union og dens ansatte, er således afsluttet. Hvad angår udnævnelsen af den dommer, der stadig mangler, for at kollegiet består af 47 dommere, således som det er fastsat i artikel 48 i protokollen vedrørende statutten for Den Europæiske Unions Domstol, vil denne finde sted med tiden i henhold til første etape [2].

Den irske og den belgiske dommer blev udnævnt henholdsvis den 29. marts og den 6. september 2017, og de aflagde ed henholdsvis den 8. juni og den 4. oktober 2017. Fra 44 dommere er antallet af dommere ved Retten efter disse nomineringer nu oppe på 46.

Selv om disse to nye dommeres ankomst ikke står mål med de 22 nye dommeres ankomst i løbet af 2016, har der ikke desto mindre skullet træffes visse foranstaltninger, således at de og deres medarbejdere kunne integreres.

Efter hver tiltrædelse fordelte Retten den nye dommer til en afdeling og oprettede nye sagsporteføljer, og der blev foretaget omfordeling af sagerne blandt dommerne. I overensstemmelse med Rettens procesreglement informerede Justitskontoret parterne i de berørte sager derom og offentliggjorde afgørelserne om dommernes fordeling mellem afdelingerne, som retsinstansen havde truffet, i Den Europæiske Unions Tidende [3]. Justitskontoret ajourførte som konsekvens heraf alle de interne databaser ved hver af de pågældende omfordelinger af sager.

Tiltrædelsen af de nye dommere og personalet i deres kabinetter og indretning af lokaler til disse har også krævet en administrativ indsats fra Justitskontorets side. Denne har omfattet forberedende arbejde med tjenestegrenene ved Den Europæiske Unions Domstol, modtagelse og ledsagelse af de pågældende personer og en nøje opfølgning på tildelingen af personale.

II. BISTAND TIL RETSPLEJEN

Baggrund

I 2017 omfattede opfyldelsen af Justitskontorets opgave med bistand til retsplejen behandlingen af 917 stævninger. Med 98 sager, hvoraf de fleste henhører under en række sager, hvori lovligheden af afgørelser vedrørende den afviklingsordning, som den spanske bank, Banco Popular Español, SA, har vedtaget, anfægtes, har sagerne på bank- og finansområdet dette år haft det næststørste omfang efter sagerne om intellektuel ejendomsret (298 sager). Antallet af nye sager på personaleområdet er med 86 sager dalet i forhold til de tidligere år (167 nye sager

2/ Den 31.12.2017 var én af de yderligere 12 dommere, hvis udnævnelse var foreskrevet i forbindelse med reformens første etape, endnu ikke blevet udnævnt.

3/ Rettens afgørelse af 8.6.2017 (EUT 2017, C 213, s. 2) og af 4.10.2017 (EUT 2017, C 382, s. 2) om dommernes fordeling mellem afdelingerne.

i 2015 og 117 nye sager i 2016 [4]). Hvert af disse tre sagsområder (blandt de 45 områder, som de for tiden verserende sager henhører under) har særegenheder, der har krævet specifikke behandlinger fra Justitskontorets side inden for det seneste år.

Justitskontoret registrerede i øvrigt 55 070 processkrifter i registret på 22 processprog (af de 24 processprog, der er fastsat i procesreglementet), behandlede 4 449 procesdokumenter (andre end stævninger), der blev fremsat inden for rammerne af verserende sager, gennemførte de afgørelser, der blev truffet af dommerkollegierne vedrørende foranstaltninger med henblik på sagens tilrettelæggelse og bevisoptagelse, og 1 485 meddelelser blev offentliggjort i Den Europæiske Unions Tidende.

Det er klart, at det her ikke er muligt at redegøre for alle de oplysninger, som gør det muligt at gøre status over det arbejde, Rettens Justitskontor har udført, men identificeringen af visse af disse, navnlig statistiske oplysninger, er tilstrækkelig til at kaste lys over størrelsen af kontorets arbejdsbyrde:

- De 9 756 indgivne procesdokumenter omfatter 565 anmodninger om intervention (et antal, der ikke tidligere er set i retsinstansens historie) og 212 anmodninger om fortrolig behandling i forhold til parterne eller i forhold til offentligheden.
- Sagsarkiverne, der er ved at blive undersøgt, udgør 652 banemetre sager på papir.
- Der er blevet indgivet flere kollektive søgsmål, som undertiden omfatter 1 000 sagsøgere eller flere, hvilket har medført et tilsvarende undersøgelsesarbejde for Justitskontoret.
- Gennemførelsen af procedurer, der henhører under grupper eller serier af sager, har nødvendiggjort en koordinering, både inden for Justitskontoret selv, i betragtning af de mange processprog, og med dommerkollegierne med henblik på behandlingen af anmodninger om forlængelse af frister, forening af sager, intervention og eventuelt fortrolig behandling i hver af disse sager.
- Justitskontoret har deltaget i mundtlige forhandlinger i 390 sager, hvoraf visse afvikles over en hel dag eller over flere dage.
- Justitskontoret har deltaget i 405 afdelingsmøder.
- Der er blevet besluttet eller anordnet hundredevis af foranstaltninger med henblik på sagens tilrettelæggelse og mange bevisforanstaltninger, bl.a. for så vidt angår fremlæggelse af dokumenter, hvis fortrolighed var blevet påberåbt.

Den logistiske støtte, som Justitskontoret har ydet under forskellige andre former (hjælp i forbindelse med koordinering, dokumentation, beskrivelse af retspraksis vedrørende retsplejen, styring af IT-systemer, udarbejdelse af statistik), har også i dette år gjort det muligt for retsinstansen at udføre sit arbejde under de bedst mulige betingelser, idet denne støtte har bidraget til kvaliteten af de afgørelser, som Rettens præsident og dommerkollegierne har truffet, og hjulpet vicepræsidenten i udførelsen af den opgave med sikring af sammenhængen i retspraksis, som retsinstansen pålagde denne i september 2016.

4/ I 2015 blev personalesagerne anlagt ved Personaleretten. I 2016 blev disse sager anlagt ved Personaleretten, indtil denne ret blev opløst, og fra den 1. september 2016 ved Retten.

Digitalisering af etaperne i den retslige procedure

Ved udførelsen af sin opgave om bistand til retsplejen har Justitskontoret i det år, der er gået, fortsat kunnet drage fordel af digitaliseringen i næsten alle etaperne af den retslige procedure, herunder, på internt plan, i etapen for korrespondance med dommernes kabinetter og, på eksternt plan, i etapen for korrespondance med parternes repræsentanter. Denne digitalisering er i 2017 desuden blevet udvidet til Den Europæiske Unions Kontor for Intellektuel Ejendomsrets (EUIPO's) fremsendelse af sagsakterne fra proceduren for appelkammeret. Tilrådighedsstillelsen af oplysninger er i øvrigt blevet forbedret i løbet af det år, der er gået, takket være tilrådighedsstillelsen af en moderniseret version af IT-applikationen »elektronisk fil« for sagen.

Denne digitalisering har med sikkerhed og i alles interesse aflastet Justitskontoret i relation til opgaver, der har karakter af gentagelser, og har derved givet kontoret mulighed for ikke alene at tilpasse svar, der gives af kontoret, den enkelte sag, yderligere, men også at anvende sine ressourcer på områder, der særligt fortjener det.

Hvad angår korrespondancen mellem Justitskontoret og Rettens dommeres kabinetter, skal den elektroniske fremsendelse [5] af sagsmapper ved afslutningen af det tredje hele år, hvor denne fremsendelsesform har fundet anvendelse, atter fremhæves som en succes. De interne procedurer er blevet forenklet, arbejdsgangene rationaliseret, ressourcer er blevet sparet og tidsmæssige gevinster realiseret takket være den umiddelbare korrespondance mellem Justitskontoret og dommernes kabinetter. De digitale medier giver derudover mulighed for fuldstændigt at efterspore korrespondancen og at kvantificere aktiviteten. I 2017 tilsendte Justitskontoret kabinetterne 12 930 sagsmapper i forbindelse med verserende sager. Denne oplysning viser i sig selv en stærk intensivering af korrespondancen mellem Justitskontoret og kabinetterne, idet stigningen er på 19% i forhold til 2016.

Korrespondance med parternes repræsentanter varetages nu i overvejende grad via applikationen e-Curia [6], som er fælles for de to retsinstanser, som Institutionen består af. Andelen af de processkrifter, der indgives via denne applikation, er i lighed med antallet af advokater og befuldmægtigede, der råder over en adgangskonto, steget uafbrudt, siden applikationen blev taget i brug i november 2011. I 2017 blev 83% af de processkrifter, der blev indleveret til Retten, indgivet elektronisk (mod 76% i 2016), hvilket svarer til et sideantal på 805 768 [7].

Alle medlemsstaterne og 3 707 advokater og befuldmægtigede har nu en e-Curia-konto.

Selv om IT-applikationen e-Curia unægteligt er en succes, forholder det sig dog stadig således, at de 17% procesdokumenter, der stadig indgives i papirformat, ikke gør det muligt at drage alle de praktiske fordele ved denne applikation, navnlig ved at en parallel styring af papirformater og elektroniske formater afvikles. Det skal bemærkes, at Den Fælles Afviklingsinstans (SRB) efter en pædagogisk tilgang fra Justitskontorets side i løbet af 2017 har accepteret at anmode om åbning af en adgangskonto til e-Curia og således har gjort e-forkyndelse af flere hundrede procesdokumenter mulig.

5/ Korrespondancen mellem Justitskontoret og Rettens dommeres kabinetter finder sted i form af sagsmapper, der fremsendes med henblik på at videregive oplysninger eller indhente en afgørelse fra den kompetente myndighed om et proceduremæssigt spørgsmål. Disse sagsmapper har siden november 2014 været digitaliserede.

6/ Rettens afgørelse af 14.9.2011 om indlevering og forkyndelse af procesdokumenter via applikationen e-Curia (EUT 2011, C 289, s. 9).

7/ Ved ekstrapolering er antallet af sider af procesdokumenter indgivet til Retten i 2017 ca. 1 million.

Udviklingen af applikationen e-Curia fortsætter, men stigningen er langsom. I 2018 iværksætter Retten resolut foranstaltninger for at nå målet om, at procesdokumenterne indgives 100% via denne applikation.

Gennemførelse af det processuelle arsenal fra 2015

2017 var det andet hele år, hvor de processuelle regler, der trådte i kraft den 1. juli 2015, fandt anvendelse.

Målene om forenkling og rationalisering kan objektivt set anses for at være nået. De processuelle instrumenter, som retsinstansen indførte i 2015, er blevet anvendt fuldt ud og har vist sig at være fuldt ud tilpasset særegenhederne for sagerne ved Retten.

Som erfaringer, der er værd at nævne, indgår:

- bekræftelsen af den betydelige nedgang i antallet af kendelser forberedt af Justitskontoret (317 mod 521 i 2015) [8], og dette til trods for det større antal, der undersøges
- udviklingen af reguleringen af direkte søgsmål ved dom uden mundtlig forhandling [9], idet denne mulighed er blevet anvendt 54 gange (og 152 gange for sager om intellektuel ophavsret)
- bekræftelsen af, at den nye sprogordning, der finder anvendelse på sagerne om intellektuel ejendomsret, har sparet et betydeligt antal interventioner fra Justitskontorets side og afgørelser fra afdelingsformænd og har ført til, at næsten alle bemærkninger om processproget (22 mod 279 i 2015) er forsvundet
- konstateringen om, at fraværet af yderligere skriftveksling i sagerne om intellektuel ejendomsret ikke har fremkaldt en stigning i antallet om anmodninger om afholdelse af mundtlig forhandling og har ført til, at den gennemsnitlige sagsbehandlingstid i disse sager, der afsluttes ved dom, er blevet nedsat.

Den regel, der dispenserer fra at træffe afgørelse om en anmodning om intervention, så længe Retten ikke har taget stilling til en formalitetsindsigelse eller en indsigelse mod Rettens kompetence, indgivet af sagsøgte, har fritaget retsinstansen fra at skulle træffe afgørelse om et betydeligt antal anmodninger af denne art, når indsigelsen blev taget til følge. Endelig og for så vidt angår et helt andet område, her personaleområdet, har Retten indledt flere procedurer for mindelig bilæggelse af tvister, hvoraf flere har været vellykkede.

Til gengæld skal det bemærkes, at andelen af stævninger, der har skullet berigtiges, og som ikke overholdt de formelle krav, hvor der var set et fald i 2016, for alle sagskategorier igen er begyndt at stige.

Konstant bistand, som det ikke er muligt at kvantificere

Justitskontoret har ydet bistand i forbindelse med alle dommerkollegiernes daglige arbejde og til personalet i kabinetterne for disse kollegiers dommere. Sidstnævnte har således atter i dette år kunnet regne med den konstante tilgængelighed for så vidt angår de personer, som denne tjeneste består af, og de har kunnet drage fordel af deres ekspertise på området for procedureteknik. Det bemærkes, at stigningen i antallet af dommere og deres medarbejdere, som følger af gennemførelsen af reformen, har haft til virkning, at antallet af Justitskontorets interne forespørgsler er steget betydeligt. Samtidig har Justitskontoret, idet det har forholdt sig fleksibelt, fortsat

8/ Efter den 1.7.2015 træffes visse afgørelser, som tidligere blev truffet i form af kendelser (udsættelse og genoptagelse, forening af sager, en medlemsstats eller institutions intervention uden fortrolig behandling), som simple afgørelser, der indgår i sagens akter.

9/ Før den 1.7.2015 var muligheden for at træffe afgørelse ved dom uden afholdelse af retsmøde kun foreskrevet for sager om intellektuel ejendomsret og for appeller af Personalerettens afgørelser.

søgt synergier og tilstræbt effektivitet, idet det er fortsat med at tilpasse sig omstændighederne og med at forbedre sine arbejdsmetoder.

Endelig er Justitskontoret gennem sine repræsentanter fortsat med at yde bistand til Rettens udvalg for procedurespørgsmål og til andre udvalg og organer efter behov eller arbejdsarten.

III. BISTAND TIL ADMINISTRATIONEN

Som administrativ tjeneste har Justitskontoret igen i dette år besvaret forskellige eksterne forespørgsler. Der er endvidere blevet truffet foranstaltninger, som har været koordineret med forskellige andre administrative aktører ved Institutionen, med henblik på at:

- tilpasse kontoret nye lovgivningsbestemte krav, der tilsigter at bevare miljøet (»EMAS«-systemet - Eco-Management and Audit Scheme) ved aktioner om oplysning om forskellige ordninger og en række meget konkrete aktioner, bl.a. opgivelsen af distribution i papirformat af dokumenter udarbejdet af Justitskontoret (forskellige statistiske data og retslister) til fordel for elektronisk distribution

- give den ordning, der er etableret for at sikre beskyttelsen af særligt følsomme oplysninger fremlagt inden for rammerne af sager indgivet til Retten (oplysninger, hvis udlevering ville skade Unionens sikkerhed eller en eller flere af dens medlemsstaters sikkerhed eller disses varetagelse af internationale forbindelser), fuld effektiv virkning

- sikre, at ordningen vedrørende beskyttelse af personoplysninger efterkommes.

Justitskontorets funktion og den overvågning af sager, som kontoret har sikret, har tiltrukket Den Europæiske Revisionsrets opmærksomhed i forbindelse med en performancevurdering af sagsbehandlingen i Den Europæiske Unions Domstol. Revisorerne undersøgte navnlig, om de gældende procedurer gjorde det muligt at behandle sagerne effektivt, og om fristerne for behandlingen af disse kunne forbedres yderligere. Særberetningen blev vedtaget af Revisionsretten i september 2017, og den blev derefter fremlagt og diskuteret i Europa-Parlamentet og Rådet for Den Europæiske Union.

Som ønsket forbedringskurs fremhævede Revisionsretten muligheden for at tilvejebringe et integreret IT-system med henblik på at understøtte sagsbehandlingen. Som Den Europæiske Unions Domstol anførte i sine bemærkninger i denne henseende, blev denne opfordring til at undersøge eller tilvejebringe et integreret IT-system under hensyntagen til særegenhederne ved det judicielle arbejde og kendetegnene for hver af retsinstanserne hilst velkommen. Rettens Justitskontor er for sit vedkommende en støttetjeneste, som ønsker at fuldføre digitaliseringen af den retslige procedure for at kunne drage alle de forventede fordele deraf. Det fortsætter således i 2018 med at samarbejde ad denne vej med Den Europæiske Unions Domstols tjenester og vil fortsætte sine integrationsbestræbelser i behandlingen af sager og i moderniseringen af kommunikationssystemet med parterne.

Justitskontoret har i øvrigt iværksat forskellige samarbejdsaktioner i en ånd af dialog og lydhørhed. I oktober 2017 blev der således efter kommunikationer igangsat i juni 2014 med justitskontoret ved EUIPO's appelkamre organiseret et møde mellem repræsentanter fra de to justitskontorer og mellem repræsentanter fra tjenesterne for ny teknologi. Dette møde gjorde det muligt for de berørte tjenester ikke blot at udveksle nærende og gavnlige

synspunkter, men også at afslutte projekter, der var indledt på tidligere møder, og at gøre sig overvejelser om fremtiden.

I samme ånd har Justitskontoret også øset af sin inspiration over for andre retsinstansers aktører. I denne henseende har et besøg fra en delegation fra Rettens Justitskontors på Den Europæiske Menneskerettighedsdomstols justitskontor gjort det muligt bedre at forstå, hvordan sidstnævnte virker, navnlig med hensyn til de IT-redskaber, som denne retsinstans råder over.

Endelig er Justitskontoret naturligvis en tjeneste, der står til rådighed for parternes repræsentanter, advokater og befuldmægtigede fra medlemsstaterne og institutionerne, som kontoret har en direkte og daglig dialog med.

Der må forventes en øget arbejdsbyrde for Justitskontoret som følge af forøgelsen af antallet af dommere i 2016 og i 2017 og af udviklingen af retssagerne og stigningen i antallet af sager, der undersøges, uden at foregribe konsekvenserne af en overførsel af kompetencer fra Domstolen til Retten, som den rapport, der den 14. december 2017 blev tilsendt Europa-Parlamentet, Rådet og Kommissionen [10], ikke synes at udelukke. Justitskontoret vil som følge heraf fortsætte med at organisere sig og tilpasse sig for at imødegå de fremtidige opgør med sindsro.

10/ Rapport om mulige ændringer af kompetencefordelingen for præjudicielle afgørelser i traktaten om Den Europæiske Unions funktionsmåde, der er blevet fremlagt i overensstemmelse med artikel 3, stk. 2, i forordning 2015/2422.

D/ STATISTIK OVER RETSSAGERNE VED RETTEN

I. Samlet oversigt for Retten – Indbragte, afsluttede, verserende sager (2013-2017) **211**

II. Indbragte sager – Sagstyper (2013-2017) **212**

III. Indbragte sager – Søgsmålstyper (2013-2017) **213**

IV. Indbragte sager – Sagernes genstand (2013-2017) **214**

V. Afsluttede sager – Sagstyper (2013-2017) **215**

VI. Afsluttede sager – Sagernes genstand (2017) **216**

VII. Afsluttede sager – Sagernes genstand (2013-2017) **217**

VIII. Afsluttede sager – Dommerkollegierne (2013-2017) **218**

IX. Afsluttede sager – Sagsbehandlingstid i måneder (2013-2017) **219**

X. Sagsbehandlingstid i måneder (2013-2017) **220**

XI. Verserende sager pr. 31. december – Sagstyper (2013-2017) **221**

XII. Verserende sager pr. 31. december – Sagernes genstand (2013-2017) **222**

XIII. Verserende sager pr. 31. december – Dommerkollegierne (2013-2017) **223**

XIV. Diverse – Afgørelser om foreløbige forholdsregler (2013-2017) **224**

XV. Diverse – Fremskyndede procedurer (2013-2017) **225**

XVI. Diverse – Rettens afgørelser, som er blevet appelleret (1990-2017) **226**

XVII. Diverse – Fordeling af appelsagerne efter sagstype (2013-2017) **227**

XVIII. Diverse – Appelsagernes udfald (2017) **228**

XIX. Diverse – Appelsagernes udfald (2013-2017) **229**

XX. Diverse – Samlet udvikling (1989-2017) **230**

XXI. Arbejdet ved Rettens Justitskontor (2015-2017) **231**

XXII. Indgivelsesmåde for procesdokumenter ved Retten **232**

XXIII. Antallet af sider indgivet via e-Curia (2013-2017) **233**

XXIV. Meddelelser til Den Europæiske Unions Tidende (2013-2017) **234**

XXV. Antallet af sager, hvori der blev afholdt retsmøde (2013-2017) **235**

I. SAMLET OVERSIGT FOR RETTEN – INDBRAGTE, AFSLUTTEDE, VERSERENDE SAGER (2013-2017) [1] [2]

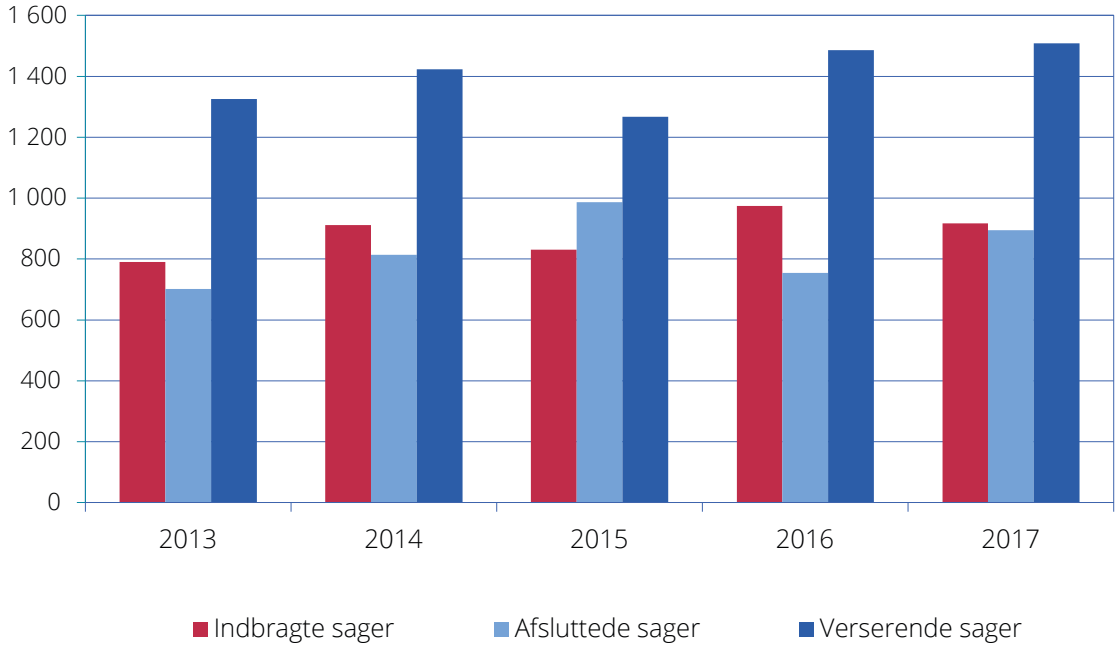

	2013	2014	2015	2016	2017
Indbragte sager	790	912	831	974	917
Afsluttede sager	702	814	987	755	895
Verserende sager	1 325	1 423	1 267	1 486	1 508

1/ Medmindre andet er angivet, tager denne tabel og tabellerne på de følgende sider hensyn til særlige rettergangsformer.

Ved »særlige rettergangsformer« forstås: indsigelse mod udeblivelsesdom (artikel 41 i statutten for Domstolen, artikel 166 i Rettens procesreglement), tredjemandsindsigelse (artikel 42 i statutten for Domstolen, artikel 167 i Rettens procesreglement), fortolkning (artikel 43 i statutten for Domstolen, artikel 168 i Rettens procesreglement), genoptagelse (artikel 44 i statutten for Domstolen, artikel 169 i Rettens procesreglement), retshjælp (artikel 148 i Rettens procesreglement), berigtigelse (artikel 164 i Rettens procesreglement), undladelse af at træffe afgørelse (artikel 165 i Rettens procesreglement) og tvist om, hvilke sagsomkostninger der kan kræves erstattet (artikel 170 i Rettens procesreglement).

2/ Medmindre andet er angivet, tager denne tabel og tabellerne på de følgende sider ikke hensyn til sager om foreløbige forholdsregler.

II. INDBRAGTE SAGER – SAGSTYPER (2013-2017)

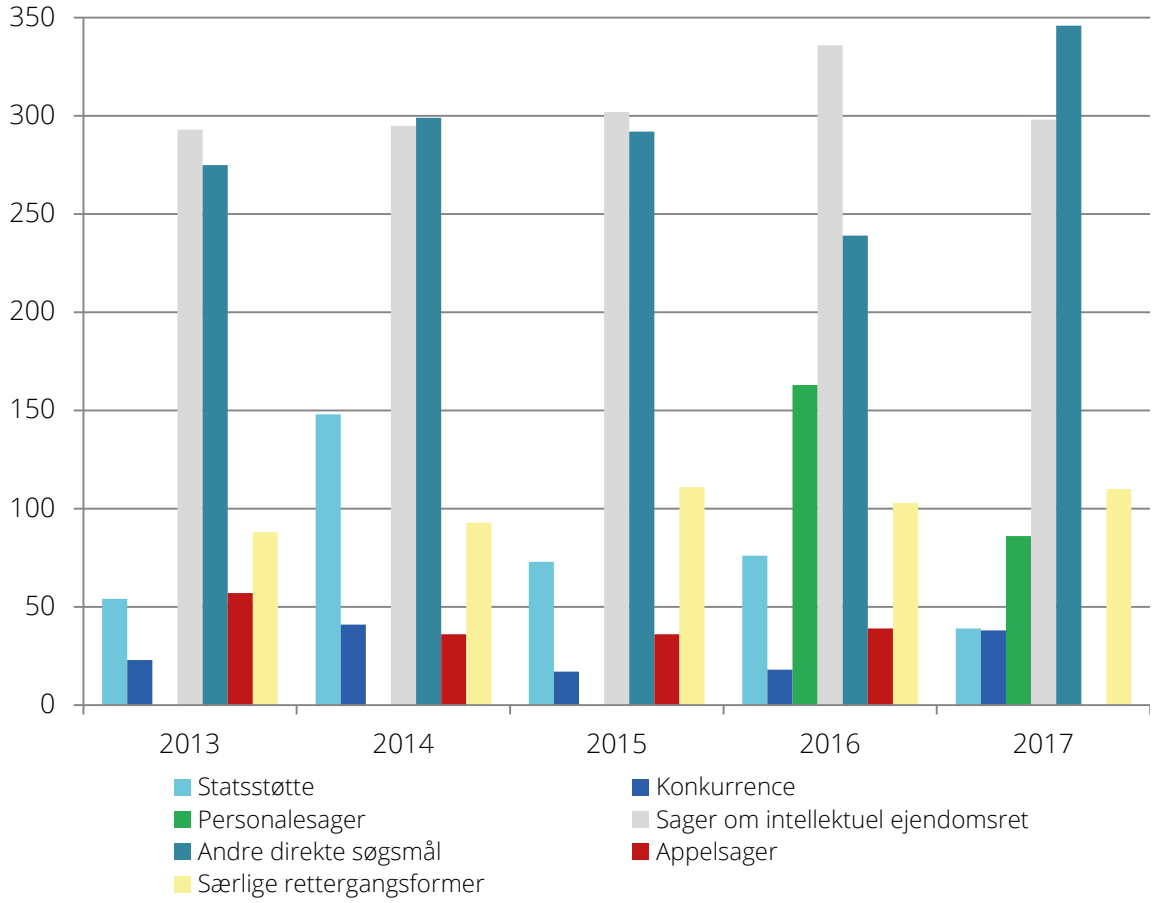

	2013	2014	2015	2016 [1]	2017
Andre direkte søgsmål	275	299	292	239	346
Appelsager	57	36	36	39	
Konkurrence	23	41	17	18	38
Personalesager				163	86
Særlige rettergangsformer	88	93	93	103	110
Sager om intellektuel ejendomsret	293	295	302	336	298
Statsstøtte	54	148	73	76	39
I alt	**790**	**912**	**831**	**974**	**917**

1/ Den 1. september 2016 blev 123 personalesager og 16 særlige sager på dette område overført til Retten.

III. INDBRAGTE SAGER – SØGSMÅLSTYPER (2013-2017)

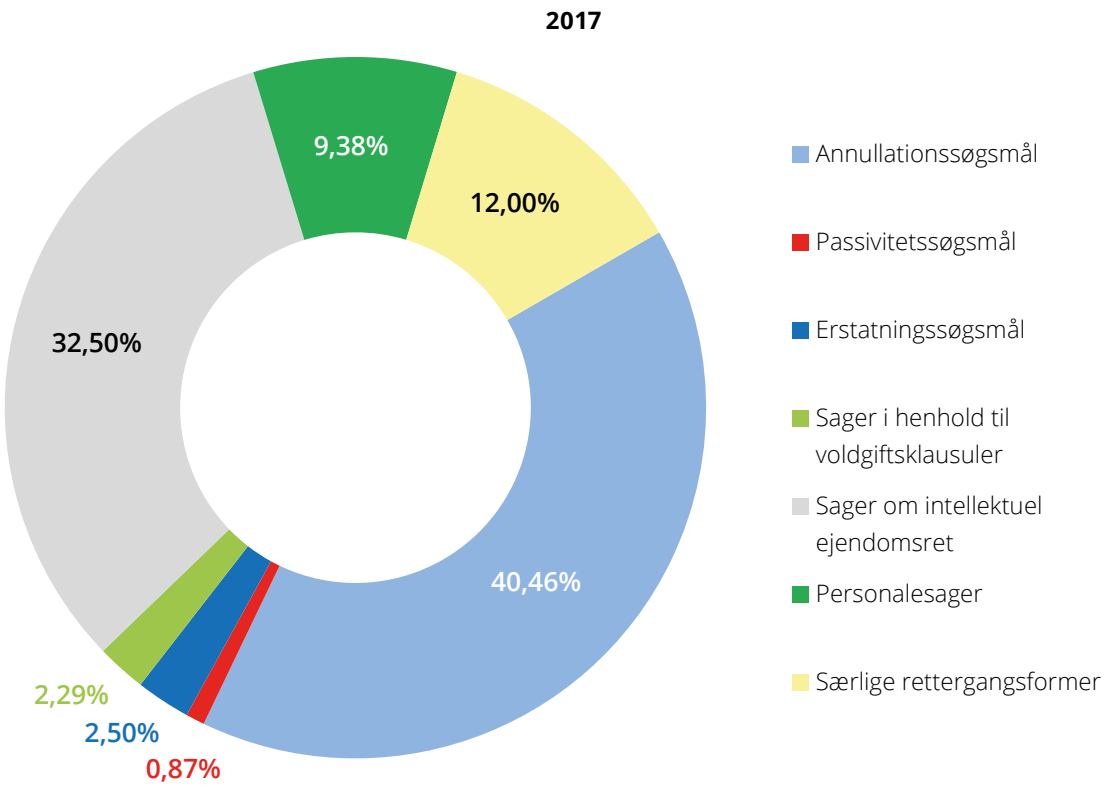

	2013	2014	2015	2016	2017
Annullationssøgsmål	319	423	332	297	371
Passivitetssøgsmål	12	12	5	7	8
Erstatningssøgsmål	15	39	30	19	23
Sager i henhold til voldgiftsklausuler	6	14	15	10	21
Sager om intellektuel ejendomsret	293	295	302	336	298
Personalesager				163	86
Appelsager	57	36	36	39	
Særlige rettergangsformer	88	93	111	103	110
I alt	**790**	**912**	**831**	**974**	**917**

IV. INDBRAGTE SAGER – SAGERNES GENSTAND (2013-2017)

	2013	2014	2015	2016	2017
Aktindsigt	20	17	48	19	25
Beskæftigelse	2				
Den Europæiske Unions optræden udadtil		2	1	2	2
Energi	1	3	3	4	8
Etableringsfrihed		1			
Finansielle bestemmelser (budget, den finansielle ramme, egne indtægter, bekæmpelse af svig)		4	7	4	5
Fiskeripolitik	3	3		1	2
Folkesundhed	5	11	2	6	5
Forbrugerbeskyttelse	1	1	2	1	
Forskning, teknologisk udvikling og rummet	5	2	10	8	2
Fri bevægelighed for kapital			2	1	
Fri bevægelighed for personer			1	1	1
Fri udveksling af tjenesteydelser		1		1	
Frie varebevægelser	1		2	1	
Handelspolitik	23	31	6	17	14
Industripolitik		2			
Intellektuel og industriel ejendomsret	294	295	303	336	298
Konkurrence	23	41	17	18	38
Kultur	1			1	
Landbrug	27	15	37	20	22
Miljø	11	10	5	6	8
Nye staters tiltrædelse	1				
Offentlige kontrakter	15	16	23	9	19
Økonomisk og monetær politik	15	4	3	23	98
Økonomisk, social og territorial samhørighed	3	3	5	2	3
Område med frihed, sikkerhed og retfærdighed	6	1		7	
Oversøiske lande og territoriers associering	1				
Registrering, vurdering, godkendelse og begrænsning vedrørende kemikalier (REACH-forordningen)	12	3	5	6	10
Regler for institutionerne	44	67	53	52	65
Regler for virksomhederne		1	1		
Restriktive foranstaltninger (optræden udadtil)	41	69	55	28	27
Skatteret	1	1	1	2	1
Social sikring af vandrende arbejdstagere	1				
Socialpolitik		1		1	
Statsstøtte	54	148	73	76	39
Tilnærmelse af lovgivningerne	13		1	1	5
Toldunion og fælles toldtarif	1	8		3	1
Transeuropæiske net	3				2
Transport	5	1			
Turisme	2				
Uddannelse, erhvervsuddannelse, ungdom og sport	2		3	1	
Udenrigs- og sikkerhedspolitik	2			1	
Unionsborgerskab		1			
Voldgiftsbestemmelse	6	14	15	10	21
EF-traktaten/TEUF i alt	**645**	**777**	**684**	**669**	**721**
Særlige rettergangsformer	88	93	111	103	110
Tjenestemandsvedtægten	57	42	36	202	86
I ALT	**790**	**912**	**831**	**974**	**917**

V. AFSLUTTEDE SAGER – SAGSTYPER (2013-2017)

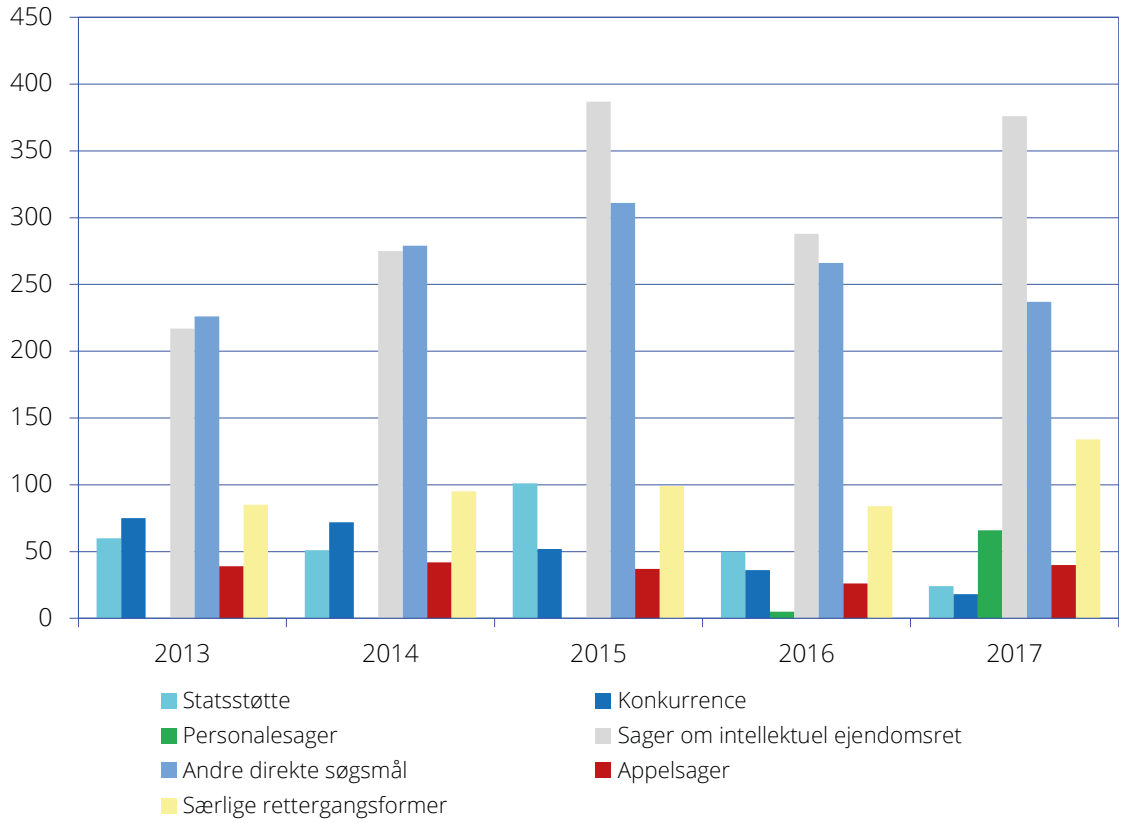

	2013	2014	2015	2016	2017
Andre direkte søgsmål	226	279	311	266	237
Appelsager	39	42	37	26	40
Konkurrence	75	72	52	36	18
Personalesager				5	66
Særlige rettergangsformer	85	95	99	84	134
Sager om intellektuel ejendomsret	217	275	387	288	376
Statsstøtte	60	51	101	50	24
I alt	**702**	**814**	**987**	**755**	**895**

VI. AFSLUTTEDE SAGER – SAGERNES GENSTAND (2017)

	Domme	Kendelser	I alt
Aktindsigt	7	7	14
Den Europæiske Unions optræden udadtil	1	3	4
Energi	1	2	3
Et område med frihed, sikkerhed og retfærdighed		5	5
Finansielle bestemmelser (budget, den finansielle ramme, egne indtægter, bekæmpelse af svig)	2	3	5
Fiskeripolitik		2	2
Folkesundhed		3	3
Forbrugerbeskyttelse	1		1
Forskning, teknologisk udvikling og rummet	5	7	12
Fri bevægelighed for personer		2	2
Handelspolitik	13	2	15
Intellektuel og industriel ejendomsret	272	104	376
Konkurrence	11	7	18
Kultur		1	1
Landbrug	14	7	21
Miljø		3	3
Offentlige kontrakter	12	4	16
Økonomisk og monetær politik	3	3	6
Økonomisk, social og territorial samhørighed	2	10	12
Registrering, vurdering, godkendelse og begrænsning vedrørende kemikalier (REACH-forordningen)	3	1	4
Regler for institutionerne	25	29	54
Restriktive foranstaltninger (optræden udadtil)	22	4	26
Skatteret		3	3
Statsstøtte	13	11	24
Tilnærmelse af lovgivningerne		2	2
Toldunion og fælles toldtarif	3	2	5
Voldgiftsbestemmelse	11	6	17
EF-traktaten/TEUF i alt	**421**	**233**	**654**
Særlige rettergangsformer	1	133	134
Tjenestemandsvedtægten	70	37	107
I ALT	**492**	**403**	**895**

VII. AFSLUTTEDE SAGER – SAGERNES GENSTAND (2013-2017)

(DOMME OG KENDELSER)

	2013	2014	2015	2016	2017
Aktindsigt	19	23	21	13	14
Beskæftigelse	2				
Den Europæiske Unions optræden udadtil	2		2		4
Energi	1	3	1	3	3
Etableringsfrihed			1		
Finansielle bestemmelser (budget, den finansielle ramme, egne indtægter, bekæmpelse af svig)			5	1	5
Fiskeripolitik	2	15	3	2	2
Folkesundhed	4	10	15	3	3
Forbrugerbeskyttelse			2	1	1
Forskning, teknologisk udvikling og rummet	4	1	2	6	12
Fri bevægelighed for kapital			2	1	
Fri bevægelighed for personer			1		2
Fri udveksling af tjenesteydelser		1		1	
Frie varebevægelser	1		2	1	
Handelspolitik	19	18	24	21	15
Industripolitik			2		
Intellektuel og industriel ejendomsret	218	275	388	288	376
Konkurrence	75	72	52	36	18
Kultur				1	1
Landbrug	16	15	32	34	21
Miljø	6	10	18	4	3
Nye staters tiltrædelse			1		
Offentlige kontrakter	21	18	22	20	16
Økonomisk og monetær politik	1	13	9	2	6
Økonomisk, social og territorial samhørighed	14	1	6	1	12
Område med frihed, sikkerhed og retfærdighed	7	1			5
Oversøiske lande og territoriers associering		1			
Registrering, vurdering, godkendelse og begrænsning vedrørende kemikalier (REACH-forordningen)	6	3	9	8	4
Regler for institutionerne	35	33	58	46	54
Regler for virksomhederne			1		
Restriktive foranstaltninger (optræden udadtil)	40	68	60	70	26
Skatteret		2	1		3
Social sikring af vandrende arbejdstagere	1				
Socialpolitik	4			1	
Statsstøtte	59	51	101	50	24
Tilnærmelse af lovgivningerne		13		1	2
Toldunion og fælles toldtarif	9	6	4	3	5
Transeuropæiske net		1		2	
Transport		3	3		
Turisme	1	1			
Uddannelse, erhvervsuddannelse, ungdom og sport	1	2		1	
Udenrigs- og sikkerhedspolitik		2	1		
Unionsborgerskab		1			
Voldgiftsbestemmelse	8	10	2	17	17
EF-traktaten/TEUF i alt	**576**	**673**	**851**	**638**	**654**
KS-traktaten i alt	**1**				
Særlige rettergangsformer	85	95	99	84	134
Tjenestemandsvedtægten	40	46	37	33	107
I ALT	**702**	**814**	**987**	**755**	**895**

VIII. AFSLUTTEDE SAGER – DOMMERKOLLEGIERNE (2013-2017)

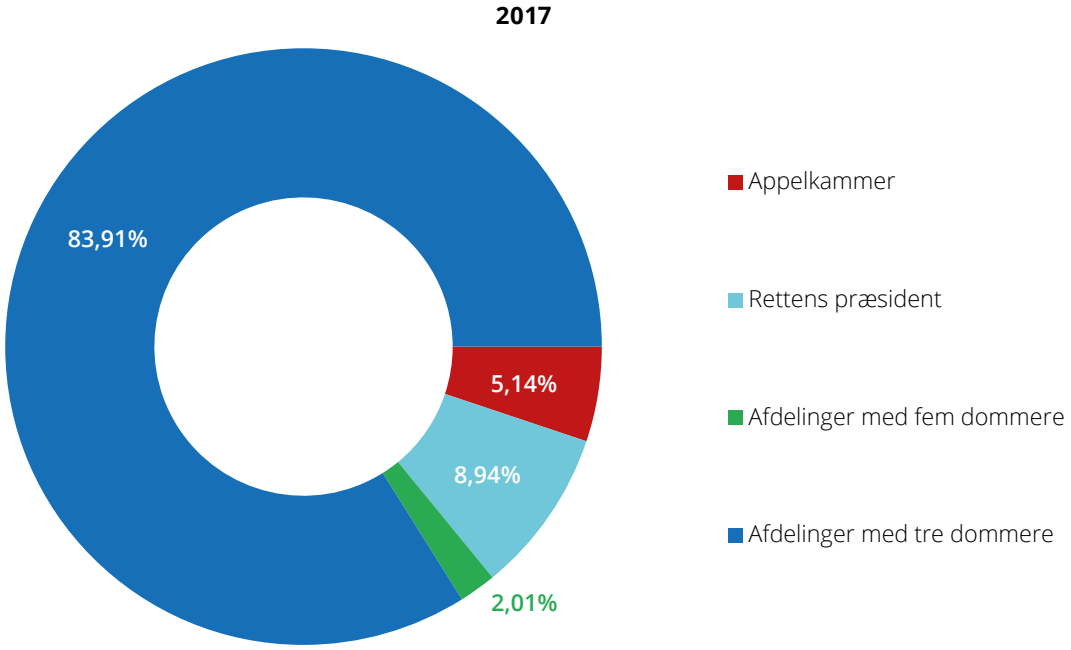

	2013			2014			2015			2016			2017		
	Domme	Kendelser	I alt	Domme	Kendelser	I alt	Domme	Kendelser	I alt	Domme	Kendelser	I alt	Domme	Kendelser	I alt
Appelkammer	13	47	60	21	32	53	23	14	37	25	13	38	29	17	46
Rettens præsident		38	38		46	46		44	44		46	46		80	80
Afdelinger med fem dommere	7	1	8	9	7	16	8	3	11	10	2	12	13	5	18
Afdelinger med tre dommere	378	218	596	398	301	699	538	348	886	408	246	654	450	301	751
Eneste dommer							1	8	9	5		5			
I alt	**398**	**304**	**702**	**428**	**386**	**814**	**570**	**417**	**987**	**448**	**307**	**755**	**492**	**403**	**895**

IX. AFSLUTTEDE SAGER – SAGSBEHANDLINGSTID I MÅNEDER (2013-2017) [1]
(DOMME OG KENDELSER)

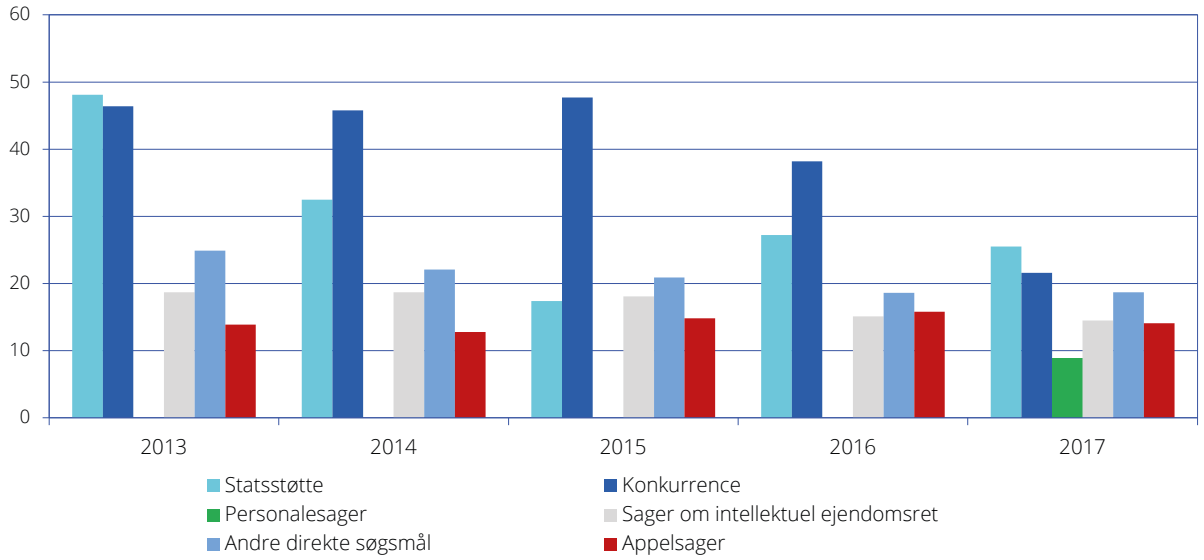

	2013	2014	2015	2016	2017
Andre direkte søgsmål	24,9	22,1	20,9	18,6	18,7
Appelsager	13,9	12,8	14,8	15,8	14,1
Konkurrence	46,4	45,8	47,7	38,2	21,6
Personalesager					8,9
Sager om intellektuel ejendomsret	18,7	18,7	18,1	15,1	14,5
Statsstøtte	48,1	32,5	17,4	27,2	25,5
Alle sagstyper	**26,9**	**23,4**	**20,6**	**18,7**	**16,3**

SAGSBEHANDLINGSTID (I MÅNEDER)
SAMTLIGE SAGER AFSLUTTET VED DOM ELLER KENDELSE

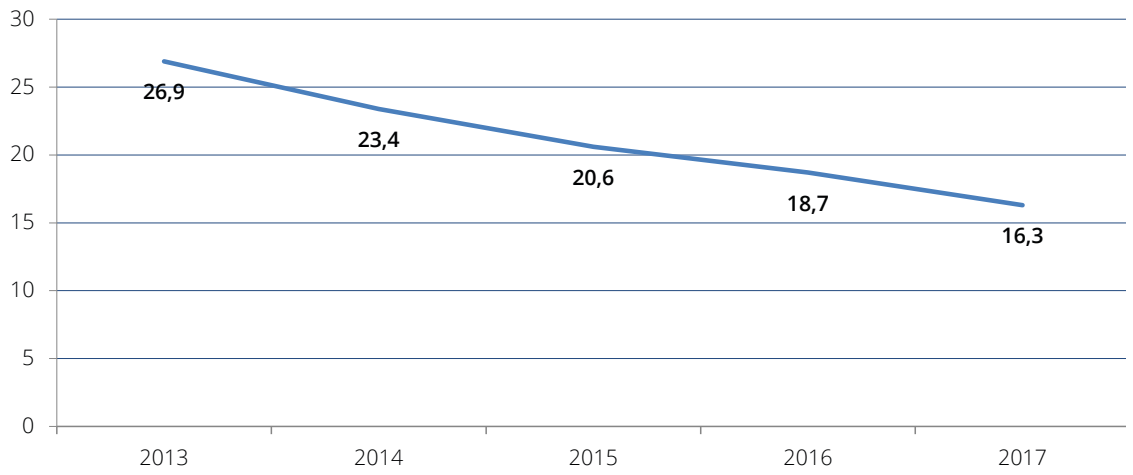

1/ Varigheden er udtrykt i måneder og i tiendedele af måneder. Ved beregningen af den gennemsnitlige sagsbehandlingstid er der ikke taget hensyn til: sager, hvori der afsiges mellemdom, særlige rettergangsformer, sager om foreløbige forholdsregler eller intervention, personalesager overført til Retten den 1.9.2016.
Den gennemsnitlige sagsbehandlingstid for personalesager overført til Retten den 1.9.2016 og afsluttet af Retten ved dom eller kendelse er 19,7 måneder (under hensyntagen til sagsbehandlingstiden ved Personaleretten og ved Retten).

X. SAGSBEHANDLINGSTID I MÅNEDER (2013-2017)[1] (DOMME)

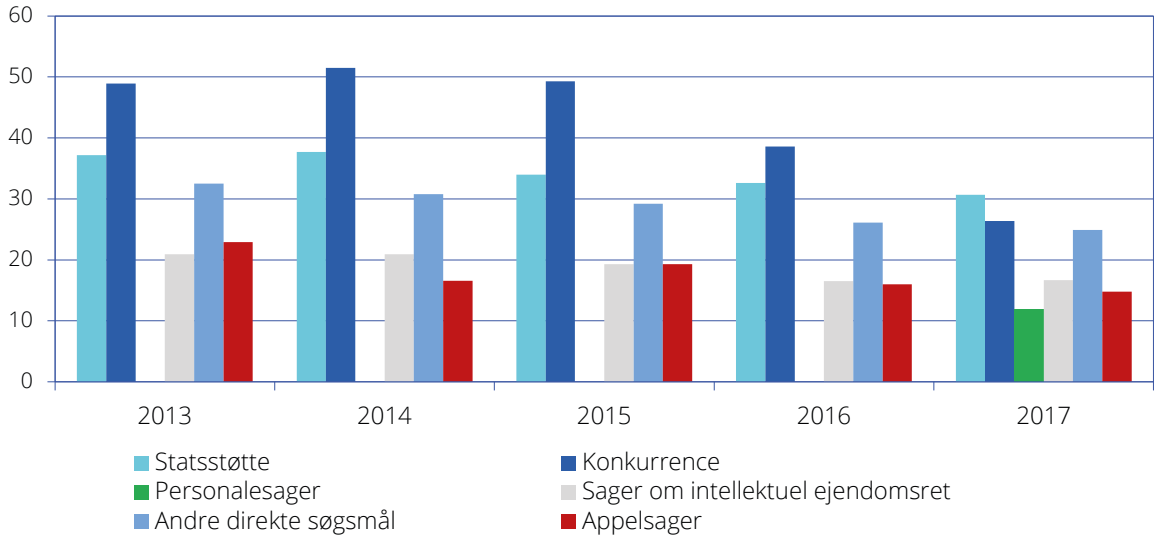

	2013	2014	2015	2016	2017
Andre direkte søgsmål	32,5	30,8	29,2	26,1	24,9
Appelsager	22,9	16,6	19,3	16	14,8
Konkurrence	48,9	51,5	49,3	38,6	26,4
Personalesager					11,9
Sager om intellektuel ejendomsret	20,9	20,9	19,3	16,5	16,7
Statsstøtte	37,2	37,7	34	32,6	30,7
Alle sagstyper	**30,5**	**28,4**	**25,7**	**22,1**	**19,5**

SAGSBEHANDLINGSTID (I MÅNEDER) SAMTLIGE SAGER AFSLUTTET VED DOM

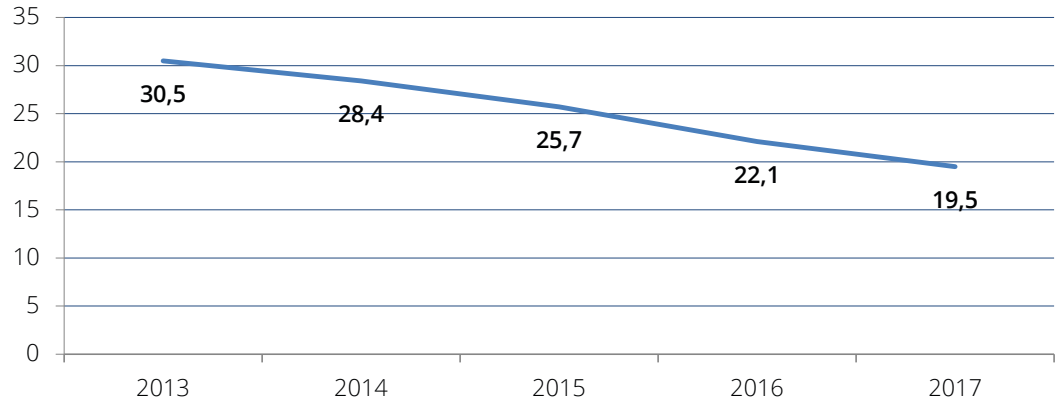

1/ Varigheden er udtrykt i måneder og i tiendedele af måneder. Ved beregningen af den gennemsnitlige sagsbehandlingstid er der ikke taget hensyn til: sager, hvori der afsiges mellemdom, særlige rettergangsformer, sager om foreløbige forholdsregler eller intervention, personalesager overført til Retten den 1.9.2016. Den gennemsnitlige sagsbehandlingstid for personalesager overført til Retten den 1.9.2016 og afsluttet af Retten ved dom er 21 måneder (under hensyntagen til sagsbehandlingstiden ved Personaleretten og ved Retten).

XI. VERSERENDE SAGER PR. 31. DECEMBER – SAGSTYPER (2013-2017)

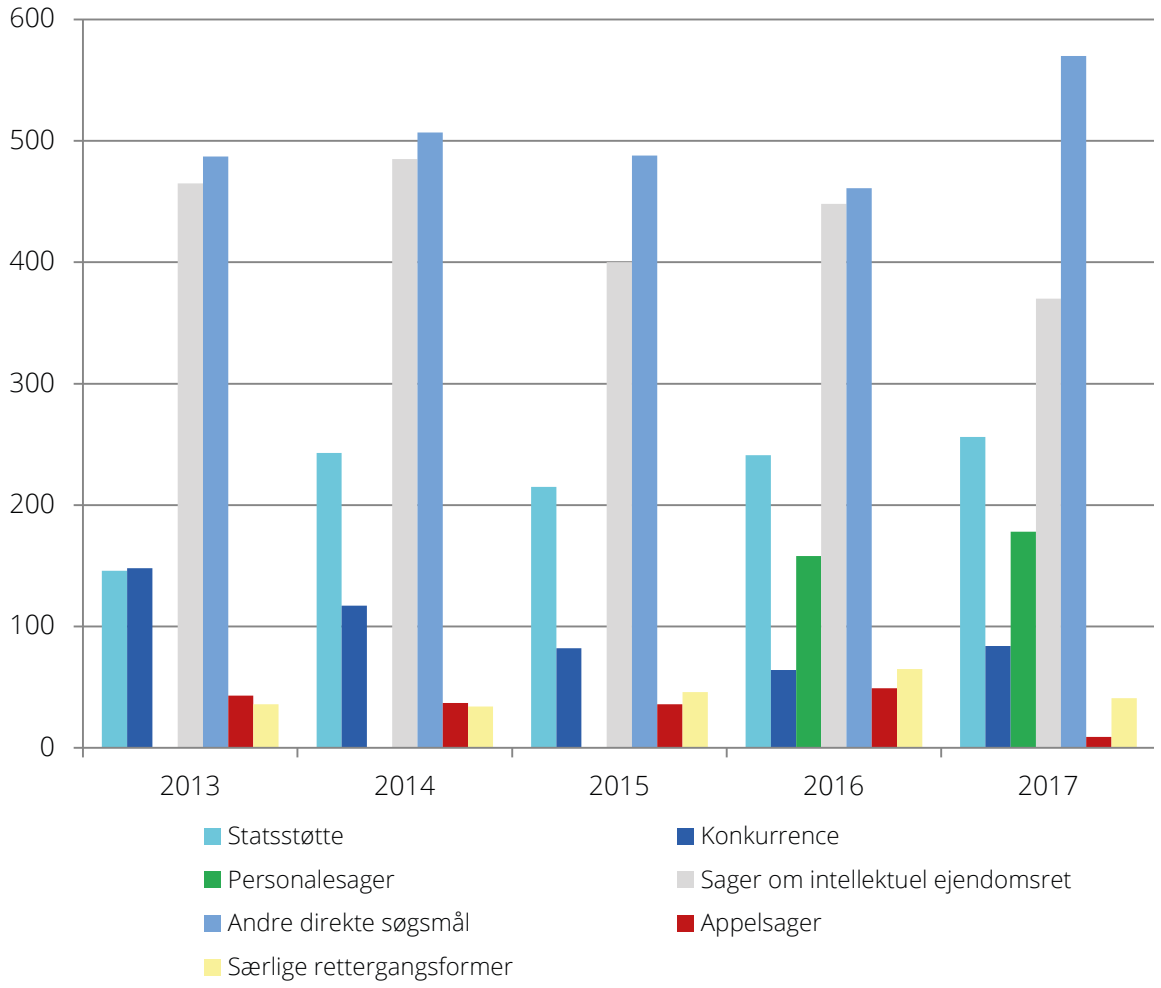

	2013	2014	2015	2016	2017
Andre direkte søgsmål	487	507	488	461	570
Appelsager	43	37	36	49	9
Konkurrence	148	117	82	64	84
Personalesager				158	178
Særlige rettergangsformer	36	34	46	65	41
Sager om intellektuel ejendomsret	465	485	400	448	370
Statsstøtte	146	243	215	241	256
I alt	**1 325**	**1 423**	**1 267**	**1 486**	**1 508**

XII. VERSERENDE SAGER PR. 31. DECEMBER – SAGERNES GENSTAND (2013-2017)

	2013	2014	2015	2016	2017
Aktindsigt	38	32	59	65	76
Den Europæiske Unions optræden udadtil	1	3	2	4	2
Energi	1	1	3	4	9
Etableringsfrihed		1			
Finansielle bestemmelser (budget, den finansielle ramme, egne indtægter, bekæmpelse af svig)	1	5	7	10	10
Fiskeripolitik	17	5	2	1	1
Folkesundhed	16	17	4	7	9
Forbrugerbeskyttelse	1	2	2	2	1
Forskning, teknologisk udvikling og rummet	8	9	17	19	9
Fri bevægelighed for personer				1	
Handelspolitik	45	58	40	36	35
Industripolitik		2			
Intellektuel og industriel ejendomsret	465	485	400	448	370
Konkurrence	148	117	82	64	84
Kultur	1	1	1	1	
Landbrug	51	51	56	42	43
Miljø	18	18	5	7	12
Nye staters tiltrædelse	1	1			
Offentlige kontrakter	36	34	35	24	27
Økonomisk og monetær politik	18	9	3	24	116
Økonomisk, social og territorial samhørighed	13	15	14	15	6
Område med frihed, sikkerhed og retfærdighed				7	2
Oversøiske lande og territoriers associering	1				
Registrering, vurdering, godkendelse og begrænsning vedrørende kemikalier (REACH-forordningen)	14	14	10	8	14
Regler for institutionerne	50	84	79	85	96
Regler for virksomhederne		1	1	1	1
Restriktive foranstaltninger (optræden udadtil)	107	108	103	61	62
Skatteret	1			2	
Socialpolitik		1	1	1	1
Statsstøtte	146	243	215	241	256
Tilnærmelse af lovgivningerne	13		1	1	4
Toldunion og fælles toldtarif	7	9	5	5	1
Transeuropæiske net	3	2	2		2
Transport	5	3			
Turisme	1				
Uddannelse, erhvervsuddannelse, ungdom og sport	2		3	3	3
Udenrigs- og sikkerhedspolitik	3	1		1	1
Voldgiftsbestemmelse	13	17	30	23	27
EF-traktaten/TEUF i alt	**1 245**	**1 349**	**1 182**	**1 213**	**1 280**
Særlige rettergangsformer	36	34	46	65	41
Tjenestemandsvedtægten	44	40	39	208	187
I ALT	**1 325**	**1 423**	**1 267**	**1 486**	**1 508**

XIII. VERSERENDE SAGER PR. 31. DECEMBER – DOMMERKOLLEGIERNE (2013-2017)

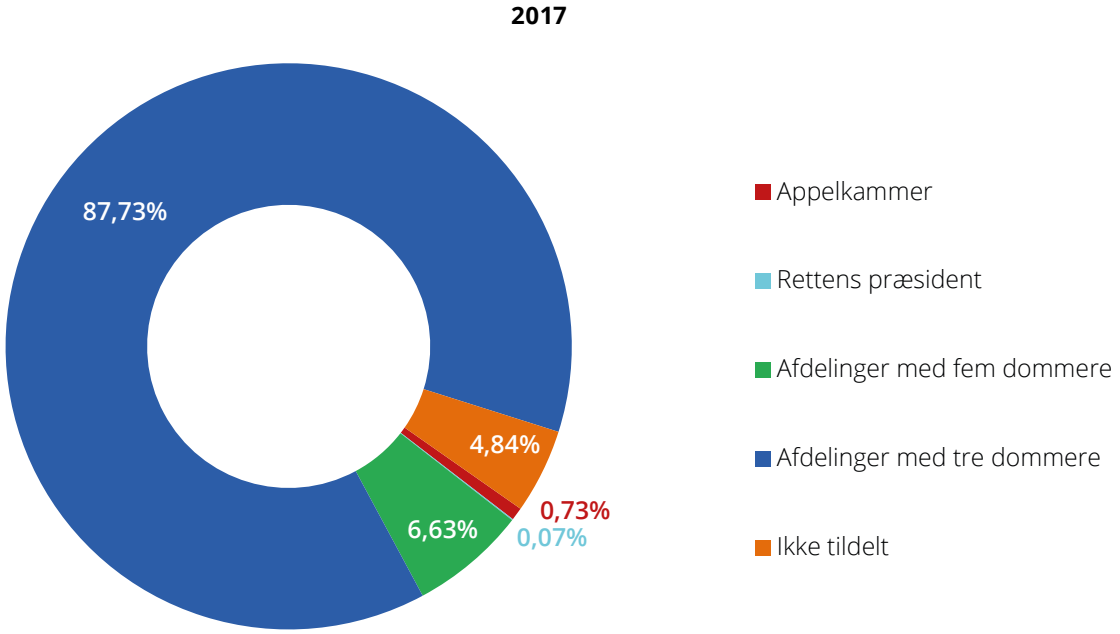

	2013	2014	2015	2016	2017
Appelkammer	51	37	48	51	11
Rettens præsident	1	1	12	12	1
Afdelinger med fem dommere	12	15	6	23	100
Afdelinger med tre dommere	1 146	1 272	1 099	1 253	1 323
Eneste dommer			1		
Ikke tildelt	115	98	101	147	73
I alt	**1 325**	**1 423**	**1 267**	**1 486**	**1 508**

XIV. DIVERSE – AFGØRELSER OM FORELØBIGE FORHOLDSREGLER (2013-2017)

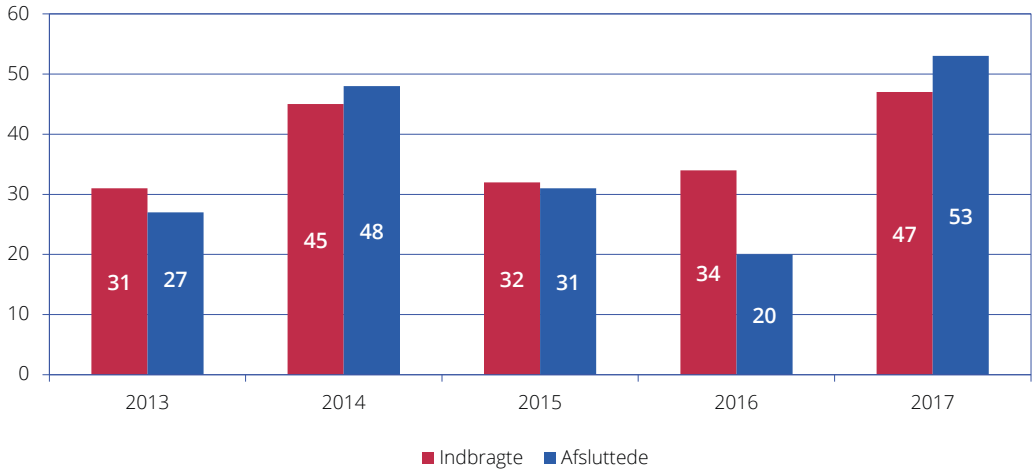

2017

	Indbragte sager om foreløbige forholdsregler	Afsluttede sager om foreløbige forholdsregler	Sagernes udfald		
			Taget til følge	Slettelse/ afgørelse i sagen ufornøden	Forkastet
Aktindsigt	2	2	1	1	
Energi	2	4			4
Finansielle bestemmelser (budget, den finansielle ramme, egne indtægter, bekæmpelse af svig)	1				
Fiskeripolitik	3	3			3
Folkesundhed	2	1		1	
Forskning, teknologisk udvikling og rummet		1		1	
Konkurrence	2	3		1	2
Landbrug	3				
Miljø	1	1			1
Offentlige kontrakter	6	6			6
Økonomisk og monetær politik		1			1
Regler for institutionerne	8	11			11
Registrering, vurdering, godkendelse og begrænsning vedrørende kemikalier (REACH-forordningen)	1	3			3
Restriktive foranstaltninger (optræden udadtil)	8	8			8
Skatteret	1	1		1	
Statsstøtte	4	2			2
Tjenestemandsvedtægten	2	3	1		2
Voldgiftsbestemmelse	1	3			3
I alt	**47**	**53**	**2**	**5**	**46**

XV. DIVERSE – FREMSKYNDEDE PROCEDURER (2013-2017) [1]

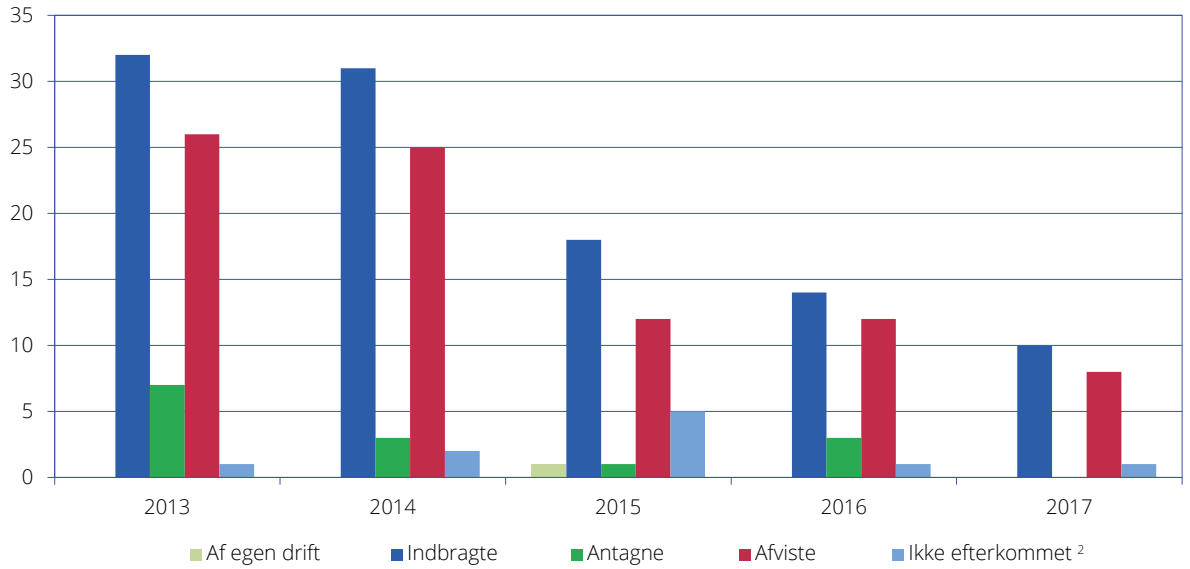

	2013					2014					2015					2016					2017				
	Af egen drift	**Indbragte**	Sagernes udfald			**Af egen drift**	**Indbragte**	Sagernes udfald			**Af egen drift**	**Indbragte**	Sagernes udfald			**Af egen drift**	**Indbragte**	Sagernes udfald			**Af egen drift**	**Indbragte**	Sagernes udfald		
			Antagne	Afviste	Ikke efterkommet 2			Antagne	Afviste	Ikke efterkommet 2			Antagne	Afviste	Ikke efterkommet 2			Antagne	Afviste	Ikke efterkommet 2			Antagne	Afviste	Ikke efterkommet 2
Aktindsigt		1		1			2		2			2		2			2		2			2		1	
Den Europæiske Unions optræden udadtil												1		1											
Energi		1		1																					
Folkesundhed		1		2			3	1	1	1							1		1						
Fri bevægelighed for kapital												2			2										
Frie varebevægelser																	1			1					
Handelspolitik		15	2	14	1												1		1						
Konkurrence		2		2			1		1								1		1			1		1	
Landbrug		1		1								1		1											
Miljø		5	5				1						1												
Offentlige kontrakter		2		1			1		2		1	1			1		1		1			1		1	
Økonomisk og monetær politik												1		1											
Område med frihed, sikkerhed og retfærdighed																	3	3							
Regler for institutionerne							1			1		2			2		2		2			5		4	1
Restriktive foranstaltninger (optræden udadtil)		4		4			9		9			4		4			1		1						
Statsstøtte							13	2	10			3		2					2						
Tjenestemandsvedtægten												1		1			1		1			1		1	
I alt		**32**	**7**	**26**	**1**		**31**	**3**	**25**	**2**	**1**	**18**	**1**	**12**	**5**		**14**	**3**	**12**	**1**		**10**		**8**	**1**

1/ En sag for Retten kan underkastes en fremskyndet behandling efter anmodning af en af hovedparterne, og siden 1. juli 2015 ved Rettens beslutning af egen drift.

2/ Følgende sager omfattes af kategorien »ikke efterkommet«: tilbagetrækning af begæringen, ophævelse af sagen og tilfælde, hvor sagen afgøres ved kendelse, inden der er truffet afgørelse om begæringen om, at der træffes afgørelse efter den fremskyndede procedure.

XVI. DIVERSE – RETTENS AFGØRELSER, SOM ER BLEVET APPELLERET (1990-2017)

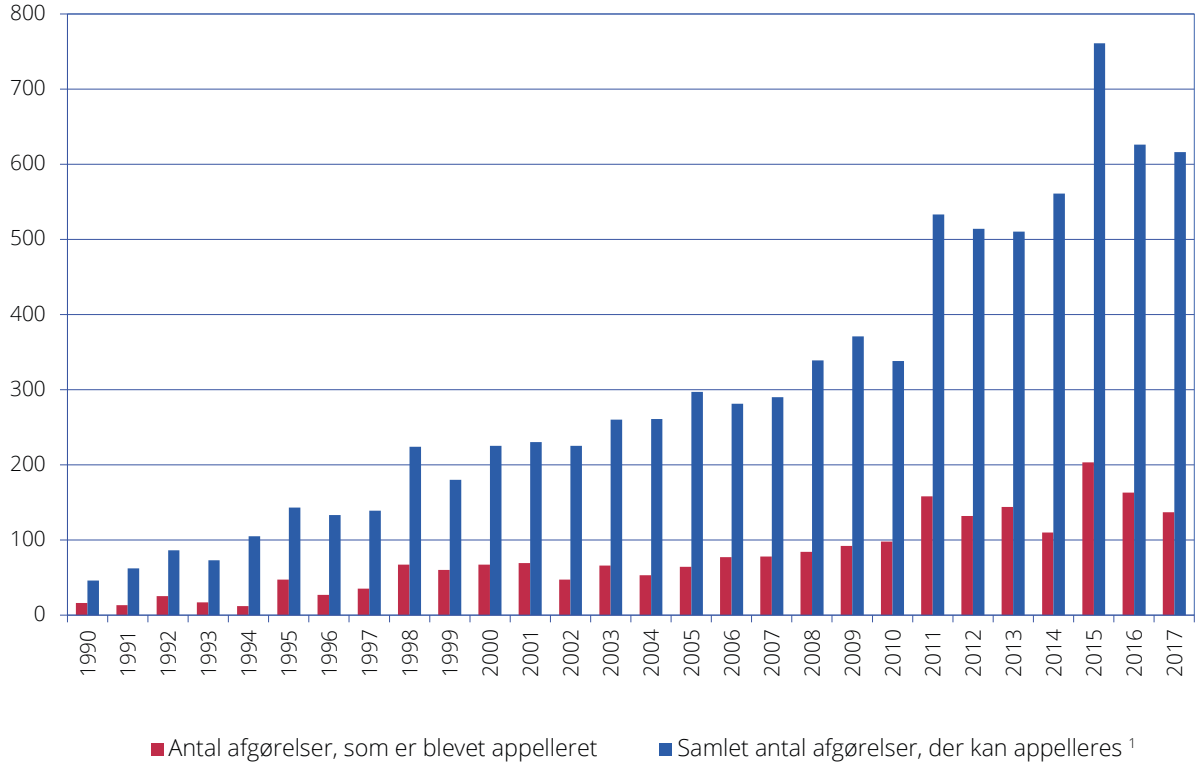

	Antal afgørelser, som er blevet appelleret	Samlet antal afgørelser, der kan appelleres [1]	Appellerede afgørelser i procent
1990	16	46	35%
1991	13	62	21%
1992	25	86	29%
1993	17	73	23%
1994	12	105	11%
1995	47	143	33%
1996	27	133	20%
1997	35	139	25%
1998	67	224	30%
1999	60	180	33%
2000	67	225	30%
2001	69	230	30%
2002	47	225	21%
2003	66	260	25%
2004	53	261	20%
2005	64	297	22%
2006	77	281	27%
2007	78	290	27%
2008	84	339	25%
2009	92	371	25%
2010	98	338	29%
2011	158	533	30%
2012	132	514	26%
2013	144	510	28%
2014	110	561	20%
2015	203	761	27%
2016	163	626	26%
2017	137	616	22%

1/ Det samlede antal afgørelser, der kan appelleres – domme, kendelser om foreløbige forholdregler eller om afvisning, enhver anden kendelse om afslutning af sager end kendelser om slettelse eller om henvisning – hvor fristen for appel er udløbet, eller hvor der er iværksat appel.

XVII. DIVERSE – FORDELING AF APPELSAGERNE EFTER SAGSTYPE (2013-2017)

	2013			2014			2015			2016			2017		
	Afgørelser, der kan påklages	Afgørelser, der kan appelleres	**Appelsager i %**	Afgørelser, der kan påklages	Afgørelser, der kan appelleres	**Appelsager i %**	Afgørelser, der kan påklages	Afgørelser, der kan appelleres	**Appelsager i %**	Afgørelser, der kan påklages	Afgørelser, der kan appelleres	**Appelsager i %**	Afgørelser, der kan påklages	Afgørelser, der kan appelleres	**Appelsager i %**
Andre direkte søgsmål	62	202	**31%**	47	231	**20%**	85	290	**29%**	75	253	**30%**	61	236	**26%**
Appelsager								2							
Konkurrence	28	73	**38%**	15	44	**34%**	32	61	**52%**	17	41	**41%**	5	17	**29%**
Personalesager													8	37	**22%**
Særlige rettergangsformer													3	3	**100%**
Sager om intellektuel ejendomsret	38	183	**21%**	33	209	**16%**	64	333	**19%**	48	276	**17%**	52	298	**17%**
Statsstøtte	16	52	**31%**	15	77	**19%**	22	75	**29%**	23	56	**41%**	8	25	**32%**
I alt	**144**	**510**	**28%**	**110**	**561**	**20%**	**203**	**761**	**27%**	**163**	**626**	**26%**	**137**	**616**	**22%**

XVIII. DIVERSE – APPELSAGERNES UDFALD (2017)
(DOMME OG KENDELSER)

	Forkastet	Hel eller delvis ophævelse uden hjemvisning	Hel eller delvis ophævelse med hjemvisning	Slettelse/afgørelse i sagen uforanøden	I alt
Aktindsigt	8	1			**9**
Energi			1		**1**
Finansielle bestemmelser (budget, den finansielle ramme, egne indtægter, bekæmpelse af svig)	3				**3**
Fiskeripolitik	1				**1**
Folkesundhed	3	1			**4**
Forbrugerbeskyttelse	1				**1**
Forskning, teknologisk udvikling og rummet	2				**2**
Grundlæggende EU-retlige principper	1				**1**
Handelspolitik	8	4			**12**
Intellektuel og industriel ejendomsret	39	2	1		**42**
Konkurrence	36	6	3		**45**
Landbrug	8	1	2		**11**
Miljø	1				**1**
Offentlige kontrakter		1			**1**
Økonomisk og monetær politik	1				**1**
Registrering, vurdering, godkendelse og begrænsning vedrørende kemikalier (REACH-forordningen)	6				**6**
Regler for institutionerne	17	2			**19**
Retspleje	3				**3**
Statsstøtte	15	5	3	1	**24**
Tilnærmelse af lovgivningerne	1				**1**
Tjenestemandsvedtægten	1				**1**
Transport	1				**1**
Udenrigs- og sikkerhedspolitik	7		1		**8**
I alt	**163**	**23**	**11**	**1**	**198**

XIX. DIVERSE – APPELSAGERNES UDFALD (2013-2017)

(DOMME OG KENDELSER)

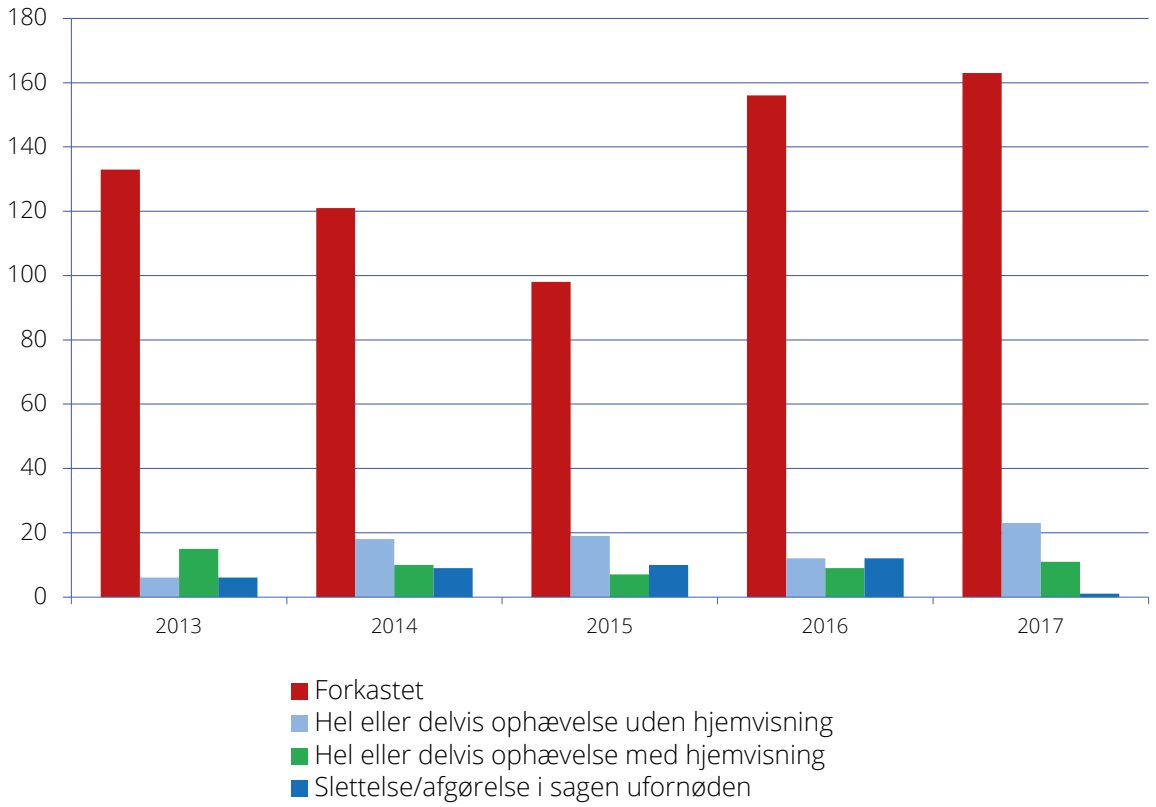

	2013	2014	2015	2016	2017
Forkastet	133	121	98	156	163
Hel eller delvis ophævelse uden hjemvisning	6	18	19	12	23
Hel eller delvis ophævelse med hjemvisning	15	10	7	9	11
Slettelse/afgørelse i sagen ufornøden	6	9	10	12	1
I alt	**160**	**158**	**134**	**189**	**198**

XX. DIVERSE – SAMLET UDVIKLING (1989-2017)

INDBRAGTE, AFSLUTTEDE, VERSERENDE SAGER

	Indbragte sager [1]	Afsluttede sager [2]	Verserende sager pr. 31. december
1989	169	1	168
1990	59	82	145
1991	95	67	173
1992	123	125	171
1993	596	106	661
1994	409	442	628
1995	253	265	616
1996	229	186	659
1997	644	186	1 117
1998	238	348	1 007
1999	384	659	732
2000	398	343	787
2001	345	340	792
2002	411	331	872
2003	466	339	999
2004	536	361	1 174
2005	469	610	1 033
2006	432	436	1 029
2007	522	397	1 154
2008	629	605	1 178
2009	568	555	1 191
2010	636	527	1 300
2011	722	714	1 308
2012	617	688	1 237
2013	790	702	1 325
2014	912	814	1 423
2015	831	987	1 267
2016	974	755	1 486
2017	917	895	1 508
I alt	**14 374**	**12 866**	

1/ 1989: Domstolen overførte 153 verserende sager til den nyoprettede Ret i Første Instans.
1993: Domstolen overførte 451 sager som følge af første udvidelse af Retten i Første Instans' kompetencer.
1994: Domstolen overførte 14 sager som følge af anden udvidelse af Retten i Første Instans' kompetencer.
2004 og 2005: Domstolen overførte 25 sager som følge af tredje udvidelse af Retten i Første Instans' kompetencer.
2016: 1. september 2016 blev 139 personalesager overført til Retten.

2/ 2005-2006: Retten henviste 118 sager til den netop oprettede Personaleret.

XXI. ARBEJDET VED RETTENS JUSTITSKONTOR (2015-2017)

Sagstype	2015	2016	2017
Antal procesdokumenter tilgået Justitskontorets register [1]	46 432	49 771	55 070
Antal stævninger [2]	831	835	917
Antal personalesager overført til Retten [3]	–	139	–
Antal berigtigelser af stævninger [4]	43%	38%	41%
Antallet af procesdokumenter (bortset fra stævninger)	4 484	3 879	4 449
Antallet af anmodninger om intervention	194	160	565
Antallet af anmodninger om fortrolig behandling (af oplysninger indeholdt i procesdokumenterne) [5]	144	163	212
Udkast til kendelse forberedt af Justitskontoret [6] (åbenbar afvisning inden forkyndelse, udsættelse/genoptagelse, forening af sager, udsættelse af spørgsmål om formaliteten til påkendelse i forbindelse med sagens realitet, ubestridt intervention, slettelse, ufornødent at træffe afgørelse i sager om intellektuel ejendomsret, genåbning af den mundtlige forhandling og berigtigelse)	521	241	317
Antallet afdelingsmøder (med deltagelse af Justitskontoret)	303	321	405
Antallet af retsmødereferater og afsigelse af dom	873	637	812

1/ Dette antal er en indikation af tjenestegrenens arbejdsmængde, eftersom alle procesdokumenter, der indgives eller udsendes, opføres i registret. Antallet af procesdokumenter i registret skal læses i lyset af sagstypen ved retsinstansen. Antallet af procesdeltagere i en sag er begrænset i tilfælde af direkte søgsmål (sagsøger, sagsøgte og efter omstændighederne intervenient(er)), og forkyndelser sker kun for disse procesdeltagere.

2/ Alle procesdokumenter (herunder stævninger), der indgives, skal opføres i registret, tilføres sagens akter (efter omstændighederne berigtiget) og oversendes til dommernes kabinetter med en forsendelsesakt, der eventuelt er meget detaljeret, og herefter oversat og forkyndt for procesdeltagerne.

3/ 1. september 2016.

4/ Når en stæving (eller ethvert andet processkrift) ikke overholder visse krav, kan Justitskontoret tage skridt til at få det berigtiget i overensstemmelse med procesreglerne.

5/ Antallet af anmodninger om fortrolig behandling omfatter ikke antallet af fortrolige oplysninger, der er indeholdt i et eller flere procesdokumenter, der ønskes fortroligt behandlet.

6/ Siden den 1. juli 2015, som var datoen for ikrafttrædelsen af Rettens nye procesreglement, er en række afgørelser, der tidligere blev afsagt ved kendelse (udsættelse/genoptagelse, forening, intervention uden fortrolighed for en medlemsstat eller en institution), blevet vedtaget ved simpel afgørelse, der er tilført sagsakterne.

XXII. INDGIVELSESMÅDE FOR PROCESDOKUMENTER VED RETTEN

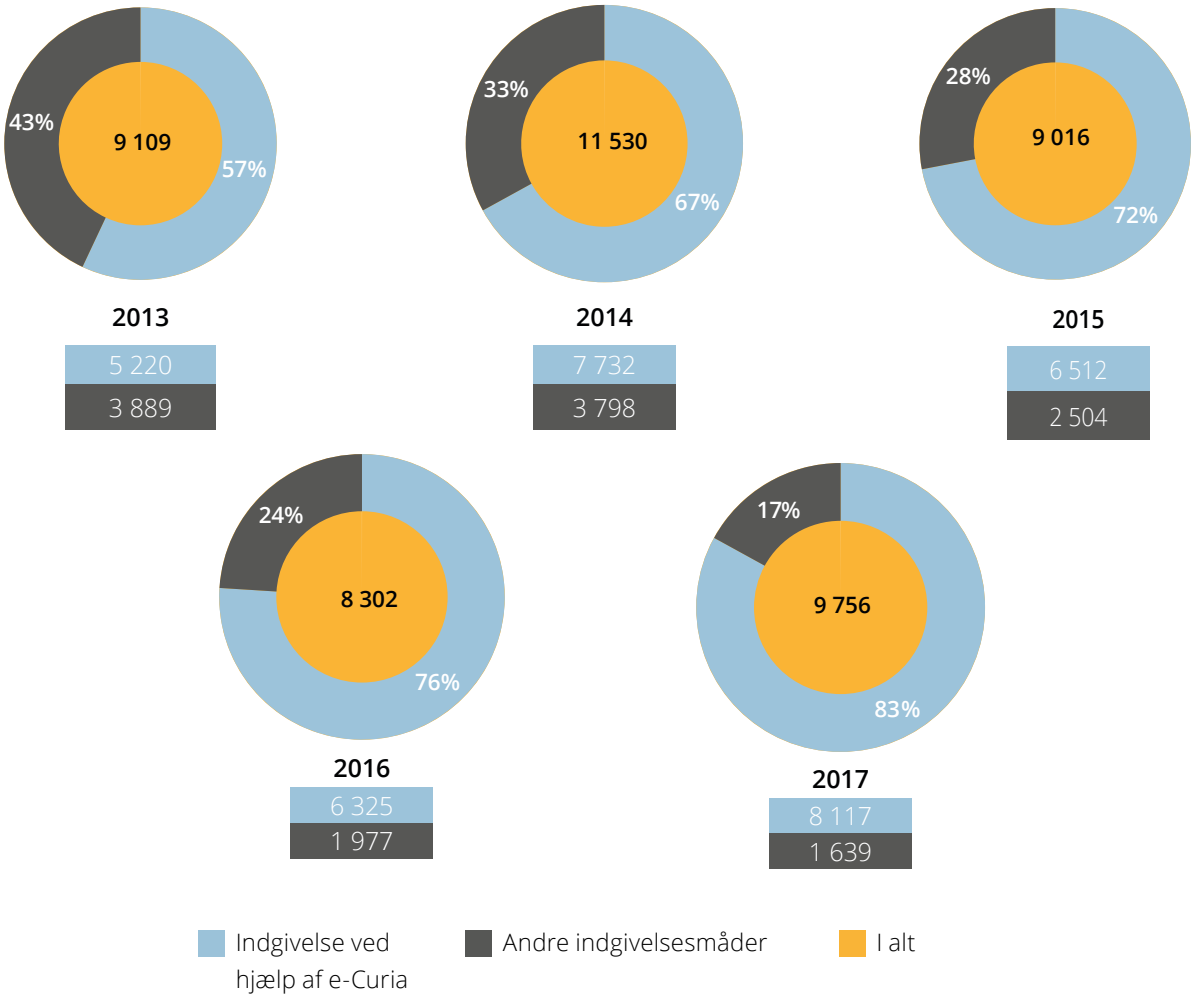

XXIII. ANTALLET AF SIDER INDGIVET VIA E-CURIA (2013-2017) [1]

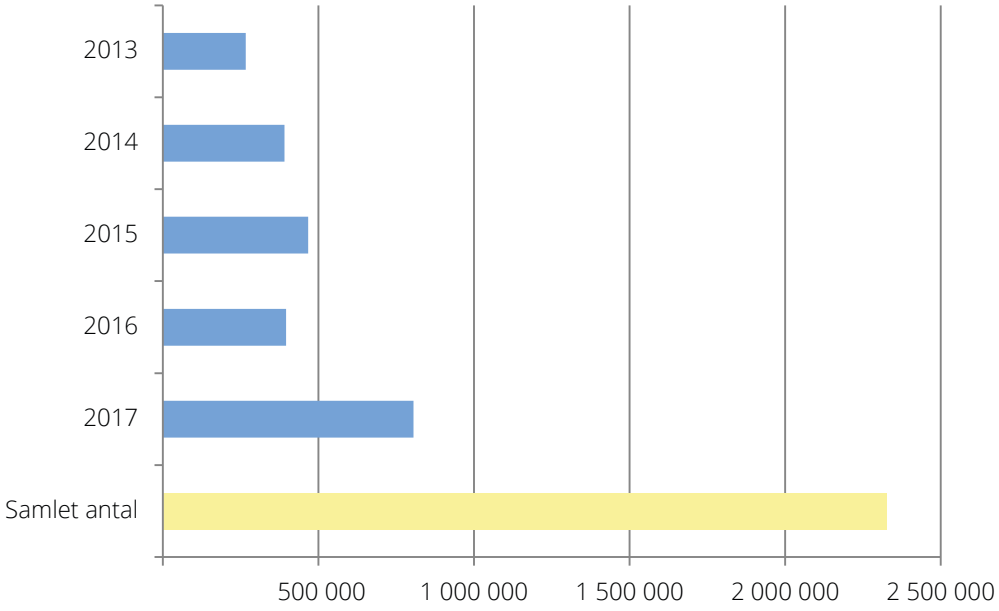

	2013	2014	2015	2016	2017	Samlet antal
Antallet af sider indgivet via e-Curia	266 048	390 892	466 875	396 072	805 768	2 325 655

1/ Årene 2013-2016 indeholder ikke antallet af sider i de indledende processkrifter.

XXIV. MEDDELELSER TIL DEN EUROPÆISKE UNIONS TIDENDE (2013-2017)

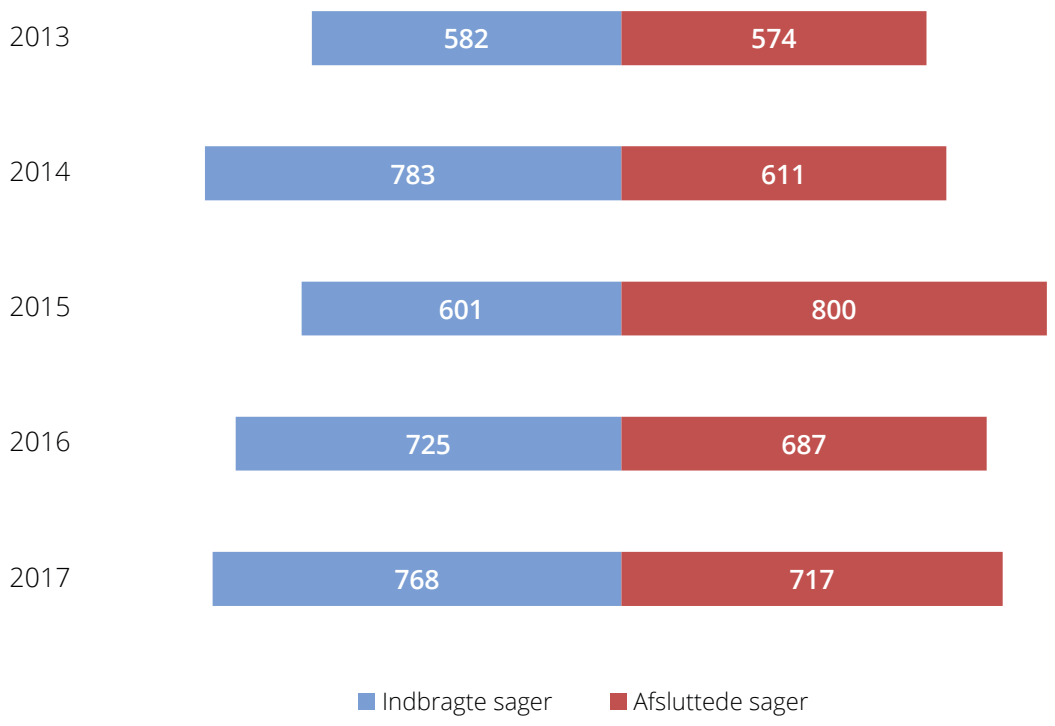

XXV. ANTALLET AF SAGER, HVORI DER BLEV AFHOLDT RETSMØDE (2013-2017)

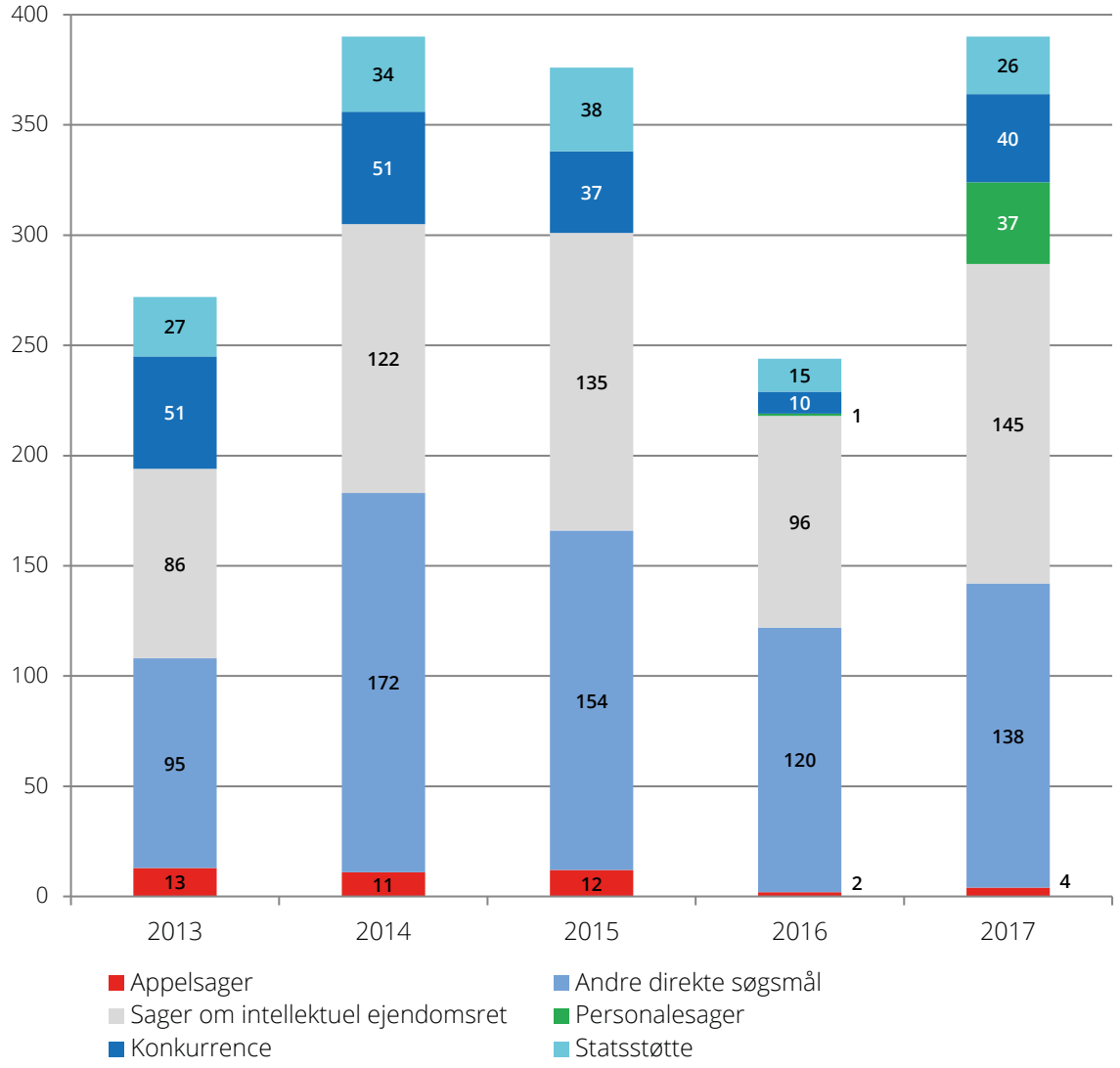

	2013	2014	2015	2016	2017
I alt	272	390	376	244	390

E/ RETTENS SAMMENSÆTNING

(sammensætning efter rangfølge pr. 31.12.2017)

Første række, fra venstre mod højre:

Dommer I. Labucka, afdelingsformændene A.M. Collins, G. Berardis, H. Kanninen og M. Prek, Rettens vicepræsident, M. van der Woude, Rettens præsident, M. Jaeger, afdelingsformændene I. Pelikánová, S. Frimodt Nielsen, D. Gratsias, V. Tomljenović og S. Gervasoni, dommer S. Papasavvas

Anden række, fra venstre mod højre:

Dommerne C. Iliopoulos, L. Madise, V. Kreuschitz, E. Buttigieg, J. Schwarcz, A. Dittrich, M. Kancheva, E. Bieliūnas, I. Ulloa Rubio, I.S. Forrester og L. Calvo-Sotelo Ibáñez-Martín

Tredje række, fra venstre mod højre:

Dommerne P. Nihoul, R. Barents, I. Reine, P.G. Xuereb, N. Półtorak, V. Valančius, D. Spielmann, Z. Csehi, A. Marcoulli, F. Schalin, E. Perillo og R. da Silva Passos

Fjerde række, fra venstre mod højre:

Dommerne G. De Baere, A. Kornezov, J. Passer, O. Spineanu-Matei, J. Svenningsen, B. Berke, U. Öberg, M.J. Costeira, K. Kowalik-Bańczyk og C. Mac Eochaidh, justitssekretær E. Coulon

1. ÆNDRINGER I RETTENS SAMMENSÆTNING 2017

Emmanuel Coulon, justitssekretær ved Retten siden den 6. oktober 2005, hvis mandat udløb den 5. oktober 2017, blev den 16. november 2016 forlænget for perioden fra den 6. oktober 2017 til den 5. oktober 2023.

HØJTIDELIGT RETSMØDE DEN 8. JUNI 2017

Repræsentanterne for regeringerne for Den Europæiske Unions medlemsstater har ved afgørelse af 29. marts 2017 udnævnt Colm Mac Eochaidh til dommer ved Retten for perioden fra den 2. april 2017 til den 31. august 2019.

Der blev afholdt et højtideligt retsmøde den 8. juni 2017 i forbindelse med den nye dommers edsaflæggelse og tiltrædelse ved Retten.

HØJTIDELIGT RETSMØDE DEN 4. OKTOBER 2017

Repræsentanterne for regeringerne for Den Europæiske Unions medlemsstater har ved afgørelse af 6. september 2017 udnævnt Geert De Baere til dommer ved Retten for perioden fra den 15. september 2017 til den 31. august 2022.

Der blev afholdt et højtideligt retsmøde den 4. oktober 2017 i forbindelse med den nye dommers edsaflæggelse og tiltrædelse ved Retten.

2. SAMMENSÆTNING EFTER RANGFØLGE

FRA DEN 1. JANUAR 2017 TIL DEN 8. JUNI 2017

M. JAEGER, præsident
M. van der WOUDE, vicepræsident
I. PELIKÁNOVÁ, afdelingsformand
M. PREK, afdelingsformand
S. FRIMODT NIELSEN, afdelingsformand
H. KANNINEN, afdelingsformand
D. GRATSIAS, afdelingsformand
G. BERARDIS, afdelingsformand
V. TOMLJENOVIĆ, afdelingsformand
A.M. COLLINS, afdelingsformand
S. GERVASONI, afdelingsformand
I. LABUCKA, dommer
S. PAPASAVVAS, dommer
A. DITTRICH, dommer
J. SCHWARCZ, dommer
M. KANCHEVA, dommer
E. BUTTIGIEG, dommer
E. BIELIŪNAS, dommer
V. KREUSCHITZ, dommer
I. ULLOA RUBIO, dommer
L. MADISE, dommer
I.S. FORRESTER, dommer
C. ILIOPOULOS, dommer
L. CALVO-SOTELO IBÁÑEZ-MARTÍN, dommer
D. SPIELMANN, dommer
V. VALANČIUS, dommer
Z. CSEHI, dommer
N. PÓŁTORAK, dommer
A. MARCOULLI, dommer
P.G. XUEREB, dommer
F. SCHALIN, dommer
I. REINE, dommer
E. PERILLO, dommer
R. BARENTS, dommer
R. da SILVA PASSOS, dommer
P. NIHOUL, dommer
B. BERKE, dommer
J. SVENNINGSEN, dommer
U. ÖBERG, dommer
O. SPINEANU-MATEI, dommer
M.J. COSTEIRA, dommer
J. PASSER, dommer
K. KOWALIK-BAŃCZYK, dommer
A. KORNEZOV, dommer

E. COULON, justitssekretær

FRA DEN 8. JUNI 2017 TIL DEN 4. OKTOBER 2017

M. JAEGER, præsident
M. van der WOUDE, vicepræsident
I. PELIKÁNOVÁ, afdelingsformand
M. PREK, afdelingsformand
S. FRIMODT NIELSEN, afdelingsformand
H. KANNINEN, afdelingsformand
D. GRATSIAS, afdelingsformand
G. BERARDIS, afdelingsformand
V. TOMLJENOVIĆ, afdelingsformand
A.M. COLLINS, afdelingsformand
S. GERVASONI, afdelingsformand
I. LABUCKA, dommer
S. PAPASAVVAS, dommer
A. DITTRICH, dommer
J. SCHWARCZ, dommer
M. KANCHEVA, dommer
E. BUTTIGIEG, dommer
E. BIELIŪNAS, dommer
V. KREUSCHITZ, dommer
I. ULLOA RUBIO, dommer
L. MADISE, dommer
I.S. FORRESTER, dommer
C. ILIOPOULOS, dommer
L. CALVO-SOTELO IBÁÑEZ-MARTÍN, dommer
D. SPIELMANN, dommer
V. VALANČIUS, dommer
Z. CSEHI, dommer
N. PÓŁTORAK, dommer
A. MARCOULLI, dommer
P.G. XUEREB, dommer
F. SCHALIN, dommer
I. REINE, dommer
E. PERILLO, dommer
R. BARENTS, dommer
R. da SILVA PASSOS, dommer
P. NIHOUL, dommer
B. BERKE, dommer
J. SVENNINGSEN, dommer
U. ÖBERG, dommer
O. SPINEANU-MATEI, dommer
M.J. COSTEIRA, dommer
J. PASSER, dommer
K. KOWALIK-BAŃCZYK, dommer
A. KORNEZOV, dommer
C. MAC EOCHAIDH, dommer

E. COULON, justitssekretær

FRA DEN 4. OKTOBER 2017 TIL DEN 31. DECEMBER 2017

M. JAEGER, præsident
M. van der WOUDE, vicepræsident
I. PELIKÁNOVÁ, afdelingsformand
M. PREK, afdelingsformand
S. FRIMODT NIELSEN, afdelingsformand
H. KANNINEN, afdelingsformand
D. GRATSIAS, afdelingsformand
G. BERARDIS, afdelingsformand
V. TOMLJENOVIĆ, afdelingsformand
A.M. COLLINS, afdelingsformand
S. GERVASONI, afdelingsformand
I. LABUCKA, dommer
S. PAPASAVVAS, dommer
A. DITTRICH, dommer
J. SCHWARCZ, dommer
M. KANCHEVA, dommer
E. BUTTIGIEG, dommer
E. BIELIŪNAS, dommer
V. KREUSCHITZ, dommer
I. ULLOA RUBIO, dommer
L. MADISE, dommer
I.S. FORRESTER, dommer
C. ILIOPOULOS, dommer
L. CALVO-SOTELO IBÁÑEZ-MARTÍN, dommer
D. SPIELMANN, dommer
V. VALANČIUS, dommer
Z. CSEHI, dommer
N. PÓŁTORAK, dommer
A. MARCOULLI, dommer
P.G. XUEREB, dommer
F. SCHALIN, dommer
I. REINE, dommer
E. PERILLO, dommer
R. BARENTS, dommer
R. da SILVA PASSOS, dommer
P. NIHOUL, dommer
B. BERKE, dommer
J. SVENNINGSEN, dommer
U. ÖBERG, dommer
O. SPINEANU-MATEI, dommer
M.J. COSTEIRA, dommer
J. PASSER, dommer
K. KOWALIK-BAŃCZYK, dommer
A. KORNEZOV, dommer
C. MAC EOCHAIDH, dommer
G. DE BAERE, dommer

E. COULON, justitssekretær

3. TIDLIGERE MEDLEMMER AF RETTEN

(efter tiltrædelsestidspunkt)

DOMMERE

Donal Patrick Michael BARRINGTON (1989-1996) (†)
Antonio SAGGIO (1989-1998), præsident (1995-1998) (†)
David Alexander Ogilvy EDWARD (1989-1992)
Heinrich KIRSCHNER (1989-1997) (†)
Christos YERARIS (1989-1992)
Romain Alphonse SCHINTGEN (1989-1996)
Cornelis Paulus BRIËT (1989-1998)
José Luis da CRUZ VILAÇA (1989-1995), præsident (1989-1995)
Bo VESTERDORF (1989-2007), præsident (1998-2007)
Rafael GARCÍA-VALDECASAS Y FERNÁNDEZ (1989-2007)
Jacques BIANCARELLI (1989-1995)
Koen LENAERTS (1989-2003)
Christopher William BELLAMY (1992-1999)
Andreas KALOGEROPOULOS (1992-1998)
Virpi TIILI (1995-2009)
Pernilla LINDH (1995-2006)
Josef AZIZI (1995-2013)
André POTOCKI (1995-2001)
Rui Manuel GENS de MOURA RAMOS (1995-2003)
John D. COOKE (1996-2008)
Jörg PIRRUNG (1997-2007)
Paolo MENGOZZI (1998-2006)
Arjen W. H. MEIJ (1998-2010)
Mihalis VILARAS (1998-2010)
Nicholas James FORWOOD (1999-2015)
Hubert LEGAL (2001-2007)
Maria Eugénia MARTINS de NAZARÉ RIBEIRO (2003-2016)
Franklin DEHOUSSE (2003-2016)
Ena CREMONA (2004-2012)
Ottó CZÚCZ (2004-2016)
Irena WISZNIEWSKA-BIAŁECKA (2004-2016)
Daniel ŠVÁBY (2004-2009)
Vilenas VADAPALAS (2004-2013)
Küllike JÜRIMÄE (2004-2013)
Verica TRSTENJAK (2004-2006)
Enzo MOAVERO MILANESI (2006-2011)
Nils WAHL (2006-2012)
Teodor TCHIPEV (2007-2010)
Valeriu M. CIUCĂ (2007-2010)
Santiago SOLDEVILA FRAGOSO (2007-2013)
Laurent TRUCHOT (2007-2013)
Kevin O'HIGGINS (2008-2013)

Andrei POPESCU (2010-2016)
Carl WETTER (2013-2016)

PRÆSIDENTER

José Luis da CRUZ VILAÇA (1989-1995)
Antonio SAGGIO (1995-1998) (†)
Bo VESTERDORF (1998-2007)

JUSTITSSEKRETÆR

Hans JUNG (1989-2005) (†)

CVRIA

DEN EUROPÆISKE UNIONS
DOMSTOL

DIREKTORATET FOR KOMMUNIKATION
KONTORET FOR OFFENTLIGGØRELSER OG ELEKTRONISKE MEDIER

QD-AP-18-001-DA-N
ISBN 978-92-829-2815-8
DOI 10.2862/93482